

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ПРЕДИКАТСКИ ИЗРАЗ СА ГЛАГОЛОМ У ФУНКЦИЈИ ИНТЕНЗИФИКАТОРА

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

проф. др Миливој Алановић

Кандидат:

мсп Мила Драгић

Нови Сад, 2021. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА¹

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Мила Драгић
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	проф. др Миливој Алановић редовни професор Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Наслов рада:	Предикатски израз са глаголом у функцији интензификатора
Језик публикације (писмо):	српски (ћирилица)
Физички опис рада:	Унети број: Страница 351 Поглавља 5 Референци 145 Табела 62 Слика 1 Графикона 0 Прилога 0
Научна област:	Српски језик и лингвистика
Ужа научна област (научна дисциплина):	Синтакса и семантика

¹ Аутор докторске дисертације потписао је и приложио следеће Обрасце:

5б – Изјава о ауторству;

5в – Изјава о истоветности штампане и електронске верзије и о личним подацима;

5г – Изјава о коришћењу.

Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику и не кориче се са тезом.

Кључне речи / предметна одредница:	<i>перифраза, перифрастични предикат, глагол, интензификатор, интензитет</i>
Резиме на језику рада:	<p>Предмет овог истраживања јесу перифрастични предикатски изрази, односно спојеви глагола и именице или именске синтагме, у којима примарно пунозначан глагол бива делимично десемантизован и сведен на функцију интензификатора садржаја номиналног дела конструкције. Глагол у овим конструкцијама задржава и функцију синтаксичког центра, те способност управљања реченицом, док се семантички центар предикативности налази у именском делу израза који означава процес или својство – нпр. <i>Расте интересовање за студије информатике; Музика стишава тугу; Умирем од жеље да те видим.</i> У раду су глаголи који граде ове конструкције најпре класификовани према примарном значењу, односно према аспектима значења који пружају основу за развој значења интензитета, при чему су кроз концептуалну анализу објашњени когнитивни механизми који ову транспозицију омогућавају. Глаголи су затим класификовани према степену интензитета који обележавају у перифразама, а у последњем делу истраживања извршена је синтаксичка анализа, где је издвојено и анализирано шест основних структурних модела перифрастичних конструкција, те њихових структурно-семантичких варијација, уз осврт на комбинабилност глагола и њихових номиналних колоката у зависности од њихове семантике и структуре израза.</p>
Датум прихватања теме од стране надлежног већа:	29. март 2018. (Сенат Универзитета у Новом Саду)
Датум одбране: (Попуњава одговарајућа служба)	
Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	<p>Председник:</p> <p>Члан:</p> <p>Члан:</p> <p>Члан:</p>

Напомена:	
-----------	--

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHILOSOPHY

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Mila Dragić
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	professor Milivoj Alanović, PhD full professor Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Thesis title:	Predicative Expressions with Verbs as Intensifiers
Language of text (script):	Serbian language (cyrillic)
Physical description:	Number of: Pages 351 Chapters 5 References 145 Tables 62 Illustrations 1 Graphs 0 Appendices 0
Scientific field:	Serbian Language and Linguistics
Scientific subfield (scientific discipline):	Syntax and Semantics
Subject, Key words:	<i>periphrase, periphrastic predicate, verb, intensifier, intensity</i>

---

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

<p>Abstract in English language:</p>	<p>The subject of this study are periphrastic predicative expressions in which part of the verb's semantics is bleached and reduced to the function of an intensifier modifying a noun or a noun phrase with which it forms a predicate. In these structures the verb maintains the role as the syntactic head of the clause, while the semantic core of the predicate lies in the nominal part of the periphrastic expression – <i>Raste interesovanje za studije informatike</i> 'The interest in studying informatics is growing'; <i>Muzika stišava tugu</i> 'Music reduces sadness'. Verbs are first classified on the basis of the primary meanings that enable the development of the meaning of intensity. This transposition of meaning is explained through conceptual analysis. Verbs were then classified according to the degree of intensity which they denote in the periphrastic expressions, and in the last part of the study six structural models in which the periphrastic expressions occur were analyzed syntactically while paying attention to the combinability of verbs with nouns of different semantics.</p>
<p>Accepted on Scientific Board on:</p>	<p>29. 3. 2018. (Senat of University of Novi Sad)</p>
<p>Defended: (Filled by the faculty service)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>President: Member: Member: Member:</p>
<p>Note:</p>	

Садржај

0. УВОД	1
1. СЕМАНТИЧКА СВОЈСТВА ГЛАГОЛА-ИНТЕНЗИФИКАТОРА	9
1.1. ПРИМАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ	25
1.2. СЕКУНДАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ	31
1.2.1. Промена физичких (статичких) својстава ентитета	31
1.2.1.1. Промена квантитета	32
1.2.1.2. Промена интегритета	57
1.2.1.3. Промена топлоте	73
1.2.1.4. Промена јачине светлости	91
1.2.1.5. Промене јачине звука	95
1.2.1.6. Промена оштрине	97
1.2.1.7. Промена боје	100
1.2.2. Промене функционалних (динамичких) својстава	102
1.2.2.1. Промена положаја у простору	102
1.2.2.2. Промена активности виталних функција	114
1.2.2.3. Промена у (само)контроли	132
1.2.2.4. Промене у стању организма као манифестације интензивних стања	141
1.3. Закључна разматрања о семантици глагола-интензификатора	147
1.4. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора	150
2. КЛАСИФИКАЦИЈА ГЛАГОЛА-ИНТЕНЗИФИКАТОРА ПРЕМА СТЕПЕНУ ИНТЕНЗИТЕТА	154
2.1. Појам интензитета и интензификације	154
2.2. Статички (апсолутни) интензификатори	166
2.2.1. Статички интензификатори ниске вредности	167
2.2.2. Статички интензификатори високе вредности	168
2.3. Динамички (релативни) интензификатори	177
2.4. Закључна разматрања о класификацији глагола-интензификатора према степену интензитета	189
3. СТРУКТУРНА КЛАСИФИКАЦИЈА ПРЕДИКАТСКИХ ИЗРАЗА СА ГЛАГОЛОМ У ФУНКЦИЈИ ИНТЕНЗИФИКАТОРА	191
3.1. Појам глаголске перифразе	191
3.2. Структурни модели перифраза са глаголима-интензификаторима	208
3.3. $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	219
3.3.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката	219

3.3.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$	223
3.3.3. $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$	226
3.3.4. $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz} + ADV$	235
3.3.5. $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj}$	241
3.4. $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	250
3.4.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката	250
3.4.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	256
3.4.3. $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	260
3.4.4. $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred} + ADV$	270
3.5. $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	273
3.5.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	273
3.5.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + ОД GEN_{Adv-Pred}$	276
3.5.3. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	281
3.6. $V_{Intenz} + У-LOK_{Adv-Pred}$	287
3.6.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + У-LOK_{Adv-Pred}$	287
3.6.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + У-LOK_{Adv-Pred}$	290
3.6.3. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + У-LOK_{Adv-Pred}$	292
3.6.4. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-LOK_{Adv-Pred}$	299
3.7. $V_{Intenz} + У-AKUZ_{Adv-Pred}$	301
3.7.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + У-AKUZ_{Adv-Pred}$	301
3.7.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + У-AKUZ_{Adv-Pred}$	303
3.7.3. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + У-AKUZ_{Adv-Pred}$	304
3.7.4. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-AKUZ_{Adv-Pred}$	313
3.8. $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	314
3.8.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	314
3.8.2 Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	317
3.8.3. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + INSTR_{Adv-Pred}$	318
3.8.4. $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + INSTR_{Adv-Pred}$	324
3.9. Закључна разматрања о структурној организацији и синтаксичким особеностима перифраза са глаголима-интензификаторима	327
4. ЗАКЉУЧАК	330
БИБЛИОГРАФИЈА.....	334

РЕЗИМЕ

У овом раду анализирани су перифрастични предикатски изрази у којима се глагол делимично десемантизује и своди на функцију интензификатора именице или именске синтагме са којом гради предикат, задржавајући способност синтаксичког управљања реченицом. Номинални део перифразе, који заузима формалну позицију субјекта, објекта или адвербијала, обележава процес или својство и преузима улогу семантичког центра предикативности – нпр. *Расте интересовање за студије информатике; Музика стишава тугу; Умирем од жеље да те видим.*

Глаголи су у раду најпре класификовани на основу примарних домена стварности на које упућују, те су употребом концептуалне анализе утврђени основни когнитивни механизми који омогућавају транспозицију у значење интензитета. Даљом класификацијом према степену интензитета који у перифразама обележавају глаголи су подељени на статичке интензификаторе високе и ниске вредности (*У мени пламти жеља; У мени тиња сумња*), те динамичке прогресивне и регресивне интензификаторе (*Интересовање расте; Интересовање опада*). Синтаксички је анализирано и шест структурних модела у којима се перифраза појављују уз осврт на комбинабилност глагола са именицама различите семантике.

Као најзначајнији изворни концепти за развој интензитетског значења глагола издвојили су се квантитет, те однос каузације и веза између интензивних појава и њихових последица, што је условљено искуственим доживљајем стварности. Утврђено је да у изразима доминирају интензификатори високе вредности и прогресивни интензификатори, што је у складу са антропоцентричним поимањем стварности у коме се већа важност приписује идентификовању појава са интензитетом изнад уобичајеног. Анализа структурних модела показала је да су ови изрази, као и глаголи који у њима фигурирају, прави представници континуума између лексике и граматике, који илуструју домете језичке и когнитивне економије и креативности, омогућавајући да се ограниченим бројем форми искаже широк спектар значења.

SUMMARY

The goal of this study is to analyze periphrastic predicative expressions in which part of the verb's semantics is bleached and reduced to the function of an intensifier modifying a noun or a noun phrase with which it forms a predicate while maintaining the role as the syntactic head of the clause. The nominal part of the periphrastic expression, which is realized as a subject, object or adverbial names a process or property and takes on the role of the semantic core of the predication (1).

- (1) a. Raste interesovanje za studije informatike
grow.PRES interest.NOM for studies.ACC informatics.GEN
'The interest in studying informatics is growing'
- b. Muzika stišava tugu
music.NOM reduces sadness.ACC
'Music reduces sadness'
- c. Umirem od želje da te vidim
die.1.SG of desire.GEN that you see.1.SG
'I am dying to see you'

The verbs are first classified on the basis of the primary domains of reality that they refer to. Next, the basic cognitive mechanisms that enable the transposition into the meaning of intensity are established using conceptual analysis. Through further classification according to the degree of intensity which is denoted by the verbs in the periphrastic expressions, the verbs were divided into static intensifiers of high and low value (2) and dynamic progressive and regressive intensifiers (3). Six structural models in which the periphrastic expressions occur were analyzed syntactically while paying attention to the combinability of the verbs with nouns of different semantics.

- (2) a. U meni plamti želja
In me.LOC burn.3.SG desire
'Desire is burning inside me'
- b. U meni tinja sumnja
In me.LOC smoulder.3.SG doubt.NOM
'Doubt is smoulders inside me'
- (3) a. Interesovanje raste
Interest.NOM grow.3.SG

‘The interest is growing’

b. Interesovanje opada

Interest.NOM fall.3.SG

‘The interest is falling’

Quantity, the relationship of causation and the link between intensive events and their consequences were singled out as the most significant concepts for the development of the meaning of intensity, which is conditioned by the empirical perception of reality. It was established that the intensifiers of high value and progressive intensifiers are dominant in these expressions, which is in accordance with the anthropocentric conception of reality in which greater significance is ascribed to the identification of those events with the intensity that is higher than usual. The analysis of structural models showed that these expressions, as well as the verbs that are found in them, are real representatives of the continuum between the lexicon and grammar, which illustrate the scope of linguistic and cognitive economy allowing the expression of a wide array of meaning through a limited number of forms.

0. УВОД

0.1. Предмет, методе и структурна организација рада

0.1.1. Предмет овог истраживања јесу перифрастични предикатски изрази са глаголом у функцији интензификатора. Ове конструкције представљају спојеве глагола и именице или именичке синтагме, у којима примарно пунозначан глагол бива у некој мери десемантизован, при чему задржава функцију синтаксичког регенса структуре, док се значењско тежиште помера на номинални део израза, који постаје семантички центар предикативности, те означава процес или својство које се приписује носиоцу – нпр. *Расте интересовање за студије информатике; Музика стишава тугу; Умирем од жеље да те видим*. Глагол у овим конструкцијама задржава функцију обележавања граматичких категорија попут глаголског времена, лица, дијатезе, вида и акционалности, али се не своди само на граматичку реч, већ задржава неке компоненте своје изворне семантике које се метафоризују и које му омогућавају да постане модификатор интензитета значења именице – *расте интересовање* [← све више се интересују]; *стишавати тугу* [← чинити да неко мање тугује]; *умирати од жеље* [← много желети]. Глаголу се у семантичком смислу укида предикативност, а именице на формалној позицији субјекта, објекта или адвербијала, које обележавају процес или својство, преузимају функцију експонента пропозиционог предиката. Ови изрази су стога резултат реорганизовања семантичких улога и њиховог померања са прототипичних синтаксичких позиција на позиције које за те улоге нису карактеристичне. Слабљење глаголске семантике и транспозиција преосталих значењских компоненти у семантички домен интензитета омогућава удруживање са именицама које обележавају процесе. При томе је неопходна извесна лексичка селекција, те се глагол може удружити само са именицама метафоризованим помоћу концептуалног домена компатибилног са изворним појмовним доменом који заступа глагол у својој основној семантичкој реализацији, што говори да она слаби, али се никако не губи у потпуности. Важно је напоменути да се издваја и мања група глагола-интензификатора код којих је обележавање интензитетске компоненте неког процеса примарна семантичка реализација (нпр. *интензивирати, јењавати*). Посматране конструкције у извесној су мери идиоматизоване, и налазе се негде на прелазу између слободнијих и чврстих, лексикализованих спојева који се могу сматрати

фразеологизмима. Неке од ових јединица сасвим су блиске чврстим фразеолошким спојевима, те се бележе и у речницима фразеологизама (нпр. *умирати од смеха*), док се неке јединице налазе на другом крају континуума, и могу се сматрати сасвим блиским споју лексичко-семантички самосталног глагола употребљеног у примарном или секундарном значењу и именице на позицији адвербијала (или субјекта/објекта), као у примерима *плакати од смеха* и *венути од туге*. У оваквим случајевима глаголом може бити представљено и стварно стање као последица високог интензитета другог стања или емоције. Овде је стога важна прагматичка функција читавог исказа, будући да је у комуникативном фокусу процес исказан каузалном конструкцијом, те он у овим случајевима ипак представља семантички предикат, док се другим члановима указује на пратеће околности: [← Толико се смејао да су му потекле сузе; Била је толико тужна да је венула]. Информација о процесу је комуникативно доминантна, а његова манифестација је пратећа околност, те овде заправо није ослабљено значење глагола, већ информативна важност његовог значења у комуникацији³. Имајући све наведено у виду сматрамо да има оправдања да се и овакви спојеви посматрају као перифразе, мада јесу блиски споју пунозначног глагола и именице.

0.1.2. Анализу грађе у раду започећемо поделом глагола који се појављују у функцији интензификатора према примарним значењима. Класификације глагола у српским граматикама заснивају се претежно на граматичким категоријама глаголског вида и рода, уз понеку напомену о акционалности као семантички обојеној категорији, при чему се наводи како и други учесници реченичне ситуације могу имати утицаја на начин интерпретације значења глагола (в. Стевановић 1975; Стевановић 1989; Станојчић, Поповић 2005; Mrazović, Vukadinović 2009), док се у *Граматици српског језика за странце* даје уопштена подела глагола према семантичким пољима (Mrazović, Vukadinović 2009). Детаљнија разврставања остају претежно у оквиру испитивања појединих тематских група глагола (в. нпр. глаголи кретања – Вујовић 2009, Стаменковић 2013; комуникативни глаголи – Штрбац 2011; глаголи каузативно-манипулативних односа – Алановић 2011; егзистенцијални глаголи – Лазих Коњик 2009). У класификацијама код страних аутора на више се места наглашава важност посматрања читаве глаголске ситуације, тј. семантичког односа глагола и његових

---

³ И у *Синтакси надежа* наводи се да овакве ефекторске конструкције поред идентификовања узрока могу носити и додатна обележја која упућују на квантификовање интензитета или квалификовање начина одвијања процеса (Антонић 2005: 166).

аргумената, који утиче и на њихово синтаксичко понашање (в. Апресян 1967; Апресян 2007; Василев 1981; Halliday 1989, Levin 1993). Код обе групе аутора проналасимо напомене о могућем пресецању класа и могућности вишеструке интерпретације значења истог глагола у зависности од окружења и компоненте значења која се у датој подели узима за критеријум, и са овим запажањима се слажемо – испитујући глаголе-интензификаторе у глаголским перифразама, наишли смо на примере који садрже исте глаголске јединице, али се у зависности од перспективе и лексичке селекције у именском делу перифразе оне могу реализовати у различитим структурним моделима и интерпретирају се на различите начине. Нпр. глагол *осути* у примеру *дисциплина се осипа* обележава смањење интензитета својства, док се у примеру *осути оптужбе на некога* исти глагол појављује у транзитивној варијанти и означава висок интензитет процеса.

Глаголи у оваквим перифразама врше функцију интензификатора захваљујући елементима примарне семантике који се могу разумети као интензитет. Како бисмо утврдили принципе мишљења захваљујући којима се остварује ова веза остварује, ослањаћемо се пре свега на теорију концептуалне метафоре и метонимије, односно на методу концептуалне анализе. Она подразумева идентификовање изворних домена стварности којима припадају дати глаголи и који своју структуру позајмљују апстрактном домену представљеном значењем перифразе, у коме је појам интензитета један од важних аспеката. Будући да глаголи као интензификатори функционишу првенствено унутар перифраза, те да непосредно синтаксичко и лексичко окружење утиче на интерпретацију глаголске семантике чак и изван таквих конструкција, при семантичком опису глаголских класа у обзир ћемо у одређеној мери узимати синтаксичке моделе и типичне глаголске колокате, који ће детаљнији опис ипак добити у другим деловима рада.

Теорија концептуалне метафоре успостављена је осамдесетих година двадесетог века и дефинише метафору као механизам мишљења помоћу којег се апстрактни и неопипљиви појмови или појмовни домени разумевају посредством конкретних, чулима доступних појмова и појмовних домена; теорија укључује и метонимију као нешто другачији тип односа који подразумева упућивање на неки појам посредством другог појма који је с њим у некој искуственој вези (в. нпр. Lakoff, Johnson 1980; Kövecses 2002; Klikovac 2004). У нашим случајевима апстрактан циљни појам јесте интензитет, који се концептуализује помоћу конкретних појмова као што су различите физичке особине материје, попут квантитета, тврдоће, концентрације, оштрине, топлоте и сл.; или помоћу

функционалних особина ентитета и бића, попут промене положаја у простору, степена физичке снаге, активности животних функција – нпр. *Гори од жеље; Повећава се заинтересованост; Ово заоштрава сукоб; Љубав цвета; Замире производња; Срозали су му самопоуздање*. Као најважнији метонимијски однос у нашим примерима истиче се однос каузације, те у бројним случајевима примећујемо да се интензитет неке појаве представља путем интензитета ефекта који та појава производи.

Предност овог приступа анализи перифраза јесте у томе што се метафорама обично објашњава систем више међусобно повезаних појмова. Оне могу представљати читаве сценарије у којима је глаголом представљен интензитет само једна компонента, чији је однос са другим компонентама, као што су процеси представљени номиналним делом перифразе или јединице које обележавају субјекте и објекте процеса, њоме такође објашњен – нпр. метафора БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ у потпуности објашњава значење израза *Он кипти од беса*, у коме је носилац процеса замишљен као садржатељ, бес као течност, а велика топлота течности која доводи до кључања представља веома висок интензитет.

0.1.3. Друга глава овог рада биће посвећена класификацији глагола-интензификатора према степену интензитета који обележавају у перифразама. Појам интензификације може се подвести под семантичку категорију градуелности, односно степеновања. Неки аутори ипак сматрају да се он може издвојити и као посебна категорија прагматичког карактера, блиска категорији градуелности, издвајајући је на основу тога што укључује аспект субјективне оцене, те се заснива на комуникативној важности промене степена интензитета за субјекта или под интензификацијом подразумевају стилско-експресивно истицање неког садржаја насупрот степеновању (в. Николић 2014; Јањушевић Оливери 2013, 2018). Примере у којима се експресивно наглашава интензитет својства или процеса или се његова важност комуникативно истиче ипак нећемо посебно издвајати од оних у којима се само градира интензитет својства или процеса исказаног именицом, уз напомену да управо прагматички аспект омогућава да се неки од примера посматрају као перифразе са значењем интензитета, као што је објашњено у примерима *плакати од смеха* и *венути од туге*.

Категорија степена у српској лингвистици обрађивана је пре свега из перспективе теорије семантичких локализација, чијом ћемо се терминологијом у раду донекле служити. Наш појам интензификације у великој мери одговара термину градуелне квантификације који се у овом приступу употребљава, а где се неки објекат степеновања, у нашим случајевима испољеност неког својства или интензитет одвијања процеса

исказаног именицом у перифрази, лоцира на вертикално замишљеној скали могуће изражености тог обележја или снаге процеса у односу на неку имплицирану, прототипичну вредност својства или процеса (норму); или се се пореди са вредношћу која постоји у другим објектима или околностима (Пипер и др. 2005; Николић 2014). На основу тога да ли је градуелни локализатор нека имплицирана норма или вредност изражена у другом објекту или околностима, односно да ли се глагол на замишљеној скали интензитета може представити као тачка која мирује или као кретање од више ка нижој или од ниже ка вишој тачки, глаголе у нашим примерима можемо поделити на статичке или апсолутне интензификаторе, нпр. *Сумња тиња; Љубав пламти*; и динамичке или релативне интензификаторе, нпр. *Сумња расте; Љубав се гаси*. Динамичко прогресивно или регресиво степеновање, као у последњим примерима, типично је за глаголе, будући да описује промену неког својства кроз време, при чему почетна или завршна тачка те промене може бити и нула, што подразумева престанак или непостојање процеса (Ивановић 2011, Пипер и др. 2005).

Могућност глагола да обележе степен интензитета својства или процеса исказаног именским делом перифразе заснива се у нашим примерима првенствено на повезаности конкретног домена стварности који заступа основно глаголско значење са значењем његовог колоката и концепта интензитета. У неким примерима, међутим, појава префикса може додатно степеновати значење унутар самог глагола, те тако конкретизовати степен промене интензитета својства или процеса у перифрази – нпр. *Стрпљење се тањи; Стрпљење се истањило* [← Стрпљење је сасвим ослабило]. Ово је често праћено и променом глаголског вида, који такође може утицати на интерпретацију типа интензификације која се у изразу одвија – *Гнев букти : Гнев се разбуктао*. Термин интензификатор у страној лингвистичкој литератури типично се односи на придеве и прилоге, а у српском језику на партикуле (в. Bolinger 1972; Crystal 2008; Јањушевић Оливери 2018), док се глаголи не сматрају типичним представницима ове категорије. Под интензификацијом се у литератури негде подразумева само појачавање значења, а негде уз то и ослабљивање значења друге јединице. Ми ћемо у овом раду у обзир узимати и перифразе у којима глагол обележава висок интензитет или раст интензитета, као и оне у којима обележава низак интензитет или његово опадање.

0.1.4. Трећа глава биће посвећена синтаксичкој анализи перифраза са глаголом у функцији интензификатора, при чему се издваја шест основних структурних модела перифраза, од којих се сваки појављује у неколико структурно-семантичких варијација. Оне ће у оквиру сваког модела бити анализирани, уз скретање пажње на семантику

глаголских колоката, те осталих чланова реченице релевантних за интерпретацију значења перифразе и њеног синтаксичког функционисања. Структуре овог типа изучаване су у србистичкој литератури од стране бројних аутора под различитим терминима – декомпоновани предикат, перифрастични предикатски израз, перифрастични предикат, глаголска перифраза (в. Радовановић 1977; Тополињска 1982; Петровић 1990; Mrazović, Vukadinović 2009; Керкез 1997, 1997а, 1998; Пипер и др. 2005; Лазих Коњик 2005, 2006а, 2006б; Штрбац 2010; Алановић 2011, 2012, 2013, 2013а, 2013б, 2018; Јакић 2011), а и страни лингвисти региструју их као конструкције са тзв. ‘лаким’ глаголима – light verbs (Brugman 2001; Butt, Geuder 2001; Goldberg, Jackendoff 2004; Jędrzejko 2013: 62) или Funktionverbgefüge (Helbig, Bucha 1996), односно као конструкције са функционалним глаголом који самостално не може вршити функцију предиката. Ми се у раду опредељујемо за термин глаголска перифраза, који је најопштији, при чему ћемо користити и термине перифрастични предикат и перифрастични предикатски израз, будући да у појединим случајевима конструкција нема једнолексемски глаголски еквивалент или је еквивалентна неком другом типу сложеног предиката (нпр. *Она блиста од среће* [← Она је веома срећна]). Иако неки домаћи аутори глаголе у оваквим перифразама називају синсемантичним, већина препознаје и истиче чињеницу да се део основне глаголске семантике ипак задржава и обично подлеже семантичкој трансформацији, те да они уносе неку фазну, интензитетску или другу врсту модификације у значење номиналног дела овакве конструкције (нпр. Тополињска 1982; Петровић 1992; Mrazović, Vukadinović 2009; Керкез 1997а; Лазих Коњик 2006б, Алановић 2012, 2013. итд.). Могућност да се глаголом модификује интензитет значења именског дела перифразе спомиње се у литератури сасвим маргинално и без дубљег разматрања семантичких механизма који омогућавају модификацију овог типа.

Номинални део перифрастичног предикатског израза начелно се може наћи на формалној синтаксичкој позицији субјекта, објекта или адвербијала (нпр. *Гнев се разбуктао у њему; То је разбуктало његов гнев; Он је букнуо од гнева*), при чему моделе перифраза са субјекатским чланом не региструју сви аутори. У србистичкој традицији, као и традиционалном генеративистичком приступу, субјекат се сматра основним структурним чланом реченице, хијерархијски блиским предикату, коме су подређене допуне и различите одредбе. Због овога се чини да постоји оклевање да се реч на синтаксичкој позицији субјекта прогласи семантичким носиоцем предикативности и структурно зависним делом предикатског израза, иако се овакви примери код неких

аутора ипак могу пронаћи (в. нпр. *гнев расте* у Тополињска 1982: 37). С друге стране, теорија валентности и депенденцијална граматика у структурно средиште реченице постављају глагол, док субјекат сматрају његовом допуном, као производом категоријалне валентности глагола, и по хијерархији га изједначавају са објектима, који су производ рекције. Ми прихватамо ово становиште, које и у домаћој лингвистици има своје представнике (Mrazović, Vukadinović 2009; Алановић 2011, 2012, 2013а, 2013б, 2018), те не видимо разлог да се и примери попут *Гнев се разбуктао* не сматрају перифрастичним предикатима као и примери типа *То је разбуктало гнев*, какви су у литератури шире препознати.

0.1.5. Ово истраживање је покушај да се да допринос расветљавању односа између значења и форме у језику, кроз посматрање јединица код којих долази до одступања од прототипичних образаца њиховог интераговања – структура чија се полазна конструкциона значења мењају захваљујући лексичкој селекцији јединица које улазе у њихов састав. Тако показујемо да се и предикативност, као једна од основних граматичких категорија и основа пропозиције, може сместити на позицију зависних реченичних чланова на плану синтаксе, захваљујући одабиру лексичких јединица које обележавају процесе и својства, те да се глаголу, као структурном носиоцу реченичне предикације предикативност може укинути, као и да му се може приписати улога исказивања пратеће околности попут интензитета процеса. Ово доводи до даље реорганизације семантичке структуре реченице, те померања осталих семантичких улога на синтаксичке позиције које за њих нису карактеристичне, те до својеврсне колизије синтаксичког и семантичког плана реченице, која отежава синтаксичку анализу и идентификовање реченичних чланова. Перифразе са глаголима-интензификаторима одабране су као тип конструкције који се у литератури спомиње сасвим успутно, али чији детаљнији синтаксички и семантички опис изостаје, у покушају да се прикаже један од могућих приступа у проучавању оваквих израза и представљању једног система јединица које су обједињене специфичним устројством формалних и значењских обележја. Перцепција и исказивање интензитета од велике су важности за човеково функционисање у свету и непосредну физичку интеракцију са околином због тога што интензивне појаве могу представљати егзистенцијалну претњу, а на његов значај указује и богатство изворних домена и коцептуалних механизма којима се служимо како бисмо га описали, а који су у овом раду описани.

0.2. Корпус

У раду је анализирано 417 глагола који фигурирају као интензификатори у перифрастичним конструкцијама. Прикупљање грађе започето је састављањем списка глагола-интензификатора на основу прегледа једнотомног *Речника српскога језика* (РСЈ), при чему су бележени глаголи који имају потенцијал да означе интензитет у перифразама, независно од тога да ли је то њихово значење или употреба била забележена у самом речнику. Значења глагола проверена су у шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС) и *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (РСАНУ) и списак је допуњен неким новим јединицама. Примери употребе потом су ексцерпирани из *Корпуса савременог српског језика* Математичког факултета Универзитета у Београду *SrpKor 2013* узимајући у обзир све функционалне стилове. Овај корпус допуњен је примерима добијеним претрагом интернета, где су се, поред доминантног публицистичког стила, нашли бројни примери који се могу сматрати репрезентима разговорног стила, будући да су у обзир узимани и текстови са различитих блогова, форума, из коментара читалаца уз новинске чланке, објава са друштвених мрежа попут Фејсбука и сл.

Почетни списак глагола и корпус примера у току рада по потреби је допуњаван, будући да смо временом долазили до нових увида и понекад претражујући употребу једног глагола наилазили на неочекиване примере употребе глагола који до тада нису били укључени у анализу. Извори су у тексту обележени скраћеницама, чије разрешење дајемо на крају рада. Примери су у табелама и тексту који припада анализи најчешће навођени у скраћеном и поједностављеном облику, а оригиналне форме давале су у блоковима који у највећем броју случајева представљају посебне параграфе након текста анализе.

1. СЕМАНТИЧКА СВОЈСТВА ГЛАГОЛА-ИНТЕНЗИФИКАТОРА

1.0. Глаголи који у глаголским перифразама врше функцију интензификатора означавају интензитет процеса обележеног именицом са којом колоцирају, што обично подразумева да губе део своје примарне семантике у одређеном синтаксичко-семантичком контексту. У свом основном значењу, ово су махом пунозначне глаголске лексеме, док на интензитет упућују унутар глаголских перифраза, у којима долази до значењске транспозиције. У њиховој примарној семантици налазе се одређене компоненте које се концептуално повезују са доменом интензитета и пружају основу за ову врсту промене значења. Основна значења ових глагола су разноврсна, те они припадају различитим семантичким класама, при чему је важно напоменути да се издваја и група примарних интензификатора, чије примарно значење упућује управо на интензитетску компоненту другог процеса. У првом делу поглавља глаголи ће бити разврстани управо према примарним значењима, која пружају увид у дијапазон сфера ванјезичке стварности које се путем различитих когнитивних процеса и механизма повезују са интензитетом, док ће у другом делу бити класификовани на основу степена интензитета који обележавају у перифразама, а који је такође у тесној вези са основним семантичким садржајем посматраних лексема. Тумачење степена интензитета процеса зависно је, ипак, и од природе тог процеса означеног именицом, о чему ће речи бити и у поглављу о структурној организацији перифраза.

Идентификовање кључних елемената значења глагола подразумеваће повремену примену компонентијалне анализе која неће бити спроведена у строгој форми, већ ће се првенствено користити како би се истакле доминантне семе које обједињују глаголе у лексичко-семантичке групе, те како би се идентификовале оне компоненте које омогућују развој значења интензификације у перифразама, односно које указују на изворне домene стварности који служе као основа за когнитивне механизме разумевања апстрактног, циљног домена интензитета, на које ћемо указати користећи се методом концептуалне анализе. Одређени аспекти значења имају последице и на плану синтаксе, будући да између семантичке и формалне стране језичких јединица постоји међузависност, те се сличности на плану значења морају одразити и на плану форме (Штрабац 2011: 39). Циљ овог поглавља стога није семантички опис сам по себи, већ истовремено и својеврсна припрема за даљу синтаксичку анализу посматраних перифрастичних конструкција.

1.0.1. Глаголско значење могуће је сагледати из више перспектива. Михаило Стевановић посматра значење глагола пре свега из угла граматичких категорија глаголског вида и рода, које дају информацију о трајању процеса означеног глаголом, те о природи односа самог процеса и учесника у процесу. Говорећи о глаголском виду, поред морфолошко-семантичке, овај аутор наглашава и његову синтаксичку природу. Он дели имперфективне, несвршене глаголе на дуративне и итеративне, истичући значај који контекст може имати у разграничавању ових категорија – нпр. *спуштати* значи спустити више пута али и радњу спуштања која непрекидно траје (Стевановић 1989: 535), уз напомену да и свршени глаголи могу означавати радње које се понављају (Стевановић 1989: 536). Аутор напомиње да перфективни глаголи, с друге стране, могу имати више видских ликова⁴ – тренутно и почетно-свршени јесу глаголи попут *трепнути* и *завонити*, при чему се блиским последњој категорији могу сматрати ингресивни глаголи, који поред отпочињања подразумевају и мање или веће залажење у вршење радње (*загрести*, *развикати се*), па и залажење у вршење радње далеко, преко сваке мере (*запити се*), и уводи за њих називе свршено-продужни или неодређено-свршени глаголи (Стевановић 1989: 536–537). У завршно-свршене глаголе овај аутор убраја неколико типова глагола којима је заједничка особина означавање завршног тренутка вршења радње – нпр. *изгорети*, *дозидати*, *прекопати*, *најести се* (Стевановић 1989: 538–539).

Стевановић посматра категорију глаголског рода у ширем смислу, наглашавајући тесну повезаност два аспекта посматрања овог система. С једне стране, према улози субјекта у процесу који глагол означава, глаголи могу бити активни, пасивни и медијални; а с друге стране, за одређивање улоге субјекта често је неопходно одредити његов однос са објектом, према чијој се улози глаголи могу поделити на прелазне, који захтевају присуство објекта над којим се врши радња и који је изван субјекта; непрелазне, који обележавају процесе за које није потребан објекат изван субјекта; и повратне, обележене присуством заменице-речце *се*, као морфолошким знаком објекта у субјекту (Стевановић 1989: 572). Прелазни се глаголи могу поделити на праве и неправе – код правих је предмет на коме се радња врши исказан акузативом без предлога, а код неправих је за вршење радње такође потребан предмет ван субјекта, али је исказан предлошким акузативом или другим зависним падежом (Стевановић 1975: 325). Аутор

---

⁴ Видски лик сматра се обликом испољавања категорије акционалности, у коју се поред наведених значењских нијанси укључују и друге семантичке модификације (в. т. 1.0.3).

наглашава суштину глаголског рода утврђујући резултате комбиновања наведених аспеката, те наводи како постоје и непрелазни активни глаголи, а и прелазни глаголи који су истовремено медијални, те како повратни глаголи, који се могу поделити на више група, у зависности од типа и активности субјекта, могу бити и активни, и пасивни, и медијални (Стевановић 1989: 572).

Из свега наведеног следи да строга, ригидна подела није увек могућа, будући да интерпретација значења глагола често зависи од контекста, те да постоји могућност комбиновања и укрштања различитих обележја, па и глаголи у којима су различита значења обједињена.

1.0.2. И школска граматика Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2005⁵) начелно прати Стевановићеве принципе. У *Граматици* се наводи да су глаголи променљиве речи које означавају радње, стања или збивања, те се издвајају релевантне категорије глаголског вида и рода, времена, начина и потврдности/одричности с једне стране, и категорије лица, граматичког броја и рода с друге стране (Станојчић, Поповић 2005: 104), док се код Стевановића значајан фокус ставља и на типове промене глагола (Стевановић 1975: 327–349). Класификација према глаголском виду и овде дели глаголе на имперфективне (несвршене), перфективне (свршене) и двовидске глаголе, којима се вид може одредити тек у контексту (Станојчић, Поповић 2005: 104–105). Поткласификација имперфективних и перфективних глагола укључује разврставање на видске ликове, у првом случају на дуративне и итеративне, а у другом на тренутно, почетно, завршно и неодређено свршене (Станојчић, Поповић 2005: 104–105).

Категорија глаголског рода, како је напоменуто, упућује на однос бића или ствари и радње, стања и збивања који им се глаголима приписују, и аутори јасно разграничавају њено испољавање у ужем и у ширем смислу, објашњавајући да се у првом случају она односи на глаголско стање и подразумева активне глаголе, који се удружују са субјектима као вољним вршиоцима радње, те медијалне, са значењем стања у коме се налази субјекат без учешћа своје воље (Станојчић, Поповић 2005: 106), док пасив остављају изван ове поделе. Глаголски род у ширем смислу одређује да ли глагол захтева или не захтева употребу правог објекта као обавезне допуне, односно да ли је прелазан (транзитиван), непрелазан (интранзитиван) или повратан (рефлексиван) [Станојчић, Поповић 2005: 106–107]. Категорије глаголског времена, начина и

---

⁵ Десето издање изашло је 2005, прво издање објављено 1989. Преглед ове граматике убачен је на место које хронолошки одговара првом издању.

потврдности/одричности, будући променљиве, нису стална својства једне глаголске лексеме, те немају утицаја на лексичку семантику, као ни категорије лица, граматичког броја и рода, које глаголе повезују са именским речима (Станојчић, Поповић 2005: 104).

Наведене категорије немају нарочитог утицаја на развој значења интензитета, будући да се повезаност глагола које обрађујемо са тим значењем заснива на повезивости изворног домена стварности на који упућују са апстрактним доменом интензитета.

1.0.3. Глаголском значењу посвећено је једно од поглавља *Граматице српског језика за странце* П. Мразовић и З. Вукадиновић (Mrazović, Vukadinović 2009: 69–80). Значењу глагола приступано је са неколико становишта – у обзир се и овде узима активност вршиоца радње, на основу које се глаголи могу поделити на оне којима се означавају радње и стања. Радња представља вољну, свесну активност вршиоца радње, која се обично предузима са одређеним циљем (*Наше комшије граде нову кућу*), док стање подразумева пасивност вршиоца, те одсуство било каквог процеса или промене (*Дете мирно спава*) [Mrazović, Vukadinović 2009: 69]. Трећу групу чине збивања, која се могу збивати у људима или бити изазвана природним силама, која немају циљ нити су вољне акције, те овакви глаголи обично немају допуне (Mrazović, Vukadinović 2009: 69–70).

Ауторке глаголе деле и према семантичким пољима, у која се глаголи сврставају на основу неког општег заједничког обележја њихове лексичке семантике. Та општа заједничка компонента значења представља хипероним (надређени појам), под који се може подвести низ лексема сличног значења које представљају хипониме (подређене појмове), при чему су везе између хипонима унутар једног семантичког поља системског карактера, те свако поље подразумева специфичну парадигму или корелацију, односно мрежу појмовно-логичких односа (Mrazović, Vukadinović 2009: 71). Семантичко поље може се формирати пошавши од ономасиолошког приступа, тражећи речи које именују одређене појаве и предмете, те им одредити један надређени, општи појам; или пак испитујући могућност супституисања речи у неком контексту, који не мора нужно бити исти у потпуности (Mrazović, Vukadinović 2009: 71–72). Важно је разумети да се исти глагол може сврстати у више различитих семантичких поља, у зависности од тога где се сврстава одабрани надређени појам, а као пример семантичких поља ауторке наводе групе глагола егзистенције, кретања, поседовања и мисаоног процеса (Mrazović, Vukadinović 2009: 72–77).

Издвојена је и акционалност као важна семантичка категорија глагола, која представља начин вршења, извршеност или количину, ток и фазе глаголске радње, те обухвата свако додатно модификовање значења које може укључити постизање циља, одређивање интензитета, однос према субјекту и другим допунама и сл., и у вези је с комбинацијом одређеног броја семантичких компоненти које су изражене у инхерентном значењу глагола (Mrazović, Vukadinović 2009: 77). Акционалност се односи на природу глаголске ситуације – нпр. да ли ситуација обухвата цео процес, развој радње или збивања, или не (стативност), да ли радња траје или обухвата само један тренутак (дуративност или пунктуалност), да ли радњом нешто настаје (креативност), или се њоме нешто мења (трансформативност), да ли се радња врши до крајњих могућих граница (сативност), итд. (Mrazović, Vukadinović 2009: 77–80). Нека обележја, као што су дуративност и пунктуалност, акционалност чине блиском аспекту (глаголском виду), те се у неким граматикама (в. т. 1.0.1. и 1.0.2.) јављају као глаголски лик; ауторке, међутим, сматрају акционалност чисто семантичко-лексичком, а не граматичком категоријом (Mrazović, Vukadinović 2009: 77). Обележавање акционалности често се постиже префиксацијом, те префикси могу додатно модификовати значење интензитета до кога се стиже метонимијским и метафоричним процесима транспозиције примарног значења глагола.

1.0.4. Питање глаголске семантике веома је сложено, што, како наводи Б. Тошовић, произилази из сложености саме семантичке структуре глагола, те неки аутори сматрају да се коначна и универзална класификација ове врсте не може направити (Тошовић 1998: 114). Неке од често навођених потешкоћа у том подухвату јесу „недокучив, скривени карактер категоријалнолексичких сема које се налазе у основи ЛСГ” (Кузнецова 1987: 105–106, према Тошовић 1998: 114), као и области лексичких јединица са нејасним и разливеним границама, које се налазе између семантички блиских, али и супротних група речи, и опирају се класификацији (Кузнецова 1987: 107–108, према Тошовић 1998: 114–115). Покушавајући да понуди могућу систематизацију, Б. Тошовић наглашава да она, како би била сматрана универзалном, мора укључивати све семантички релевантне лексичке, фразеолошке, творбене, морфолошке, синтаксичке, социолингвистичке, психолингвистичке, неуролингвистичке и семиотичке карактеристике глагола са националнојезичким и универзалнојезичким специфичностима (Тошовић 1998: 113). У свом предлогу класификације засноване на степенастој инклузији, он издваја неколико нивоа, који се даље гранају – екстралингвистички ниво, који се разлаже на денотативни и сигнификативни;

интралингвистички ниво, који подразумева парадигматску и синтагматску класификацију; те комуникативни ниво, који обухвата прагматички план⁶ (Тошовић 1998: 116–123). Ова систематизација је релативно сложена, и није заживела у семантичким описима глаголских група у српском језику, али је важно имати је у виду будући да подсећа на многе слојеве глаголског значења које треба узети у обзир при анализи.

1.0.5. Остали покушаји семантичке класификације глагола у домаћој литератури задржали су се претежно у оквиру појединих група, као што су глаголи кретања (нпр. Вијовић 2009, Стаменковић 2013), комуникативни глаголи (Штрбац 2011), глаголи каузативно-манипулативних односа (Алановић 2011), егзистенцијални глаголи (Лазивић Коњик 2009) и сл., те нам овом приликом могу бити од користи само у оној мери у којој се преклапају са јединицама испитиваним у овом раду.

1.0.6. Ј. Д. Аפרесјан у својој књизи *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*, говорио је о вези између глаголске семантике, односно типа ситуације обележене глаголом и његове способности управљања својим аргументима, запажајући и повратну везу између ова два језичка нивоа, путем које стављање глагола у одређено синтаксичко окружење може проузроковати попримање одређеног значења карактеристичног за дати контекст: „[...] что некоторые глаголы в просторечии могут приобретать определенное значение, будучи помещены в синтаксический контекст, типичный для этого значения” (Апресјан 1967: 29). И у скоријем раду, аутор наглашава да број и састав актаната предиката зависе од два основна семантичка фактора – његове припадности одређеној класи, као и поткласи фундаменталне семантичке класификације предиката, те од аналитичког описа његовог значења (Апресјан 2007: 50), а као неке од група наводе се класе дејства (нпр. *ићи, писати, нападати*), делатности (нпр. *предавати, васпитавати, трговати*), процеса (нпр. *кипети, расти*) итд. (Апресјан 2007: 50). Аפרесјан у овој класификацији наводи укупно 17 глаголских класа, наглашавајући да припадност глагола некој од њих није у вези само са аспектуалношћу, већ и са морфолошким, творбеним, комуникативно-прозодијским и другим својствима, који утичу и на управљање аргументима: „[...] принадлежность лексемы к какому-то семантическому классу или подклассу определяет не только ее аспектуальные свойства, как считалось вплоть до самого последнего времени, но и другие ее свойства —

---

⁶ Важност наведена три језичка нивоа у семантичкој класификацији глагола истиче и Л. М. Васиљев (1981) – в. т. 1.0.7.

морфологические, словообразовательные, коммуникативно-просодические, сочетаемостные и т. п. К числу таких свойств относится и глагольное управление” (Апресян 2007: 51). Аутор наглашава могућност пресецања класа, при чему се један глагол, у зависности од ситуације и интерпретације значења, може сврстати у више класа, из чега следи да класификација не може бити строго хијерархизована: „Названные классы могут пересекаться, так что одна и та же лексема может входить более чем в один класс. Например, глагол дышать в большинстве употреблений обозначает процесс, но в некоторых специальных условиях, скажем, в ситуации врачебного осмотра, может обозначать и действие; ср. *Дышите. Не дышите.* [...] Из сказанного следует, что классификация не является (да и не может быть) строго иерархической” (Апресян 2007: 52–53). Потенцијално релевантно за нас јесте и Апресјаново запажање да је семантичка улога синтаксичког актанта глагола неодређена сразмерно степену метафоризације значења глагола, односно обрнуто сразмерно екстериоризованости ситуације коју он означава: „[...] семантическая роль данного синтаксического актанта глагола тем неопределеннее, чем более метафорично значение данного глагола и чем менее экстериоризованную ситуацию он обозначает” (Апресян 2007: 58).

1.0.7. Пишући такође о семантичким особеностима руских глагола, Л. М. Василев наглашава важност комбиновања денотативног (тематског), парадигматског и синтагматског принципа при класификацији глаголске лексике (Василев 1981: 39). Денотативни, традиционални принцип ослања се на интуицију и знања истраживача и заснива се на екстралингвистичким факторима, те омогућава поделу на основне класе и поткласе, где се издвајају групе попут глагола говорења, мишљења, осећања и сл. (Василев 1981: 39). Даља подела унутар класа и поткласа врши се уз помоћ парадигматског и синтагматског принципа – парадигматски принцип сврстава глаголе у лексичко-граматичке категорије, узимајући у обзир категоријалне компоненте значења, те се помоћу њега издвајају групе попут каузативних и некаузативних, инхоативних, резултативних глагола и сл. (Василев 1981: 40). Синтагматски принцип у обзир узима и семантичку валентност глагола, односно семантичке функције њихових аргумената (Василев 1981: 41). Л. М. Василев наводи четири базичне групе – глаголе осећања, глаголе интелектуалне делатности, глаголе говорења и глаголе понашања, при чему у оквиру сваке од њих издваја различите поткласе (Василев 1971: 15, према Алановић 2011: 62, нап. 71).

1.0.7. Међу англосаксонским ауторима важно је споменути З. Вендлера, на чијој се класификацији заснива и наведена Апресјанова класификација (Штрбац 2011: 40, в.

т. 1.0.6). Вендлерова подела глагола извршена је на основу критеријума стативности, теличности и трајања (Novakov 2009: 43). Аутор је први пут наводи у свом раду *Verbs and Times* из 1957, где глаголе и глаголске изразе (глаголске фразе) дели на *активности* (*activities*), *стања* (*states*), *достигнућа* (*achievements*) и *остварења* (*accomplishments*) [Vendler 1957; превод термина према Novakov 2009: 43], истичући важност концепта времена, који утиче на употребу глагола и у њој се огледа (Vendler 1957: 143). Активности су глаголске лексеме „које означавају динамичне ситуације са извесним трајањем, без тежње ка циљу након којег се ситуација природно завршава, стања су стативне ситуације са извесним трајањем без тежње ка циљу, а достигнућа (или тренутни глаголи) су динамичне ситуације без дуžег трајања које свој циљ достижу самим тренутком реализације” (Novakov 2009: 44). Остварења су у енглеском углавном глаголске фразе и то су динамичне ситуације са извесним трајањем које теже ка циљу (Novakov 2009: 44). Као пример активности Вендлер наводи глагол *running* (трчати), док као пример остварења наводи глаголску фразу *writing a letter* (написати писмо), објашњавајући фундаменталну разлику помоћу циљности, односно потребе да се радња *дovрши*, да има „climax” (Vendler 1957: 145), упркос сличности две групе у динамичности и трајању: „It appears, then, that running and its kind go on in time in a homogeneous way; any part of the process is of the same nature as the whole. Not so with running a mile or writing a letter; they also go on in time, but they proceed toward a terminus which is logically necessary to their being what they are” (Vendler 1957: 146). Пример за достигнућа био би *reaching the top* (достигнути врх), а пример за стања *loving* (волети) [Vendler 1957: 147], при чему аутор истиче њихове разлике од осталих категорија: „[...] if I write a letter in an hour, then i can say, I am writting a letter' at any time during that hour; but if it takes three hours to reach the top, I cannot say, I am reaching the top' at any moment of that period” (Vendler 1957: 147–148).

1.0.8. Корисно је осврнути се и на поделе које се нуде у функционалним граматикама, које такође истичу значај посматрања читаве глаголске ситуације, која поред глагола укључује учеснике у процесу и околности. За пример се може узети *An Introduction to Functional Grammar* М. А. К. Халидеја (Halliday), у којој се језик разумева као систем значења уз форме којима се та значења могу исказати: „A language is interpreted as a system of meanings, accompanied by forms through which the meanings can be realized” (Halliday 1989: xiv). Бавећи се клаузом као репрезентацијом процеса који се одвијају у ванјезичкој стварности, аутор истиче да се овакве представе потенцијално састоје од три компоненте – од самог процеса, учесника у процесу и околности повезаних са процесом (Halliday 1989: 101). Процес као такав у клаузи заступа глаголска

форма, али његове важне карактеристике немогуће је разумети не узимајући у обзир остале компоненте, првенствено актере у процесу, који су кључни за његову реализацију, а који су углавном репрезентовани именичким формама: „This tripartite interpretation of processes is what lies behind the grammatical distinction of word classes into verbs, nouns and the rest, a pattern that in some form or other is probably universal among human languages” (Halliday 1989: 102).

Процеси обележени глаголима овде се деле у неколико група. Материјални процеси подразумевају вршиоца радње, агенса – логички субјекат, именован као *Actor* и, у зависности од транзитивности глагола, пацијенса, овде именованог *Goal*, као оно на шта се радња преноси (Halliday 1989: 102–103). Материјални процеси заправо обележавају радње, те се деле на два ужа типа: они у којима један ентитет чини нешто другом ентитету – *dispositive type*; те они у којима један ентитет ствара други, који претходно није постојао – *creative type* (Halliday 1989: 103). Другу групу представљају ментални процеси, који обухватају осећања, размишљања и перцепцију. Они подразумевају једног учесника радње који је свесно биће, или се као такво доживљава, које осећа, мисли или опажа неку чињеницу (*fact*), како се у општем смислу назива други учесник (Halliday 1989: 108–109), те се за њих користе термини *Senser* и *Phenomenon* (Halliday 1989: 111). Трећа скупина обухвата релационе процесе, који подразумевају приписивање одређеног ‘атрибута’ неком ентитету, као квалитет, околност или посесум, при чему се учесници процеса називају *Attribute* и *Carrier* (Halliday 1989: 113). Релациони процес може се остварити и као идентификовање једног ентитета – *Identified*, путем другог – *Identifier* (Halliday 1989: 113)⁷.

1.0.9. И ауторка Б. Левин класификује глаголе полазећи од претпоставке да је њихово понашање, пре свега у вези са исказивањем и интерпретацијом њихових

---

⁷ Уз три наведена већа типа, регистроване су и три мање, секундарне врсте процеса. Бихевиорални процеси обухватају физиолошка или психолошка понашања, попут дисања, сневања, смешења, кашљања, а аутор их граматички смешта између материјалних и менталних процеса, будући да је један учесник у радњи (*Behaver*) типично свесно биће, попут доживљаваоца (*Senser*), при чему је процес сличнији радњи – ‘doing’ (Halliday 1989: 128). Вербални процеси, смештени између менталних и релационих, односе се на радње говорења у ширем смислу, схваћене као било каква симболична размена значења (Halliday 1989: 129). Ови процеси обухватају један ентитет (*Sayer*), који исказује неки садржај (*Verbiage*), често упућен другом учеснику у радњи (*Receiver/Target*), при чему *Sayer* не мора нужно бити свесно биће, будући да се дати појам односи на било који ентитет који одашиље сигнал – нпр. *Sam каже да је пола десет* (Halliday 1989: 129). Наводи се и егзистенцијални тип процеса, који исказују да нешто постоји или се догађа, што подразумева појаву егзистенцијалног глагола, уз ентитет у функцији егзистента (*Existent*), који може подразумевати било коју врсту феномена или догађаја (Halliday 1989: 130).

аргумената, у великој мери одређено њиховим значењем (Levin 1993: 1). Упркос чињеници да се веза између глаголског значења и синтаксичког понашања не може порећи, ауторка истиче и ограничења датог приступа и изазове оваквог начина класификације, будући да је сам појам класе глагола вештачки конструкт (Levin 1993: 17). Иако се класе издвајају захваљујући томе што се већи број глагола са једном или више заједничких компоненти значења понашају слично у синтаксичком смислу, Б. Левин наводи да се неке од компоненти јављају у већем броју глаголских класа, те да већина глагола садржи већи број оваквих семантичких јединица, што омогућава унакрсну класификацију, а стога и другачије, али једнако валидне класификационе схеме. Као пример ове појаве наводе се компоненте контакта и кретања које поседују и глаголи ударања и глаголи сечења, али сама компонента контакт, поред наведених група, карактеристична је и за глаголе додиривања (Levin 1993: 17–18).

Глаголи у функцији интензификатора не издвајају се посебно у наведеним класификацијама, те се опредељујемо да у даљем раду приступимо њиховој класификацији према примарним значењима, што ће нам послужити као основа за сагледавање механизма мишљења захваљујући којима развијају секундарно значење интензитета. Ово ће нам такође омогућити да боље разумемо и њихово синтаксичко понашање, те удруживање са именицама одређене семантике у оквиру перифрастичних структура.

1.0.10. У испитивању лексичке семантике уопште (укључујући, поред глагола, и остале морфосинтаксичке класе речи), на располагању је већи број теоријско-методолошких приступа, од којих су, према Р. Драгићевић, најдоминантнији компоненцијална анализа, анализа прототипа, концептуална анализа, асоцијативна метода итд. (Драгићевић 2007: 64). У овом истраживању, при семантичкој класификацији примењиваћемо елементе компоненцијалне и концептуалне анализе. Опредељујемо се за овај приступ због тога што је за даље фазе истраживања потребно утврдити доминантне семантичке компоненте и изворне домене који служе као основа за семантичке трансформације које воде ка значењу интензитета, при чему истовремено нуде шири концептуални контекст који помаже у разумевању семантичких улога осталих учесника процеса (као и понашања њихових синтаксичких форми), односно доприносе бољем разумевању целокупне метафоричне, апстрактне ситуације описане глаголском перифразом. Они упућују на појмове чија структура омогућује концептуализацију апстрактног домена интензитета који се овде испитује, путем когнитивних механизма који се огледају и у процесима промене лексичког значења,

будући да ниједна од теорија чије се методе употребљавају у анализи значења лексема није само језичка теорија, него је она је истовремено и концепција о некој од стратегија мишљења (Драгићевић 2007: 73). Дакле, како наводи Р. Драгићевић: „свака одржива семантичка анализа открива неки значењски подсистем који је дубљи од језика, тј. који је фундиран у мишљењу и сазнању” (Драгићевић 2007: 73).

Компоненцијална анализа је нарочито погодна за анализирање лексике конкретног значења (Драгићевић 2007: 89), каква су махом и примарна значења посматраних глагола, мада се ова метода наводи као најкориснија за испитивање семантике именица (Драгићевић 2007: 89). Иако суштински увек подразумева исти принцип разлагања значења на просте семантичке компоненте, примена ове технике разликује се код различитих аутора (Драгићевић 2007: 66), па тако јединица компоненцијалне анализе, односно најмања, неразложива компонента значења у литератури има више различитих назива – сема, семантичка компонента, семантичко обележје, маркер (Нлебес 2010: 12). У домаћој литератури, односно у јужнословенској лексикологији уопште, усталио се назив *сема*, а облик компоненцијалне анализе у овим истраживањима заснован је на погледима руских аутора, те је даље самостално развијан и унапређиван (Драгићевић 2007: 67). У том погледу нарочито је значајна монографија *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику* ауторке Д. Гортан Премк (2004), која истиче хијерархијске разлике међу семама. Као надређена, интегрална семантичка компонента која носи апстрактну информацију о категоријалној вредности лексеме, односно о њеној припадности одређеној лексичко-семантичкој групи речи, издваја се архисема (Гортан Премк 2004: 43). Диференцијалним семама називају се оне које носе информације о карактеристикама на основу којих се једна лексема разликује од друге која припада истој групи (Гортан Премк 2004: 43). У зависности од тога да ли су видљиве у семантичком садржају, или пак долазе до изражаја искључиво у секундарним значењима и у одређеном контексту, семе се могу поделити на експлицитне и имплицитне, односно потенцијалне семе, а у њих спадају и тзв. семе колективне експресије, које почивају на уверењима и представама целе језичке заједнице (Драгићевић 2007: 72).

Будући да је ова врста анализе изникла из структурализма (Драгићевић 2007: 66), многи аутори покушавали су да јој приступе по принципу дистинктивних обележја која би се испољавала у различитим лексемама у виду бинарних опозиција, али овај начин посматрања намеће различите проблеме и ограничења. Лајонс (1977: 317–335, према Драгићевић 2007: 66) закључује да семантичке компоненте припадају скупу

универзалних атомских концепата, који у разним језицима могу, али не морају бити лексикализовани, те се могу комбиновати на различите начине, док су за Липку (1999: 99, према Драгићевић 2007: 66) оне нека врста метајезика за објашњавање значења лексема. А. Вјежбицка ове нерашчлањиве компоненте значења назива семантичким примитивима, те тежи формирању природног семантичког метајезика који би се користио за репрезентацију значења, покушавајући да предложи њихов коначан списак (Goddard, Wierzbicka 1994: 9–10).

1.0.11. Будући да је глаголски систем само једна од категорија кроз коју се може сагледати концепт интензитета, те да глаголи као интензификатори не могу иступати независно од својих колокационих партнера и то у одређеним синтаксичким обрасцима, сматрамо је за њихову семантичку класификацију погодно водити се и теоријом концептуалне метафоре (и метонимије). Она је нарочито погодна за проучавање апстрактне лексике и фразеолошких израза, а будући да су предмет нашег проучавања глаголске перифразе које са оваквим спојевима имају много сличности, пошто се често реализују као структурно устаљени изрази које у највећем броју примера карактерише транспозиција значења глаголске компоненте, а у бројним случајевима се као фразеологизми региструју и у фразеолошким речницима. У раду ћемо приступити идентификацији основних изворних домена стварности које вербализују дати глаголи, те проналажењу метафоричких и метонимијских когнитивних образаца помоћу којих се они пресликавају на апстрактни домен интензитета. У томе ће нам од помоћи бити литература из когнитивне лингвистике.

Когнитивна лингвистика успоставља се као кохерентан теоријски приступ крајем осамдесетих година прошлог века, у коме се као једна од кључних тема издваја метафора (Klikovac 2004: 9–10). Прекретницу у проучавању метафоре представља књига *Metaphors we live by* (1980) аутора Џорџа Лејкофа и Марка Џонсона, у оквиру чијег се приступа метафора дефинише као механизам мишљења који подразумева пресликавање једног појма или појмовног домена, који је обично конкретан и доступан чулима – *изворни домен*, на други појам или појмовни домен, који је најчешће апстрактан – *циљни домен* (Klikovac 2004: 11–12). Типични изворни домени јесу конкретни, као људско тело; здравље и болест; животиње; биљке; зграде и грађење; машине и алат; спорт и игре; новац и пословање; храна и кување; топлота и хладноћа; светлост и тама; силе, смер и кретање; или пак њихових својстава, као што су величина облик, боја, тврдоћа, оштрина, тежина, провидност итд. (Kövecses 2002: 15–20). С друге стране, уобичајени циљни домени су емоције, жеља, моралност, мисаони процеси, друштво и нација, политика,

економија, међуљудски односи, комуникација, време, живот, вера, догађаји и акције (Kövecses 2002: 20–25). Концептуална метафора обично осветљава само одређене аспекте неког апстрактног појма, омогућавајући нам да се у датој ситуацији фокусирамо на њих, док у исто време занемарујемо његове остале аспекте који нису у складу са датом метафором – многи апстрактни појмови разумевају се преко више различитих метафора, од којих свака осветљава неку њихову страну (Klikovac 2004: 15–17). Избор изворних домена за одређени циљни домен зависиће од њихове искуствене повезаности (Klikovac 2004: 19). Лејкоф и Џонсон наводе да је природа људске рационалности таква да има телесне основе, те да су метафоричне сликовне схеме утемељене у непосредном доживљају света око нас, који зависи како од објективне реалности тако и нашег доживљаја реалности, што ови аутори називају искуствени реализам – ‘experiential realism’ (Lakoff, Johnson 1980; Lakoff 1987: xv; Klikovac 2004: 22).

Према Лејкофу и Џонсону, појмовне метафоре можемо поделити на три врсте – структурне, оријентационе и онтолошке (Lakoff и Johnson 1980: chapters 4, 6, 13). Структурне метафоре подразумевају да се један појам метафорички структурира помоћу другог појма, као што је случај, нпр. са метафором ЛЈУБАВ ЈЕ ПУТОВАЊЕ (Lakoff, Johnson 1980: 108; Klikovac 2004: 22). Различити елементи структуре изворног домена преносе се на циљни – путници су љубавници, возило је љубавна веза, пређена раздаљина је учињени напредак, тешкоће су препреке на путу, итд. (Lakoff, Johnson 1980: 4–5; Klikovac 2004: 14). Други тип јесу оријентационе метафоре, утемељене на нашој просторној оријентацији и за изворне домене имају појмове попут горе–доле, унутра–споља, напред–назад, дубоко–плитко, централно–периферно итд., као што су нпр. метафоре СРЕЋА ЈЕ ГОРЕ и ТУГА ЈЕ ДОЛЕ (Lakoff, Johnson 1980: 14–22; Klikovac 2004: 23). Трећи тип представљају онтолошке метафоре, које нам омогућавају да апстрактне појмове попут догађаја, активности, емоција, идеја и сл. концептуализујемо као ентитете или као супстанце (Lakoff, Johnson 1980: 25–29; Klikovac 2004: 23). Помоћу оваквих метафора разумевамо различите појаве обележене именицама у саставу перифраза из нашег корпуса, а као репрезентативну можемо навести метафору ЕМОЦИЈЕ СУ (ТЕЧНЕ) СУПСТАНЦЕ, илустровану примерима попут *Бес у њему китти* и сл. Овакве метафоре могу се даље конкретизовати помоћу структурних метафора (Klikovac 2004: 23), што се такође види и у нашим примерима.

Метафоре се могу поделити и према општости, на метафоре специфичног нивоа и генеричког нивоа, при чему су код првих појмови нижи на скали општости, те су,

захваљујући већем броју појединости, боље дефинисани, док су код других појмови веома општи и припадају генеричком нивоу – пример за генерички ново била би нпр. метафора ДОГАЂАЈИ СУ АКЦИЈЕ, док би метафора специфичног нивоа била ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ (Lakoff, Turner 1989: 80–81, према Klikovac 2004: 24).

Други тип концептуалног односа, који се сматра базичнијим когнитивним механизмом од метафоре (Klikovac 2004: 28, нап. 7), јесте метонимија, коју Лејкоф и Џонсон објашњавају као употребу једног појма како би се упутило на други појам који је са њим у вези, те је њена основна функција референцијална: „[...] it allows us to use one entity to *stand for* another” (Lakoff, Johnson 1980: 36), или, како то формулише З. Кевечеш: „[...] instead of mentioning the second entity directly, we provide mental access to it through another entity” (Kövecses 2002: 144). Ентитет који нам усмерава пажњу и упућује на други ентитет Кевечеш назива преносним ентитетом (*vehicle entity*), а ентитет на који се пажња усмерава или ка коме се отвара ментални приступ јесте циљни ентитет (*target entity*), док услов за реализацију метонимије јесте да ова два појма морају бити блиски један другом у концептуалној сфери (Kövecses 2002: 145). Они, заправо, морају припадати истом домену, односно истом идеализованом когнитивном моделу (Драгићевић 2007: 161). Пример метонимијске транспозиције значења која се често јавља у нашем корпусу јесте ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (EFFECT FOR CAUSE), која омогућава да именовањем реалне или потенцијалне последице неког интензивног стања упутимо на степен интензитета тог стања – нпр. *умирати од глади*.

Дакле, основне разлике између метонимије и метафоре јесу то да се метафора успоставља као веза између два домена, а метонимија као веза унутар једног домена; метафора се заснива на сличности, а метонимија на блискости; појмовна метафора успоставља се увек између два појма, док код метонимије постоји једна појмовна структура чији су елементи међусобно заменљиви; те то што се метонимијом појединачан циљни ентитет директно повезује са изворним унутар истог домена, док се путем метафоре разумева читав систем ентитета преко ентитета другог система (Драгићевић 2007: 161–162). Метонимија и метафора су блиско повезане, и многи односи који се могу сматрати метонимијским чине основу метафоричних значења, будући да су везе и сличности између изворних и циљних домена углавном засноване на искуству. Према неким ауторима, попут А. Барселоне, метонимија се налази у основи сваке метафоре (Драгићевић 2007: 167), док се велики број аутора слаже са закључком да је то свакако истинито у неком случајевима, нарочито код метафора за емоције (Драгићевић 2007: 166). Добар пример за ову појаву јесте метонимија ПОСЛЕДИЦА ЗА

УЗРОК која се налази у основи метафоре БЕС ЈЕ ТОПЛОТА, а која се заснива на повишењу телесне топлоте као једној од последица интензивног стања беса (Kövecses 2002: 157). Метонимија и метафора могу интераговати и на другачији начин, тј. могу се у одређеном изразу испреплетати и стопити. То може бити случај када метафора проистиче из метонимије, те је једно значење неког израза метонимијско, а друго метафорично, и кад је метонимија урођена у метафору (Kövecses 2002: 160). Луис Хосенс (Goossens) 1990. године за ову појаву уводи термин *метафтонимија*, и покушава да класификује њене различите типове, при чему се са том поделом неки аутори нису сложили, што указује на комплексност ове појаве и могућност разнолике интерпретације истих примера (Драгићевић 2007: 164–167).

1.0.12. Питање глаголске семантике веома је сложено, будући да се код глагола, више него код других врста речи, граматичке категорије густо преплићу са инхерентним лексичким значењем. Тако је нпр. вид (аспект) глагола тешко у потпуности раздвојити од његове акционалности, што се види и у чињеници да их неке граматике раздвајају, сматрајући акционалност чисто лексичко-семантичком категоријом, док га неке подводе под категорију вида. Јасно је, такође, да категорија транзитивности, односно глаголског рода, иако несумњиво првенствено граматичка, одређује у великој мери саму природу глаголске ситуације, те значење глагола не можемо у потпуности разумети уколико је не узимамо у обзир. Извесно је, даље, да се семантички садржај глагола често не може тумачити без одређеног, реализованог или претпостављеног минималног контекста, те да је њихова употреба веома чврсто повезана како са морфосинтаксичким, тако и лексичко-семантичким карактеристикама њихових допуна којима се обележавају учесници у глаголској ситуацији, а са којима у спрези глагол може реализовати различите аспекте свог значењског потенцијала. Могућност да се иста глаголска лексема оствари као интензификатор у већем броју структурних модела, са већим бројем актаната, сведочи и о могућности да се она сврста у већи број семантичких група, у зависности од тога које су семе, тј. аспекти основног концепта представљеног глаголом активирани у датој конструкцији. Тако нпр. глагол *пасти* може бити сврстан у глаголе промене положаја у простору наниже, што је релевантно за развој значења интензификације у изразима попут *концентрација му пада*, због повезаности квантитета са појмом вертикалности; док се у изразима попут *пасти од умора* он посматра као последица каквог интензивног стања, те се у том случају приближава глаголима којима се описују промене физичких и физиолошких стања организма.

Узимајући све наведено у обзир, а како бисмо ипак понудили разумљиву и сврсисходну класификацију глагола-интензификатора, фокусираћемо се у овом делу истраживања на идентификовање оних семантичких компоненти на којима се првенствено заснива развој значења интензитета, односно, на идентификовање изворних домена стварности који делове своје структуре позајмљују апстрактном појму интензитета. Трудићемо се да истакнемо компоненте важне за значење интензитета које се истичу и у лексикографској обради примарног значења глагола, указујући и на остале могућности за заснивање и реализацију значења интензитета, те на могуће приближавање другим семантичким групама – поменути глагол *пасти* ће, у складу са овом одлуком, бити смештен у групу глагола са значењем промене положаја у простору. Осврнућемо се на граматичке категорије глаголског вида и рода у оној мери у којој су релевантне за тумачење значења интензитета, претежно у оквиру обраде синтаксичких модела у којима се глаголи остварују у функцији интензификатора. Префиксација ће бити коментарисана у оној мери у којој је значајна за модификовање значења интензитета, али важно је напоменути да се основа за семантичку транспозицију налази првенствено у вези изворног концепта који се обележава основним, непрефиксираним глаголима, односно који се крије у полазној глаголској лексеми, са циљним доменом интензитета, те у вези тог домена са различитим појмовним доменима на које упућују именице као колокациони партнери глагола. Префикси онда додатно могу модификовати то значење, те могу подразумевати и додатну измену *степен* интензитета и уносити семантику инхоативности, фазности, резултативности итд.

1.0.13. Глаголи су у овом одељку подељени на примарне и секундарне интензификаторе, при чему први својим основним значењем обележавају промену интензитета, док се код осталих ово значење јавља као секундарно. Несразмера у броју чланова између ове две групе веома је упадљива, будући да се у првој налази мањи број глагола – *јења(ва)ти*, који означава смањење, и *интензивирати*, који означава повећање интензитета, а уз њих се, условно, могу додати и *блажити*, *ублажити*, и још неки глаголи, што ће бити детаљније објашњено у наставку. С друге стране, глаголи који имају потенцијал да у одређеном контексту развију значење интензитета бројни су и семантички разноврсни, те пружају увид у богатство сфера стварности које своју структуру позајмљују апстрактном домену интензитета. Ова неравнотежа управо и јесте производ чињенице да интензитет као појам измиче директном, перцептивном доживљају, осим у случајевима када је у тесној вези са неком конкретном појавом доступном чулима (нпр. *пљуштати*, *вриштати* и сл.).

Секундарни глаголи интензификације (секундарни интензификатори) могу се разложити у две велике подгрупе према томе да ли се везују за физичка, статичка својства ентитета попут димензија и топлоте, или пак за функционална, динамичка својства попут виталности и снаге. У првој скупуни се налазе лексеме које означавају првенствено промене у физичким својствима ентитета, док друга обухвата оне који обележавају превасходно процесе који се односе на онтогенетски развој живих бића, те њихово физичко и физиолошко функционисање, понашања, емотивне и психолошке процесе. На крају овог поглавља наведен је преглед семантичких класа са списком глагола.

1.1. ПРИМАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

Структурни модел перифразе	Пример ⁸
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Јењава заинтересованост за те теме.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Музика интензивира тензију у представи.</i>

1.1.1. У примарне интензификаторе спадају глаголи који основним, примарним значењем не обележавају процес, већ само његову интензитетску компоненту. Ово се јасно види из значења њихових контекстуалних партнера, који увек означавају процес чији је интензитет модификован глаголом. У нашем корпусу издвајају се свега два глагола са јасним основним значењем интензитета, односно промене интензитета – *јења(ва)ти* и *интензивирати*. Када се нађу на позицији синтаксичког регенса перифразе, код наведених глагола не долази до већих промена у значењу, будући да садрже само податак о повећању, односно смањењу интензитета: *Јењава и велика заинтересованост за социо-политичке теме и проблематику феминизма [...]* (КП).

Интересантно је, међутим, што се глагол *јења(ва)ти* у РМС⁹ дефинише преко својих парцијалних синонима – ‘(о)слабити, попустити, попуштати, малакса(ва)ти,

⁸ Примери дати у табелама представљају поједностављене верзије примера пронађених у корпусу. Оригинале верзије наведене су у тексту, са обележеним изворима. У табелама су представљени репрезентативни примери и модели перифраза који су типични за дату семантичку класу, али нису нужно и једини у којима се посматрани глаголи могу пронаћи. Овај принцип приказивања биће примењен у свим табелама у оквиру класификације глагола према примарним значењима.

⁹ При анализирању семантичких садржаја глагола коришћен је првенствено РМС, а као допуна и новији, али и мање обиман РСЈ, и РСАНУ који, због тога што је недовршен, није могао бити од користи у свим случајевима. Значења су углавном бележена у модификованом, поједностављеном облику, те се настојало

смањи(ва)ти се; опасти, опадати; преста(ја)ти’. Готово сви глаголи наведени у дефиницији припадају секундарним интензификаторима, те је промена интензитета код њих у речнику углавном регистрована као једно од секундарних значења. Они, међутим, могу градити синонимски низ само уколико у обзир узмемо управо значење интензитета, те тако, на посредан начин, долазимо до основног значења глаголске лексеме *јења(ва)ти*. Ово доказују и речнички примери употребе из којих је јасно да се ради о смањењу интензитета, односно о значењу ‘поста(ја)ти мање интензиван’: *Љубав је та јењала; Врућина бијаше већ јењала*. РСАНУ и РСЈ дају сличне, нешто јасније и потпуније дефиниције из којих се види да глагол исказује промену наведеног својства. Тако се у РСЈ наводи ‘(о)слабити у снази, интензитету, посуста(ја)ти, малакса(ва)ти; изгубити првобитне размере, жестину, опасти, опадати’. У РСАНУ се, за разлику од преостала два речника, наводе одвојени облици за свршени (*јењати*) и несвршени вид (*јењавати*), при чему се дефиниција прве форме у великој мери подудара са оном наведеном у Матичином једнотомнику. Под одредницом *јењавати* наводи се нешто сложенија структура првог значења – ‘а. губити у интензитету, у снази, попуштати, слабити (о каквом осећању, расположењу и сл.)’; ‘б. постепено губити првобитне размере, жестину, учесталост и др., слабити, престајати (о каквој активности, дејству, збивању и сл.)’; ‘в. гасити се, губити се, нестајати’. Субјекат са којим овај глагол гради перифразу увек означава процес.

Сама ова недоследност у погледу дефинисања, те нужно уплитање делимичних синонима којима је промена интензитета тек неко од секундарних значења, указује управо на чврсту везу између концепта интензитета и одређених конкретних појава које се могу испољити у различитом степену, те немогућност раздвајања концептуализације овог појма од физичких, перцептивно докучивих аспеката стварности. Интензитет можемо доживети кроз испољавање различитих чулима доступних процеса. Међутим, када се тај појам покуша изразити независно од неке појаве која се дешава у ванјезичкој стварности, приметно је постојање извесне лексичке празнине, што илуструје и велика несразмера између броја примарних и секундарних глагола-интензификатора.

Одредница *интензивирати* није обрађена у РМС, али је региструју новији, једнотомни РСЈ, као и РСАНУ. Истом формом може се изразити и перфективност и имперфективност, а значење се своди на ‘(у)чинити интензивним, појача(ва)ти’. РСЈ

да се на основу дефиниција из два или три речника понуди што једноставнији и јаснији приказ основног семантичког садржаја глаголске лексеме. У случајевима када је наведена дефиниција преузета из једног од речника, та информација забележена је у тексту или у загради.

бележи искључиво транзитивни, каузативни облик глагола, док је у РСАНУ дефинисана и рефлексивна форма са медијалним значењем – ‘поста(ја)ти интензиван, појача(ва)ти се’. Разлог за ову разлику могао би бити у томе што се облик са морфемом *се* појављује углавном као последица промене перспективе, те пасивизације реченице и анонимизовања или уопштавања агенса. Обе варијанте функционишу као појачивачи, дакле обележавају појачавање интензитета: *Музика, инструментална и драматична, интензивира тензију у представи [...] (КП); Интензивира се и интересовање у унутрашње ствари у Југославији (КП).*

1.1.2. Међу примарне интензификаторе, уз извесне ограде, сврставамо и глаголе *умногостручити (се), увишестручити (се), удвостручити (се), утростручити (се), учетворостручити (се)*¹⁰ и сл. Они, наиме, имају исту творбену структуру, при чему се међусобно разликују према прилошким или бројним основама које улазе у њихов састав те уносе значењске компоненте ‘много’, ‘два пута’, ‘три пута’ итд. којима се приближно или тачно квантификује промена, односно повећање неког својства. У РМС се формант *-струк* појављује као засебна одредница, у којој се наводи значење ‘као други део сложених придева значи: који је толико пута већи, јачи колико показује први део сложеница: двострук, трострук, стострук’. Примарна значења датих глагола могу се свести на ‘учинити X пута већим или јачим / постати X пута већи или јачи’, при чему се на месту X може наћи било који основни број или прилог са количинским значењем. Као што се види из изведене опште дефиниције, повећање се може односити на димензије и на интензитет (а судећи према примерима наведеним у речнику, неретко и на бројност), те тумачење конструкције зависи од семантике именице са којом се глагол удружује – када су у питању називи за физичке, конкретне ентитете, делове тела, именице са збирном интерпретацијом и сл., обично се остварује значење промене димензије или бројности (нпр. *Удвостручили су војску [РМС]*), док се уз именице које обележавају процесе глаголи остварују у интензификаторској функцији. У речничким дефиницијама ових глагола ипак има извесних колебања. Пример за то је лексема *утростручити*, која у РМС (под 1.а.) има следећу дефиницију: ‘учинити троструким, саставити уједно три струка, три нити’. Из датог објашњења види се да се примарна значења глагола овог типа могу односити и на умножавање делова или слојева из којих је нека целина састављена,

---

¹⁰ Префикс *у-* упућује на приписивање својства исказаног придевом у основи, при чему Клајн указује на сличност са глаголима који описују обухваћеност радњом у великој мери, говорећи о фактивним облицима (в. 1.2.1.1.1).

те би се стога евентуално могли сврстати и у групе секундарних интензификатора које означавају промену квантитета, односно бројности. Одлучујемо ипак да наведене глаголе сврстамо у примарне интензификаторе, ослањајући се на чињеницу да је повећање интензитета исказано у њиховом основном значењу у већини речничких дефиниција, као и у значењу форманта *-струк*:

Удвостручио је своју љубазност (РМС); *Успева да [...]*
увшестручи интерес за саму приповетку (РМС); [...]
да све земље морају да утроструче напоре да смање емисију штетних гасова [...]
(ИН); *Путин учествовао продају анти-бактеријског уређаја [...]*
(ИЕВ).

1.1.2. Издвајају се и два глагола дифузне семантике која би се такође условно могла сврстати међу примарне интензификаторе. У овим случајевима долази до колебања у дефиницијама које се разликују од речника до речника, те није једноставно одлучити којој би се скупини дате лексеме могле придружити. У питању су глаголи *блажити (се)* и *ублажити (се)*¹¹, при чему је основни глагол различито дефинисан у три коришћена речника савременог српског језика. Објашњења наведена у РСАНУ и РМС релативно су слична, те се на првом месту јављају образложења попут ‘умиривати, стишавати (некога)’, и ‘тешити’, што значи да би се глаголи евентуално могли сврстати у изворни домен емоционалних стања, или пак људских понашања. У РМС је, међутим, одмах након основног значења наведено и ‘смањивати јачину (нечега)’, што упућује на промену интензитета процеса или својства. РСЈ, који је најрецентнији међу доступним речницима српског језика, као примарни семантички лик дате глаголске лексеме наводи управо значење интензитета – ‘чинити (нешто) блажим, смањивати интензитет нечега, ублажавати’¹²; те се овом приликом ослањамо на њега: [...]
и тај, више наслућени него виђени осмех, блажио је мало охолост и самопоуздање које је избијало из целог става, из целог лица (КК).

¹¹ Глагол *разблажити (се)* због извесних семантичких и употребних карактеристика сврстан је међу глаголе који обележавају промену концентрације – в. 1.2.1.1.2.6.

¹² Речници бележе и рефлексивну форму датог глагола, која се у РСАНУ дефинише као ‘умиривати се, тешити се’. У РМС је забележена могућност употребе ове форме као интензификатора – ‘умиривати се, стишавати се, смањивати се у јачини’, док РСЈ бележи потпуно другачије објашњење – ‘уживати у нечему, наслађивати се’. Будући да се само транзитивна, односно каузативна форма у корпусу појављује у интензификаторској функцији, неусаглашеност речничких објашњења за повратне облике овом приликом биће остављена по страни.

Из дефиниције примарног значења у РМС, те из примера датих уз њега, може се видети да се глаголска лексема *ублажити* донекле уклапа у наше схватање појма примарног глагола-интензификатора, али и да није у потпуности ограничена на њега (уп. *Влада је дала мир цензури да ублажи своју строгост: Кнез Андреј [...] је [...] хтио ублажити Пјетрове ријечи*). Слична је основна дефиниција и у РСЈ, при чему је интензитет ипак одвојен као секундарно семантичко остварење. Префикс *у-*, поред перфективизације, означава придавање особине *благ* неком објекту (Клајн 2002: 283). Рефлективни облици примарно се односе на промену физичких својстава – ‘постати благ, мек, смекшати се, стишати се’ (РМС, РСЈ). Форма са морфемом *се* појављује се у функцији интензификатора првенствено као последица промене реченичне перспективе, те је у овој позицији заправо доминантан транзитиван облик: *Сама вода, такође, може да ублажи бол* (КРТС). Стога, наведене лексеме сврставамо међу примарне глаголе-интензификаторе, уз напомену да су њихова примарна значења нешто шира.

1.1.3. Глаголи *чилети* и *ишчилети*¹³ такође се могу условно сврстати међу примарне интензификаторе, али и у групу егзистенцијалних глагола, будући да им се основно значење своди на постепен престанак постојања или пак крајњи стадијум тог процеса – ‘неста(ја)ти, преста(ја)ти постојати’. Посматрајући речничке дефиниције ових глагола, може се, међутим, сагледати велика блискост, те извесно преклапање семантичких поља егзистенције и интезификације. У РМС се, на пример, за глагол *чилети* значење промене интензитета наводи као примарно: ‘1. малаксавати, слабити, попуштати’; а као један од примера даје се глагол у интензификаторској функцији – *Пробија га студен, клатарају десни... он гегуца, мили, ко светло што чили* (РМС). РСЈ и РСАНУ ипак дају предност егзистенцијалном значењу, док се међу секундарним значењима наводи смањење снаге, при чему није увек јасно разграничено да ли је у питању физичка снага организма или интензитет. Семантичка категорија егзистенције, како наводи И. Лазих Коњик, представља универзалну категорију великог обима која нема јасно дефинисане границе, те обухвата разне видове постојања, што може подразумевати и непостојање као опречну категорију, односно као члана исте категорије са супротним предзнаком (2009: 359–360). Семантичка категорија постојања налази се у основи ФСП егзистенције као његова семантичка доминанта, обједињујући основно значење ‘бити, постојати’ и варијантна попут ‘живети’, ‘присуствовати’, ‘налазити се’,

---

¹³ Префикс *из-* перфективизује глагол и обележава вршење радње у потпуности (Клајн 2002: 255–256), а као модификатор значења именице која обележава процес означава потпуни престанак процеса.

те фазна значења почетка, постанка, трајања, континуитета, завршетка, нестанка и др. (Лазећ Коњик 2009: 363). На основу наведеног закључујемо да и многи од секундарних интензификатора у некој мери задовољавају критеријуме егзистенцијалности те заједно са интензитетом или променом интензитета исказују неки вид постојања, нпр. на основу фазних значења индукованих творбеним формантима или природом глаголског вида (*горети – сагорети – сагоревати*). Они су обично повезани са настанком или престанком трајања одређене врсте процеса, попут сагоревања, одавања светлости, животних функција итд., те са одређеним сегментима ванјезичке стварности који у нашој свести служе као изворни домени у процесима метафоризације, чији је резултат значење интензитета. Они, заједно са осталим глаголима из својих лексичко-семантичких група, граде систем који репрезентује различите стадијуме или делове процеса, у којима често означавају само прву или последњу фазу, што може бити прелазак из постојања у непостојање, или обрнуто. Ово се може тумачити као (постепено) повећање или смањење интензитета, од нултог степена на први, или са последњег степена на нулти (*гасити се / угасити се – ‘преста(ја)ти горети’; умрети/умирати – ‘преста(ја)ти живети’*). У складу са природом појаве коју означавају, *чилети* и *ишчилети* су интранзитивни и као интензификатори указују на смањење интензитета.

Паника је затим чилела, неочекивано као што је долазила (КБП); [...] или то могу уз накнаду од које жеља за приватном иницијативом брзо ишчили (КП).

Овде сврставамо и глагол *ишчезнути (ишчезавати)* који првенствено означава нестајање ентитета из видног поља посматрача, те би се могао схватити као егзистенцијални глагол у ширем смислу. Значење ове лексеме стога сводимо на ‘нестати с видика, престати бити видљив’, уз напомену да се у њеном семантичком садржају издвајају и семе узрока које описују различите могуће каузаторе процеса – ‘због велике удаљености, због залажења за нешто или у нешто и сл.’ (РСАНУ). Као интензификатор, она обележава постепено смањење или крајњи резултат смањења интензитета, односно престанак одвијања процеса: *У фази напредовања утопијска размишљања ишчезавају [...] (КР)*. Наведена форма глагола нема семантичке везе са глаголом *чезнути* (Клајн 2002: 243), који не функционише у улози интензификатора.

1.2. СЕКУНДАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

У секундарне интензификаторе убрајамо глаголе који значење интензитета развијају као секундарно, док им се основни семантички садржај односи на различите процесе из ванјезичке стварности. Они су најпре подељени у две велике скупине, према томе да ли својим примарним реализацијама упућују на промене различитих физичких величина и својстава која се односе првенствено на материјални свет, или пак промене у функционалним, тј. физиолошким, бихевиоралним, емотивним или когнитивним процесима, особинама и способностима бића. Чланови сваке од група додатно су разврстани у подгрупе према типу својства чију промену означавају.

Промена физичких (статичких) својстава	Промена функционалних (динамичких) својстава
<i>Отањила подршка дијаспоре. Експлодирао сам од беса. Изгара у жељи да постане звезда. Она зрачи самопоуздањем.</i>	<i>Њена популарност је скочила. Љубав цвета. Нови закон ће смирити тензије. Због ове песме плакаћете од смеха.</i>

1.2.1. Промена физичких (статичких) својстава ентитета

Физичка својства ентитета подразумевају физичка својства материје. Материја се дефинише као '1. а. у физичком смислу: оно од чега је састављено физичко тело, што има неку масу и заузима какав простор, твар, супстанца' (РСАНУ), тј. оно од чега је изграђена природа. Материја се налази у непрекидном кретању, које подразумева, између осталог, промену температуре, облика, и агрегатног стања, као и сложене хемијске процесе унутар живих организама (Ђукић и др. 2017: 7). Она постоји у два појавна облика: супстанца, која се састоји од атома и од које су, дакле, изграђена физичка тела; и физичка поља, која представљају силе којима тела делују једно на друго без додиривања (Ђукић и др. 2017: 7). Глаголи из ове групе означавају првенствено физичка својства супстанце, а она укључују боју, мирис, густину, температуру кључања и топљења и сл. (Ђукић и др. 2017: 7). Они упућују на промене физичких карактеристика како неживе тако и живе материје. Значење ових глагола у вези је са степеном заступљености или одавања неке физичке особине, при чему ће овде бити укључене и промене својстава која се некада могу односити и на жива бића, али само у случајевима

када се организам посматра као физичко тело у времену и простору, односно као објекат, тј. када је значење интензитета засновано на неком својству ентитета које није у вези са његовим органским функционисањем. Семантичка транспозиција ових глагола у интензификаторе заснива се претежно на концептуализацији апстрактних процеса (означеним именицама у перифрази) као материјалних објеката и појава, односно супстанци, те разумевања различитих физичких карактеристика тих супстанци као апстрактних карактеристика процеса. Неке од тих особина на основу различитих концептуалних метафора повезују се и са интензитетом.

1.2.1.1. Промена квантитета

Апстрактни појам интензитета може се довести у везу са већим бројем изворних домена, али глаголи из нашег корпуса највише говоре у прилог појму КВАНТИТЕТА (КОЛИЧИНЕ или ВЕЛИЧИНЕ) и концептуалној метафори ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ (КОЛИЧИНА ИЛИ ВЕЛИЧИНА) – INTENSITY IS QUANTITY (SIZE, AMOUNT) [в. Kövecses 1986: 83; Kövecses 2004: 42; Klikovac 2004: 30; Stefanowitsch 2006: 92; Hanić 2009: 169], што значи да је ВЕЛИКА КОЛИЧИНА (ВЕЛИЧИНА) једнака ВИСОКОМ ИНТЕНЗИТЕТУ, а МАЛА КОЛИЧИНА (МАЛА ВЕЛИЧИНА) НИСКОМ ИНТЕНЗИТЕТУ. Чини се да се квантитет као концептуална поставка налази у посредној или непосредној вези са великим бројем примера са глаголима-интензификаторима – нпр. *То је повећало његов страх; Истањило му се стрпљење*. Веза интензитета са квантитетом веома је интуитивна, и у литератури се често објашњава кроз метафоре за емоције, будући да се на прототипчне емоционалне концепте указује као на високо интензивна стања: „The prototypical emotion concepts are regarded as highly intense states” (Kövecses 2004: 41). Врло често, ово је повезано са концептуализацијом емоција као течности у садржатељу, чијом се количином мери интензитет самих осећања (нпр. *љубав* – Kövecses 1986: 83; или *бес* – Kövecses 1986: 15). Тако нпр. узнемиреност или туга већег интензитета доводе до интензивнијег плакања, те веће количине суза, него осећања мањег интензитета. Искусствено знамо и да олуја већег интензитета производи већу количину кише, а крупнији објекти или бића својим кретањем или деловањем могу произвести физичку силу већег интензитета од мањих објеката или бића. Снага физичке силе такође је један је од изворних домена за концептуализацију интензитета (в. 1.2.1.2; 1.2.1.2.2; 1.2.2.3. и 1.2.2.3.1).

Овај концепт примењује се на читав низ специфичних ситуација, комбинован са различитим другим метафорама којима се описују контекстуални партнери глагола-

интензификатора, што резултује специфичним метафоричким сценаријима. У наставку издвајамо неколико релевантних појавних облика метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ, односно неколико специфичних облика у којима се квантитет може манифестовати: **димензије (величина)** и са њиме у вези појам **садржавања и количине, бројности, концентрације, густине/чврстине**.

ДИМЕНЗИЈЕ (ВЕЛИЧИНА). Глаголи из домена промене димензија у интензификаторској улози најочигледније илуструју овај когнитивни принцип. Они који се односе на свеукупну величину, без података о једној одређеној димензији, најочигледније су под утицајем метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ВЕЛИЧИНА и комбинују се са релативно широким семантичким опсегом контекстуалних парњака (*uveћати радост, умањити наде* и сл.). Ова метафора може се конкретизовати тако да се као интензитет концептуализује једна одређена димензија – **ДЕБЉИНА, ВИСИНА, ШИРИНА** или **ОБИМ**, што илуструју остали глаголи из групе (*истањити стрпљење, проширити знање* и сл.). Висина се може повезати и са концептом **ВЕРТИКАЛНОСТИ**, који кроз везу са квантитетом такође може бити изворни домен за разумевање интензитета (више о вертикалности в. у 1.2.1.2. и 1.2.2.1). Као посебну манифестацију ове шире метафоре можемо посматрати и метафору **ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ДУБИНА**, при чему се ова интуитивна концептуална веза често објашњава на примеру емоционалних искустава: „When we say of a person that he is deeply wrapped up in his thoughts what we usually mean is that the person is thinking intensely. Similarly, when we speak of deeply felt emotions, one of the things that we can mean by this is that one experiences one's emotions with intensity” (Kövecses 1986: 82). Дубина се може повезати са квантитетом управо преко концепта садржавања, будући да већа количина течности у садржалацу подразумева и њену већу дубину, те и већи интензитет – *продубити знање, продубила се криза, задубити се у читање*.

Од оваквог начина обележавања интензитета међу глаголима који се односе на промену димензија одступа само глагол *истанчати*, који се удружује са именицама које означавају чулну или интуитивну способност за доживљаје, опажаје и осећаје, односно различите врсте склоности и осетљивости (*слух, укус, осећај, чулно опажање* и сл.). У основи и овај израз можемо објаснити преко квантитета, али на другачији начин због специфичне природе појава означених именицама у перифрази. Искуствена, метонимијска база овде би могла бити чињеница да што је неко чуло осетљивије, оно може опазити мање, незнатније, теже приметне појаве и ентитете, који су мале величине (количине или димензија). Дакле, осетљивост чула је утолико већа уколико је квантитет

или величина онога што се опажа мања, те је на основу тога ВЕЛИКА ОСЕТЉИВОСТ једнака МАЛОЈ ВЕЛИЧИНИ (КОЛИЧИНИ ИЛИ ДИМЕНЗИЈИ), а ИНТЕНЗИТЕТ какве склоности (чулне или интуитивне способности) јесте СТЕПЕН ОСЕТЉИВОСТИ ЧУЛА. Б. Комароми наводи придев *танак* као синестезијски придев који припада изворном домену чула вида, тачније димензија, и који се често користи за описивање надражаја аудитивног типа (Komaromi 2016: 175). У истом раду, ова ауторка наводи да је метафора СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА (Komaromi 2016: 236) један од најважнијих синестезијских механизма, и случајеве овог типа можемо подвести под дати механизам.

САДРЖАВАЊЕ. Квантификација је, како и сами Лејкоф и Џонсон наводе, уско повезана са демаркацијом граница (садржатеља), биле оне природно присутне или не: „There are few human instincts more basic than territoriality. And such defining of a territory, putting a boundary around it, is an act of quantification. Bounded objects, whether human beings, rocks, or land areas, have sizes. This allows them to be quantified in terms of the amount of substance they contain” (Lakoff, Johnson 1980: 29–30). Стога је за разумевање израза интензитета у многим случајевима потребно поред КВАНТИТЕТА у објашњење укључити и однос САДРЖАВАЊА, као у примерима *Из њега је покуљао бес; Нанетост је спласнула*. Овај појам је производ опште тенденције људског ума да физичке објекте, радње, стања и збивања концептуализује као садржатеље оивичене границама, који имају унутрашњост и спољашњост, по угледу на сопствена тела путем којих искуствено сазнајемо о свету око себе¹⁴: „We are physical beings, bounded and set off from the rest of the world by the surface of our skins, and we experience the rest of the world as outside us. Each of us is a container, with a bounding surface and an in-out orientation. We project our own in-out orientation onto other physical object that are bounded by surfaces. Thus we also view them as containers with an inside and an outside” (Lakoff, Johnson 1980: 29). Само тело или делови тела доживљавају се као садржатељи за емоције, али и друге процесе, што се испољава у метафори ТЕЛО ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ЕМОЦИЈЕ (THE BODY IS A CONTAINER FOR THE EMOTIONS) [Kövecses 2002: 184; Lakoff 1987: 383]. Тако се нпр.

---

¹⁴ М. Џонсон описује САДРЖАВАЊЕ као једно од најупечатљивијих телесних искустава и једну од основних сликовних схема, уз друге као што су СКАЛА, МАСА, ДЕО–ЦЕЛИНА, ПУНО–ПРАЗНО, ЦЕНТАР–ПЕРИФЕРИЈА, ПУТАЊА итд. (Johnson 1987: 126). Сливним схемама (*image schemata*) овај аутор назива менталне обрасце настале из поновљених динамичких интеракција са светом око себе, који пружају структуру нашем искуству: „An image schema is a recurring, dynamic pattern of our perceptual interactions and motor programs that gives coherence and structure to our experience” (Johnson 1987: xiv).

срце, које у различитим веровањима и културама симболизује центар емоционалног и интелектуалног живота (Chevalier, Gheerbrant 1983: 621), често појављује и као садржатељ емоција и других ентитета са емоционалном вредношћу (Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 65–66), док је *глава* у многим примерима представљена као садржатељ когнитивних процеса.

БРОЈНОСТ. Квантитет се може реализовати и кроз појам бројности, односно мноштва. Веза ова два концепта лако је уочљива, а интуитивна је и даља повезаност са доменом интензитета – већи број честица какве супстанце представља истовремено већу количину те супстанце, а већа количина може произвести већи притисак на зидове садржатеља супстанце; већи број јединки које чине какав скуп живих бића и делују као целина способан је за производњу интензивније силе. Интензификатори које овде наводимо своје значење високог интензитета заснивају на полазном значењу велике бројности, мноштва које се креће или повећања броја, нпр. *ројити се, котити се, множити се*.

Важно је, такође, раздвојити концепт квантификације од концепта интензификације, што је у неким случајевима изазов. Када се овакви глаголи појављују у перифразама са избројивим именицама у множини, нпр. *Мала глава, а питања се роје* или [...] *грешне им се мисли коте*, ваља се запитати како дефинишемо интензитет процеса који су представљени именицама у склопу перифразе. Процес интензивног размишљања подразумева велики број мисли које се јављају и смењују брзо, готово истовремено, а *интензивно се питати о нечему* могло би значити имати у глави велики број питања која се јављају у кратком временском периоду, брзо, сукцесивно или истовремено. Природа процеса овог типа – размишљања и питања или запитаности – таква је да нужно подразумева истовремено јављање или сукцесивно понављање појединачних, свршених акција у неком временском интервалу. Интензитет оваквих процеса може се онда дефинисати као бројност појединачних акција, које су експоненти процеса, у јединици времена. Дакле, уколико глаголи употребљени у оваквим конструкцијама експлицитно или имплицитно упућују на истовремено или нагло умножавање, или истовремено брзо кретање већег броја ентитета, можемо их сматрати интензификаторима. Сличан начин размишљања може се употребити код различитих врста процеса.

КОНЦЕНТРАЦИЈА. Квантитет се у неким случајевима може манифестовати као концентрација супстанце, ако концентрацију дефинишемо као количину супстанце у јединици неког течног растварача, односно '2. хем. однос растопљене материје према

количини растопине или раствора' (PMS), број честица супстанце у јединици ваздуха или количина у јединици простора. Као супстанца се у оваквим случајевима схвата именицом представљен појам у саставу перифразе – нпр. *Нада копни; Узбуђење хлапи*. Овај концепт реализује се дакле у случајевима када се тај појам замишља као течност или гас, или пак супстанца која мења агрегатно стање. Степен или промена ИНТЕНЗИТЕТА у овим случајевима одговараће КОНЦЕНТРАЦИЈИ супстанце, при чему треба имати на уму да се течно стање доживљава као мање компактно и концентрисано од чврстог, као и гасовито од течног. У литератури се повезаност ових концепата помиње у вези са метафором ЕМОЦИЈА ЈЕ ТЕЧНА СУПСТАНЦА (EMOTION IS LIQUID): „Intensity of emotion or its expression is associated with the concentration of a liquid” (Goatly 2007: 202), али се у нашим примерима на исти начин концептуализују и друге врсте појмова. Честице унутар чврстих тела јесу густо збијене, те је њихова концентрација по јединици запремине тог тела такође висока, па се чврстоћа може такође повезати са доменом квантитета и послужити као изворни домен за интензитет.

ТВРДОЋА (или ЧВРСТИНА) је изворни домен за мањи број глагола интензификатора – нпр. *Отврднуо је у вери; То је омекишало њихов отпор*. Условно се и овај концепт може довести у везу са доменом КВАНТИТЕТА. Из дефиниција придева *тврдо* и *чврсто* у PMS примећујемо да се оно своди на 'чије су честице густо збијене', што подразумева пружање јаког отпора сечењу или каквом терету. Честице које чине тврду, чврсту материју јесу високо КОНЦЕНТРОВАНЕ, за разлику од оних у течностима или гасовима (1.2.1.1 – КОНЦЕНТРАЦИЈА), а КОНЦЕНТРАЦИЈА се може сматрати једним од видова испољавања квантитета. А. Халас, описујући метафоричка значења енглеског придева *hard* и српског придева *тврдо*, уочила је две концептуалне метафоре повезане са доменом интензитета: НОСИЛАЦ ИЗРАЖЕНЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ОСОБИНЕ ЈЕ ТВРД (Halas 2017: 108) и ВИСОКО ИНТЕНЗИВАН ЈЕ ТВРД (Halas 2017: 109). Иако прва метафора није изражена тако да је уочљива директна веза са доменом интензитета, она одговара нашој дефиницији овог појма, будући да под интензитет подводимо и степен испољености каквог својства. Ауторка такође наводи да је други наведени концептуални образац у српском језику минимално продуктиван када се примењује на придев *тврдо*, будући да се на овај начин тумачи са само једним колокационим партнером – искључиво са именицом *сан* (Halas 2017: 109). Код глагола који означавају промену својства тврдоће, овај метафорички сценарио знатно је продуктивнији.

1.2.1.1.1. Промена димензија

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Отањила подршка дијаспоре.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>То је умањило њихову наду.</i>

У семантичком садржају глагола из ове групе као заједнички, надређени елеменат семантичког садржаја издваја се промена неке од физичких димензија тела, док семе нижег ранга носе податке о томе која димензија је у питању, као и о томе да ли се она повећава или смањује. Важно је напоменути и да готово сви глаголи из ове подгрупе имају прелазан облик каузативног значења ('учинити да нешто постане X – изазвати промену димензије X на некоме/нечему', нпр. *повећати вредност*), и рефлексивни, непрелазни облик који обележава процес, односно промену димензија која се дешава спонтано или аутокаузативно ('постати X – променити се по димензији X', нпр. *његова туга се повећала*). Ови подаци су релевантни за понашање глагола као синтаксичког центра реченице и глаголске перифразе, будући да каузативни облици у тим случајевима граде двоаргументатски реченични модел $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$, где се субјектом често изриче каузатор процеса исказаног перифразом, док рефлексивни формирају перифразе по моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$, где се семантичко језгро конструкције налази на позицији граматичког субјекта. Будући да је ова правилност заједничка за већину глагола из групе, неће бити додатно коментарисана, изузев у посебним случајевима код којих долази до неке врсте одступања.

1.2.1.1.1.1. Промена величине. Овде се убрајају глаголи *смањити (се)*¹⁵, *умањити (се)*, *умалити (се)*, *повећати (се)*, *увећати (се)*, *увеличати (се)* код којих релевантне семантичке компоненте упућују на промену у *величини*, а као интензификатори реализују се у примерима попут: *То је увеличало њихову срећу; То је*

¹⁵ Код глагола који имају рефлексивну варијанту, морфема *се* је навођена у загради, независно од тога да ли су обе форме потврђене као интензификатори у прикупљеним примерима, будући да се променом реченичне перспективе у већини случајева може конструисати валидан пример користећи оба облика глагола. Уколико је примећено да рефлексивност утиче на реализацију интензификаторске функције глагола, тај податак је наведен у оквиру семантичког описа и/или описа структурних модела. Уколико глаголи имају и перфективни и имперфективни облик (добијен суфиксацијом), навођене су првенствено перфективне форме, будући да категорија глаголског вида у овим случајевима нема нарочитог утицаја развој значења интензификације. Глаголи свршеног вида обично изражавају резултат процеса промене интензита (односно, овде, промене димензија), док несвршени вид истиче неки од ступњева промене, чиме упућују на чињеницу да је процес у току.

умањило његову наду. Ова лексема се у РМС дефинише као ‘особина онога што је велико, крупно’, док је значење придева *велик* објашњено као ‘који је изнад просечног, обичног или изнад онога чему се супротставља а. опсегом, обујмом, размерама (у једној или више димензија); б. количином, бројем; в. узрастом, растом; г. степеном, интензитетом, јачином: велике врућине, велики страх, велика брзина; д. појачаним степеном карактеристичних особина (које се истичу у значењу именице); ђ. важношћу, значајем, одговорношћу и сл.; е. рангом, положајем у друштву и хијерархији’. Основно значење код овог придева експлицитно се односи на различите димензије физичког тела, и то првенствено на обим, а остале значењске варијанте, које се на њега надовезују, односе се на друге врсте величина, међу којима је и сам интензитет. Код неких глагола, и ови подаци су експлицирани у речничкој дефиницији, па је тако лексема *смањити* објашњена на следећи начин: ‘учинити мањим (у обиму, трајању, количини, јачини), умањити’; ~ *се* ‘постати мањи’; при чему префикс *с-* такође уноси значење умањења, које проистиче из његовог основног социјативног значења праћеног представом „о заокругљивању, свођењу, сабијању у затворену целину” (Грицкат 1966: 213; в. и Клајн 2002: 281). Глаголи *умалити (се)* и *умањити (се)* дефинисани су веома слично, али без додатног прецизирања могућих вредности које се смањују, при чему им се и ове нијансе значења могу приписати захваљујући томе што су објашњени преко глагола *смањити (се)*. Код глаголских лексема *повећати (се)* и *увећати (се)* потенцира се њихова могућност да означе и повећање бројности: *повећати* ‘учинити да што постане веће, обилније, многобројније; ~ *се* постати већи’, *увећати* ‘учинити већим, повећати; ~ *се* постати већи, бројнији’; док је у значењу глагола *увеличати (се)* истакнута општа промена димензија: ‘учинити великим, већим, увећати, повећати; а. направити у већим размерама (нпр. фотографију, географску карту и сл.); ~ *се* постати већи, јачи, проширити се, порастати’. Описујући фактитивне глаголе са придевском основом и префиксом *у-*, који означавају придавање особине исказане придевом неком објекту, Клајн наводи да су глаголи попут *увећати*, *увеличати*, *умањити* слични онима који подразумевају потпуно обухватање радњом у обиљу, који се индиректно ослањају на просторно значење (Клајн 2002: 283), што се преноси на домен интензитета, те они исказују његово значајно, свеобухватно повећање. Дакле, када се јављају као интензификатори у глаголским перифразама, глаголи са придевским основама *велик/већи* описују повећање интензитета, а они са основама *мали/мањи* указују на његово смањење.

[...] и то упркос преузетим уговорним обавезама да неће смањивати производњу [...] (КП); [...] чије спровођење може пре да нанесе, укупно гледано, штету и да умањи наду невољника да се могу вратити на своја огњишта (КП); [...] да би могли умалити расходе оперативних трупа на радовима у позадини [...] (ИПСР); Важно је повећати уношење¹⁶ влакана којих има у интегралним житарицама [...] (КВ); [...] више средстава ће увећати расипање [...] (КП); Брачну срећу поп певачице Наташе Беквалац и ватерполисте Данила Даче Икодиновића у суботу је увеличало рођење ћеркице (ИН).

1.2.1.1.1.2. Промена дебљине. Код глагола *тањити (се)*, *истањити (се)*, *отањити (се)*, *стањити (се)*, *утањити (се)*, *танчати*, *истанчати (се)* релевантна семантичка компонента односи се на дебљину, односно на смањење дебљине, а као интензификатори се реализују у примерима попут: *Истањило се стрпљење; Отањила је подршка дијаспоре*. Примарно значење придева *дебео*, према РМС, јесте ‘који је у пресеку широк’, из чега видимо да се он првенствено односи на димензије физичког тела, као и придев *танак*, који је његова супротност ‘1. а. који је мале дебљине, који се јавља у плитком слоју, чији је попречни пресек малог обима’. Значења наведених глагола могу се свести на ‘учинити нешто танким, или тањим’, тј. ‘постати танак или тањи’, при чему је у дефиницији глагола *тањити (се)* назначено и да се поред смањења дебљине може односити на смањење густине и јачине. Префикс *с-* у *стањити* уноси додатно значење умањења, док *у-* подразумева обилну обухваћеност особином (в. 1.2.1.1.1.1), те у перифразама обележавају и значајан пад интензитета. Глагол *истањити (се)* садржи и семантичку компоненту којом се процес квалификује на основу степена, односно интензитета промене дебљине – ‘учинити што с а с в и м танко’, што се преноси на домен интензитета и глагол у перифразама означава спуштање на сасвим низак ниво, иако за префикс *ис-* Клајн у овом случају наводи само да означава давање чему особине

---

¹⁶ У примерима овог типа може се учинити да глагол пре обележава сам квантитет него интензитет. Важно је, међутим, узети у обзир и природу процеса исказаног именицом – повећано уношење влакана подразумева поред веће количине и већу учесталост, односно повећан унос влакана у одређеној јединици времена. То значи да се поред квантитета мења и брзина, квалитет уношења, те и ове примере можемо сматрати примерима интензификације. Интерпретација претходног примера може бити слична – значење именице *расход* своди се на ‘трошак’, односно реализацију дубинске предикације ‘трошити’, те *умалити расходе* интерпретирамо као ‘трошити мање’, односно ‘трошити у мањој мери’. Интензитет трошења своди се на количину трошкова у временском интервалу.

која је означена придевом у основи (Клајн 2002: 255). *Танчати* истим обликом може изразити и каузативност и медијалност. Медијална варијанта овог глагола може се, према РМС, тумачити и у егзистенцијалном смислу – ‘постајати тањи, тањити се; разилазити се, нестајати’. Када се домен дебљине преслика на домен интензитета, они глаголи којима се обележава смањење дате величине означавају, дакле, смањење интензитета.

Чудо се састојало у томе што је своју љубав расипнички разбацивала и поклањала, а она се није тањила ни умањивала (ИК); [...] а неким играчима је нервоза толико стањила стрпљење да нису могли да се обуздају (ИН); Отањила подршка дијаспоре (ИСВ); Утањило трговање на домаћем тржишту акција (ИБ92); Погрешно време и стањило стрпљење (ИН); [...] у нас је танчала моћ бизантских владара [...] (ИМЦ).

Изузетак је глагол *истанчати*, који иако описује тањење, односно смањивање димензије, може обележити и висок степен интензитета, обично када се удружује са именицама које означавају чула и осетљивост на различитим физиолошким и апстрактним плановима (*слух, укус, сензибилитет, чулно опажање* и сл.), чији се интензитет и мери степеном осетљивости (в. 1.2.1.1. – ДИМЕНЗИЈЕ [ВЕЛИЧИНА]), што је у РСАНУ описано као ‘учинити осетљивијим, финијим, рафиниранијим’ – [...] су [...] *истанчали свој сензибилитет за утопије свих врста* (КП).

1.2.1.1.1.3. Промена висине. Код глагола *повисити (се)* и *снизити (се)* значење се односи на повећање, односно смањење висине, при чему се у случају рефлексивне варијанте глагола *повисити се* у РМС овај податак експлицира само у другој нијанси значења: ‘1.а. уздићи се; б. постати виши’. На исти начин понаша се и друга наведена глаголска лексема, код које се, поред смањења висине, из дефиниције рефлексивног облика може видети да се често употребљава као глагол промене положаја: ‘1.а. спустити се, пасти; б. смањити се’. Новији РСЈ, међутим, као основна значења за оба глагола наводи промену величине, односно висине, истичући као једно од секундарних и значење промене интензитета у споју са именицама које означавају звук – *глас, тон* и сл. Из тог разлога свртавамо наведене глаголе у ову групу¹⁷. У перифразама обележавају

---

¹⁷ Префикси немају нарочит утицај на значење интензитета – Клајн за *по-* наводи да у овом случају означава фактитивност (Клајн 2002: 266), док се *с-* понаша исто као у *смањити, стањити* и сл.

смањење, односно повећање интензитета, у складу са објашњеним метафоричким механизмима.

А вештина његовог заната која је морала засенити друге, није му повисила гордост јер је знање преносио другима (КП); Мајсторовић је морао поново да снизи тек повишену производњу на пет стотина пари ципела дневно (ККК).

1.2.1.1.1.4. Промена ширине. Глаголске лексеме *ширити (се)*, *проширити (се)* и *раширити (се)* означавају повећање ширине, дефинисане као ‘растојање између бочних страна (тела, површине); величина тога простирања’ (РМС), што, према речничким дефиницијама, често подразумева и обим; док глагол *сузити (се)* означава смањење ширине. Префикс *раз-* уноси додатно значење повећања услед кретања у две или три димензије (Клајн 2002: 278), што се пресликава и на домен интензитета, док префикс *про-* према Клајну овде само врши перфективизацију (Клајн 2002: 277). Као интензификатори глаголи ширења обележавају повећање интензитета, у складу са повећањем димензија – нпр. *проширити знања*. Ширење не мора подразумевати само повећање димензија каквог тела, већ се може односити и на физички простор, што зависи од начина на који се концептуализује појам означен именицом у саставу перифразе (нпр. именица *знање* у доленаведеном примеру). Ширење се може интерпретирати и као обухватање већег броја носилаца процеса који се налазе у неком простору, који се тим обухватањем шири и као појава добија на укупном интензитету, што је у складу са концептуализацијом одређених појмова као природних сила попут пожара или заразних болести – *Стрепња се ширила*. Глагол *сузити (се)* обележава смањење димензија, па тиме и смањење интензитета (*сузити овлашћења*), при чему се углавном удружује са именицама које означавају област делатности или власти, дакле са појмовима који се такође концептуализују као просторне јединице. Употреба ових глагола илустрована је у следећим примерима:

Радио Београд је мукло ћутао. Стрепња се ширила (КСУ); Да бих то могао доказати, морао сам још више проширити своја геометриска знања (КЦН); [...] сузити постојећа широка дискрециона овлашћења органа јавне власти (ИПАР).

1.2.1.1.1.5. Промена дубине. Глагол *продубити (се)* односи се на промене у дубини као димензији ентитета која је концептуално повезана са интензитетом сна на

већ објашњен начин (в. 1.2.1.1. – ДИМЕНЗИЈЕ; ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ДУБИНА). Иако је транзитивна форма у РМС дефинисана као ‘направити удубљење’, а само је код рефлексивног облика наглашена дубина као аспект величине каквог објекта (‘постати дубљи’), прегледом употребе овог глагола у интензификаторској функцији видимо да се појам означен именицом у саставу таквих перифраза начелно концептуализује као физичко тело, простор или супстанца у садржатељу чија се једна димензија повећава (нпр. *продубити знања*). Овај глагол по правилу се удружује са именицама које означавају когнитивне процесе, који се могу доживети и као интелектуална својства, или пак емотивна стања, као што су *знање, посматрање, разумевање, поимање, љубав, повезаност* и сл., код којих се дубина, односно интензитет може дефинисати управо као количина пажње, посвећености и концентрације са којом се они одвијају, или слојевитост, квалитет и стабилност са којом се испољавају. Префикс *про-* овде има просторно значење блиско предлогу *кроз* (Клајн 2002: 275), чиме се истиче додатно задирање у дубину, те се и додатно истиче повећање интензитета.

[...] *пре свега, з н а њ а, стечена на техници из рационалне механике и из теориске физике, продубити и раширити* (ККВ); [...] *пре свега зависи да ли ће се криза продубити или, уз помоћ репресије, смирити* (КП).

Концепт дубине повезан је са концептом квантитета, а преко њега и са концептом интензитета и на другачији начин. Ово је уочљиво у интензификаторској употреби глагола *задубити се* и *удубити се* (нпр. *удубити се у мисли*) те и у структури перифраза у којима се јављају, код којих је семантички фокус на задирању у унутрашњост какве материје, те последичном окруживању експеријенса том материјом, а не на чињењу каквог ентитета или простора дубљим (в. 1.2.2.1). Ови глаголи сврстани су стога у другу семантичку класу, упркос заједничкој творбеној основи.

1.2.1.1.2. Промена количине

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Покуљао бес [...]. Преплавиле су ме емоције.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Треба олабавити ограничења.</i>
V _{Intenz} + INSTR _{Adv-Pred}	<i>Обасипа је пажњом и љубављу.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Набубрио је од поноса.</i>

У овој подгрупи налазе се глаголи код којих се промена квантитета, на којој је заснован развој значења интензитета, у примарном значењу испољава као промена у количини супстанце која улази у садржатељ или га напушта, која производи различите ефекте на зидове тог садржатеља, или се пак своди на промену концентрације као број честица супстанце у јединици запремине растварача или количине по јединици површине, при чему се такав растварач или површина могу сматрати садржатељем супстанце.

1.2.1.1.2.1. Промена у количини супстанце која напушта садржатељ

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Из ње је сукнула мржња. Покуљао бес [...].</i>

Иако се као основа семантичког садржаја код глагола из ове групе јавља нека врста кретања, кроз начин кретања имплицирана је и количина течности која се креће. У већини глагола такође је наглашена аблативна усмереност таквог кретања, из једне у другу средину, што се у примерима где ови глаголи постају интензификатори може тумачити као прелазак из унутрашњости садржатеља у простор ван њега. Код глагола *пљуштати* и *запљуштати* истичу се семе ‘непрекидно’ и у ‘великој количини’, којима се исказује временска континуираност и велика количина течности, те ова лексема означава висок интензитет падавина. Велика количина течности која непрекидно и са великом силином пада подударна је са високим степеном интензитета испољавања неког процеса у перифрази: [...] *иако су пљуштала обећања да ће и републичка влада помоћи [...]* (КП)¹⁸; *Кад су похвале запљуштале са свих страна [...]* (ИГЈ). Имплицирано је и кретање одозго надоле, од облака према земљи, што се у перифразама са интензификатором често испољава употребом адвербијала са значењем аблативне усмерености којим је обележен извор процеса. Као што је облак садржатељ велике количине кише, која последично у великој количини и силовито излази из њега, тако је и агенс процеса доживљен као његов садржатељ и извор – *Из „табора” Београђана и*

¹⁸ Будући да се дати глагол као интензификатор увек јавља уз именицу у множини, примећујемо да је за разумевање ових конструкција релевантан и концепт БРОЈНОСТИ, као један од облика у којима се реализује КВАНТИТЕТ. Интензитет стога овде интерпретирамо као количину, односно бројност појединачних акција (обећања) у јединици времена.

*Новосађана пљуште тврдње, уобичајене у оваквим приликама [...] (КП). Остали глаголи из ове групе своде се на заједничко значење ‘изби(ја)ти’ и одликују се семама аблативности и начина – ‘у млазевима’, ‘снажно’ – и то су глаголи *липтати, залиптати, шикнути, бризнути, куљати, покуљати* и *сукнути*. Сви они подразумевају избијање из каквог садржатеља. Ове лексеме имплицирају велику количину супстанце, која је неопходна да би се течност под притиском кретала са великом снагом и брзином. Велика количина концептуализује се као висок интензитет стања, при чему је као садржатељ код оваквих перифраза обично доживљен експеријенс.*

[...] а срца отворена, искрена и чиста, из којих просто липте позитивне емоције (ИСЈБ); Мом дечку већ шикља бес на нос и на уши због свега (ИА); Куља незадовољство у Мурињовом табору (ИСП); Покуљао бес: Приближава ли се револуција „жутих прслука“ (ИС); [...] и из ње је сукнула нагомилана мржња (КП); И осећајући да ће изгубити сву кураж и бризнути у плач пред њим, доврши брзо: [...] (КНК).

Овде сврставамо и глагол *расути (се)*, чије примарно значење подразумева две перспективе – пре свега напуштање садржатеља, што имплицира смањење количине супстанце у садржатељу, и што се у перифразама тумачи као смањење интензитета (*расипати енергију*); те распростирање просуте материје на разне стране у простору, уведено префиксом *раз-*, што подразумева заузимање простора већих димензија, и што се тумачи као повећање интензитета (*расипати радост око себе*). Ове две перспективе уочљиве и у речничкој дефиницији глагола: ‘1. а. пролити, просути; б. разбацити на све стране, распршити, расејати’ (РМС). Дефиниција његове рефлексивне варијанте даје податак да глагол обично подразумева расипање сипке супстанце, дакле чврсте супстанце која се састоји из много ситних честица¹⁹, те и компонента бројности може допринети интерпретацији значења повишеног интензитета. Овај глагол одвојен је од глагола *осути (се)*, *засути (се)*, *обасути (се)* због тога што његово примарно значење наглашава компоненту напуштања садржатеља, мада се у перифразама понаша слично глаголу *осути (се)*. Примери употребе одговарају двема поменутиим перспективама:

Ту сам научила да не расипам енергију, да не чекам инспирацију [...] (КП);

[...] играти без задњих намера, напорних и дубинских мисли и опсесија,

¹⁹ Придев *сипак* се у РМС дефинише на следећи начин: ‘1. који је од материје што је чини велики број посебних честица (о брашну, житу и сл.); који се лако расипа, мрви, растресит, сипкав’.

производити, или низати и р а с и п а т и р а д о с т , досетке и кинетичку енергију
 [...] (КП).

1.2.1.1.2.2. Промена у количини супстанце која се креће ка садржатељу или ентитету

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Преплавиле су ме емоције. Дисциплина се осула.</i>
V _{Intenz} + INSTR _{Adv-Pred}	<i>Обасина је пажњом и љубављу.</i>

У ову групу спадају глаголи *плавити* и *преплавити*, који означавају прекривање површине неког ентитета течношћу, што подразумева већу количину те течности. Пренесено на концепт интензитета, стање се концептуализује као течност, а њена велика количина која надлази у кратком временском оквиру, довољна да преплави доживљавача, подударна је са високим интензитетом тог стања. Доживљавач се може замислити као садржатељ, али можда би прецизније било рећи да је концептуализован као ентитет ка коме се течност креће и који бива прекривен њоме – сама течност је у том случају истовремено садржај, али и садржатељ ентитета. Слично је и са глаголима *пунити (се)* и *испунити (се)*, који означавају пуњење садржатеља, који представља доживљавача процеса, неком супстанцом, која представља процес обележен именицом.

[...] београдско позориште је у протеклој сезони плавила страст [...] (ККД); *[...] мислим само на музику, осећам је и дозвољавам емоцијама да ме преплаве* (КП); *Прича која срце пуни тугом и радошћу* (ИФ); *[...] и спуњавао га је и ужасом и неком болном радошћу што није њега та судбина задесила [...]* (КНДЋ).

Слично је и са лексемама *осути (се)*, *обасути (се)* и *засути (се)*, које такође подразумевају велику количину, али не течне, већ чврсте, сипке супстанце, при чему је овде подразумевана и бројност честица те супстанце које се изручују одједном и нагло, дакле у веома кратком временском периоду. Уколико радњу у перифрази обележава бројива именица у множини, истицање бројности појединачних акција у јединици времена тумачимо као висок интензитет. Префикси *за-* и *оба-* означавају обухватање ентитета супстанцом (Клајн 2002: 252, 263), те супстанца постаје садржатељ за ентитет,

што се у перифразама тумачи као окруженост доживљавача неким стањем и као висок интензитет тог стања. Глагол *осути* (*се*), слично већ описаном *расути* (*се*), у основној, транзитивној варијанти повезује се повећањем количине, квантитета неке супстанце усмереног ка нечему (‘обасути, покрити, прелити’ [РМС]). То усмеравање у једном смеру може се посматрати као одузимање и смањење квантитета на полазишту, те за исти глагол РМС бележи и значења попут ‘б. учинити да се што распе, распадне, округли’, тј. ‘распасти се, растурити се, бројно се смањити; округлити се, расути се; опарати се’. Дакле, у зависности од когнитивне перспективе, он може означити повећање интензитета, у складу са повећањем квантитета или величине, или, насупрот томе, може означити смањење интензитета, у складу са основом која упућује на смањење квантитета.

[...] успели су да спрече ширење насиља, за разлику од Кјелцеа, где се дисциплина ових јединица осула (КП); Гардијан осуо коментаре на Брауна (КРТС); Уредник главног гласила Загребачке надбискупије „Гласа концила” осуо низ оптужби и увреда на рачун председника Стјепана Месића [...] (КРТС); [...] обасипа Веругрдњама због закашњења [...] (КУЧ); [...] јер се налазе поред момка који је диван, паметан, добар, који их обасипа пажњом и љубављу [...] (КП); Пажња којом јавност засипа поп звезде неопходан је предуслов успеха [...] (КП).

Глаголске лексеме *навирати*, *наврети*, *навалити*, *нагрнути*, *надрети*, *хрупити*, *нахрупити* означавају надолажење бића у великом броју или супстанце у великој количини, и углавном подразумевају извесну брзину, наглост и силовитост у кретању²⁰. Префикс подразумева усмереност адлативног типа (Клајн 2002: 257–258) и њиме се имплицира велика количина или повећање количине на месту (садржатељу) ка коме се супстанца или бића крећу, а висок интензитет концептуално је повезан, између осталог,

---

²⁰ У речничком објашњењу лексеме *навалити* значење које подразумева већу количину какве супстанце наведено је под 1.б. у РМС ‘ставити у великој количини, нагомилати’, док је значење ‘наступити великом силином, у великој маси, интензивно, нахрупити’ наведено тек под 5.б., али је јасно да се као интензификатор понаша захваљујући компоненти количине, присутној и у примарном значењу. Код неких лексема, попут *хрупити*, *нахрупити* и слично, повезаност са овим концептом изводимо на основу тога што се они између осталог дефинишу преко глагола *навалити*, док се количина не наводи експлицитно у њиховој дефиницији. Извесно је да и концепти БРЗИНЕ и СИЛЕ играју улогу у концептуализацији оваквих глагола као интензификатора, те велику количину која се креће брзо и са великом силом интерпретирамо као висок интензитет. Очигледно је, међутим, да се дати глаголи синтаксички понашају веома слично осталим глаголима из ове семантичке групе, код којих је компонента квантитета једна од основних компоненти значења, при чему је то и један од концепата најуже повезаних са концептом интензитета.

и са КРЕТАЊЕМ УНАПРЕД (в. 1.2.2.1.3). Овде су, дакле, поред метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ, активни и преноси ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ БРЗИНА и ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ СНАГА СИЈЕ (в. 1.2.1.1, 1.2.2.1.3. и 1.2.2.3).

Јако сам узбуђена, не знам шта да кажем, емоције само навиру (КП); Наиме из Габријела су навалиле емоције [...] (ИБИ); [...] и да ће се Срби и Албанци пригрлити као добри суседи, да ће нагрнути стране инвестиције и у Србију и на Косово [...] (КП); Тако је то кренуло – казује Радислав док му у лице надире сета (КП); Доласком Јељцина, у Русију је хрупила дотад непозната свежина (КП); За свега два дана, емоције за којима сам жудела нахрупиле су назад [...] (ИВИ).

1.2.1.1.2.3. Промена запремине као последица промене количине супстанце у садржатељу, тј. унутрашњег притиска

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Тензије ће спласнути.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Набубрио је од поноса.</i>

У овој групи издваја се низ глагола који се односе махом на промену обима и запремине неког ентитета, као резултат пуњења течностима или гасом. Повећање или смањење димензија последица је, дакле, промене у количини супстанце у садржатељу, која производи притисак на зидове тог садржатеља, под којим се он повећава, или се при смањењу тог притиска смањује. У питању су лексеме *спласнути (се)*, *бубрити*, *набубрити*, *набрекнути*, *надимати (се)*. Глагол *спласнути (се)* обележава смањење димензија, при чему се у његовом семантичком садржају налази и податак да се обично ради о ентитету који је претходно био натечен или надувен, што имплицира притисак велике количине унутрашњег садржаја, који се сада смањује, те на плану интензитета упућује на висок степен као полазну тачку и на његово опадање. Код овог глагола прелазна и рефлексивна варијанта имају исто значење. Сви остали глаголи из ове групе означавају повећање количине садржаја и унутрашњег притиска, те и повећање

интензитета²¹. Префикси немају већег утицаја на значење интензитета, евентуално их можемо тумачити као импликацију завршености радње, резултативности (Mrazović, Vukadinović 2009: 95), а већина ових глагола нема облике без префикса. У неким случајевима, при концептуализацији оваквих примера као полазишна основа за развој значења интензитета осветљава се првенствено аспект промене ВЕЛИЧИНЕ.

Верујем да ће на тај начин садашње тензије спласнути [...] (КП); Добра, добра фуца опет се окупило поглаварско веће са неким новим члановима и самопоуздање бубри! (ИВФ); [...] сав онај разговор што је, као на свим местима где се људи сусрећу, навирао и надимао се [...] (КУЧ).

У другим случајевима посебно се истиче концепт САДРЖАВАЊА и УНУТРАШЊЕГ ПРИТИСКА – већа количина супстанце унутар садржатеља проузрокује велики унутрашњи притисак, под утицајем кога димензије садржатеља расту, па се у тумачење примера уплиће и метонимија ЕФЕКАТ ЗА УЗРОК (в. 1.2.2.4), где глагол представља замишљену последицу високог интензитета стања исказаног именицом. Ови примери могу се, дакле, сагледати из две перспективе, при чему су обе важне за њихову интерпретацију у перифразама:

Али изнад свега тога, дама је неко ко чини да њен мушкарац набубри од поноса и жели је сваки дан више (ИМГ); [...] и Трифун набрекну од ужаса и беснила (КС).

1.2.1.1.2.4. Промена затегнутости као последица промене количине супстанце у садржатељу, тј. унутрашњег притиска

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Концентрација ће попустити.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Треба олабавити ограничења.</i>

²¹ Глаголи *бубрити* и *набубрити* увек означавају процес који се дешава сам од себе, спонтано, упућују на повећање обима као последицу пуњења течности или гасом, односно упијање течности (1.б. у РСЈ). *Набрекнути* изражава повећање ширине, уз наглашавање затегнутости због повећаног притиска унутрашње садржине. Слично је и са глаголима *надимати (се)* и *набухнути*, при чему се код првог као узрок повећања запремине и обима наводи испуњеност ваздухом или другом врстом гаса, те је за разумевање њихове повезаности са интензитетом.

Лексеме *затегнути (се)*, *лабавити (се)*, *олабавити (се)* и *попустити* односе се на промену затегнутости, напетости и имају основно значење ‘учинити да нешто буде напето, натегнуто’ / ‘учинити нешто мање затегнутим’; односно ‘постати напет, натегнут / мање затегнут’. Посматрајући примере, ове глаголе имплицитно можемо довести у везу са појмом САДРЖАВАЊА, будући да се зидови садржатеља затежу при повећању унутрашњег притиска насталог повећањем количине садржаја, док постају лабави његовим попуштањем. Оно што је затегнуто уједно је и тврђе и чвршће на додир од материјала који је олабављен, те се овакви примери могу повезати и са концептом ТВРДОЋЕ. Префикс *о-* у *олабавити* исказује придавање или стицање особине исказане придевом *лабав* (Клајн 2002: 261), што на плану метафоре значи развијање ниског интензитета процеса, односно снижавање интензитета. Рекли бисмо да префикс *по-* у *попустити* има значење радње извршене у малој мери (иако Клајн сматра да је код континуативног значења нагласак на ограниченом трајању радње – в. Клајн 2002: 266). Ова семантичка компонента остаје активна и при преношењу у домен интензитета, те овај глагол има значење смањења интензитета у одређеној (мањој) мери. Глагол *затегнути (се)* у функцији интензификатора обично носи и негативну конотацију, те означава интензивирање каквог стања у непожељном смислу.

[...] због страха од ширења заразе новог грипа, иако су били без икаквих симптома, што је прилично затегло односе између две земље (КП); [...] ограничења кредитној експанзији треба олабавити (КП); [...] на сам и очекивао да ће им попустити концентрација узавршници сетова (КП).

1.2.1.1.2.5. Промена бројности

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	У њему <i>се множила љубав</i> .
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	Она ми <i>је накотила несрећу</i> .

Један од облика промене квантитета јесте и промена БРОЈНОСТИ, коју исказују глаголи *множити (се)*, *намножити (се)*, *помножити*, *умножити (се)*. Примарна значења ових глагола своди се на ‘учинити бројнијим / постати бројнији’. Наведене јединице блиске су примарним глаголима-интензификаторима, што се може закључити

из чињенице да се у њиховим дефиницијама значење интензитета наводи под 1.б²², што поново указује на блиску повезаност концепта квантитета са концептом интензитета. Префикс *на-* модификује значење основе те обележава радњу остварену у приличној мери (Клајн 2002: 258), и то се преноси и на домен интензитета и значи ‘интензивирати се у приличној мери’. Конструкције са глаголом *помножити* захтевају и допуну којом се нумерички квантификује промена интензитета. Префиксирани глагол *размножити (се)* такође одговара овом концепту, али у корпусу није потврђена његова употреба у функцији интензификатора, те међу примерима наводимо једну потенцијалну могућност. Повећање бројности једнако је, дакле, повећању интензитета:

[...] да би се множила божанска љубав [...] (ИСВ)²³; Намножила се сумња у људима да ће икада моћи [...] (ИРЈЛ); [...] одједном вам се оно што је нормална реакција на страх помножи с десет [...] (ИНИН); [...] с циљем да осмисле програме који ће умножити снагу сваког језгра (КП); Мој страх се размножио (МД)²⁴.

Наведеној групи придружујемо и лексеме *ројити се* и *котити (се)*, *накотити (се)*²⁵. Значење све три глаголске лексеме подразумева компоненту бројности. Иако се примарно значење односи и на размножавање као животну фазу животињских организама, ове глаголе сврставамо у одељак посвећен променама физичких својстава ентитета, будући да је управо бројност, а не животни стадијум, основа на којој се заснива значење интензитета (што није случај нпр. код глагола *рађати (се)* – в. 1.2.2.2.1). Бројност се, као што је већ описано, повезује са високим степеном интензитета: *Мала*

---

²² Нпр. у РСЈ *умножити* 1.б. ‘учинити јачим, већим, повећати’ (односно ‘уопште повећати, учинити већим, јачим’ у РМС); или *множити ~ се* 1.б. ‘повећавати се, увећавати се количински, по интензитету и сл.’

²³ И у наведеним примерима истиче се проблем раздвајања појмова интензитета и квантитета који је и раније помињан – *множиће се злоупотребе неке теме* тумачи се као ‘Биће све више злоупотреба ове теме’. *Више злоупотреба* значи да се ‘злоупотребљавају у већој мери’, што се у случају овог процеса своди на интензитет. У примеру *умножиле су се његове способности* дубинска предикација може се представити као ‘постаће способнији’.

²⁴ Примери које је саставила ауторка обележени су иницијалима МД.

²⁵ Основно значење глагола *ројити се* своди се на ‘образовати рој / кретати се у роју’, а именица *рој* дефинисана је као ‘скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу’ (РМС). У РМС се, између осталог, као могућа примарна семантичка реализација наводи и ‘излегати се у роју’. Глагол *котити (се)* има значење ‘доносити младе на свет (првенствено о мачки, а онда и о другим животињама)’ (РМС), те подразумева бројност будући да је за животиње попут мачке карактеристичан већи број младунаца у једном окоту, док префикс *на-* у *накотити (се)* додаје значењску компоненту ‘у великом броју’.

глава, а питања се роје; [...] грешне им се мисли коте. У ову групу убрајамо и глагол *врвети*, који обележава брзо комешање бројних јединки у простору замишљеном као садржатељ, те је семантички најближи глаголу *ројити се*, који између осталог означава комешање пчела у роју. Повезаност са високим интензитетом и овде је, дакле, постигнута преко везе примарног значења са квантитетом, док су важне и наведене семантичке компоненте које указују да је такво комешање брзо, снажно и силовито, које доприносе концептуализацији те слике као високо интензивног процеса.

У свом великом финалу, дидактички насловљеном „Зашто једна кашика?“, које врви како логичком, тако и моралном до својошћу [...] (ИПШ); Мала глава, а питања се роје (ИФК); [...] грешне им се мисли коте (ИН); Она, то дисање, његова је зла судбина; она му је накотила несрећу довољну да затре све (КК).

1.2.1.1.2.6. Промена количине супстанце у јединици простора и промена концентрације

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Интересовање читалаца копни.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Тако могу разблажити утицај СССР-а.</i>

Глаголи *пресушити*, *сахнути*, *пресахнути* и *усахнути* означавају губитак воде и влаге, те им се примарно значење може свести на ‘постати/постајати сув, безводан’. Сви наведени глаголи обележавају медијалне, спонтане процесе без директног узрока, а из напомена и примера наведених уз њихова примарна значења можемо приметити да се првенствено односе на стајаће и текуће водене површине попут извора, река, мора и сл., те не чуди што и као интензификатори задржавају значење смањивања интензитета до коначног нестајања, односно до престанка постојања процеса²⁶ – нпр. *гнев сахне*. Ови глаголи се стога и удружују са именицама које обележавају појаве замишљене као

²⁶ Према Клајну (2002: 270), префикс *пре-* у случајевима као што су *пресушити* и *пресахнути* уноси додатну значењску компоненту – упућује, у ширем смислу, на радњу која се обавља с краја на крај предмета, или која га целог обухвата, што је у складу са примарним значењима глагола која се односе на водене површине. Слично значење овде можемо приписати и префиксу *у-*, будући да се *пресахнути* наводи као један од синонима за глагол *усахнути*, при чему последњи имплицира скупљање према сопственој унутрашњости и коначно нестајање.

течности или водене површине, а њихов интензитет представљен је њиховом КОНЦЕНТРАЦИЈОМ, односно количином (честица) течности на одређеној површини, при чему је у основи концепта и знање да течно заузима већи простор од сувог или мање течног стања (Клајн 2002: 278). Смањење количине течности на одређеној површини, које подразумева тиме и смањење димензија саме водене површине, представља и смањење интензитета процеса или његов завршни стадијум – коначно престајање процеса.

Љубав ка знању никада не пресушује (ИРТС); *После тога гнев сахне и она више нема основа [...]* (КРП); *Још неколико година и пресахнуће снага која продужује живот* (КК); *Већ 1923, револуционарни елан је усахнуо [...]* (ККД).

Овде спадају и глаголи *копнети*, *ископнети*, *окопнети* и *скопнети*, који се синтаксички понашају на исти начин као и горенаведени припадници исте групе. Њихова примарна значења обележавају нестајање снега и леда са тла. У њиховим дефиницијама као делимични синоними појављују се глаголи (*о-/ис-*)*топити* (*се*), (*от-/рас-*)*кравити* (*се*), који се примарним значењима експлицитније повезују са концептом промене температуре. У случају глагола са основом *копнети*, при трансформацији у значење интензитета овај семантички аспект не игра значајну улогу, што је у складу са чињеницом да у њиховим основним значењима он није нарочито истакнут, односно имплицира се само навођењем глагола *топити* (*се*) и *кравити* (*се*) у дефиницији. Као концептуална основа у перифразама полазиште је ипак КОЛИЧИНА супстанце на јединици површине, односно њено смањивање до потпуног нестанка, што се доживљава као смањење интензитета до коначног престанка процеса.

Последица овога је да и иначе невелико интересовање читалаца за домаћу књижевност неумитно копни (ККД); [...] *а Милијешав гол [је донео] Звезди велику наду која је окопнила у 117. минути [...]* (КП); *Бундеслига: Предност Дортмунда је скопнела* (ИНМ); *Снага издржљивости као да је ископнила [...]* (ИЧЈВ).

Код глагола *испарити*, промена агрегатног стања посматра се као смањење концентрације и густине супстанце приликом преласка из течности у гас, што се концептуализује као смањење интензитета – *Његов цинизам ће испарити*. Клајн га наводи као један од примера у коме префикс *из-* чува основно просторно значење (Клајн

2002: 254–255), што се може повезати са напуштањем унутрашњости садржатеља и преласком у спољашњост, у другу средину. Та промена концептуализована је као слабљење и престанак једног процеса, те могући прелазак у други, који ће тек уследити. Прелазак у гасовито стање и смањење КОНЦЕНТРАЦИЈЕ супстанце концептуално се повезују са евентуалним или тренутним ишчезавањем, што је уочљиво из значења наведеног у РСАНУ, које истиче овај аспект примарног значења, што, преведено на план интензитета, подразумева да процес денотиран именицом постепено (или нагло) слаби, док потпуно не престане да се одвија. РМС даје дефиницију ‘претворити се у пару, у плинито, гасовито стање’. Иако су нереклексивне форме у основном значењу транзитивне, у улози интензификатора употребљавају се као интранзитивне, док се рефлексивни облици на овој позицији не срећу у примерима: [...] *Бенов цинизам ће „испарити”* (КРТС).

Спонтан процес отпуштања водене паре (или мириса), те преласка у гасовито агрегатно стање или пак резултат тог процеса обележавају и имперфективни глагол (*х*)*лапети* и перфективни *ис(х)лапети*, који се могу пронаћи и у формама (*х*)*лапити* и *ис(х)лапити*. У примерима су, међутим, потврђени првенствено облици *излапити* и *хлапити*. У складу са природом појаве коју обележавају, дати глаголи су медијални и интранзитивни, а као интензификатори такође обележавају смањење интензитета, под дејством истих когнитивних механизма као и глагол *испарити*: *Изгубили смо свако покриће, снага нам хлапи за њихово васпитање* (КП); [...] *али након неког времена та љубав излапи* [...] (ИНВ).

На сличан начин може се понашати и глагол *изветрити* (*се*), док се форма без префикса ретко појављује у функцији интензификатора. Овај глагол означава освежавање просторије или предмета пуштањем свежег ваздуха, што подразумева смањење КОНЦЕНТРАЦИЈЕ устајалог ваздуха или непожељних мириса у тој просторији или на том предмету, а на крају и његово нестајање. Секундарно значење глагола наводи се као синонимично са глаголима *исхлапити* и *испарити се*, као и глаголима *ишчезнути*, *изгубити се* (2.а. у РМС), што је још један од доказа да се у основи значења интензитета налази ова појмовна схема: *Рокенролу је изветрио смисао и тамо где је рођен* (КП).

Глаголи *разводнити* (*се*) и *разредити* (*се*) такође обележавају смањење концентрације – њихова значења се своде на ‘учинити ретким (ређим) / постати редак

(ређи)²⁷. Појмови обележени именицама које се у перифразама појављују уз ове глаголе доживљавају се, дакле, као супстанце растворене у води – нпр. *Разводнио им се елан*. Уз њих наводимо и глагол *разблажити (се)*, који има слично основно значење. У оквиру основне дефиниције рефлексивног облика овог глагола, наводи се и значење промене интензитета, што га повезује са примарним интензификаторима, као што су творбено му сродни *блажити (се)* и *ублажити (се)*. Будући да је јасно дефинисано да се ова лексема првенствено односи на конкретан домен промене густине течности, сврставамо га ипак у ову групу. Смањење КОНЦЕНТРАЦИЈЕ, односно смањење количине супстанце у јединици запремине раствора тумачи се као смањење интензитета²⁸.

[...] *видело се да се разводнио елан „црвено-белих” у наставку* (КРТС); [...] [док се] *маса бола није претворила у своју измаглицу, у лако т и ш т а њ е, које се разређивало и разређивало и најзад ишчезло без трага* [...] (КСУ); [...] *процене да су партизани сутрашња снага са којом могу разблажити апсолутни утицај СССР-а* [...] (КСД).

У ову групу смештамо и глаголе *бледети, избледети* и *тамнети, затамнети, потамнети*. Иако се на први поглед чини да би се могли повезати с променом боје или физиолошким променама у организму, они своју интензификаторску функцију заснивају на концепту количине, односно засићености бојом или светлином, што такође можемо тумачити као КОНЦЕНТРАЦИЈУ боје или светлине²⁹. Означавајући смањење

---

²⁷ Глагол *разводнити (се)* има додатну семантичку компоненту која обележава начин постизања ове промене – ‘додавањем воде’.

²⁸ Префикс *раз-* има прототипично значење кретања „од центра према периферији” (Кликовац 1998: 154) и развија низ метафоричних значења (Клајн 2002: 278). Код наведених глагола он обележава промене у чврстини или агрегатном стању (Клајн 2002: 278) изражене „метафором центрифугалног кретања” (Клајн 2002: 278), будући да се из свакодневног искуства осећа да течно стање заузима већи простор од чврстог, сувог, или, као у нашем случају, мање течног стања, као што је већ напоменуто (Клајн 2002: 278). У нашим примерима, међутим, концепт повећања димензија тог простора не игра улогу у метафоризацији перифраза, јер се као изворни домен не узима простор који заузима укупна количина раствора са супстанцом, већ количина честица супстанце у јединици простора заузетој раствором.

²⁹ У случају придева *блед*, односно глагола од њега изведених, значење се односи на губљење природне боје, те приближавање нијансама беле, што се види из дефиниције: *бледети* – ‘постајати блед (губити природно руменило, боју, сјај, јачину)’. Префикс *из-* у *избледети* означава додавање особине означене придевом у основи (Клајн 2002: 255). Основни глагол, као и његова префиксална твореница, пре би се ипак могли дефинисати као речи које обележавају губљење, а не задобијање одређеног својства. Глагол *тамнети* и његови префиксали такође се не односе на добијање тачно одређене боје, већ упућују, као и придев *таман*, на затворене нијансе било које боје, те на одсуство сјаја и светлости.

количине природне боје, сјаја или светлости ентитета, они могу означити и губљење, односно опадање интензитета.

[...] *постепено бледи жеља за самоубиством* (КП); *Питате се да ли је ваша љубав избледела или се налазите у нормалном стадијуму дуге везе?* (ИО); *Током процеса разрешавања, који захтева време, сећање тамни и брише се* [...] (ИДТЦ); *За љубитеље Ролингстонса сећање на великог Чарлија Вотска неће никада за тамнити* (ИРТСк); *Потамнело је сећање, потамнео и споменик... некада чувени* (ИРТСк).

1.2.1.1.2.7. Промена тврдоће

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Њихов став је отврдно.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>То ће очврснути његово самопоуздање.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Окаменио се од страха.</i>
V _{Intenz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>То га је утврдило у том уверењу. Очврсноу је у том ставу.</i>

Глаголи *отврнути*, *утврдити (се)*, *очврснути*, *учврстити (се)* обележавају задобијање или повећање својства тврдоће, односно чврстине, те им се семантички садржај може свести на: ‘постати тврд/тврђи’. Глагол *очврснути* повезује се и са променом из течног у чврсто агрегатно стање, из чега се може осетити да је ову групу могуће посматрати као природан наставак на класу глагола која обележава промену концентрације – честице ентитета збијеније су у чврстом, него у било ком другом агрегатном стању. Значења ових глагола могу се повезати са постојаношћу, стабилношћу и непокретношћу, што се преноси и у значења перифраза, које обележавају интензитет и непроменљивост својства или стања исказаног именицом.

Он каже да је због низа спољних негативних економских и политичких околности став једног броја земаља ЕУ „отврдно” по том питању (ИБ92); *То сазнање ме је коначно утврдило у уверењу да моја донкихотовска борба није била сасвим узалудна* [...] (КП); *Схватио је да може да буде равноправан и с најбољима на свету што ће да му очврсне самопоуздање против Давиденка и Јужног* (КП); *То ју је учврстило у нади да је он ипак онај мушкарац за кога се удала* [...] (КП).

На промену тврдоће, односно чврстине као физичког својства односе се и глаголи *мекшати*, *омекшати* (*се*), *размекшати* (*се*), *смекшати* (*се*), *умекшати* (*се*), који имају значење ‘(у)чинити меким или мекшим/поста(ја)ти мек или мекши’. Префикси, изузев перфективизације, немају значајнијег утицаја на семантику интензитета, а облици *мекшати* и *омекшати* могу се користити и у каузативном и у медијалном смислу³⁰. Смањење тврдоће манифестује се у посматраним перифразама као смањење интензитета.

[...] *реакције Приштине одмах су почеле да мекшају* [...] (ИБ); [...] *покушај америчког министра одбране Роберта Гејтса да омекша отпор Москве према плану Вашингтона* [...] (КП); *Она саму човекову вољу размекшава, савија је и њоме управља* (ИУСК); *Покушај да се смекша руско противљење независности Косова* [...] (КП); *Очито је да се јачина и бизарност призора хуморно умекшавају* [...] (КДН).

Глаголи *скаменити се*, *окаменити се* и *удрвенити се* примарним значењима упућују на повећање тврдоће, што је физичко својство, али своју улогу интензификатора остварују првенствено путем метонимијског преноса ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4), када се тумаче као ознаке физиолошке манифестације неког стања (нпр. *скаменити се од страха*). Они се зато у зависности од перспективе могу сврстати у обе групе. Тврдоћа је код лексема *скаменити се* и *окаменити се* квалификована у погледу степена испољености путем неке врсте поређења са каменом као универзалним еталоним за чврстину, те ово значење садржи додатну компоненту ‘(тврд) као камен’. У њиховом семантичком садржају као важна особина камена наводи се и компонента ‘непокретан’, те би потпунији опис њиховог значења био ‘постати тврд и непокретан попут камена’, што има утицаја и на трансформацију у значење интензитета³¹. Слично је и са глаголом *удрвенити се*, где се као мера тврдоће узима дрво, те глагол садржи

---

³⁰ *Омекшати* и *отврднути* наводе се као примери префиксално-суфиксалне творбе (Клајн 2002: 297), а за префикс *о-* наводи се само да упућује значење придавања или стицања особине означене придевом из основе (Клајн 2002: 261), што се на интензитет преноси само у погледу перфективизовања радње. Глагол *размекшати* (*се*) не наводи се код Клајна, али се чини да модификација његовог значења одговара интензивном значењу префикса *раз-* (в. т. 1.2.1.3.1), те овај префикс додатно појачава степен интензитета који се исказује основним глаголом.

³¹ Префикс *с-*, као и код глагола *следити* (*се*) и *смрзнати* (*се*), упућује на прелазак у чврсто стање из мекшег, што се доживљава као смањење; *о-* у *окаменити* означава придодавање или преношење онога што означава именица из основе на неки ентитет (Клајн 2002: 263).

семантичку компоненту ‘(тврд) као дрво’. Иако се могу повезати са физичким смањењем, глаголи *скаменити се*, *окаменити се* и *удрвени се* означавају веома висок, максималан интензитет, али не само због повезаности појма тврдоће са високим интензитетом. Као што је већ напоменуто, њима се, као и глаголима *следити се* и *заледити се* (в. т. 1.2.1.3.2), на метафорички начин описују могуће ПОСЛЕДИЦЕ екстремно интензивног стања страха, те се они најчешће појављују у структурном моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$ и удружују се управо са именицом *страх* или именицама сличног значења. Могућа последица интензивног страха, дакле, јесте непокретност и уоченост тела, што се путем метафоре може повезати са тврдоћом камена или дрвета. Основа значења је, дакле, поменута метонимија, а максималан интензитет додатно је истакнут поређењем са појмовима који представљају максималну тврдоћу и непокретност. У изразима овог типа понекад је тешко утврдити да ли говорник употребљава метафоричку слику потенцијалне последице неког стања како би истакао његов интензитет, или пак метафоричком, хиперболизованом сликом упућује на стварну последицу која се у датој ситуацији заиста манифестовала услед високог интензитета неког стања. Интерпретација ће, дакле, зависити од процене да ли је дата чињеница заиста наступила или се не очекује да ће наступити, при чему чак и у првом случају комуникативни фокус може бити на исказивању стања обележеног именицом, док се манифестација тог стања доживљава као пратећа околност (нпр. *Скаменио сам се од страха и нисам могао да се померим : Скаменим се од страха кад помислим да ћу дете послати у неку београдску школу*).

Удрвенио сам се од страха [...] (ИТО); Скаменим се од страха када помислим да ћу једнога дана и сам послати дете у неку београдску школу (КП); Изрека „Окаменио се од страха ” честа је у народу (КП).

1.2.1.2. Промена интегритета

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Њихов ауторитет се круни. Дрма га трема.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>То нарушава углед Србије.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Експлодирао сам од беса.</i>
$V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	<i>Атмосфера прити романтиком.</i>

Интегритет се у РМС дефинише као ‘1. целокупност, јединство. 2. неповредивост’. У овој групи налазиће се првенствено глаголи који примарним значењима обележавају дезинтеграцију, односно разједињење, промену целовитости ентитета и његово растављање на делове. Њима придружујемо и глаголе који обележавају оштећење, повреду ентитета, или штетно деловање на ентитет, а који се на позицији интензификатора понашају слично првима. Концепт дезинтеграције је сложен и вишеслојан, и укључује неколико важних семантичких аспеката који омогућавају да се глаголи који овај концепт заступају сагледају из различитих перспектива и да упориште за развој значења интензитета пронађу у сваком од тих аспеката.

ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА И КВАНТИТЕТ. Промена квантитета, односно величине може се одвијати на различите начине, од којих у овој групи издвајамо дезинтеграцију – растављање на делове. Она може бити делимична, када се од ентитета одвајају ситнији или крупнији делови, при чему главница остаје компактна; или потпуна, која подразумева истовремено уништење ентитета разарањем на мањи или већи број делова. Будући да смањење величине, како је већ објашњено, одговара смањењу интензитета, тако и глаголи који примарним значењима обележавају дезинтеграцију по правилу у нашим примерима обележавају постепено, делимично смањење интензитета, или нагло и потпуно смањење до нулте вредности, односно престанка трајања процеса или постојања својства (нпр. *Њихов ауторитет се круни; То је окрњило његов углед*). Постоје, међутим, и изузеци, који ће бити описани у наставку, као и случајеви где се поред промене величине или квантитета дезинтеграција посматра из других перспектива, уз додатне компоненте значења које је доводе у везу са доменом интензитета на другачије начине.

ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА, КВАНТИТЕТ И СИЛА. Нарушавање неке целине, односно дезинтегрисање неког ентитета, било у потпуности било делимично, може се разумети преко појма КВАНТИТЕТА и појма СИЛЕ. Веза између ова два концепта код неких је глагола јасно уочљива, док код неких у концептуализацији интензитета доминира један од њих. КВАНТИТЕТ и СИЛА, у виду УНУТРАШЊЕГ ПРИТИСКА у САДРЖАТЕЉУ, повезани су преко већ објашњеног концепта САДРЖАВАЊА, те су глаголи чија примарна значења наглашавају дезинтеграцију као последицу велике количине садржаја природан наставак на семантичке групе које упућују на промену запремине и затегнутости као последице промене количине супстанце у садржатељу – нпр. *Експлодираћу од беса; Пући ћу од муке*. Ови глаголи најчешће се користе у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, где је оно што именују представљено као крајња последица силе

високог интензитета, те функционишу под дејством метонимије ЕФЕКАТ ЗА УЗРОК, на којој се заснива и метафора ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ЈАЧИНА ЕФЕКТА (СИЛЕ) – INTENSITY IS STRENGTH OF EFFECT (OF FORCE) [Kövecses 2004: 41–42]. Физичка сила често представља емоцију, а и многе друге метафоре за емоције наглашавају управо интензитет као један од својих важних аспеката; оне су, међутим, применљиве и изван домена емотивних стања (Kövecses 2004: 41–42), што показују и наши примери. Сила је, како је објашњено, у овом случају заправо унутрашњи притисак у садржатељу. Интензитет је једнак јачини силе, притиска, а тај притисак је сразмеран количини материје у садржатељу, којом је представљено стање чији се интензитет изражава. Превелика количина производи превелику силу, односно притисак на зидове садржатеља, под чијим утицајем они пуцају и ентитет се дезинтегрише. Дезинтеграцијом, као драстичним и снажним ефектом, описује се дакле веома висок, претеран, екстреман интензитет. Као садржатељ је обично представљен експеријенс стања, али се као садржатељ може доживети и само стање, које се дезинтегрише због деловања унутрашњег притиска повезаног са квантитетом. На тај начин обично се понашају глаголи код којих постоји још нека компонента која се може повезати са растом интензитета, попут гласног звука који прати ефекат који описују или центрифугалног ширења делова које прати разлагање те последичног обухватања већег простора, или обоје (нпр. *експлодирати од беса* : *његова популарност је експлодирала*). Ови глаголи увек обележавају висок интензитет и раст интензитета.

Опозиција цело према не-цело један је од бројних просторних концепата у коме први члан носи позитивну, а други негативну вредносну оцену (Kövecses: 2010¹: 40). Поред поменуте, биполарне и бивалентне су и разне друге спацијалне сликовне схеме, у којима се један појам доживљава као позитиван, нпр. горе, центар, повезаност, равнотежа, унутар, циљ и напред; док се њихова супротност доживљава као негативна, нпр. доле, периферија, неповезаност, неравнотежа, изван, бесциљност и назад (Kövecses: 2010¹: 40). И у примерима из нашег корпуса уочљива је тенденција да се помоћу глагола дезинтеграције описује висок интензитет негативно перципираних стања, где негативној евалуацији, поред оштећења целине, доприноси и компонента ексцесивности. Ексцесивност се у најширем смислу може описати као превазилажење какве границе, излажење изван каквог оквира, што се у складу са описаним тумачи као непожељно. Ипак, уочавамо и значајан број примера у којима се помоћу датих глагола описују позитивне емоције и стања, попут *пуцати од смеха*.

Један део глагола који припадају овој групи реализује се у већем броју структурних модела, од којих сваки наглашава један аспект изворног домена дезинтеграције. Тако се може десити да се интензификаторска вредност једног истог глагола доживљава као снага унутрашње силе настале као последица велике количине супстанце у садржатељу, када се он појављује у медијалном, интранзитивном облику (нпр. *кидам се од смеха*), као снага какве силе која дезинтегрише ентитет споља, када се употребљава у транзитивној форми (нпр. *кида ме туга*), мада се чини да значење глагола и у многим таквим случајевима дозвољава тумачење дате силе као унутрашње. Будући да је дезинтеграција последица велике силе, ови глаголи означавају висок интензитет. На крају, у одређеним структурама, фокус је на величини и целовитости ентитета представљеног именицом која означава процес, те се дезинтеграција доживљава као смањење величине, па тако и интензитета (нпр. *кидати суверенитет Савезне Републике Југославије*).

Повезаност концепта СИЛЕ и ИНТЕНЗИТЕТА илуструју и глаголи којима се представља сила која нема нужно дезинтегришући ефекат, али има штетан утицај на интегритет целине – нпр. *Дрма ме трема; Обузео ме страх; Изједа ме сумња*. Њима се описује сила високог интензитета, тј. сила довољно јака да ентитет оштећује, да њиме управља или генерално врши негативан утицај на њега, те се и они концептуално повезују са високим интензитетом. Примарна значења глагола који спадају у ову групу често садрже компоненте на основу којих се они могу сврстати у различите семантичке групе. Тако, се нпр. *изједати, појести, грести* и сл. односе се на понашање (човека и животиње), док се нпр. *пећи* везује за промену температуре и њене последице, а глагол *притискати* може се повезати са тежином и квантитетом. У концептуалном, па и структурном смислу, међутим, изгледа да се сви они понашају на сличан начин, па се чак и у речничким дефиницијама наводе као синонимични у фигуративним значењима блиским онима која се реализују у нашим примерима. Најчешће су то случајеви у којима се негативне интензивне емоције обележене именицама попут *љубомора, кривица, савест, срам* метафорички представљају као ВРЕЛЕ или НАГРИЗАЈУЋЕ или количински ОБИЛНЕ СУПСТАНЦЕ унутар тела као САДРЖАТЕЉА, које му таквим својим својствима наносе штету – пеку, нагризају или притискају, а та штетност повезује се са интензитетом. Веза других домена са интензитетом овде ипак није изгубљена, односно не може се у потпуности занемарити концептуални основ за штетност силе, иако је доминантан аспект овде сам ефекат те штетности, тј. сама штета коју сила наноси. Узрок штетности код глагола *пећи* јесте висока температура супстанце (која

представља емоцију, процес), јер да би супстанца некога пекла, она мора бити врела. Слично је и код везе са квантитетом – да би нас нешто притискало, мора имати велику тежину, или га мора бити много, што спада у домен квантитета. Глаголи попут *јести*, *изјести*, *грести*, *нагрести* и сл. могу се сагледати из две семантичке перспективе, на шта указују и значења из речника. Основна значења упућују на метафору ЕМОЦИЈА ЈЕ ОПАСНА ЖИВОТИЊА, па је интензитет емоције сразмеран „опасности” понашања дате животиње, односно могућности да повреди, угризе или поједе доживљавача; секундарна значења упућују на метафору ЕМОЦИЈА ЈЕ КАУСТИЧНА СУПСТАНЦА – интензитет је опет једнак способности такве супстанце да оштети свој садржатељ. Независно од тачног разлога због кога је изазвана штета, снага силе, а тиме и интензитет, мери се снагом тог штетног ефекта.

У неким примерима, ова штетна сила може бити концептуализована као спољашњи утицај који манипулише ентитетом, као ЖИВИ ОРГАНИЗАМ чија му СНАГА допушта да управља експеријенсом, што посебно долази до изражаја код глагола који примарно упућују на физичко управљање објектима (нпр. *дрмати*, *обузети*). Будући да се и такви глаголи као интензификатори јављају у конструкцијама са именицама које означавају психофизиолошка стања, уз логички субјекат у акузативу којим је исказан њихов доживљавач, може се рећи да је и овде имплициран концептуални однос садржавања, те има оправдања и да се сила овог типа интерпретира и као унутрашње дејство. Сви споменути аспекти своде се, у сваком случају, на снагу какве СИЛЕ којом је представљен процес, а која стога делује на доживљавача, носиоца процеса. Интензитет процеса, односно силе, једнак је снази ефекта који сила производи, односно степену штетног деловања на доживљавача. Ови глаголи због тога обележавају готово искључиво висок интензитет, и појављују се скоро увек у структурном моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-SemSubj}$, уз неколико изузетака који ће бити наведени у наставку.

ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА, КВАНТИТЕТ И ВЕРТИКАЛНОСТ. Као посебну подгрупу издвајамо глаголе интензификације код којих се интензитет, поред оштећења целовитости, те последичног смањења величине, може повезати и са вертикалношћу, односно усмереношћу надолу на вертикалној оси – нпр. *урушити углед*; *рушити самопоуздање*. И вертикалност се, као и дезинтеграција, може искуствено повезати са појмом квантитета: „If you add more of a substance or of physical objects to container or a pile, the level goes up” (Lakoff, Johnson 1980: 16). Ова повезаност је, дакле, перцептивно докучива и на њој се темељи оријентациона појмовна метафора ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ, МАЊЕ

ЈЕ ДОЛЕ [MORE IS UP, LESS IS DOWN] (Lakoff, Johnson 1980: 15; Kövecses 2002: 159). У литератури је, као што смо већ објаснили, препознат и метафорички пренос ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ, те је одатле јасно како се висок интензитет повезује са усмереношћу навише и високим положајем на замишљеној вертикалној скали, док је у случају ниског интензитета обрнуто. К. Расулић (2004), говорећи о сликовној схеми вертикалности, наводи да ова метафора омогућава пројекцију корелације између схеме ГОРЕ–ДОЛЕ и квантитативних аспеката стварности на домен интензитета, одакле се развија оријентационо пресликавање ЈАЧЕ/ИЗРАЖЕНИЈЕ ЈЕ ГОРЕ, СЛАБИЈЕ ИЗРАЖЕНО ЈЕ ДОЛЕ (Rasulić 2004: 181). Појам вертикалности у тесној је вези и са позитивном или негативном евалуацијом (Kövecses 2002: 36), те се одатле добија метафора ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ (GOOD IS UP, BAD IS DOWN) [Lakoff, Johnson 1980: 16], настала на основу реалне, физичке повезаности стања и појмова који се перципирају као позитивни за човека и усправног положаја или оријентације нагоре, и обрнуто – усправан став карактеристичан је за позитивна емоционална стања, а снужден, оријентисан надоле за негативна; озбиљна болест (и смрт) примора човека да легне, док је здрав човек усправан; онај ко има контролу или већу снагу у конфликту остаје усправан, док побеђени пада и сл. (Lakoff, Johnson 1980: 15–16). И К. Расулић истиче ову „инхерентну аксиолошку биполарност” односа ГОРЕ–ДОЛЕ, са позитивним полом ГОРЕ и негативним полом ДОЛЕ, на основу које вертикална димензија може бити основ за разумевање појмова у домену ВРЕДНОСТИ (Rasulić 2004: 199). На овај начин функционишу глаголи попут *рушити (се)*, *урушити (се)*, *нарушити (се)* и сл. Поред оријентације горе – доле, и однос цело – не-цело, који смо већ објаснили и који се такође може повезати са квантитетом, вероватно игра улогу у разумевању примера из ове групе, нарочито код неких префиксом модификованих глагола попут *нарушити*. Код глагола овог типа интензитет се, дакле, не повезује са снагом силе која изазива дезинтегрисање, већ са коначним резултатом тог дејства – самим смањењем величине ентитета и/или усмерености ентитета или његових делова надоле у простору у току процеса дезинтеграције. Дакле, основа за разумевање израза овог типа јесте метафора ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ, у комбинацији са остала два поменута преноса.

1.2.1.2.1. Промена величине путем дезинтеграције

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Дисциплина ових јединица се осула.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Није допуштао да ико окруни интегритет нације.</i>

Код глагола који припадају овој групи значење интензитета заснива се на објашњеном концепту промене величине неке целине. У њиховим примарним значењима истиче се да до промене величине долази растављањем ентитета, односно нарушавањем његове целовитости ситњењем на мање делове, при чему може бити подразумевана употреба силе. Овде спадају глаголи *крунити (се)*, *окрунити (се)*, *крњити (се)*, *окрњити (се)*³². Смањење величине доживљава се као смањење интензитета, те они представљају когнитивну перспективу која осветљава аспект дезинтеграције најуже повезан са променом квантитета. У примарним значењима другог глаголског пара истиче се аспект оштећења, штетног деловања на целовитост ентитета, али се у перифразама сви наведени глаголи често удружују са именицама које означавају нека својства која симболизују друштвене вредности, као што су *углед*, *репутација*, *кредибилитет* и сл. Ови глаголи, поред тога што означавају смањење интензитета таквих својстава, истичу и да се то смањење сматра негативним.

[...] њихов а у т о р и т е т с е к р у н и п р о п о р ц и о н а л н о к о л и ч и н и и д р а с т и ч н о с т и т а к в и х п о с т у п а к а (КП); *Тито није допуштао да нико о круни интегритет и морални кредибилитет партије [...]* (ИДМ); [...] феномена и једна од најчешће злоупотребљаванијих психијатријских дијагноза, јер не „крњи” *углед у друштву као што то чини дијагноза шизофреније [...]* (КП); [...] али то скоро ништа није *окрњило утицај Аустрије [...]* (КП).

³² Префикси немају значајнијег утицаја на семантику интензитета – *о-* у *окрунити* означава обухватање објекта радњом, а у *окрњити* само придавање особине исказане основом (Клајн 2002: 261).

1.2.1.2.2. Промена интегритета под дејством дезинтегришуће силе

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Његова популарност је експлодирала. Ломила ју је жеља.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>То му је скрхало самопоудање.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Експлодирао сам од беса.</i>
$V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	<i>Драматуришка градација експлодира енергијом.</i>

У овој подгрупи налазе се глаголи код којих компонента силе, која је експлицитно или имплицитно садржана у примарном значењу, игра улогу у развоју значења интензитета. Она није нужно основа тог значења у свим структурним моделима у којима ови глаголи учествују, али је за њих то једна од могућих перспектива која се реализује у неким примерима употребе.

1.2.1.2.2.1. Код глагола попут *експлодирати*, *прснути*, *прштати*, *пукнути (пући)*, *попуцати*, *препукнути (препући)*, *распукнути се (распући се)* дезинтеграција се може сагледати као резултат дејства *унутрашњег* притиска, што је наведено у оквиру речничких дефиниција њихових примарних значења. Та основна значења садрже и сему која обележава пратећу околност ‘уз прасак’, односно означава да процес наглог растављања на делове прати и гласан звук, који се такође може повезати са високим интензитетом (в. 1.2.1.5). Глаголи су интранзитивни, те подразумевају само једног учесника у радњи – ентитет, садржатељ који се дезинтегрише. Дакле, основна и најчешћа интерпретација за глаголе из ове групе јесте она према којој је веома висок, максималан степен интензитета процеса представљен као велика количина материје у садржатељу, која производи велики притисак на зидове садржатеља, под којим они силовито и са праском пуцају, при чему се садржај центрифугално распршује заузимајући већи простор – нпр. *експлодирати од беса*, *пући од муке*. Ово је, дакле, крајња и екстремна последица изузетно великог притиска, односно екстремно високог интензитета. Метонимија ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. 1.2.2.4) игра у концептуализацији једнако важну улогу као и раније објашњени метафорички преноси. Ови глаголи се због тога као интензификатори најчешће користе у структурном моделу у коме је стање чији се интензитет одмерава обележено генитивском ефекторском конструкцијом – $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$. Уз помоћ принципа КВАНТИТЕТА и САДРЖАВАЊА интерпретирају се и

мање чести примери у којима се именица која означава процес налази у инструменталу – $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$. Неки од ових глагола могу се сагледати и из другачије перспективе, типично у моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$, где се концепт обележавања високог интензитета заснива на његовој повезаности са имплицираним центрифугалним кретањем разорених делова ентитета, који на тај начин заузимају већи простор, те се везују за концепт ВЕЛИЧИНЕ, а можда и са гласним звуком.

Ја сам хтео да експлодирам од беса (КП); Сексуална жеља експлодира за време пубертета, а свој врхунац доживљава отприлике око двадесете године (КП); Столе – да пукне од беса (ККЦТ); Ох, то вам је била читава комендија, тако да смо сви попуцали од смеха (ИАБ); Кад на то помислим, препукао бих од муке и јада (КЦН); [...] некада се [...] запитамо како им се срце не распукне од толиког бола (ИКОН); Изгледало је да ће и краљ да прсне од јада и да прекине мољакање [...] (КП); Радња филма смештена је у Лос Анђелес са нагласком на атмосферу златне ере Холивуда која прити романтиком каква се не виђа сваки дан (ИЛЛ); [...] очекујемо постепену драматуришку градацију која експлодира енергијом кад се најмање надамо (ИМУ).

1.2.1.2.2.2. Блиски наведеној групи јесу и глаголи *кидати (се)*, *покидати (се)*, *искидати (се)*; *цепати (се)*, *поцепати (се)*, *расцепати (се)*; *ломити (се)*, *изломити (се)*, *поломити (се)*, *сломити (се)*; *скрхати (се)*; *развалити (се)*, *разбити (се)*, *растурити (се)*³³. Они се као интензификатори реализују и у транзитивној и у рефлексивној, медијалној варијанти, што дозвољава употребу различитих структурних модела и когнитивних перспектива у којима се могу појавити. Транзитивне форме по правилу се јављају у једном од два модела – $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ (нпр. *То му је скрхало самопоуздање*) или $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-SemSubj}$ (нпр. *Ломила га је жеља*). У

---

³³ Сила која проузрокује дезинтеграцију експлицирана је у неким дефиницијама, и углавном је у питању спољашње дејство – код глагола *разбити (се)*, узрок разбијања на делове је ‘удар’. У значењима глагола *кидати (се)*, *покидати (се)*, *цепати (се)* и *поцепати (се)*, односно у случају њихових нереклексивних облика, радња је квалификована путем начина – ‘силом’, а глагол *растурити (се)* маркира сема којом се истиче да се делови неке целине при растављању разносе ‘на разне стране’, при чему целину може представљати и одређено мноштво лица. Центрифугално разношење делова имплицирано је код свих глагола са префиксом *раз-* (Клајн 2002: 278), што наглашава екстремни ефекат силе и заузимање већег простора, и могуће је да доприноси значењу високог интензитета у моделима у којима је такво тумачење могуће.

првом случају дезинтеграција се доживљава као смањење и уништење целовитости, те се оваквим перифразама исказује смањење интензитета процеса исказаног именицом у акузативу, често и коначан престанак процеса. У другом случају, именица којом се обележава процес налази се у номинативу, на позицији субјекта, и доживљава се као сила која делује на онога ко дати процес доживљава. Овај експеријенс исказан је номиналним чланом у акузативу и налази се на позицији објекта, док се глаголом исказује дезинтегришући ефекат који снага силе има на доживљача. Интензитет процеса једнак је снази силе, односно снази ефекта који она изазива, те ове структуре обележавају веома висок степен интензитета. Примарна значења глагола (првенствено у транзитивној варијанти) углавном упућују на неку спољашњу силу помоћу које се врши растављање, али будући да се овим перифразама махом описују интензивна психофизиолошка стања, код којих се особа која је експеријенс (или део тела који је локализатор процеса) доживљава као садржатељ стања, и овде би се дезинтегришућа сила првенствено морала интерпретирати као унутрашњи притисак. Медијалне, рефлексивне варијанте јављају се првенствено у моделу $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$ или евентуално $\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и функционишу исто као конструкције у претходно описаној групи глагола.

[...] *Пике и његово друштво [...] кидали су се од смеха* (КРТС); *Сад ме овако кида страх да ће добити на суду и да ћу ја морати да продам свој стан како бих га намирила* (ИПКЛ); [...] *у којем се, увођењем протектората УН, не кида суверенитет (тадашње) Савезне Републике Југославије [...]* (КП); *Они су се „покидали” од смеха [...]* (КРТС); *А један наш младић и његова девојка су се скидали од смеха* (КП); *Харијету већ озбиљно цепа параноја* (КЛФ); *Око 7, 7:30 легнем да спавам, поцепам се од спавања до 9:30 па на базенчић [...]* (КП); *Хришћанска негација тела и галилејско подређивање Lebenswelt-а математици, расцепали су јединство античког идентитета на тело и инструментални разум [...]* (ИКОН); *Међутим, сваки даном њује све више ломила жеља* (КДЦ); *Наравно да се због новца не сламам од посла, али волим да певам* (КП); *ТЕМПЕРАТУРА ГА ИЗЛОМИЛА* (ИК); *Ови с друге стране су се, опет, поломиле од посла* (КП); [...] *девојке су прилазиле мојим друговима, али не и мени, и то ми је скрхало самопоуздање* (ИВИ); *Ја знам десетине људи који имају средњу школу и растурају се од посла у Србији* (ИБ92к); *Он се развалио од јела* (ИПИ); *Разбио сам се од посла* (ИВ).

1.2.1.2.2.3. На сличан начин понашају се и глаголи *мрвити* (*се*) и *смрвити* (*се*), чија основна значења у транзитивној варијанти такође подразумевају ситњење на комаде употребом силе, док рефлексивне форме описују спонтано распадање. Овај концепт преноси се и на домен интензитета. Прелазни облици користе се у моделима $V_{\text{Intenz}} + \text{AKUZ}_{\text{Obj-Pred}}$ (*Смрвили су њихов отпор*) или $\text{NOM}_{\text{Subj-Pred}} + V_{\text{Intenz}} + \text{AKUZ}_{\text{Obj-SemSubj}}$ (*Бол ме је смрвио*) и интензитет се у њима тумачи на већ описане начине. У моделу у ком се именитељ процеса налази на субјекатској позицији објектом је исказан експеријенс тог процеса – (*С*)*мрвио ме је бол*. Тумачење интензитета израза у вези је са концептом СИЛЕ која је имплицирана основним значењем глагола, а читав израз је нека врста замишљене, метафоричке последице интензивног стања – *Бол је толико јак да ме је смрвио*. Ови глаголи се од претходне подгрупе издвајају по томе што се рефлексивне форме јављају у моделу $\text{NOM}_{\text{Subj-Pred}} + V_{\text{Intenz}}$ (*Лепота света се мрви*), где се интензитет тумачи као квантитет и именица у номинативу именује процес или својство, али не и у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$. Ова чињеница можда указује на то да се у концептуализацији предност даје перцепцији дезинтегришуће силе као спољашње силе или спонтаног процеса, али не и као унутрашње силе, будући да се не појављује на синтаксичкој позицији типичној за значење ефектора. Код форме *смрвити* (*се*) наглашено је уништење ентитета овим процесом и подразумевана је извесна наглост, те он у перифразама обично обележава уништење и завршетак процеса, промену стања из постојања у непостојање, подразумевајући уз то и нагли пад интензитета. Због творбене везе са глаголом *мрвити*, можемо га сматрати заступником завршне фазе процеса смањења интензитета – нпр. *смрвити отпор*³⁴.

[...] *све док ме не би поново обузеле мисли о казни, које су мрвиле снагу да одржим реч* [...] (КШВ); [...] *кроз спознају да се материјалност и лепота света хаотично мрве и распадају* [...] (ККД); *У другој половини треће деонице, а посебно у последњој, „пантери” су смрвили отпор Чачана* [...] (ИН); *Бол ме је смрвио* (МД).

³⁴ Исто важи за бројне друге глаголе чије значење поред дезинтеграције подразумева и уништење ентитета. То је нарочито изражено употребом перфективних форми, често са префиксима који подразумевају завршеност процеса – нпр. *сломити*, *скрхати* и сл.

1.2.1.2.2.4. Додатно је ограничена и интензификаторска употреба глагола *распасти се*, *распрснути се*³⁵ и *разорити*, где се прва два користе углавном у рефлексивној, а трећи у прелазној форми. Код *распрснути се*, због силине праска коју описује, имплицирана је у основном значењу унутрашња сила, док *распасти се* више упућује на лагану, спонтану дезинтеграцију, иако се може повезати и са бурнијим процесом, што се види из дела дефиниције у коме се наводи ‘бити разорен’. Оба глагола могу означавати висок интензитет или његово опадање, у зависности од перспективе, што се испољава кроз употребу два објашњена модела – $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$ и $\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$. *Распрснути се* у највећем броју случајева означава нагло и максимално смањење интензитета, односно престанак процеса, а *распасти се* постепено, захваљујући компонентама примарног значења које се задржавају (*Распрснуо се његов мир; Материјалност и лепота света се распадају*). *Разорити* упућује на уништење рушењем, што га приближава групи глагола дезинтеграције са компонентом усмерености наниже. На основу његовог понашања у контексту, закључујемо да му се функција интензификатора ипак заснива на две коцептуалне поставке – разорном ефекту силе, представљеном сликом дезинтеграције експеријенса с једне стране, и на квантитету с друге, док елемент усмерености наниже нема утицаја на ову семантичку реализацију. Он има искључиво транзитивну форму, те се не појављује у моделу $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$, већ само у моделу $V_{Intenz} + \text{AKUZ}_{Obj-Pred}$ и $\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz} + \text{AKUZ}_{Obj-SemSubj}$ (*разорити нечије самопоуздање; Разара се нечије самопоуздање*). Примери у којима се активира метафоричка схема заснована на квантитету истичу наглост престанка постојања интензитета, односно потпуно уништење, нагли престанак трајања процеса. Ови примери преплићу се са значењем фазности. Имперфективне форме потенцирају сам процес смањења интензитета, док је код перфективних нагласак на резултату – уништењу и престанку трајања.

Распада се од мукe: Не зна где бије! (ИК); А ти си тако безбрижан, ни не помишљаш да ми кидаш срце на комаде сваки пут кад се стегне и распрсне од љубоморе, туге и тескобе (ИЈД); Ако јест, ускоро ће се распрснути овај привидни мир (ИТ); Но, не разара се само жртвино самопоуздање, разара се и њено сећање на прошлост [...] (ИКОН).

³⁵ У РМС се наводе и транзитивне форме ових глагола, али у корпусу нисмо нашли примере који потврђују њихову употребу у функцији интензификатора. Префикс *раз-* у *распрснути се* можда би могао омогућити повезивање овог глагола и са високим интензитетом – нпр. *Бол се распрскавао* (МД), захваљујући компоненти наглог центрифугалног кретања делова.

1.2.1.2.3. Промена интегритета уз промену положаја

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Урушава се углед Скупштине.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Криза руши популарност европских лидера.</i>

Као посебну подгрупу издвајамо глаголе *рушити (се)*, *порушити (се)*, *разрушити (се)*, *срушити (се)* и *урушити (се)* чији примарни семантички садржаји упућују на дезинтеграцију, при чему се бар у једној варијанти (транзитивној или рефлексивној) у дефиницијама истиче семантичка компонента промене положаја у простору. У многим случајевима она је наглашенија код прелазне варијанте глагола, те се дефиниција своди на ‘учинити да нешто падне, да се распе’, док код рефлексивне варијанте доминира значење дезинтеграције, мада је код неких глагола и обрнуто³⁶. Суштина је да ови глаголи подразумевају и дезинтеграцију и истовремену промену положаја дезинтегрисаног ентитета, односно његових делова, што пружа две перспективе за развој значења интензитета, као што је објашњено у уводном делу одељка 1.2.1.2, при чему су те перспективе овде у сагласју – глаголи по правилу означавају смањење интензитета процеса, метафорички изједначено са смањењем величине или са кретањем наниже.

Специјалан случај је глагол *нарушити (се)*, чије се значење удаљило од значења мотивног глагола, те се у РМС он дефинише на следећи начин: ‘унети какву измену, поремећај у ред или ток чега, у какво стање, пореметити; повредити, окрњити, оштетити’. Оштећење, односно нарушавање целине истакнуто је у другом делу дефиниције, а префикс *на-* уноси значење започете или само мањим делом остварене радње (Клајн 2002: 258) и на исти начин утиче на значење интензитета. Према колокатима који се наводе као примери у датој дефиницији, закључујемо да значење смањења интензитета, које се заснива на полазном значењу оштећења и смањења

³⁶ У дефиницији глаголске лексеме *рушити (се)* чини се да доминира садржај који упућује на разарање. Каузативна форма глагола *срушити* примарно се повезује са променом положаја, те се може сматрати делимичним синонимом глагола *оборити*. Рефлексивна варијанта, међутим, као и остали префиксирани глаголи везује се првенствено за дезинтеграцију и подразумева такву композицију појма која би била подложна комадању на делове. Слично је и са лексемом *порушити (се)*, код које се у каузативној варијанти истиче комадање на делове, а у рефлексивној промена положаја у простору. Код глагола *урушити (се)* подразумева се урушавање делова ентитета у његову унутрашњост (*урушити се сам у себе*).

величине, дакле на квантитету, у неким случајевима може бити протумачено као примарна семантичка реализација овог глагола, што га приближава примарним интензификаторима – нпр. *нарушити мир, нарушити здравље, нарушити тишину* и сл. (примери из РМС). Глагол се појављује готово искључиво у наведеном моделу $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ (изузев у случају пасивизације, те промене реченичне перспективе, када се може јавити у моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$). Снага силе овде нема већег утицаја на концептуализацију интензитета, већ је основа квантитет, док је носилац негативне конотације оваквог смањења компонента која се односи на оштећење целине, а не на вертикалну усмереност надолу, што је случај код осталих глагола са истом основом, те је овај глагол семантички близак групи 1.2.1.2.1:

Криза руши популарност европских лидера (ИП); Срушите рејтинг Британији (ИБ92); Урушава се и углед и зграда Скупштине (ИНСД); Кривокапић без длаке на језику: Ђукановићев режим је порушио ЕЛЕМЕНТАРНО ПОВЕРЕЊЕ ГРАЂАНА (ИСД); Када емотивно злостављање истера жртву из такта и разруши јој самопоуздање и контакт са реалношћу [...] (ИБЖ); [...] сматра да сама полемика око извоза у Јерменију неће нарушити углед Србије [...] (КП).

1.2.1.2.4. Промена интегритета под дејством штетне силе

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Дрма га трема.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Хемија нам нагриза здравље.</i>

У посебну групу издвајамо глаголе код чије се примарно значење може повезати са неком физичком оштећујућом или управљачком силом, која у начелу нема дезинтегришући ефекат. У овом случају јасно се издвајају два типа такве силе.

1.2.1.2.4.1. С једне стране јесте сила која оштећује, нарушава целовитост садржатеља. Интензитет силе која представља процес исказује се првенствено глаголима који се везују за понашање живих бића и узимање хране – *јести (се), изјести (се), појести (се), разјести (се), гристи (се), изгристи, нагристи*. У дефиницијама ових глагола, код неких у оквиру примарног, а код неких као секундарно значење, наводи се оштећивање неком нагризајућом, киселом, каустичном супстанцом. Овој групи можемо

придружити и глагол *пећи*, чије примарно значење подразумева спремање хране употребом ватре и жара, и који је по томе близак глаголима који означавају промену топлоте (в. 1.2.1.3). Значење интензитета код њега се, међутим, развија на исти начин као код претходно наведених глагола, кроз перцепцију процеса који се у перифрази описује као врела или нагризајућа супстанца (*Пече ме савест*). У дефиницији једног од његових секундарних значења РМС бележи ‘деловањем чега усијаног, запаљеног, врућег, врелог, чега што нагриза, разједа, производи опекотине, ожеготине или осећај опекотина’. У уводу одељка објашњена су два метафоричка преноса која одговарају сваком од два типа значења – основа за развој семантике интензитета овде јесте штетни ефекат силе који указује на њену снагу, независно од разлога због кога је таква сила штетна. Ови глаголи дакле, будући да означавају оштећење целине садржатеља (обично експеријенса) процеса, упућују на силу која производи значајан штетан ефекат, што говори о њеној снази, те обично означавају висок интензитет појаве. У неким случајевима, они могу обележити смањење интензитета – тада се као основа узима смањење величине изазвано штетним деловањима. Глаголи се на позицији интензификатора доминантно користе у транзитивној форми, мада се неки од њих могу наћи и у рефлексивној форми, у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$ (*појести се од муке*), када се активира и метонимијски пренос ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. 1.2.2.4).

[...] *да је кафу само из ње пила и увек пита јел може из оне шоље и ево сад ме једе кривица што јој нисам поклатио шољу* [...] (ИТТ); *Ма, нас изједа страх да данас-сутра опет не будемо истерани на улици* [...] (КП); [...] *увече, пред спавање, почело је да изједа моју моралну чистоту и моје божанске и светачке идеале* (КБ); *Зато се већ у среду нацртах у банци, иако ме живи срам појео, да подигнем оне преостале две хиљадарке на текућем рачуну* (ИП); [...] *то је једноставно била сумња која разједа* [...] (Б92к); *Гризе ме савест* (КП); *Сада ме изгриза сумња* (ИБЖ); [...] *сумња је почела опасно да ме нагриза* (КБ); *Хемија је неконтролисано изашла из лабораторија, отела се, ушла у наш живот и нагриза здравље* (КП).

1.2.1.2.4.2. Издваја се подгрупа глагола чија примарна значења упућују на другу врсту утицаја на интегритет ентитета који представља експеријенса стања. То су глаголи попут *обузимати*, *дрмати*, *трести*, *притискати*, *стискати*, *стезати*, *ударити*, који се на позицији интензификатора чешће употребљавају у имперфективним и транзитивним

формама (иако се могу јавити и у перфективним и рефлексивним варијантама): *Дрма ме трема*; *Стегла ме мука*. Њихова примарна значења указују на неку врсту физичке манипулације, управљања нечим или неким без утицаја његове воље, на његову штету, чему се приписује негативна конотација. И овде се СНАГА управљачке СИЛЕ тумачи као интензитет, а огледа се у способности утицаја и управљања експеријенсом, те и ове јединице углавном обележавају висок интензитет. Глагол *обузимати* у примарном значењу подразумева обухватање рукама са свих страна, па се тако ствара и метафоричка слика у којој процес као (АНТРОПОМОРФНО) БИЋЕ, као СПОЉАШЊА СИЛА са свих страна окружује, обухвата и стеже доживљавача, и делује као да баш та обухваћеност, која имплицира и величину бића, тј. квантитет, може бити кључна компонента за разумевање овог глагола као интензификатора. На сличан начин функционишу и глаголи *притискати*, *стискати* и *стезати*, при чему сила код глагола *притискати* може бити резултат тежине, што је истакнуто у дефиницији његовог примарног значења, поред обухватања и вршења притиска на ентитет са свих страна. У случају синонимичних глагола *дрмати* и *трести* основна метафора ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ СНАГА ЕФЕКТА СИЛЕ може се повезати и са стварном дрхтавицом као физиолошким ефектом који производе интензивне емоције представљене именицама *трема*, *нервоза*, *страст* и сл., које се често појављују у перифразама као носиоци значења конструкције. Оне су ипак најчешће представљене као спољашње или унутрашње силе које тресу и дрмају доживљавача (нпр. *Дрма га трема*)³⁷. Глагол *трести се* у рефлексивној варијанти понекад функционише и у оквиру модела којим се истиче управо метонимијска повезаност дрхтавице и снажне емоције као могућег узрока (ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК – нпр. *Тресем се од нервозе*). Глагол *ударити* обично

³⁷ Глагол *мучити* подразумева произвођење телесне или душевне муке, нелагодности високог степена, и понаша се веома слично описаној групи глагола. Матешкић наводи изразе са глаголом *мучити* као једну од могућности за остваривање значења блиских претходно наведенима: *Јер, за све време мучила ме је страшна љубомора што сам не смем излагати [...]* (КП). Овакве примере ипак треба узети са резервом – у датом случају могло би се рећи да се глагол *мучити* реализује у свом примарном значењу – ‘задавати, причињавати муку (телесну или душевну)’ (РМС), те је као један од примера његове употребе у речнику наведена и реченица *Највише ју је мучила она неизвесност, она нејасност*. Посматрајући дефиницију и пример, закључујемо да се овде глагол третира као носилац предикативности израза, док се граматички субјекат може тумачити као каузатор датог процеса. Овакво тумачење наводи се и у Антонић 2005: 196, где је дат пример *Мучи га горушица*. С друге стране, неки аутори, као нпр. М Алановић, примере ове врсте посматрају као перифразе, без посебног наглашавања интензитетске компоненте коју уноси глагол – *Мучи га глад* [← Огладнео је] (Алановић 2008: 94). Ми одлучујемо да овакве конструкције третирамо као граничне случајеве, као перифразе у којима интензификаторска улога глагола није наглашена у истој мери као у изразима у којима долази до метафоризације и значајног удаљавања од примарних значења, при чему је јасно да они у многим перифразама могу бити замењени глаголом *мучити*.

појављује са именицом у конструкцији У + а к у з а т и в и обележава интензиван почетак процеса.

Бајагу дрма трема (ИН); *С друге стране, ситни кладиоци, баш као и они које тресе страст, избегавали су да се кладе на кандидате [...]* (КИЛ); *С те же ме нека туга око срца* (ИБСС); *С тисла ме јесте најтежа болест* (КП); *Сиромашни смо, плашим се, болест ме притисла [...]* (КП); *Мајкл Џордан ударио у плач као дете* (ИНБО).

1.2.1.3. Промена топлоте

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Страсти су узавреле.</i> <i>Страх им је ледио кости.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Спор хлади жељу Хрвата за ЕУ.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Горео је од жеље да победи.</i>
V _{Intenz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>Изгара у жељи да постане звезда.</i>
V _{Intenz} + INSTR _{Adv-Pred}	<i>Букнуће људи страићу и бијесом.</i>

Група глагола који означавају промену температуре веома је бројна и разграната у односу на друге групе глагола који означавају појаве и процесе који се односе на физичка својства материје. Домен ВАТРЕ, односно ТОПЛОТЕ своју структуру позајмљује великом броју апстрактних циљних концепата, нарочито емоција као што су *бес*, *љубав*, *жеља* и сл. (Kövecses 2002: 112). Ширина ових изворних домена, међутим, није ограничена на емоције, већ се они пресликавају на читав низ радњи, стања и збивања високог интензитета (Kövecses 2002: 114), а главни значењски фокус ових метафора управо и јесте интензитет ситуације која се описује (Kövecses 2002: 116). Ово је разумљиво ако имамо у виду да је интензитет ватре, одговарајући или неодговарајући за сврху која му је у датом тренутку намењена, један од најважнијих аспеката људског управљања ватром: „... a major human concern with fire is its intensity; that is, we ask whether we have a fire that is appropriate for the purpose at hand” (Kövecses 2002: 116). Такође, ово пресликавање има сасвим јасну искуствену основу – при учествовању у ситуацијама високог интензитета наше тело производи топлоту, која се концептуално повезује и са ватром: „...there is a very clear experiential basis for this mapping. When we engage in intense situations (actions, events, states), we produce body heat. This is especially clear in the case of such emotion concepts as anger and love...” (Kövecses 2002: 116). В.

Апресјан метафоре ТОПЛОТЕ управо и сврстава у физиолошки тип метафоре, и наводи да се помоћу њих могу концептуализовати интензивне емоције негодовања, као што је бес (Апресјан 1997: 182). Физиолошки тип метафоре за емоције заснива се на њиховим манифестацијама као изворном домену, при чему су то обично непосредне, краткотрајне физиолошке реакције, често видљиве или лако уочљиве посматрачу, те специфичне за дату емоцију, или су бар њене најистакнутије манифестације (Апресјан 1997: 180–181), због чега се пуким именовањем такве појаве недвосмислено метонимијски може обележити сама емоција (Апресјан 1997: 183). Многи аутори, попут Кевечеша, Лејкофа и Барселоне, сматрају да се готово све метафоре за емоције заснивају на метонимијској вези емоција и њихових манифестација (Драгићевић 2007: 164–166).

Тумачење ланца концептуалних механизма који за изворни домен имају домен ватре/топлоте детаљно смо обрадили у Драгић (2017: 69–74), а овде га приказујемо у донекле модификованој форми, уз додатне наводе из литературе и нове увиде које смо у међувремену стекли. Метонимијска веза у примерима типа *горети од жеље; букнути страићу; изгарати у жељи* успоставља се на основу већ поменуте појаве повишене телесне температуре при доживљавању емоција високог интензитета. У овом погледу, Кевечеш се слаже са В. Апресјан, која пише: „... the bodily temperature goes up as a result of indignation” (Апресјан 1997: 182), при чему то није случај искључиво код негативно доживљених емоција. Повезаност емоција са променом телесне температуре, али и другим физиолошким манифестацијама попут знојења, промене срчаног ритма и крвног притиска, као и шећера у крви регистрована је и у литератури из психологије (Крстић: 154, Екман 2011: 55–65). Ове телесне промене заједно чине искуствену основу за разумевање емоција као апстрактних концепата и она се отелотворује у метонимијском преносу ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (EFFECT FOR CAUSE) [Kövecses 2002: 156–157], или тачније МАНИФЕСТАЦИЈА ЕМОЦИЈЕ ЗА ЕМОЦИЈУ (Драгић 2017: 69). Даљи развој ове метонимијске основе дешава се кроз процес генерализације у коме топлота тела почиње да се појми као топлота уопште, а она се опет метонимијски повезује са ватром (Драгић 2017: 70), те се одатле добија метафорички пренос ЕМОЦИЈА ЈЕ ВАТРА: „The conceptual metaphor [...] arises from a generalization of body heat to heat. In this case, the metonymic vehicle (body heat) becomes the source domain of metaphor through the process of generalization” (Kövecses 2002: 156). Будући да се извесна стања метафоризују као ватра, интензитет стања изједначава се са исказаном јачином ватре, те добијамо формулу ИНТЕНЗИТЕТ (ЕМОЦИЈЕ) ЈЕ ТОПЛОТА (ВАТРЕ) [Kövecses 2002: 116]. Да резимирамо – коначан ланац концептуализације, узимајући у обзир све прелазне

ступњеве јесте овај: „емоција проузрокује промене у телесној топлоти (метонимија); телесна топлина је топлина уопште (генерализација); топлина представља ватру (метонимија); ватра је емоција (метафора); интензитет, односно топлина ватре је интензитет емоције (разрада метафоре)” (Драгић 2017: 70; в. и Kövecses 2002: 157).

Чести циљни домени за метафору ВАТРЕ, поред емоција, јесу конфликти и болести, те се многи глаголи из ове групе удружују са именицама попут *сукоб*, *расправа*, *рат*, *дебата*, *обрачун* и сл. с једне стране, те *епидемија*, *вирус*, *инфекција* и сл. с друге стране (објашњење које следи в. и у Драгић 2017: 70–71) – нпр. *Букнуо је сукоб*; *Епидемија се разбуктала*. У првом случају метонимијска основа је мање упадљива, али одговара већ наведеном закључку да тело у напетим ситуацијама развија топлину, будући да су и оне често праћене интензивним емоцијама (нпр. узбуђење, љутња, страх, са својим физиолошким манифестацијама, појављују се при физичком или вербалном обрачуна, те се и догађаји попут *сукоба*, *рата*, *свађе* и сл. могу концептуализовати као ватра). Сличност домена конфликта са изворним доменом ватре заснива се и на компоненти разорности и опасности по добробит човека, која је додуше више својствена физичком сукобу – физички обрачун је, међутим, концептуално повезан и са вербалним обрачуном путем метафоре РАСПРАВА ЈЕ РАТ (ARGUMENT IS WAR) [Kövecses 2002: 158], а тиме посредно и са доменом ватре. Могуће је да је за развој оваквих значења релевантна и компонента просторног ширења присутна у изворном и циљном домену – борбе и оружани сукоби, као и пожари, имају тенденцију да се шире у простору угрожавајући све већа пространства и све већи број људи. Слично је и са заразним болестима, које се шире кроз популацију од човека до човека, при чему је повишена телесна температура један од симптома многих болесних стања организма.

У складу са свим наведеним подацима, примећујемо да се велики број примера из нашег корпуса заснива на мапирањима, пресликавањима изворног домена ВАТРЕ/ТОПЛОТЕ на циљни домен интензитета према следећим формулама (према Kövecses 2011: 31–32):

ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ТОПЛОТА (INTENSITY IS HEAT)

- **НАЈВИШИ СТЕПЕН ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ НАЈВИШИ СТЕПЕН ТОПЛОТЕ (THE HIGHEST DEGREE OF INTENSITY IS THE HIGHEST DEGREE OF HEAT)**
- **ПРОМЕНА ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ ПРОМЕНА У ТОПЛОТИ (CHANGE OF INTENSITY IS CHANGE IN HEAT)**

- ПРОУЗРОКОВАЊЕ РАСТА ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ ПАЉЕЊЕ (CAUSING INTENSITY TO INCREASE IS STARTING HEAT [LIGHTING])
- МОТИВАЦИЈА ДА СЕ НЕШТО УЧИНИ ИНТЕНЗИВНО ЈЕ УНУТРАШЊИ УЗРОК ТОПЛОТЕ (MOTIVATION TO DO SOMETHING INTENSELY IS AN INTERNAL CAUSE OF HEAT)
- КОНТРОЛИСАЊЕ СИТУАЦИЈЕ ЈЕ КОНТРОЛИСАЊЕ ТОПЛОТЕ (CONTROLLING THE SITUATION IS CONTROLLING THE HEAT)
- ОДРЖАВАЊЕ ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ ОДРЖАВАЊЕ ТОПЛОТЕ (MAINTAINING INTENSITY IS MAINTAINING HEAT)
- ИЗНЕНАДНО ПОВЕЋАЊЕ ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ ИЗНЕНАДНО ПОВЕЋАЊЕ ТОПЛОТЕ (A SUDDEN INCREASE IN INTENSITY IS A SUDDEN INCREASE IN HEAT)
- ЛАТЕНТНИ ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ПОТЕНЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ ТОПЛОТЕ (LATENT INTENSITY IS POTENTIAL HEAT)
- ПРЕСТАНАК ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ ГАШЕЊЕ ТОПЛОТЕ (INTENSITY CEASING IS THE HEAT GOING OUT)

По овим обрасцима функционишу различите перифразе са глаголима чије примарно значење глагола може, али и не мора бити у директној вези са ватром. Тако нпр. у споју са глаголима попут *хладити*, *загрејати* и сл., који не имплицирају присуство ватре, већ само промену температуре, именице означавају стања концептуализована као материја чија се температура мења: *Спор хлади жељу Хрвата за ЕУ*. У описаном ланцу концептуализације изостаје метонимијско повезивање генерализоване телесне топлоте са ватром – интензитет се у овим случајевима изједначава са степеном загрејаности супстанце (Драгић 2017: 73), што је суштински у складу са наведеним мапирањима.

ТОПЛОТА И САДРЖАВАЊЕ. Многи од наших примера резултат су спрегнутог деловања метафора ТОПЛОТЕ и САДРЖАВАЊА (в. 1.2.1.1 – САДРЖАВАЊЕ). У овом концептуалном систему неретко се појављује тело, доживљавач стања или носилац особине као САДРЖАТЕЉ. Емоције, радње, стања и збивања концептуализовани су при томе као ВАТРА или као ВРЕЛЕ СУПСТАНЦЕ, које унутар садржатеља *букте*, *пламте*, *горе* и сл., те је њихова топлота (интензитет) толико јака да последично често *букти*, *пламти* или *гори* и сам садржатељ (нпр. *горим од жеље*) [в. Драгић 2017: 71]. У неким примерима, стање је концептуализовано као ВРУЋА ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ, што је посебно честа метафора за бес (в. нпр. Lakoff 1987: 383; Stefanowitsch 2006: 71), те је ИНТЕНЗИТЕТ заправо ТОПЛОТА ТЕЧНОСТИ У

САДРЖАТЕЉУ, где мотивација, поред телесне топлоте, укључује и унутрашњи притисак и агитацију као аспекте физиологије који припадају наивном, народном тумачењу многих оваквих стања, а нарочито беса (Lakoff, Kövecses 1987: 196; Kövecses 2010: 158). Одатле употреба глагола попут *киптети*, *кључати* и сл., који имплицирају и повећан унутрашњи притисак и велику количину течног садржаја, који се прелива преко граница суда, што упућује и на повезаност домена КВАНТИТЕТА и ИНТЕНЗИТЕТА, те и на извесну ексцесивност. Процес промене температуре у оваквим примерима описује се помоћу метафоричке слике као екстремна, метафоричка последица високог интензитета стања које ту промену изазива – нпр. *платтети гневом*, *букнути страићу*, *кључати од беса* (неко је *толико гневан да платти*; или *толико остраићен да ће букнути*; или *толико бесан да* (бес у њему) *кључа*). Видимо да се овде поред метафоре уплиће и метонимијски пренос ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. 1.2.2.4).

ХЛАДНОЋА. Неки примери, ипак, одступају од наведених мапирања, а типични представници ове групе јесу глаголи који означавају екстремно ниску температуру и њене последице, а који се реализују у перифразама попут *следити се/смрзнати се од страха* и сл. Поред односа САДРЖАВАЊА и метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК, за разумевање овог преноса важне су и специфичности концептуализације емоције страха. Ово осећање у телу изазива две врсте физиолошких одговора. П. Екман наводи да се, с једне стране, у страху може јавити реакција сакривања, са свођењем физиолошких функција на минимум и покушајем да се остане непримећен, док се са друге стране може пробудити порив за бежањем, праћен припремом тела за захтевну активност, што укључује појачану циркулацију и повећање телесне температуре (Екман 2011: 205–206; што наводимо и у Драгић 2017: 72). Искусвена основа за наведене примере јесте прва описана реакција, уз то да су неки од физиолошких ефеката страха и хладноће, попут бледила и дрхтавице, врло слични (Крстић 1988: 595), те да се у стању интензивног страха може осетити и стваран осећај хладноће (Ристић 2011: 122; Kövecses 2002: 71; што наводимо и у Драгић 2017: 72). Овим путем долази се до метафоре СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА (FEAR IS COLD) [Kövecses 2002: 71], одакле закључујемо да је ИНТЕНЗИТЕТ (СТРАХА) концептуализован као ИНТЕНЗИТЕТ ХЛАДНОЋЕ (Драгић 2017: 72). Метафоричка слика која приказује како се САДРЖАТЕЉ (доживљавач емоције) леди под утицајем јаке ХЛАДНОЋЕ (емоције страха) представљена је као ПОСЛЕДИЦА високог интензитета стања страха.

Код већине примера у којима долази до одступања од наведених мапирања карактеристичних за домен топлоте у концептуализацији долази до уплитања других

појмовних домена (нпр. појма КВАНТИТЕТА) или се они пак посматрају из перспективе последице неког интензивног стања, путем метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК. Појединости оваквих одступања биће објашњене у наставку текста, уз објашњење примарних значења глагола који граде такве перифразе.

1.2.1.3.1. Промена температуре

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Срба се охладила.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Подгрејали су наде својих навијача.</i>

Прва подгрупа глагола овог типа јесу глаголи *хладити (се)*, *охладити (се)*, *расхладити (се)*, *захладити*, *хладнети*, *охладнети*, *захладнети*, *грејати (се)*, *загрејати (се)*, *разгрејати (се)*, *угрејати (се)*, *подгрејати* и *прегрејати (се)*. Њихов примарни семантички садржај, узимајући у обзир дефиниције наведене у РМС, може се свести на заједничку основу: ‘чинити што хладним (хладнијим)/топлим (топлијим), одузимати/додавати чему топлоту’; односно ‘губити/добити топлоту, постајати хладан (хладнији)/топао (топлији)’. Заједничка компонента значења, дакле, упућује на промену температуре, док остале компоненте прецизирају да ли се температура повећава (*грејати (се)*, *загрејати (се)*, *разгрејати (се)*, *угрејати (се)*, *подгрејати*, *прегрејати [се]*), или се смањује (*хладити (се)*, *охладити (се)*, *расхладити (се)*, *захладити*, *хладнети*, *захладнети*). Већина глагола има медијални и каузативни облик, од којих је први формално маркиран морфемом *се*. Глагол *подгрејати* искључиво је прелазан, те подразумева каузативност, а код *захладити* и *захладнети* РМС бележи да се примарно употребљавају безлично, дакле обележавају глаголске ситуације у којима нема вршиоца радње нити циља, и првенствено се односе на природне појаве. Често се, стога, као интензификатори удружују и са именицама које означавају појаве концептуализоване као ПРИРОДНЕ СИЛЕ (в. 1.2.1.5, 1.2.1.2, 1.2.2.3), али се у тим случајевима појављују у личном облику. У функцији интензификатора последњи наведени глаголи углавном се употребљавају у моделима NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz} и V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}, дакле као медијални, или каузативни глаголи (*Рат је захладио њихове односе; Односи две силе су захладнели*).

Префиксацијом се првенствено постиже перфективизација, али се могу унети и неке семантичке особености – *за-* се код Клајна у глаголима *захладити* и *захладнети*

наводи са значењем почетка радње, али и дуготрајније промене стања (Клајн 2002: 253), а инхоативност или резултативност као семантичке особине овог префикса наводе се и на другим местима у литератури (Mrazović, Vukadinović 2009: 98). *Раз-* може исказивати започињање интензивне, а некад и најинтензивније могуће радње или настанак интензивног стања, при чему су активност или стање могли настати и раније (Кликовац 1998: 158³⁸), што неки аутори називају интензивним значењем (Barić et al. 1979: 301), док се код неких користи назив еволутивно значење, које се односи на радњу са већим интензитетом – *разгрејати* [се] (Mrazović, Vukadinović 2009: 97)³⁹ [*Брачни отров и беснило се шире и разгревају*]. Префикс *под-* у *подгрејати* има „значење ослабљене, ублажене или не сасвим остварене радње”, те глагол значи ‘мало, лако угрејати’, а одатле и ‘изнова угрејати’ (Клајн 2002: 269). Ови подаци о степену температуре и поновној њеној промени преносе се и у домен интензитета, што је случај и са осталим семантичким нијансама које додају други префикси (нпр. *Подгрејао је наде навијача*). Тако је са префиксом *пре-* који у *прегрејати* уноси компоненту ексцесивности (Клајн 2002: 271), те овај глагол и као интензификатор означава претерано повећање интензитета, за којим може уследити негативна последица (нпр. *То је прегрејало њихова очекивања*).

Опадање температуре, тј. топлоте генерално одговара снижавању интензитета, и дати глаголи обележавају процес спуштања интензитета од вишег ка нижем, или, у зависности од вида глагола, његов резултат, али увек са импликацијом да се радња претходно испољавала у вишем степену.

[...] *уочи годишњице руско-грузијског рата, који је захладио њихове односе* [...] (КРТС); [...] *као потврду да су односи између две велике силе прилично захладнели у последње време* (КП); *Спор са Словенијом хлади жељу Хрвата за ЕУ* (КП); [...] *и срџба се охладила, само му је још тешко* (КПУ); *Довољно рано да расхлади династијске амбиције у породици, Цена Буш* (26) *јасно је обавестила нацију* (КП); [...] *и таљубав није никад хладнела* (КТХ); *Мада је ово пријатељство касније охладнело, Шагал је у души остао веран Сандрару* [...] (КГМ).

³⁸ Д. Кликовац на истом месту наводи да се ово апстрактно значење надовезује на значење повећања запремине, тачније на основна значења глагола који се односе на ватру – *распламсати* (се), *разбуктати* (се), *распалити* (се), будући да већа ватра истовремено подразумева и интензивнију ватру.

³⁹ Значење префикса *раз-* код глагола *расхладити* ове ауторке сматрају терминативним (Mrazović, Vukadinović 2009: 97).

Глаголи који се односе на повећање температуре у перифразама исказују повећање интензитета или његов резултат, при чему је подразумевано да датом стању претходи мање интензивно стање.

[...] *трезвеност звучи као врхунски цинизам, али то тако изгледа само нама, односно само онима који су прегрејали сопствена и народна очекивања да би на бриселском ручку свих 27 министара ЕУ могло да прогута чињеницу [...]* (КП); *У рукама имају два инструмента којима хладе и загревају интерес за странку [...]* (КП); *У првом делу меча Обилић је веома подгрејао наде својих навијача [...]* (КП); *Брачни отров и беснило се шире и разгревају* (КП); *[...] рата и како је код баке у Енглеској размишљао где ће се склонити кад се рат угреје и атомска бомба изнова проради [...]* (КП).

1.2.1.3.2. Промена (агрегатног) стања

Структурни модел	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Истопила се популарност бенда. Страх ми је ледио кости.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Откравио је свој страначки ангажман.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Следио се од страха.</i>

У ову подгрупу спадају глаголи који означавају последице промене температуре, које се у већини случајева односе на промену агрегатног стања материје. Основа значења овде је ‘променити агрегатно стање’, док је утицај температуре као узрок ове промене семантичка компонента нижег ранга. Глаголи су ипак прикључени овој семантичкој групи због тога што семантичка компонента која се односи на температуру има несумњиво значајну улогу у развијању секундарног значења интензитета, те изражава висок степен управо због тога што је исказана путем неке од могућих последица каквог интензивног стања, која се концептуално везује за веома високу или ниску температуру.

1.2.1.3.2.1. Глаголи *ледити (се)*, *следити (се)*, *заледити (се)*, *смрзнути (се)*, *замрзнути (се)* свде се на опште значење ‘претворити у лед’, односно ‘претворити се у лед под утицајем јаке студени’, и описују, дакле, прелазак у чврсто агрегатно стање. За глаголе *одмрзнути (се)*, *топити (се)*, са префиксалним облицима *отопити (се)*,

растопити (се), истопити (се), затим *кравити (се), откравити (се)* и *раскравити (се),* могло би се извести заједничко значење ‘претворити (се) у течност под утицајем више спољне температуре’, при чему је у случају глагола *одмрзнути, кравити* и њихових префиксалних твореница у дефиницијама експлицирано да је дати ентитет претходно био замрзнут. Замрзнуто стање се, дакле, узима као почетно, у односу на које се врши промена, док је код осталих полазиште чврсто стање, које није додатно обележено.

Многи глаголи из ове подгрупе двоструко функционишу на позицији интензификатора. С једне стране, као и основни глаголи који упућују на промену температуре, могу означити висок интензитет уколико се сагледавају као могуће последице често емотивних стања високог интензитета у одређеним структурним моделима, и то независно од тога да ли примарно обележавају појаве које су последице високе или ниске температуре (нпр. *топити се од сладости; следити се од страха*). С друге стране, они могу обележити висок или низак интензитет у зависности од тога да ли су им примарна значења повезана са повећањем или смањењем концентрације, тј. густине супстанце у одређеном агрегатном стању (нпр. *Истопила се популарност бенда*) – дакле када се интензитет концептуализује преко изворног домена КВАНТИТЕТА (в. 1.2.1.1.), или у складу са мапирањима наведеним у уводном делу одељка и метафором ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ТОПЛОТА (нпр. *одледити замрзнути конфликт*).

При опису префикса *с-*, који се јавља у глаголима *смрзнути (се)* и *следити (се)*, Клајн наводи да се прелазак из мекшег или течног стања у чврсто осећа као смањење (2002: 281). Због повезаности квантитета и температуре са концептом интензитета, очекивало би се да се глаголи овог типа користе да обележе његово опадање, али примери показују супротно, из чега се види селективност у осветљавању, задржавању и преношењу само појединих аспеката изворног домена при семантичкој транспозицији у секундарно значење. Дати глаголи, као и други глаголи исте основе, попут *ледити (се), заледити (се)*, на овој позицији користе се првенствено као појачивачи, такође захваљујући метонимијској, узрочно-последичној вези између стања која обележавају и њихових каузатора (нпр. *следити се од страха* и сл.). Важан је и аспект изворног домена код глагола који описују замрзавање, описан додуше само у РСАНУ, који упућује на крутост и непокретност изазвану смрзавањем околне или унутрашње влаге, воде (в. нпр. одредницу *замрзнути* у РСАНУ). Овај податак остаје активан у концептуалној вези емоција попут интензивног страха и домена ХЛАДНОЋЕ (в. 1.2.1.2.3), те телесне укочености као заједничке могуће последице оба наведена стања,

на основу чега, између осталог, и настају изрази попут *следити се од страха*, у којима глагол одговара нашој дефиницији интензификатора.

Ледио сам се од страха, слушајући те приче (КДВ); *И ово је довољно да се обичан човек заледи од страха* (КР); *Дан када се врх Пентагона следии од ужаса* (ИВ); *И да се са њим смејемо док нам тај смех не постане језиво познат. И онда да се смрзнемо од страха* [...] (КП).

Прелазак из течног у чврсто стање под утицајем ниске температуре ипак се у неким случајевима поима као смањење интензитета и на таквом концепту, између осталог, заснива се и употреба глагола *замрзнути* и *заледити* у перифразама које означавају заустављање процеса у потпуности, до самог престанка његовог одвијања, што ове изразе доводи у сферу значења фазности. Престанак процеса, који подразумева и спуштање интензитета до нуле, концептуализован је као замрзавање, са потенцијалом да се поново одмрзне и покрене, те да се интензитет повећа (нпр. *Замрзнули су конфликт*). У овим случајевима такође би могла бити релевантна и компонента примарног значења која се односи на непокретност, будући да се интензитет концептуално може представити и преко појма БРЗИНЕ (в. Kövecses 2010: 159; Kövecses 2010¹: 2.2.1⁴⁰) и КРЕТАЊА УНАПРЕД (в. 1.2.2.1. и 1.2.2.1.3)

Хоџај: Ако Србија добије статус кандидата конфликт ће бити замрзнут [...] (ИН); *Конфликт око Нагорно Карабаха био је замрзнут 30 година и само је једно јутро избио рат* [...] (ИБ); *Крагујевачки Отпор замрзнуо рад у знак протеста* (КП); *Како је рекао, кад је реч о Косову, „решавање конфликта никада не би требало да се заледи”* [...] (ИП).

М. Стевановић наводи да је код глагола са префиксом *о-* значење потпуног обухватања предмета радње увек осетно (Стевановић 1975: 439), што се донекле може применити на глаголе *окопнети* и *отопити (се)*⁴¹ – слично је значење и глагола *откравити*, иако се ту евидентно јавља префикс *-од*. Ова семантика се преноси у секундарно значење интензитета, те дати глаголи означавају потпуно обухватање процеса променом интензитета, односно до краја завршену промену (нпр.

⁴⁰ Kövecses 2010¹ и Kövecses 2002 представљају два издања књиге под истим насловом, при чему је друго издање измењено и допуњено.

⁴¹ Клајн наводи *отопити* као један од глагола код којих је тешко разликовање префикса *-о* и *-од* (Клајн 2002: 264).

Нетрпељивост се отопила). -Од у одледити и одмрзнути има значење поништавања радње или супротности у односу на радњу означену глаголом са префиксом *за-* (Клајн 2002: 264). Иако не наводи глаголе *истопити* и *ископнети*, Клајн као једно од значења префикса *из-* описује и облик сативности као вршење радње „у потпуности, до краја, колико год је могуће” (Клајн 2002: 255), истичући да се оно у неким случајевима тешко разликује од чисте перфективизације (Клајн 2002: 256). Код наведених глагола може се уочити таква нијанса значења, која се задржава и након транспозиције примарног у значење интензитета, те они означавају потпуно смањење интензитета, смањење до крајње могуће мере (нпр. *Истопила се популарност бенда*). Код *растопити* и *раскравити*, промена агрегатног стања, односно чврстине, изражена је метафором центрифугалног кретања, будући да већи простор заузима нешто лабаво од нечег компактног, као и течно од чврстог, сувог или нечег мање течног (Клајн 2002: 278), и овај концепт, иако је својствен префиксу *раз-*, можемо видети код различитих глагола из ове, али и других семантичких група. Иако дати префикс имплицира повећање димензија, величине простора који материја заузима, што се у другим случајевима концептуализује као висок интензитет, а промена агрегатног стања овде подразумева повећање топлоте која се може повезати са високим интензитетом, сама метафора за интензитет функционише другачије, осветљавајући други аспект изворног домена. Као и код неких глагола са префиксом *раз-* који припадају другим семантичким групама, попут *разредити*, *разводнити* и *разблажити*, интензитет се концептуализује као КОНЦЕНТРАЦИЈА или ГУСТИНА и тиме изазвана ЧВРСТИНА. КВАНТИТЕТ, као изворни домен за разумевање апстрактног појма ИНТЕНЗИТЕТА, овде се узима у форми КОНЦЕНТРАЦИЈЕ, а не ВЕЛИЧИНЕ, те сви набројани глаголи означавају његово смањење (в. примере – *понеки машиновити детаљ растопи ту загушујућу стереотипност*; [...] *не могу раскравити моју чежњу*). Корпус обилује примерима који илуструју овакву употребу наведених глагола.

[...] *па остаје једино нада да ће се бар откравити нека замрзнута, раније најављивана, гринфилд улагања* (ИП); [...] *јер можда ће човек касније откравити свој страначки ангажман* [...] (КП); [...] *да „одмрзне” тешком муком угушене међунационалне сукобе на постсовјетском простору* [...] (ИП); *Резервисање се одмрзло и кренуло истом снагом* [...] (КП); [...] *и да се увек плашио да би могао да се одледи замрзнати конфликт* (ИРТС); *У Ираку ће, објашњава Фукујама, схватити да се „свако тоталитарно зло не топи тако лако”* (КП); *То је и разумљиво, али нетрпељивост се*

отопила и ми први и за сада једини у Југославији имамо овакву књигу [...] (КП); [...] *понеки* маштовити детаљ растопи ту загушујућу стереотипност (КП); [...] *а* у међувремену се истопила и популарност бенда (КП); *Пред* овако стварним обећањима постепено се кривила усиљеност вештачки склепаног друштва [...] (КЛ); [...] *ни* свјеће које шире топлину и присност не могу раскравити моју чежњу за мирисом првих кестена [...] (КП).

Висок интензитет ови глаголи могу означити када се путем метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК третирају као могуће последице одређених интензивних стања, обично у оквиру структурног модела $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$. У таквом својству појављују се углавном глаголи *топити се*, *истопити се*, *растопити се* и сл. у споју са именицама које означавају пријатна осећања.

Осети како почиње сва да се топи од неке сладости (КНК); [...] *бар* дотле док се он сав не растопи од миља [...] (КС); *Истопим се* од милине када ме назове „мужићу мој“ [...] (КМС).

1.2.1.3.2.2. Глаголи *кипети*, *прекипети*, *киптети*, *ускиптети*, *кључати*, *прокључати*, и *врети*, *узаврети*, *преврети*⁴², *проврети* подразумевају комешање течности и стварање паре, односно прелазак течности у гасовито стање под утицајем веома високе температуре. Основни глаголи, преко којих се у РМС дефинишу сви остали из овог низа, јесу глаголи *кључати* и *врети*, чије се значење своди на ‘комешати се од испаравања које настаје услед јаког загревања течности или житке масе’. Семантичке компоненте које упућују на испаравање и загревање, присутне су, дакле, у семантичким садржајима осталих глагола који се дефинишу преко ова два, а важан податак је и то да се дати процеси односе на течност ([...] *мало северније* у провинцији *Формоса* *кључа* *незадовољство* [...] (КП); *Из Приштине* *стижу* *поруке* *да* *тамо* *заправо* *све* *ври* *од* *нестрпљења* [КП]). Лексеме *кипети*, *киптети*, *прекипети* и *преврети* садрже и компоненту ексцесивности. Оне означавају изливање течности изван граница посуде у којој се налази. Будући да се овде процеси, првенствено емотивни, метафорички концептуализују као ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ, а ТОПЛОТА и КОЛИЧИНА течности одговарају интензитету процеса, ексцесивност је наглашена метонимијски, као МАНИФЕСТАЦИЈА (пре)велике количине и температуре садржаја, што проузрокује

⁴² Овај глагол у функцији интензификатора појављује се првенствено у несвршеној форми – *превирати*.

његово изливање (в. 1.2.1.2.2.). У складу са тиме, ови се глаголи најчешће и појављују унутар структурног модела са конструкцијом ОД + генитив, којим се ова слика замишљене екстремне последице стања и синтаксички позиционира као конструкција са узрочним адвербијалом типа ефектор [*Олга је кипела од беса* (КЛФ); [...] *али је незадовољство у радништву прекипело* [...] (КП); *Ја бих црвенео, киптео од беса, осећао да ћу да пукнем као балон* [...] (КП)]. У случају глагола *ускипети*, *ускиптети*, *узаврети*, *прокључати* и *проврети*, префикси имају значење кретања навише (уз-) [Клајн 2002: 285] што се концептуално, преко количине и појма ВЕРТИКАЛНОСТИ, такође повезује са растом интензитета; односно значење ингресивности (*про-*) [Клајн 2002: 276], док префикс *пре-* у *прекипети* и *превирати* може да се тумачи као знак ексцесивности и прелажења какве границе (Клајн 2002: 271). Количина и вертикалност лако се могу повезати са интензитетом када се на уму има концепт садржавања. Кевечеш и Лејкоф објашњавају ову појаву на примеру *беса*, представљајући мапирање КАДА СЕ ИНТЕНЗИТЕТ БЕСА ПОВЕЋАВА, НИВО ТЕЧНОСТИ СЕ ПОДИЖЕ (WHEN THE INTENSITY OF ANGER INCREASES, THE FLUID RISES), које се заснива на детаљном интуитивном познавању изворног домена које се преноси у циљни домен (Lakoff, Kövecses 1987: 199). У функцији интензификатора, сви глаголи обележавају одвијање процеса у високом интензитету, што значи да је у концептуализацији занемарен аспект изворног домена који се односи на смањење концентрације материје преласком у гасовито стање. Као садржатељ се у примерима често јавља људско тело.

[...] *било би сасвим јасно да у проти мора ускиптети мржња према Аники* [...] (ИЛМ); [...] *прокључало је социјално понижење и морална резигнација априлским сломом* [...] (КП); *Кад узавру страсти, многи готово да не знају шта да чине* (КП); [...] *у десници је проврело нерасположење које је изразио кардинал Роде* [...] (КП); *Све остало је потискивано у ону мрачну позадину свести где живе и превиру основна осећања и неуништива веровања појединих раса, вера и каста* [...] (КНДЋ).

1.2.1.3.2.3. Издваја се и група глагола која као последицу промене температуре обележава промену стања ентитета, које подразумева и одавање светлости. То су глаголи *усијати (се)*, *зажарити (се)*, *ужарити (се)*, *ужагрити (се)*, чија се значења заједнички могу описати као ‘јаким загревањем довести до стања усијања’, односно ‘усијати се од јаког загревања’. Значењски садржај нешто је другачији у случају глагола *жарити (се)*,

који је ближи глаголима који означавају процесе горења, те му се семантички садржај своди на ‘ватром јако загрејати; претворити (се) у жар’. Сви глаголи из ове групе на позицији интензификатора имају улогу појачивача значења именице уз коју се налазе, што је у складу са високом температуром коју њихова примарна значења подразумевају (нпр. *Полемика се усијала*). То је додатно наглашено чињеницом да глаголи исказују стања која су последице, крајњи ступњеви изузетно високе температуре или јаког пламена примењених на какав објекат, што се при транспозицији значења тумачи као изузетно висок интензитет. Обично се удружују са именицама које обележавају емоције и различите врсте конфликта, што је у складу са метафорама ЕМОЦИЈА ЈЕ ВАТРА и РАСПРАВА ЈЕ ВАТРА, као нижестепене манифестације општије метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ТОПЛОТА (в. 1.2.1.3. и 1.2.1.3.3).

[...] а кад се полемика усија, користи опробани метод – рекламе (КП); Очекивано, друштвене мреже ужариле су се од критика на Леонардов рачун [...] (ИК); [...] упитао је ко је ближи и ужагрио од радости сазнавши да Кузмин станује буквално ту [...] (КММ); [...] веселост се жарила у свакој жили [...] (КСКВ); Уз набод-мезе и „жуту осу” расправа се за жарила (ИП).

1.2.1.3.3. Промена у јачини горења

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Незадовољство је букнуло.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Та вест је распалила радозналост љубитеља уметности.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Горео је од жеље да победи.</i>
V _{Intenz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>Изгара у жељи да постане звезда.</i>
V _{Intenz} + INSTR _{Adv-Pred}	<i>Букнуће људи страшћу и бијесом.</i>

Глаголи из ове подгрупе описују својим примарним значењима различите степене горења, односно сагоревања, који подразумевају различиту јачину пламена, тј. ватре, а тиме и различите степене одавања топлоте. Сваки од глагола изражава степен одвијања процеса различит од неке имплицитне референтне вредности, односно норме (в. нпр. Пипер 2002, 2009; Николић 2014; више о томе и у глави 2. овог рада). За глагол

горети, та норма је нулто стање, односно стање у коме нема пламена, док је за остале глаголе норма управо глагол *горети*. Дакле, даље степеновање врши се у поређењу са њим. Приликом остваривања значења интензитета, задржава се овај податак о имплицитној норми, те се степен одвијања процеса, односно степен одавања топлоте изједначава са степеном интензитета одвијања неког другог процеса, према већ споменутом механизму концептуалне метафоре ИНТЕНЗИТЕТ (ПРОЦЕСА) ЈЕ ТОПЛОТА (ВАТРЕ), који важи за све глаголе који се везују за промену температуре. Појаве обележене именицама које се у перифразама јављају уз овакве глаголе махом се метафорички појме као ватра, што се у великом броју примера односи на емоције, али и на друге врсте процеса.

1.2.1.3.3.1. Основно значење глагола *горети* јесте ‘бити у пламену, на ватри, на огњу сагоревати, уништавати се огњем’ (РМС), при чему се у РСАНУ напомиње и ‘давати топлоту, грејати’, што наглашава важност топлоте као компоненте значења и ефекта процеса горења. Његове префиксалне творенице *изгорети* и *сагорети* описују крајњи резултат процеса горења – ‘бити уништен ватром’. *Прегорети* подразумева и дезинтегрисање на делове као последицу разорног утицаја пламена, а *разгорети* (се) почетак горења јаким пламеном. Глаголи *буктети* (букнути) и *пламтети* (планути) суштински представљају синониме, а речник уз њих даје дефиницију ‘горети јаким пламеном’ (РМС). Овом низу припадају и њихове префиксалне творенице *запламтети*, *распламсати* (се), *успламтети*, и *разбуктати* (се). Глагол *тињати* има значење ‘горети слабо, без пламена (обично испод пепела)’, те имплицира прикривеност, притајеност, и низак интензитет пламена.

Префикси *са-* и *из-* у *изгорети* и *сагорети* првенствено уносе перфективизацију (Клајн 2002: 256, 281), а њихово примарно значење крајњег стадијума сагоревања транспонује се у значење опадања интензитета које резултује свршетком процеса, што одговара метафоричком мапирању наведеном у уводном делу – завршетак сагоревања материје једнак је престанку процеса и постојања интензитета [нпр. *Његова је љубав изгорела. Остало му је само сећање* (КП); *Кад је љубав потпуно сагорела, не треба се стидети свог бола* [...] (ИФБ)]. Ови глаголи, међутим, могу означити и висок интензитет уколико се посматрају из перспективе метафоричке последице каквог интензивног стања, као резултат метонимијског преноса ЕФЕКАТ ЗА УЗРОК [нпр. [...] *претпоставља убогој птичици што сагоре од љубави према њој* (КП); [...] *али то је тако докле год код њих изгарате од рада* (КП); *Пре неколико година очарала вас је улогом Звездане која изгара у жељи да постане звезда* [...] (ИНН)]. Слично се

понаша и глагол *прегорети*, који се код Клајна не наводи, али посматрајући описана значења префикса *пре-* закључујемо да се он у овом случају може повезати са одвијањем радње до самог краја, до граница могућности, будући да је резултат распадање, дезинтеграција објекта који гори (в. Клајн 2002: 270-271) [*Након пет година заједничког живота односи супруга се распадају: деце нема, љубав је прегорела [...]* (ИКТ) : *Итудис прегорео од беса због пораза од Звезде* (ИЕ)]. Префикс *раз-* у глаголу *разгорети* (*се*), али и у глаголима *разбуктати* (*се*) и *распламсати* (*се*), додаје већ поменуто 'интензивно значење', које указује на почетак стања и додатно залажење у стање на које упућује полазни глагол, те увек означавају висок интензитет: *У њему се разгорела љубомора* (КГСЈ). *Уз-* у *успламтети* наглашава деловање радње према горе (Клајн 2002: 285), што је у складу са концептом високог интензитета (в. ВЕРТИКАЛНОСТ), као и значење интензивног пламена. Глагол *запламтети* код Клајна се не помиње, али је очигледна последица префиксације овде увођење компоненте ингресивности, што јесте једно од значења датог префикса (Клајн 2002: 253). Основни глагол *горети*, као и *буктети*, *пламтети* и *пламсати*, у перифразама увек означава висок интензитет процеса, док префикси ово значење додатно модификују или мењају на описане начине. Будући да обележавају већи интензитет ватре и топлоте у односу на *горети*, последња три глагола подразумевају и већи степен интензитета у односу њега. *Тињати*, насупротив осталима, као интензификатор обележава слаб интензитет процеса, будући да описује и слаб интензитет горења, задржавајући обележје притајености.

[...] *Ђоковић се соучио с полетним и надахнутим 28-годишњим супарником који је горео од жеље да победи младог лава светског тениса* (КП); *Незадовољство је букнуло 13. новембра* (КП); [...] *полетјеће ноћас вјештице изнад кровова поливених млијеком мјесечине и нико неће остати разуман, букнуће људи страшћу и бијесом [...]* (КП); *До тада, и даље пламти сукоб медијских радника и председника Цокића* (КП); *Таман сам почео да бринем да ћу од свега тога превремено отупети, кад је плануо рат у Хрватској* (КУП); *А све је то било пре него се распламтила борба између два национализма* (КЗ); *Већ рекосмо, по неко од ових интимно и дубоко проживљених осећања, нека необична идеја запламтела је под утицајем неке књиге* (КПБС); [...] *кад се то прича младим другарицама чија су чула успламтела од радозналости и жеља* (ИПР); *Код нас већ дуго тиња сумња у веродостојност увезених лекова* (КП).

1.2.1.2.3.2. Уз наведене глаголе, којима се обележава првенствено степен интензитета пламена, издваја се и група глаголских лексема који описују процес почетка и престанка одвијања процеса горења. Ове фазе подразумевају постепено појачавање које води кулминацији, или пак слабљење које води потпуном престанку постојања пламена (што се преноси и на план интензитета – нпр. *Нада се у мени пали/гаси*). Овде убрајамо глаголе *палити (се)*, *гасити (се)*, *гаснути*, *трнути (се)* и *тулити (се)*, при чему су последња два синоними глагола *гасити (се)* као и њихови префиксали – *упалити (се)*, *запалити (се)*, *потпалити*, *распалити (се)*, *загасити (се)*, *угасити (се)*, *згаснути*, *угаснути*, *утрнути (се)*⁴³. Различити префикси поред перфективизовања основних глагола могу додатно нагласити степен, односно фазу у настајању или престајању одвијања процеса. *Раз-* обележава вршење радње с већим интензитетом, а *за-* у *загасити* и *запалити* има различиту функцију. Иако се први глагол не наводи код Клајна, можемо закључити да значење одговара вршењу радње у мањој мери, мањим интензитетом (Mrazović, Vukadinović 2009: 98), док код другог наведеног глагола пре има значење почетка процеса. Глагол *палити* у корпусу је потврђен само у каузативном облику и односи се на повећавање интензитета топлоте (РМС: ‘а. уништавати огњем, ватром; б. чинити да нешто гори, изазивати горење ради грејања, кухања, светлости’). Глагол *гасити (се)* појављује се и у варијанти са морфемом *се* и у варијанти без ње, са значењем ‘прекидати ватру или светлост’; ~ *се* ‘слабити, престајати, трнути (о ватри, светлости)’. Из дефиниција се види да се све лексеме из ове групе, поред температуре, могу довести у везу и са одавањем светлости, што имплицитно важи за све појаве које су у вези с ватром, те и за речи које их обележавају (уп. 1.2.1.4). Већина префиксала на интензификаторској позицији функционише и у каузативној и у рефлексивној варијанти, док *гаснути*, *згаснути* и *угаснути* имају само медијалну интерпретацију. Глагол *згаснути* обележава потпуни престанак процеса као крајњи резултат смањења интензитета. Префикс *у-* у глаголима *угасити*, *угаснути* и *утрнути* донекле чува аблативно значење, иако то није очигледно будући да глаголи означавају упадљиву и енергичну акцију на објекту (Клајн 2002: 284). На плану интензитета ове компоненте се задржавају те глаголи значе нагло смањење интензитета до престанка одвијања процеса.

⁴³ У корпусу нисмо пронашли примере употребе других префиксалних твореница наведених глагола попут *попалити (се)*, *изгасити (се)*, *пригасити (се)*, *утулити (се)* и сл. Не искључујемо, међутим, могућност појаве глагола овог типа у функцији интензификатора у перифразама с обзиром на тесну повезаност концепта топлоте и циљног домена интензитета.

Интензитет уопштено, дакле, одговара степену јачине пламена, док се и остале семантичке финесе унете префиксима задржавају и унутар ових конструкција.

[...] страст ка допадљивом изгледу се гасила (КП); У поподневним часовима на бини су се смењивали говорници који су у нама палили осећај патриотизма (КП); [...] за постизање „мировног споразума” којим би се загасила изненада усвијана – расна подозрења (КП); Колова мрачна улога у серији немачких скандала потпалила је и расправу о његовој садашњој улози у политичком животу земље (КП); Изузетна вест обишла је свет и распалила радозналост и машту како љубитеља уметности, тако и историчара [...] (КП); Уместо новогодишње расвете и концерата, упали те наду за живот деце (ИНН); [...] али када Свенгали умре, његов мрачни утицај гасне [...] (ККД); [...] ни после 13 година чекања није згаснула нада да ће једног дана имати потомство (КП); [...] исто као што никад неће угаснути у нама жеља за бољим светом [...] (КТХ); [...] не значи да је потреба за линчом утрнула (КП); Оно што нисмо писали по новинама – био је један другачији живот који се палио и тулио око нас (КП).

1.2.1.3.3.3. Глаголи *подјарити (се)*, *разјарити*⁴⁴, *распирити (се)* и *потпирити* означавају подстицање ватре, или спонтано појачавање пламена, у зависности од форме. Јачање ватре повезује се са повећавањем интензитета, при чему префикс *раз-*, као што је већ објашњено, доприноси интензификацији и упућује на почетак стања и залажење у стање, а за префикс *под-* Клајн наводи да код глагола овог типа има просторно значење, будући да се ватра обично пали са доње стране (Клајн 2002: 268), што нема већи утицај на значење интензитета.

Најновији развој ће, у то нема сумње, још више распирити антиамериканизам (КП); Спонзорисане објаве фантомских сајтова наставиле су да потпирују мржњу и дижу ионако узевреле тензије у друштву (ИД); [...] и тиме разјарио већ дуго тињајући бес Нишлија због централизације (ИД); [...] него ће то бити – температурна разлика која ће да подјари температурну мржњу (ИП).

---

⁴⁴ У рефлексивној варијанти овај глагол означава емоционално стање – ‘постати јаростан, разбеснети се’ (РМС).

1.2.1.4. Промена јачине светлости

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Снажна енергија исијава из ње.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Она блиста од љубави.</i>
V _{Intenz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>То ће још дуго треперити у сећању.</i>
V _{Intenz} + INSTR _{Adv-Pred}	<i>Она зрачи самопоуздањем.</i>

СВЕТЛОСТ. Светлост коју одређени ентитет емитује може послужити као изворни домен за циљни домен интензитета. Концепт светлости се повезује са позитивним емоцијама у одређеним културама, у којима се светлост доживљава као духовна доброта, док се тама везује за негативне емоције и духовно зло (Apresjan 1997: 184). Ауторка Валентина Аapresjan овај тип метафоре назива културним типом метафоре (cultural metaphor type), која подразумева да се објекти из изворног домена повезују са објектима из циљног домена на основу њихових културно специфичних афинитета (Apresjan 1997: 184). Овакве метафоре за емоције нису ограничене на једно одређено осећање, већ на спектар емоција повезаних неким културним асоцијацијама, те тако једном објекту из изворног домена може одговарати већи број објеката из циљног домена (Apresjan 1997: 184). Ауторка истиче да се једним типом метафоре СВЕТЛОСТИ (ОСЕЋАЊЕ ЈЕ СВЕТЛОСТ) могу описати осећања која су позитивна и снажна, која имају изразите манифестације очитоване појачањем боје у очима и/или на лицу доживљавача, дајући ефекат ширења светлости са њега на посматраче. Због тога се у овим случајевима користе лексеме које означавају јасну, топлу, лепу, пријатну светлост која снажно зрачи, а која се повезује са пријатним или пријатељски доживљеним објектима, попут сунца, звезда, свећа, лампи и сл. (Apresjan 1997: 185), нпр. *У очима јој блиста љубав.* Треба имати на уму да је истраживање В. Аapresjan рађено на материјалу руског и енглеског језика. Она наглашава да емоција мора бити јака како би се њена концептуализација могла разумети као оваква врста светлости, те наводи да се нпр. ту уклапа *срећа*, али не и *задовољство*, које се не сматра довољно интензивним стањем да би могло изазвати ефекте који се описују као на овај начин. Висок интензитет стања означеног именицом је, дакле, подразумеван у перифразама у којима глагол обележава одавање пријатне снажне светлости, и он је неопходан да би емоција могла бити концептуализована на овај начин. Ауторка издваја још два подтипа метафоре

СВЕТЛОСТИ. Први подтип подразумева изворни домен јаке, али снажне, оштре, вреле светлости која је потенцијално непријатна за око и која се повезује са појавама попут ватре и муње (Apresjan 1997: 185), па се и многи изрази из наше подгрупе промена топлоте могу делимично објаснити помоћу ове метафоре. Емоције које се описују изразима овог типа морају бити негативне, снажне и потенцијално опасне, те могу водити ка агресији, попут мржње, беса и сл. (Apresjan 1997: 185), нпр. *Из очију му сева мржња*. Постоји и подгрупа израза чија примарна значења упућују на слабу светлост која се не простире далеко од свог извора, и неутрална је са становишта пријатности (Apresjan 1997: 186). Емоције концептуализоване помоћу ових израза обично су неутралне или позитивне, и не могу бити вема јаке, попут задовољства и узнемирености (Apresjan 1997: 186), нпр. *У очима јој светлуца задовољство*. Чини се да је интензитет ових емоција део саме њихове дефиниције.

На основу наших примера може се закључити да у српском језику ситуација ипак није идентична, будући да се на позицији семантичког центра предикације уз глаголе који примарно описују интензивно одавање светлости појављују именице које не морају нужно означавати по природи интензивна стања и особине. Очигледан пример је могућност употребе именице *задовољство* и у споју глаголом *блистати*: *На лицу јој је блистало задовољство*. Одатле се види да висок степен интензитета не мора бити похрањен у значењу именице, већ се тај степен одређује управо глаголом-интензификатором. Извесна тенденција слагања са наводима В. Аapresjan ипак постоји, нарочито у погледу конотације коју именице у перифразама носе. Интензитет процеса концептуализованих преко појма светлости једнак је интензитету те светлости, и глаголи исказују интензитет сразмеран јачини светлости коју њихова примарна значења изражавају⁴⁵, при чему је доживљавач стања или емоције обично концептуализован као садржатељ и извор такве светлости. Снага те светлости, тог стања или емоције често се

---

⁴⁵ У скупини глагола чије се примарно значење везује за концепт ВАТРЕ, а који су у нашој класификацији смештени у групу промена топлоте, велики број јединица може се повезати и са метафорама СВЕТЛОСТИ (попут *палити*, *гасити*, *букнути*, *тињати*), будући да се феномен ватре повезује како са топлотом тако и са светлошћу. У Stefanowitsch 2006: 77 спомиње се могућност изражавања беса метафором СВЕТЛОСТИ, уз наглашавање чињенице да се ова повезаност углавном не наводи у литератури, али и изражавање претпоставке да је ова концепција вероватно повезана са метафором БЕС ЈЕ ВАТРА, будући да ватра одаје светлост. Интензитет топлоте углавном је сразмеран и снази светлости коју ватра одаје, те ове метафоре функционишу у сагласју. У дефиницијама ових глагола топлота је углавном доминантна компонента, а примери слични онима које смо пронашли у корпусу у литератури заиста су најчешће описани под метафорама ВАТРЕ, те их стога остављамо у тој групи.

примећује у очима, које се доживљавају као нека врста ‘отвора’ на садржатељу кроз које се садржај види, или избија.

1.2.1.4.1. У овој групи налазе се глаголи *сијати (се)*, *засијати (се)*, *исија(ва)ти*, *просија(ва)ти (се)*, *обасја(ва)ти*, *зрачити (се)*, *блештати*, *заблештати*, *блистати (се)*, *заблистати (се)*, *севати*, *засевати* и *светлуцати (се)*, *засветлуцати*, *треперити*, *затреперити*⁴⁶ чија се значења своде на ‘испустити, одавати, одбијати светлост’. Варијанте са морфемом *се* по значењу су начелно изједначене са основним обликом глагола (изузев код форме *зрачити се*, која означава повратност). Различити глаголи из ове групе разликују се обично према семи која се тиче интензитета те светлости, а готово сви, изузев *треперити* и *затреперити*, имплицирају одашиљање светлосних зрака од каквог ентитета (садржатеља) ка спољашњости. *Просија(ва)ти* наглашава пролазак кроз зидове садржатеља, чиме се додатно истиче висок степен интензитета – да би светлост могла да прође кроз зид, она мора бити снажна. Префикс *об-* код глагола *обасја(ва)ти* има значење обухватања (Клајн 2002: 263), те имплицира довољну јачину и количину светлости да ентитет њоме буде у целини обухваћен – ово се преноси на план интензитета и додатно појачава интензитетско значење основе. Глаголи *сијати*, *засијати*, *исија(ва)ти* и *зрачити* обележавају релативно снажну и пријатну светлост, а могу удружити са широким семантичким спектром именица, обично неутрално или позитивно конотираних. Изрази у којима су употребљени увек означавају интензитет који је у извесној мери повишен у односу на неку замишљену норму интензитета, будући да одашиљање светлости подразумева да она мора бити довољно снажна да се шири у простору.

Сигурно и ви познајете неку особу која зрачи самопоуздањем [...] (ИУС); [...] усхићено прича ова крхка, грацилна жена, из које исијава снажна енергија (КП); Рад на себи изнутра се види и унутрашње задовољство просијава кроз све споља (ИКЗН); [...] заборављена љубав госпође Зорице [...] засијала новом снагом у већ зрелом добу живота (КП); Здравље синова обасјало срећом дом Мојевића из Рогатице (ИГС).

---

⁴⁶ Префикс *за-* код ових глагола означава ингресивност, почетак радње (Клајн 2002: 253) те не мења степен интензитета који глагол обележава; префикс *из-* има просторно значење (Клајн 2002:253) и у овим случајевима означава да објекат садржавања напушта садржатеља (Кликовас 2000: 214).

Блештати, заблештати, блистати, заблестати и севати, засевати у дефиницијама су обележени семом ‘јакo’, те означавају висок интензитет одавања светлости, при чему се *севати*, будући да се односи на снажну, непријатну и застрашујућу врсту светлости, обично везује за негативно конотирана стања. *Треперити* и *затреперити* садрже сему која даје информацију о континуираности сијања ‘испрекидано’, те упућују на ритмичну смену слабијег и јачег интензитета светлости, што утиче на доживљај несталности, па они и у перифразама обележавају ритмичну смену нижег и вишег степена интензитета⁴⁷. Слично је и са глаголима *светлуцати* и *засветлуцати*, који обележавају континуирано испрекидано одавање или одбијање светлости које се у перифразама обично интерпретира као слаб интензитет, будући да објекат који светлуца не мора сам бити извор светлости, већ може само одбијати светлост других извора. Неки од репрезентативних примера за ову групу интензификатора наведени су у наставку.

Дрво мало, рода дало, лепотом је заблестало (КП); *Она је била нижег раста, буџмастог изгледа, а из очију је блештала мржња* (ИН); *Злоба која је заблештала у тим тамним очима [...]* (ИСУК); *Са балкона и из задњих редова партера сева мржња и једноумље* (КГП); [...] *и јака жеља да откуцаје свог срца преточи у тонове којима ћемо се радовати, а који ће дуго треперити у сећању* (КП); *И док прво узбуђење затрепери и нестане за мушкарце, оно никада не нестане код жена* (ИНЗ); [...] *неко тајанствено задовољство које је притуљено светлуцало у њиховим очима говорили су да они знају шта знају* (КДСт); *Младић је, истог тренутка, осетио радост и духовни мир; засветлуцала је нада да ће [...]* (ИСВ).

У случају када се јављају унутар структура типа $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, сви глаголи, независно од примарне семантике, означавају висок интензитет, будући да су перцепирани као метафоричке ПОСЛЕДИЦЕ снажног стања, које се испољавају управо због његове јачине. Метафора и метонимија у оваквим примерима делују удружено (в. 1.2.2.4).

---

⁴⁷Они могу обележити и веома висок интензитет, али само када се посматрају из перспективе манифестације снажног емотивног стања. У том случају, међутим, извор је секундарно значење овог глагола које упућује на дрхтање тела под снажним емоцијама – 2.а. *подрхтавати, дрхтати* (од *каког јаког узбуђења, страха и сл.* (РМС), нпр. [...] *у њему је све треперило од жеље за животом [...]* (КДЦ).

БЛИСТА ОД ЉУБАВИ: Ни киша није раздвојила Швајнија и нашу Ану! (ИК); Фердинанд и Рисе: Клоп ће сијати од среће (ИБ92); Руски лист Комерсант наводи да је лице Зјуганова засијало од задовољства након Путинових речи (КРТС).

1.2.1.5. Промене јачине звука

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	У њој <i>тутњи гнев</i> .
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	Покушао је да <i>стиша тугу мржњом</i> .
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	Овде све <i>грми од званичности и достојанства</i> .

ЗВУК. Концепт јачине звука такође се може повезати са интензитетом и чини се да се у основи ове повезаности налази концептуални механизам на основу кога се различити процеси, првенствено емоције, схватају преко изворног домена природних сила – ЕМОЦИЈЕ СУ ПРИРОДНЕ СИЛЕ (Kövecses 1986: 82; 2004: 61). Природне појаве попут олује праћене су обично различитим звучним ефектима, попут грмљавине, хучања ветра и сл. Што је снажнија олуја, гласније су и њене звучне манифестације, те се интензитет неке појаве која концептуализује као природна сила овог типа описује као јачина звука који таква олуја производи. Ово је изражено метафором ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ ЈАЧИНА ЕФЕКТА КОЈИ СИЛА ПРОИЗВОДИ (Kövecses 2004: 42), што је у овом случају ЈАЧИНА ЗВУКА.

1.2.1.5.1. Значења глагола који припадају овој скупини могу се обједињено изразити као ‘испуштати/производити звук’ и слично онима из претходне групе, међусобно се углавном разликују захваљујући диференцијалним семама које обележавају интензитет звука. Код *грмети*, *загрмети*, *грунути* и *тутњати*, *затутњати*, *истутњити се* интензитет звука је висок, док глагол *стишати (се)*, *утишати (се)* означава смањење интензитета звука, што одговара и степену интензитета који обележавају у перифразама (нпр. *гнев тутњи*, *утишати гнев*). Глагол *истутњити се* донекле је специфичан, будући да префикс *из-* уноси значење сативности, односно вршења радње у довољној мери, до смирења ситуације која ју је изазвала (Клајн 2002: 255) – овај глагол у перифразама означава веома висок интензитет процеса који на крају води смиревању и престанку трајања процеса. Глагол *стишати (се)* својим је значењем

релативно близак примарним интензификаторима, и у секундарном значењу (за каузативни облик) у РМС се наводи ‘1.б. ублажити, утажити, утолити. – То срце ћу ... мезимици мачки – да глад стиша – дати. *Јур.* Бијах првим знацима преварен да бол ће моја стишана бити. *Гал.*’. Слично је и у случају рефлексивне варијанте, која је дефинисана на следећи начин – ‘престати бити бучан; смирити се, умирити се (о узбуђењу, жељама и сл.). [...] Хтио бих те ухватити за руке, ал' се брзо жеље моје стишају. *Тад.*[...]’. Ово је још јасније у случају глагола *утишати* (*се*), где се значење блиско промени интензитета наводи као примарно, синонимично са глаголима *умирити*, *смирити*, *стишати*, *ублажити* (према РМС), док се за рефлексивну варијанту оно наводи под тачком 2. Овде можемо сврстати и глаголе *вриштати* и *завриштати*, који одступају од метафоре ПРИРОДНЕ СИЛЕ, али се и код њих значење високог интензитета развија захваљујући значењу производње гласног звука. Могуће је да је повезаност овде заснована на метафори ЕМОЦИЈА ЈЕ ДИВЉА/ЗАРОБЉЕНА ЖИВОТИЊА (Kövecses 2004: 133) – произвођење снажног звука сведочи о интензитету осећаја и понашања такве животиње, те јачина звука почиње да се изједначава са интензитетом уопште. Глагол *грмети* појављује се и у моделу $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$, где је сагледан као метафоричка последица високог интензитета одређених стања (*све грми од званичности*) што у таквим примерима чини део основе за развој значења интензитета (в. 1.2.2.4). У складу са објашњеним механизмима глаголи из ове групе обележавају висок интензитет или опадање интензитета:

[...] у њој тугу и гнев [...] (ИД); [...] јавна сцена [...] грми оптужбама, увредама, претњама, речју, „говором мржње” (КП); [...] зашто ова генералска свечаност није обављена 13. фебруара па да све грми од званичности и достојанства (КП); [...] покушао је да стиша своју тугу мржњом (ИТ); [...] додајући да се не очекује да ће избор Сагастија за председника одмах утишати гнев народа на чланове Конгреса (ИБТ); Видици се сужавају, мислиш да ако пустиш глас заурлаћеш, немоћ вришти из тебе и жеља за победом се смањује (ИЛБХБ); [...] она, држећи се за главу, чисто паде до чесме и груну у плач (КНК).

1.2.1.6. Промена оштрине

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Спор се све више заоштрава.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Анестезија је отупела бол због губитка.</i>

ОШТРИНА. Физичко својство оштрине може послужити као изворни домен за концептуализацију интензитета. Бавећи се пручавањем синестезијске метафоре у придевима енглеском и српском језику, Б. Комароми истиче значај додире као изворног домена код овог типа метафоре и његов значај за структурирање значења, будући да је кључан за концептуализацију простора (Komaromi 2016: 61). Описујући синестезијски потенцијал придева *оштар*, чије је примарно значење ‘који има истањену ивицу (или ивице), избрушен брид (или бридове), који добро, лако сече, реже (о ножу или неком другом сечиву)’ (РСЈ) ова ауторка издваја његова значења која се односе на различита чула, те наводи да се он може користити за неколико врста утисака примљених путем додире, као и у олфакторном, визуелном и аудитивном домену (Komaromi 2016: 121). За нас је посебно интересантна чињеница да се у већини ових значења као заједничка компонента истиче интензитет датог чулног утиска – ‘који се испољава, делује снажно, интензивно, снажан, хладан (о временским приликама, појавама)’ (РСЈ); ‘који се осећа јако, болно, који као да пробада, сече (о болу, жиговима у телу и сл.)’ (РСЈ); ‘који јако, неугодно надражује нос, пече (очи, у грлу), жесток, загушљив (о мирису, диму и сл.)’ (РСЈ); ‘јак, продоран, резак (о звуку, тону, и сл.)’ [РСЈ] (Komaromi 2016: 121). Код придева *туп* оваква значења су малобројнија, али им је заједничка компонента ниског интензитета – ‘фиг. који тишти, који се неодређено и пригушено јавља, потмуо (о болу)’ (РСЈ); ‘фиг. мукао, пригушен, нејасан (о звуку)’ (РСЈ). Интензитет је, чини се, један од основних циљних појмова за појам оштрине, а код придева се ово често манифестује кроз описивање квалитета различитих чулних утисака. Глаголе који описују промену неког од чулно доживљених својстава ентитета, када се синестезијски употребе да означе интензитет другог чулног утиска означеног именицом у перифрази, можемо сматрати блиским примарним интензификаторима, будући да за њих важи метафора СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА⁴⁸ (Komaromi

⁴⁸ Иако глаголи перцепције у односу на придеве могу имати другачије тенденције метафоричког преношења из једног чулног домена у други, та разлика се углавном односи на хијерархију чула при

2016: 236) – нпр. *Бол је отупео; Наоштрио сам слух*. Б. Комароми истиче и следеће: „Pored toga što su taktilni pridevi generalno skloni proširivanju značenja na druge senzorne domene, tj. sinestezijskom preslikavanju, interesantno je da su skloni i proširivanju značenja unutar samog domena, tj. među poddomenima, te na primer pridevima kojima se opisuje oštrina možemo opisati i temperaturu ili bol” (Komaromi 2016: 181, нап. 59). Домен температуре јесте, као што смо већ закључили, један од разгранатијих изворних домена повезаних са концептом интензитета, те је и његова тесна веза са доменом оштрине још једна спона између ова три појмовна оквира. Будући да се оштрина концептулно повезује са интензивним чулним процесима, могуће је да се у многим случајевима ово уопштава, те она почиње да се повезује са интензивним процесима генерално.

Сматрамо да јаснији увид у природу односа између домена оштрине и интензитета дају примери типа *Спор се заоштрава*. Глагол *заоштрити (се)* често се у перифразама појављује у споју са именицама које обележавају вербални или физички конфликт, односно ситуације које подразумевају супротстављеност и потенцијалну угроженост њихових учесника и које се доживљавају као непожељне. Уколико се у овим изразима појаве именице које имају неутралну конотацију, самим глаголима попут *заоштрити (се)* и *пооштрити (се)* имплицира се погоршање стања, појачавање у негативном смислу. Иако се висок интензитет повезује и са непријатношћу чулног утиска, могуће је да се овај аспект интерпретације израза заснива на повезаности оштрине каквог објекта или оружја и његове способности да изазове повреду. Један од видова манифестације ове везе јесте и метафора РАСПРАВА ЈЕ РАТ (Lakoff, Johnson 1980: 4), која је у литератури одавно препозната. Она се може уопштити тако да објашњава већи број наших примера – ВЕРБАЛНИ / БИЛО КАКАВ ОБРАЧУН ЈЕ ФИЗИЧКИ ОБРАЧУН; ИНТЕНЗИТЕТ ОБРАЧУНА ЈЕДНАК ЈЕ ИНТЕНЗИТЕТУ ЊЕГОВОГ ШТЕТНОГ ЕФЕКТА. Штетни ефекат је већи уколико је оружје које се користи у обрачуну оштрије; стога је ИНТЕНЗИТЕТ обрачуна једнак ОШТРИНИ оружја, што се такође може уопштити у ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ОШТРИНА (генерално). У основи се и поимање интензитета као ОШТРИНЕ може довести у везу са концептом КВАНТИТЕТА – оштар предмет или оружје могу нанети повреду која је веће ДУБИНЕ и ВЕЛИЧИНЕ. У нашим перифразама најчешћи су примери са именицама које

преносу значења (Komaromi 2016: 48, нап. 26), док сматрамо да наведена метафора у великој мери објашњава и наше примере.

се и саме могу доживети као елементи каквог обрачуна (иако и оне могу означавати неки тип сукоба), као средства за постизање циља налик оружју.

1.2.1.6.1. *Заоштрити (се)* и *пооштрити (се)* функционишу као интензификатори како у транзитивној (каузативној) тако и у повратној (медијалној) варијанти, као и у секундарно перфективизованим облицима *пооштравати (се)* и *заоштравати (се)* – ‘учинити оштрим или оштријим / постати оштар или оштрији’. Повећање оштрине, захваљујући описаним механизмима, увек се повезује са повећањем интензитета, а ова два глагола често се употребљавају уз именице које обележавају неку врсту сукоба. Овој групи припадају и глаголи *оштрити*, *наоштрити*⁴⁹, *изоштрити (се)*, који се обично употребљавају уз именице са значењем неке врсте чулних, или пак интуитивних способности, и обележава њихово појачавање, али се такво повећање тумачи као позитивно, те су овакви случајеви вероватно под доминантним утицајем метафоре СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА⁵⁰. Значења глагола *тупети*, *иступети*, *затупети*, *отупети* свде се на ‘поста(ја)ти туп’⁵¹, што подразумева смањење оштрине, па и смањење интензитета. Код различитих глагола са значењем промене оштрине речници наводе и промену интензитета као значење блиско примарном.

Поподневна „дремка” оштри чула (ИББ); Спор се све више заоштрава [...] (КП); У Грчкој, такође, ђаци и студенти док уче држе рузмарин у коси, уверени да ће им то изоштрити концентрацију (КП); [...] неетички сам наоштрио слух са раздаљине од пар метара [...] (ИД); [...] најављују да ће пооштрити протесте (КП); Како је одмицало време, тако је

⁴⁹ Глаголи *оштрити* и *наоштрити* имају и рефлексивне облике, али се они начелно не појављују у функцији интензификатора. Њихова основна значења упућују на одређена понашања – према РМС форма *оштрити се* употребљава се првенствено у значењу ‘спремати се, увежбавати се’, а форма *наоштрити се* ‘показати велику жељу за чим, добро се спремити, приправити за што’.

⁵⁰ На сличан начин функционише и глаголска лексема *истанчати (се)*, која је описана у поглављу промена димензија. Разлика је у томе што се оштрина може сврстати у домен тактилних чулних опажаја, док би домен димензија припадао сфери чула вида (Комароми 2016).

⁵¹ Наведени интранзитивни глаголи имају и транзитивне варијанте са фактивним значењем – *тупити*, *затупити*, *иступити*, *отупити* – при чему њихови рефлексивни облици имају значења изједначена са интранзитивним формама. Опозиција овог типа слабо се чува у савременом језику, првенствено зато што су многи непрелазни глаголи данас обичнији са наставком *-ити*, нпр. *ослабити*, *остарити*, а неки попут *оживети* и *оседети* употребљавају се и као прелазни (Клајн 2002: 262; в. и Стевановић 1975: 579–584). Ово је евидентно и у нашим примерима, где се глагол *отупети* употребљава као транзитиван глагол. Прелазне и рефлексивне варијанте на *-ити* за сва четири глагола могле би се такође наћи у улози интензификатора, о чему сведоче и примери из речника, али су облици са наставком *-ети* у нашем корпусу много учесталији.

отупела оштрица домаћиновог напада [...] (ИД); Услед непрекидних ратова била су и осећања људска затупела [...] (РСАНУ); Када су се национализми истутњали и иступели [...] (ИКК); Кредитна експанзија је била нека врста анестезије која је отупела бол због губитка конкурентности (КП).

1.2.1.7. Промена боје

Структурни модел перифразе	Пример
$V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$	<i>И Шакира би поззеленела од зависти.</i>

БОЈА. Један од могућих полазних концепата за циљни домен интензитета јесте и БОЈА. Овај домен везује се првенствено за сферу концептуализације емоција и функционише путем метафоре *ОСЕЋАЊЕ ЈЕ БОЈА – FEELING IS COLOR* (Apresjan 1997: 187), при чему се све емоције које се налазе у овој групи могу манифестовати променом боје лица (Apresjan 1997: 186). Ауторка В. Апресјан ову метафору смешта у групу метафора културног типа, које су објашњене у једном од претходних одељака (в. т. 1.2.1.4). Иако се светлости и светлим бојама начелно придаје позитивна конотација, а тамни и тамним бојама негативна (Apresjan 1997: 186), ово не важи нужно и за боју лица, будући да различите светле боје лица могу указати на неку врсту физиолошке абнормалности и имати негативну културну конотацију, те стога могу означити и негативне емоције (Apresjan 1997: 187). Асоцијативне везе између одређених емоција и одређених боја културно су условљене, а дистрибуција асоцијација у вези са белом, зеленом и жутом бојом донекле је слична оној какву је В. Апресјан приметила у руском и енглеском језику – зелена боја повезује се у нашим примерима најчешће са завишћу и љубомором, жута се јавља уз именице *завист* и *мука*, а бела се најчешће доводи у везу са страхом и бесом, те начелно покрива шири спектар негативних емоција овог типа, попут нервозе, шока и сл. (Apresjan 1997: 187). Све ове боје, када се користе да обележе боју лица, генерално упућују на нездраву бледило, будући да лице никада није заиста бело, зелено или жуто – разлика у њиховој способности да обележе различита стања лежи у њиховој културној евалуацији: „... all these expressions are different metaphoric indications of the same denotate (pallor), and differ only pragmatically – in their cultural conceptualization. Differences in their cultural conceptualization (and not in real physiology)

determine range of emotion these color terms can denote” (Apresjan 1997: 188). Управо је употреба израза за боје које се у стварности не појављују на лицу делимично заслужна за појачивачки ефекат који овакви глаголи дају перифразама. В. Аapresjan не помиње плаву, односно модру боју, а у нашим примерима уочавамо да се оне обично јављају у перифразама са именицом *мука* (*поплавети од муке*), те закључујемо да се односе на широк спектар непријатних психолошких и физиолошких стања. Често се повезују и са осећајем велике хладноће, али и страха, који имају сличне физиолошке манифестације. Сви ови глаголи због тога се увек јављају у структурном моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$, којим се наглашава сагледавање дате појаве као могућег ефекта неког снажног емоционалног стања.

Глаголи *поплавети*, *помодрети*, *позеленети*, *побелети*, *пожутети* могу се сматрати граничним случајевима семантичке категорије физичких својстава, баш због тога што означавају задобијање одређеног физичког својства, односно боје, али улогу интензификатора увек остварују захваљујући могућој повезаности таквог значења са физиолошким манифестацијама неког унутрашњег стања (в. т. 1.2.2.4). Сва њихова значења се свде на ‘постати плав/модар/зелен/бео/жут’. Глаголи који се односе на конкретне боје увек се јављају у перифразама са генитивом на позицији активног узрока-ефектора, те увек означавају висок интензитет стања.

Да ли ћемо поплавети од муке док наши „црвени” буду играли још један историјски циклус [...] (ИП); [...] а ако чуварима успете да макнете врећу са новцем испред носа, буквално ће помодрети од муке (ИСК); И Шакира би позеленела од зависти [...] (ИНД); МАЈКА ПОБЕЛЕЛА ОД УЖАСА [...] (ИК); Пожутео од МУКЕ и побеснео (ИЕ).

1.2.2. Промене функционалних (динамичких) својстава

У овом одељку описани су глаголи који својим основним значењем обележавају појаве и процесе у вези са функционалним особинама бића и предмета, попут положаја у простору и начина кретања, физичке снаге и онтогенетског развоја. То подразумева и различите физиолошке процесе, те промене у стању свести, понашању, психичком и емотивном животу, али и смену развојних ступњева у циклусу живота организма, од рођења, преко раста и достизања репродуктивне зрелости, до смрти.

1.2.2.1. Промена положаја у простору

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Њена популарност је скочила.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>То би дигло углед наше одбојке у свету.</i>
$V_{Intenz} + Y-LOK_{Adv-Pred}$	<i>Свет је огрезао у насиљу.</i>
$V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred}$	<i>Упао је у депресију.</i>

Глаголи промене положаја у простору претежно су глаголи кретања, будући да свака промена положаја подразумева премештање из једне тачке у простору на другу, што нужно укључује кретање – „Глаголи кретања, у општем смислу, су сви они глаголи који значе померање, кретање неког објекта О из тачке Х у тачку Y за неко време т“ (Vujić 2009: 9). За схватање концепта интензитета веома је важна и путања овог кретања, односно вертикална или хоризонтална усмереност. Према типу те промене глаголе можемо поделити у две подгрупе – оне који обележавају промену положаја на вертикалној оси и оне који обележавају промену положаја на хоризонталној оси – а у зависности од тога разликују се и метафоричке схеме према којима се понашају као интензификатори у глаголским перифразама.

ВЕРТИКАЛНОСТ. У основи везе између кретања по вертикалној оси и интензитета, односно степена заступљености својства, стоји искуствено заснована, метонимијска повезаност концепата квантитета и вертикалности, о којој смо већ говорили при опису глагола дезинтеграције чије примарно значење подразумева и промену положаја на вертикалној оси, као што су *рушити (се)*, *срушити (се)* и сл. (в. 1.2.1.2). Међу глаголима који означавају промену положаја у простору, на основу концептуалних механизма помоћу којих тумачимо њихово значење интензитета могу

се издвојити два типа. Први су глаголи попут *оборити, подићи, срозати, скоцити*, који развијају значење интензитета захваљујући већ објашњеној метафори ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ, МАЊЕ ЈЕ ДОЛЕ, те ће оријентација нагоре обележавати повећање, а оријентација надоле смањење интензитета: *оборити чију популарност, подићи коме углед* и сл. Она обично делује удружено са метафором ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ, те се у овим изразима често појављују именице које обележавају вредносне категорије. С друге стране, код неких глагола вертикалност и квантитет реализују се као ДУБИНА. Такви су примери *Он тоне у депресију; Свет је огрезао у насиљу; Утонуо је у мисли* и сл. Ова метафора може се објаснити на примеру концептуализације емоција, али се на сличан начин концептуализују и различита друга стања, својства и ситуације. Емоције се у великом броју случајева схватају уз помоћ метафоре ЕМОЦИЈЕ СУ ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ (Kövecses 2002: 184), где се као садржатељ замишља њихов експеријенс. Експеријенс или носилац неког стања, може се, међутим замислити и као ентитет уроњен у течност. Дубина течности у садржатељу одговара количини течности, односно већа количина подразумева и већу вертикалну димензију, те већу дубину. Уроњеност у течност концептуализује се онда као потпуна обузетост стањем, подразумева пропадање и повећање дубине, и велику количину супстанце, те и висок интензитет стања. Ово се види у метафори ИНТЕНЗИТЕТ ЕМОЦИЈА ЈЕ СНАГА/ДУБИНА ТЕЧНОСТИ (Kövecses 1986: 82; Goatly 2007: 202), која се уопштава и на друге врсте процеса, који и не морају бити замишљени као течности, већ као супстанце или простори у чију дубину задире ентитет, односно њихов носилац.

КРЕТАЊЕ УНАПРЕД И БРЗИНА. Један од највећих концептуалних метафоричких система у вези са кретањем јесу метафоре структуре догађаја – *Event Structure metaphor* (Kövecses 2002: 123). Овај систем подразумева доживљавање релација, догађаја и промене стања као кретања (Kövecses 2002: 124), те укључује већи број мапирања (пресликавања), од којих су за нас најрелевантнија следећа:

- ПРОМЕНЕ СУ КРЕТЊЕ (CHANGES ARE MOVEMENTS);
- АКЦИЈА ЈЕ САМОСТАЛНО КРЕТАЊЕ (ACTION IS SELF-PROPELLED MOTION), одакле следи и
- БРЗИНА АКЦИЈЕ ЈЕ БРЗИНА КРЕТАЊА (SPEED OF ACTION IS SPEED OF MOTION);
- НАПРЕДАК ЈЕ КРЕТАЊЕ УНАПРЕД (PROGRESS IS MOTION FORWARD), из чега следи

- СТОПА НАПРЕТКА ЈЕ СТОПА/БРЗИНА КРЕТАЊА (RATE OF PROGRESS IS RATE OF MOTION FORWARD) [Kövecses 2002: 136–137].

Ови концепти у вези су са глаголима кретања који углавном подразумевају хоризонталну путању, а који функцију интензификатора остварују захваљујући додатној повезаности интензитета и брзине, путем метафоре ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ БРЗИНА (INTENSITY IS SPEED) [Kövecses 2009: 12] – нпр. *залетети се у оптимизму; захуктати се у кампањи*. Процес доживљен као кретање одмерава се према интензитету на основу брзине тог кретања која може бити исказана у оквиру примарног значења глагола у перифрази. Сам смер кретања, унапред или уназад, такође може имати утицаја на концептуализацију – степен развоја, односно напредовања процеса доживљен као стопа кретања унапред такође се може појмити као повећање интензитета, а повлачење или кретање уназад доживљава се као назадовање те поништавање учињеног напретка, као смањење постигнутог интензитета (нпр. *Бол се повлачи*). Стопа кретања може се поистоветити са брзином када се ради о кретању усмереном напред, али рекли бисмо да доживљавање кретања уназад као смањења интензитета потиче од супротстављености са појмом напретка, независно од појма брзине. Није искључено да се у разумевање интензитета напретка процеса укључује и појам квантитета у форми пређеног пута, било да га везујемо за време и концепт брзине (пређени пут у јединици времена) или не. Наиме, у ситуацијама када глаголи означавају покрет унапред, прелажење какве границе и залажење у нови простор, степен отклона од границе, а ка унутрашњости тог простора, може се концептуализовати као степен интензитета (*загазити у рецесију, забраздити у властољубљу и мржњи* и сл.).

1.2.2.1.1. Промена положаја на вертикалној оси

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Њена популарност је скочила.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>То би дигло углед наше одбојке у свету.</i>

Основа семантичког садржаја код ових глагола јесте промена положаја, односно премештање из једне тачке у простору у другу, при чему ову групу карактерише и

вертикалност кретања⁵², односно висинска разлика између почетне и крајње тачке тог кретања. Важне су и семе које упућују на усмереност кретања ‘навише’ или ‘наниже’, односно којима се исказује адлативна или аблативна усмереност на датој вертикалној путањи. Аблативност, дакле, подразумева истицање почетне тачке кретања, те удаљавање ентитета који се креће од те тачке, док адлативност представља истицање циља, односно завршне тачке кретања којој се ентитет приближава. Овде спадају глаголи *сићи*, *спустити (се)*, *пасти*, *запасти*, *опаст*, *спаст*, *упасти*, *попадати*, *оборити*, *срозати (се)*; *понети (се)*, *скоцити*, *одскоцити*, *поскоцити*, *ускоцити*; *дићи (се)*, *издићи (се)*, *подићи (се)*, *уздићи (се)*.

1.2.2.1.1.1. Глагол *сићи*⁵³ садржи обележје аблативности, односно удаљавања од одређене (више) тачке у простору. Глаголи *пасти*, *опаст* и *спаст*⁵⁴ такође подразумевају померање са вишег на нижи положај при чему се процес одвија без контроле и намере. Глагол *оборити* је искључиво прелазан и тумачи се увек каузативно, што значи да глаголска ситуација подразумева два учесника у радњи – каузатора, односно иницијатора промене положаја у простору и објекат локализације који се креће. Кретање је такође усмерено наниже, при чему је имплицирана промена положаја из усправног у полегнут. Глаголи *спустити (се)* и *срозати (се)* имају и каузативну и аутокаузативну (медијалну) варијанту, које описују изазвано и спонтано кретање наниже. Интензификаторска функција свих наведених глагола заснива се на објашњеном концепту вертикалности и квантитета, те сви они обележавају постепено или нагло опадање интензитета (у зависности од вида глагола који је употребљен).

Привредни раст током три последња месеца прошле године с и ш а о на ниво од 1,1 одсто [...] (КП); Популарност француског председника Николе Саркозија п а л а је на најнижи ниво (КРТС); Египат, Турска а и Тунис н е ћ е о п а с т и у т р а ж њ и јер ове лоу кост дестинације су на првом месту и у земљама источне Европе [...] (КП); Р а с т БДП-а Србије с п а о на 1,6 одсто [...]

⁵² Важно је напоменути да под вертикалношћу овде не подразумевамо кретање по путањи која формира апсолутно прав угао са хоризонталном подлогом, него разлику између почетне и крајње тачке кретања које се на вертикалној оси налазе на различитим позицијама – односно једна се налази изнад друге.

⁵³ Глаголи *сићи* и *скоцити* (и њихове варијанте са префиксима) сврставају се у глаголе људског кретања (Брдар 2017: 84), те подразумевају обележје ‘људско’ које носи тзв. објекат локализације, који је у овим случајевима и самостални иницијатор кретања (Брдар 2017: 85), те се и промене интензитета исказане овим глаголима доживљавају као медијалне промене, које се дешавају саме од себе, спонтано.

⁵⁴ Префикс *с-* у *спаст* додатно истиче обележје аблативности, као и у глаголу *спустити [се]* (Клајн 2002: 281), померања са вишег положаја на нижи, а такво кретање обележава и глагол *опаст*.

(ИНН); *Зашто нисте спустили тензију?* (КРТС); *Обара се потрошња, а подиже учинак* (КП); [...] *постављањем изразито негативних питања покушавају да срозају популарност датог кандидата* (КП).

Он може изразити висок интензитет и у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, на основу метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК. У том структурном моделу, према истом концептуалном принципу, обично се јавља и глагол *попадати*, који подразумева сукцесивно одвијање процеса код већег броја носилаца. Овај механизам наглашава физиолошко-физичку компоненту примарног значења ових глагола, која у другим моделима није релевантна за концептуализацију интензитета. Посматрани из ове перспективе, наведени глаголи могли би се сврстати и у групу промене у стању организма као последице интензивних стања (в. т. 1.2.2.4): *Падам од умора, али не могу да спавам* (КЈЖ); *Сведоци „попали” од смеха* (КП).

1.2.2.1.1.2. Глаголи *попети* (се), *успети* (се), *дићи* (се), *издићи* (се), *подићи* (се), *уздићи* (се) означавају померање навише, и имају прелазну и непрелазну медијалну форму. Префикси код ових глагола немају већег утицаја на значење повећања интензитета, и сви они у перифразама означавају повећање интензитета.

[...] *дуг Србије би се до краја године могао попети на преко 20 милијарди долара* (КП); *То би још више дигло углед наше одбојке и у свету и код нас* (КП); [...] *средњем сину Михајлу, који је углед породичног имена издигао изнад нивоа успешног новосадског трговца* (ИКЦНС); *Обара се потрошња, а подиже учинак* (КП); [...] *Хиландар је уздигао достојанство књиге* (КП).

За глагол *скочити* специфично је то што се смер, па чак и путања кретања (вертикална или хоризонтална) не могу јасно одредити без контекста⁵⁵. У свим варијантама, међутим, дата глаголска лексема подразумева кретање скоком, односно обавезним наглим одвајањем од подлоге, те у одређеној мери увек укључује кретање навише на вертикалној путањи, али подразумева и одређену наглост и брзину, за коју је утврђено да се концептуално такође повезује са високим интензитетом. Концепт

---

⁵⁵ Ово се види и у речничкој дефиницији, која под првим значењем обједињује неколико могућих нијанси ‘1.а. одбацивши се нагло, преместити се с једног места на друго, скоком доспети, пребацити се на неко место; б. одбацити се увис, попети се у скоку; в. бацити се с висине; сићи у скоку’ (РМС) итд.

кретања навише обележава и глагол *одскочити*, код кога префикс истиче аблативност, односно удаљавање од подлоге (Клајн 2002: 264), а који се у улози интензификатора чешће појављује у несвршеној форми *одскакати*. Њиме се обично изражава релативна интензификација, будући да се интензитет пожељне особине означене именицом у перифрази посматра у односу на интензитет испољености код других чланова неког скупа. Као што у дословном тумачењу неко одскаче, удаљавајући се по вертикалној оси од подлоге, у нашим примерима субјекат се метафорички удаљава од просечног припадника групе (који се у односу на њега налази ДОЛЕ, што се сматра ЛОШИМ, или бар лошијим), односно од неке просечне нормативне вредности на вертикалној скали интензитета позитивног својства.

Гуча је у почетку била скромна манифестација, али је њена популарност скочила после огромног успеха филмова режисера Емира Кустурице [...] (КП) [Драгић 2019: 162]; У екипи Работничког, која има убедљиву предност у националном првенству, Тричковски је одскакао квалитетом, постигавши девет голова у лиги (други стрелац) [КП].

Глагол *скочити* у перифразама може бити представљен и као једна од могућих бихевиоралних манифестација интензивног стања среће, а искључиво на тај начин употребљава се и глагол *поскочити*, обично у имперфективној варијанти *поскакивати*. Он примарно означава мали скок, што ипак не утиче на модификацију степена интензитета, будући да се посматра из перспективе последице неког стања. У овом случају оба глагола јављају се у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$ и функционишу под дејством метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4), при чему од контекста зависи да ли ћемо израз тумачити као именовање стварног понашања којим се исказује интензивно стање, или пак навођење могућег, али не и реално испољеног облика понашања да би се нагласио интензитет испољености тог стања.

Режисер Срђан Спасојевић сигурно скаче од среће – монструм звани цензура препречио му је пут (КП); [...] где су Барак Обама и неколико десетина званица такође поскакивали од задовољства приказаним вештинама спортиста [...] (КП).

1.2.2.1.2. Промена положаја на вертикалној оси као промена дубине

Структурни модел перифразе	Пример
$V_{Intenz} + Y-LOK_{Adv-Pred}$	<i>Свет је огрезао у насиљу.</i>
$V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred}$	<i>Упао је у депресију.</i>

1.2.2.1.2.1. Глаголи *тоннути*, *потоннути*, *утоннути*, *грезнути*, *огрезнути*, *заронити*, *уронити*, *загњурити* (*се*), поред тога што означавају вертикалну промену положаја наниже садрже и семантичку компоненту која их везује за течну средину⁵⁶ те су, дакле, обележени на основу врсте простора у коме се кретање одвија. Због тога се у перифразама обично везују за именице које су концептуализоване као течности (у садржатељу). Они подразумевају и прелазак из једне средине у другу, течну, што се концептуализује као прелазак из једног стања у друго. У овом случају као извор за тумачење степена интензитета доминантно место заузима већ објашњен концепт ДУБИНЕ. Дубина се, као што је речено, везује за квантитет, али се она овде не посматра као једна од димензија неког ентитета, већ као дубина на којој се ентитет који представља агенса налази у супстанци, као степен обухваћености агенса течном средином, односно стањем (уп. т. 1.2.1.1.1).

Глагол *утоннути* може уз себе везивати импликацију пријатности, и у тим ситуацијама подразумева тек делимичну, контролисану уроњеност у течну супстанцу, која се може сматрати резултатом опуштености организма (нпр. *утоннути у топлу купку*), те тај потенцијал преноси и у своју интензификаторску функцију и понекад се везује за именице са значењем пријатних стања (нпр. *утоннути у сањарење*). Овде се наглашава усмереност наниже и задирање у дубину. *Потоннути* подразумева потпуну, неконтролисану, потенцијално опасну обухваћеност течном супстанцом, док *тоннути* својом имперфективношћу сугерише трајање у невољном кретању ка дну течне средине, обично се појављује уз именице са значењем нежељених стања, и таква конотација у складу је са метафором ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ (нпр. *тоннути у сиромаштво*). Сличног су значења *грезнути* и *огрезнути*, који означавају пропадање и уроњеност у течну супстанцу, те код другог глагола и потпуну обухваћеност њоме, имлицирајући и

⁵⁶ У дефиницији глагола *грезнути* спомињу се и различите житке или растресите супстанце попут блата, снега и крви (РМС).

извесну ДУБИНУ и велику КОЛИЧИНУ супстанце којом је ентитет окружен, а којом је представљена радња, стање или својство описано именицом. Они стога у перифразама означавају висок интензитет. Релативно ретко, усмереност кретања наниже осветљена је као доминантни аспект изворног домена, те је кретање наниже доживљено као смањење интензитета (нпр. *Њена моћ је тонула*).

Скептици су после тога процењивали да ће Пале [...] таворити и тонуту у све веће сиромаштво (КП); *И Обама је потонуо у носталгију* (КП); [...] *боље је да свако утоне у своје мисли* (КГ); [...] *да сада неко њен тамо у Тарнову грезне безнадно и заувек у незнању и прљавштини, у срамној беди* [...] (КНДЋ); *Починилац напада је огрезао у расној мржњи* (ИНН); *Њена моћ је тонула* [...] (КГиП); *Изгледа да су потонуле све наде да ће четврт века истраживања вакцине бити успешно завршено* (ИП).

Глаголске лексеме *уронити*, *заронити (се)*, *загњурити (се)* садрже и компоненту ‘људско’, што подразумева интенционалност у кретању и промени средине, и што се често преноси и у перифразе, те се оне, чак и уколико именице на позицији семантичког центра обележавају медијална стања и својства, тумаче као процеси на чији развој субјекат ипак има неки вољни утицај. Префикси *у-* и *за-* у овим случајевима имају слична значења и упућују на уметање, увлачење у унутрашњост нечега (Клајн 2002: 252; 282), док *за-* имплицира и започињање процеса, те његово одвијање у одређеној мери, и у односу на глагол *уронити* изражава почетни, мањи степен залажења у дубину, па тиме и нижи степен интензитета. Дакле, глаголи из ове подгрупе као интензификатори такође обележавају висок интензитет или повећање интензитета, захваљујући повезаности са концептом ДУБИНЕ.

То је прилика да, сам са гитаром, још дубље зарони у истраживање тајних веза севдаха са кантри-блузом (КП); *Породица пружа осећај стабилности, она не дозвољава да се урони у депресију, већ нагони да увек будеш бољи него што јеси* (КП); [...] *да изгледа да сам се здушно загњурио у љубав према самом себи* [...] (ИН).

1.2.2.1.2.2. Овде убрајамо и неколико глагола са другачијим основама – то су глаголи *запасти*, *упасти* и *ускочити*. Префиксација је овде условила нешто другачије тумачење и синтаксичко понашање наведених глагола у односу на њихове мотивне лексеме. У перифразама они обележавају висок интензитет (*запасти у дугове*, *упасти у*

депресију, ускочити у расправу), а уз то се наглашава и наглост или постепеност преласка у стање исказано именицом (Драгић 2019: 166). Концептуализација је другачија у односу на непрефиксирани варијанте и у спреси је пре свега са концептима ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ ДУБИНА и ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ (в. 1.2.2.1 – ВЕРТИКАЛНОСТ), као и код осталих глагола из ове подгрупе. Стања обележена именицама замишљена су као каква материја у садржатељу у коју носилац стања (*у/за*)*пада* или *ускаче* и која је циљ његовог кретања наниже, што је додатно наглашено и адлативном акузативном конструкцијом која се јавља уз наведене глаголе (Драгић 2019: 167), и ове префиксалне варијанте глагола као интензификатори се јављају искључиво у структурама типа $V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred}$. Глаголи *упасти* и *запасти*, за разлику од *ускочити*, немају обележје интенционалности, те се код њих промена стања сматра нечим што се дешава против воље субјекта и често је маркирана као негативна⁵⁷. Транзиција из једног стања у друго, која траје до достизања његове прототипичне, по правилу високе вредности, обавезно подразумева и претходно постизање нижих степена интензитета⁵⁸ (Драгић 2019: 167). Степен „обухваћености” субјекта стањем може се при употреби глагола са овим префиксима сматрати додатно модификованим, слично већ објашњеним примерима. *Запасти* примарно упућује на делимично урањање у материју⁵⁹, те се степен интензитета у пренесеном значењу може сматрати нешто нижим у односу на онај који се може исказати глаголом *упасти*, иако и даље повишен, док *упасти* и *ускочити* у свом значењу већ садрже обележје адлативности и податак о досезању циља, те подразумевају виши степен уроњености у материју. И глагол *пасти*, уколико се појави у овом структурном моделу, може добити слично значење и функцију, спајањем са конструкцијом $V + а к у з а т и в (V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred})$.

Зечевић је објаснио да је био просто шокиран да су људи у Србији запали у безнађе тврдећи да нема излаза [...] (КП); Користила наркотике, пила и упала у депресију (ИБ); [...] осим у тренуцима када су навијачи Барсе

⁵⁷ Конструкције ове врсте, као и многе друге које припадају овој групи, класификују се у литератури као перифраза са фазним, инхоативним значењем (Тополињска 1982: 37), односно са значењем изненадне и нагле промене стања (Алановић 2013а: 53), при чему нужно долази до промене интензитета приликом преласка из неутралног у непожељно стање (Драгић 2019: 167).

⁵⁸ Употребом несвршене форме глагола наглашава се управо ова ступњевитост, и процес се осветљава у једном од момената на развојном путу до достизања интензитетске норме. Свршеним формама указује се на већ достигнуто стање, уз импликацију даљег продирања и тоњења у њега, тј. даљег интезивирања.

⁵⁹ Примарно значење ове префиксалне варијанте глагола није у потпуности усаглашено у речницима, те се може тумачити као ‘пасти у нешто’ или ‘пасти иза нечега’. Верујемо да се значење повећања изводи из просторне варијанте значења префикса која упућује на уметање, увлачење, а која се вероватно развила из првобитне семантике ‘иза’ (Клајн 2002: 252).

падали у екстазу [...] (КРТС); Други би у сличним ситуацијама заћутали [...] падали у депресију и у сваком случају били губитници (КНИН); Додуше, није ни он био много бољи, вероватно алудирајући да си ускочио у расправу као Албанац а не као дискусант [...] (ИФБ92).

1.2.2.1.2.3. У ову групу сврставамо и глаголе *удубити се* и *задубити се*. Примарно значење глагола *удубити се* дефинише се као 'добити удубљење, усећи се (у нешто)', а сличну дефиницију за форму *задубити се* налазимо у РСАНУ – 'продрети у дубину нечега, дубоко заћи; зарити се, укопати се'. У РМС се као прво наводи значење које ми поистовећујемо са интензитетом – 'предати се сав нечему, унети се у нешто'. За развој значења интензитета овде је дакле такође важан концепт залажења у унутрашњост каквог објекта или супстанце која се и сама може интерпретирати као садржалац. Због тога се ови глаголи и у структурном смислу понашају слично осталима у овој подгрупи, док се облик *продубити (се)*, иако изграђен од исте основе, понаша другачије (в. т. 1.2.1.1.1). Дубина овде подразумева квалитет и посвећеност радњи.

Портирка се већ поново удубила у разговор, нит је гледа нит је слуша (КЛФ); Ослонивши се образом о издигнуто колено, удубила се у посао (КСУ); Нисмо се могли задубити у свођење рачуна с прошлошћу по цену занемаривања својих обавеза спрам будућности (ККД); – Што ти је песник! – прогунђа Љубица, која се у дну собе задубила у читање једног писма (КДШ).

1.2.2.1.2.4. Глаголи *заглибити (се)*, чија прелазна и повратна форма могу имати исто значење, и *увалити (се)* обележавају делимично утонуће у меко тло (блато, глиб) и заглављеност у подлози. Наглашена је немогућност даљег кретања услед уроњености у тло. Оба глагола означавају повишен интензитет и удружују се са именицама које означавају нека неповољна стања.

Заборављамо да је прошлост болно место на коме можемо да се заглибимо у огромној количини самосажалења и кајања (КП); [...] како сам се увалио у овај хаос (ИББЦ).

1.2.2.1.3. Промена положаја на хоризонталној оси

Структурни модел перифразе	Пример
$V_{Intenz} + Y-LOK_{Adv-Pred}$	<i>Он је забраздио у некоректности.</i>
$V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred}$	<i>Партије су загазиле у корупцију.</i>

Издвајамо још неколико глагола кретања код којих је за концептуализацију интензитета релевантна и хоризонтална усмереност – *загазити*, *забраздити* и *забасати*. Они обележавају улажење унутар граница неке средине, ступање у простор у одређеној мери, а у случају прва два глагола и ступање на меку или растреситу подлогу и кретање кроз њу уз делимично пропадање и урањање. КРЕТАЊЕ УНАПРЕД метафорички се повезује са НАПРЕДОВАЊЕМ ПРОЦЕСА, као што је објашњено, док је кретање уназад поништавање таквог напретка и назадовање. Глаголи из ове подгрупе уносе у перифразу значење превазилажења метафоричке границе процеса, ступања у замишљени простор процеса и залажење у његову унутрашњост у некој мери, што се интерпретира као ексцесивност, превазилажење мере у негативном смислу, што је забележено и у речницима (РМС и РСАНУ), при чему је прва два наведена глагола подразумевају и почетак процеса. Ово значење „залажења ... у страну, у непожељном правцу” развило се из просторног значења предлога *за-* (Клајн 2002: 252⁶⁰) и код ових глагола унето је префиксацијом. Будући да у примарној семантици постоји веза са тоњењем или урањањем (субјекта) у подлогу, активира се и метафорички концепт интензитета као ДУБИНЕ. Дакле, оба концепта – делимично пропадање у подлогу, као и кретање унапред – одговарају појму повишеног интензитета.

Политичке партије су загазиле у корупцију [...] (КП); Он је толико забраздио у некој некоректности да је изјавио пре неки дан нешто у стилу [...] (ИВОХФ); Врх државе је толико забасао у хаос, незнање и отимачину [...] (ИО21к).

Повући се, с друге стране, означава кретање уназад по хоризонталној путањи, те има обележје аблативности, те у перифразама обележава смањење интензитета до

⁶⁰ Клајн наводи пример за развој овог значења: ‘турити иза’ > ‘турити где не треба, где се не види’ > ‘загубити’.

коначног престанка процеса: *Када се појача локална циркулација [...] бол се повлачи [...]* (ИБЖ).

1.2.2.1.4. Промена положаја са променом брзине

Структурни модел перифразе	Пример
$V_{Intenz} + Y-LOK_{Adv-Pred}$	<i>Не залећу се у оптимизму.</i>

Примарна значења глагола *залетети се*, *захуктати се* и *занети се* донекле се разликују. *Залетети се* најпре описује устремљење у одређеном правцу при лету, али се у значењу наведеном под б. (у РСАНУ) наводи да он може означити журно кретање некуд; *захуктати се* има значење кретања све већом брзином, при чему се у дефиницији наводи и глагол *залетети се* као синоним; док се глагол *занети се* дефинише као заузимање косог положаја при кретању, обично услед инерције. Заједничка семантичка компонента, поред поменутих значења која може унети префикс *за-*, као што је почетност, те значење непожељности, претераног залажења у одређену средину, јесте брзина кретања, која је мање или више експлицитно поменута у дефиницији – за глагол *залетети се* она је укључена у секундарну варијанту значења, а код глагола *занети се* она је укључена у појам инерције (нешто се креће толико брзо да се при промени смера искоси, заноси на једну страну). Промена БРЗИНЕ или процес постизања веће брзине у перифразама означава претерано повећање интензитета, које се обично интерпретира као превише нагло, неоправдано, па и непожељно, те нпр. *залетети се у оптимизму* значи ‘бити сувише оптимистичан без основе’ и сл.

Али, не залећу се ни у оптимизму (КП); Тако ходајући занела сам се у мислима (КП); И радикали су се захуктали у кампањи (КП).

1.2.2.2. Промена активности виталних функција

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Љубав цвета.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Немојте гушити гнев у себи.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Ах, свиснућу од туге!</i>

У ову групу првенствено убрајамо лексеме које примарним значењима обележавају физиолошко и психолошко функционисање живих организама. Оне описују животни циклус организама, што обухвата рађање, раст и развој, репродуктивни период и смрт. Датим глаголима се, дакле, именују процеси који наступају са сменама развојних и животних фаза, односно промене у животним функцијама, те развојни ступњевци кроз које јединка пролази у свом у онтогенетском⁶¹ развоју. Овде укључујемо и глаголе који обележавају дневне циклусе будности и сна, као и промене у физичкој снази и моћи организма. На крају, ту спадају и различита психофизиолошка стања која су карактеристична за човека и неке животиње.

ВИТАЛНОСТ. Појам *виталности* дефинише се као ‘способност за живот, животна снага’ (PMS), и он може послужити као један од концепата на којима се заснива поимање интензитета⁶². Ово се дешава захваљујући могућности да се различите појаве, а нарочито емоције, концептуализују као живи организми, док се степен њихове животне енергије или животних функција и активности доживљава као интензитет процеса (нпр. *Наша љубав умире; Наша љубав цвета*) 3. Кевечеш наводи да процеси који се могу концептуализовати помоћу метафоре ЖИВОГ ОРГАНИЗМА обично не спадају у групу догађаја, већ се могу подвести под појам комплексних система (Complex

⁶¹ Онтогенеза, према PMS, подразумева ‘биолошки процес развоја јединке од заметка до пуне зрелости, историја развитка јединке’. Дати појам уобичајено се употребљава у нешто ширем смислу, обухватајући целокупан животни век једне јединке, од зачећа до смрти.

⁶² Метафоре којима је изворни домен виталност у литератури се углавном појављују при опису концептуализације појма СРЕЋЕ – СРЕЋА ЈЕ ВИТАЛНОСТ (HAPPINESS IS VITALITY) [Kövecses 2002: 85; Kövecses 2008: 136; в. и Stefanowitsch 2006: 80]. 3. Кевечеш наводи да се срећа, као и већина емоционалних концепата, заснива на изворним доменима конституисаним у оквирима динамике силе: „[...] the concept of happiness/joy shares a number of force-dynamically constituted metaphorical source domains with emotion concepts in general” (Kövecses 2008: 131). Неки од појмова који припадају овим доменима силе већ су претходно описани – течност у садржатељу, топлота/ватра, природна сила, физичка сила итд. (Kövecses 2008: 132–133). Метафору СРЕЋА ЈЕ ВИТАЛНОСТ овај аутор наводи у оквиру метафора које се односе феноменолошки карактер среће, тј. оне које описују како то осећање доживљава његов носилац (Kövecses 2008: 136).

Systems) као што су сложени међуљудски односи, теорије, ум, друштво и сл. (Kövecses 2004: 97). У нашим перифразама на овај начин концептуализује се велики број стања и својстава. Говорећи о овој теми, З. Кевечеш се фокусира на РАСТ као кључни елемент метафоре ЖИВОГ ОРГАНИЗМА који се повезује са интензитетом: „And since people also want to talk about an increase or decrease in the intensity of their emotions, they will employ the EMOTION IS A LIVING ORGANISM metaphor (‘His fear grew’)” (Kövecses 2004: 36). Он одатле изводи метафору ПОВЕЋАЊЕ ИНТЕНЗИТЕТА ЕМОЦИЈЕ ЈЕ РАСТ (INCREASE IN THE INTENSITY OF EMOTION IS GROWTH) [Kövecses 2004: 41], односно ПОВЕЋАЊЕ ИНТЕНЗИТЕТА ЈЕ РАСТ (INCREASE IN INTENSITY IS GROWTH) [Kövecses 2004: 42], наглашавајући тиме да је њена употреба шира од домена емоција. Ми прихватамо наведена објашњења, при чему концепт интензитета не повезујемо само са растом и развојем живе јединке, већ са ширим спектром појава које се могу подвести под појам ВИТАЛНОСТИ, који обухвата различите развојне ступњеве живог организма, почетак и крај животног циклуса, као и степен ангажованости свести, односно перципирану активност бића. Дакле, ако је процес организам, ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА је степен активирања виталних функција организма, односно степен његове ВИТАЛНОСТИ.

У оквиру ове метафоре може се приметити неколико мапирања која су значајна за разумевање интензификаторске улоге глагола. З. Кевечеш их наводи објашњавајући концепт ПРИЈАТЕЉСТВА из перспективе метафоре ЖИВОГ ОРГАНИЗМА⁶³, а ми их овде износимо у модификованој форми, којом објашњавамо примере из корпуса:

- ЖИВИ ОРГАНИЗАМ ЈЕ ПРОЦЕС;
- ЖИВОТ ОРГАНИЗМА ЈЕ ПОСТОЈАЊЕ ПРОЦЕСА;
- РОЂЕЊЕ (ИЛИ СМРТ) ОРГАНИЗМА ЈЕ ПОЧЕТАК (ИЛИ КРАЈ) ПРОЦЕСА;
- РАСТ И РАЗВОЈ ОРГАНИЗМА ЈЕ НАПРЕДАК И ИНТЕНЗИВИРАЊЕ ПРОЦЕСА.

Процеси који се концептуализују преко метафоре ЖИВОГ ОРГАНИЗМА морају се, дакле, посматрати у спрези са појмом егзистенције. Постојање процеса, његова егзистенција, схвата се преко ове метафоре као физичка егзистенција, живот живог бића.

---

⁶³ Овај аутор наводи следећа мапирања: the living organism is the friendship; the life of the organism is the existence of friendship; the growth of the organism is the development of the friendship; the birth (death) of the organism is the beginning (ending) of the friendship; the health (illness) of the organism is the functionality (disfunctionality) of the friendship (Kövecses 2004: 105)

Семантичко поље егзистенције додирује се са пољем интензификације управо у глаголима који означавају започињање или завршавање неке физичке појаве која служи као изворни домен за разумевање неког апстрактнијег процеса, будући да се у тим случајевима поставља питање да ли они означавају интензитет или само настанак, односно престанак процеса. Рађање и живот могу се интерпретирати као достизање одређеног степена интензитета или одржавање виталних процеса на одређеном степену интензитета који функционисање организма захтева, насупротив смрти и умирању, који представљају гашење ових функција, опадање степена њиховог интензитета на нулу. Стога сматрамо да и примере попут *Наша љубав умире* и *Нада је увенула* ипак треба сматрати граничним случајевима интензификације (слично примерима типа *Нада се угасила*, обрађеним у 1.2.1.3.3), будући да сваки прелазак процеса из непостојања у постојање мора подразумевати повећање интензитета тог процеса са нултог степена на неодређени виши степен потребан за његову реализацију, док промена у супротном смеру увек подразумева смањење интензитета са одређеног нивоа до нуле. Ако процесе посматрамо на овај начин, на интензитет се имплицитно односе и друго и последње наведено мапирање, које се може преиначити и у:

- ЖИВОТ ОРГАНИЗМА ЈЕ ПОСТОЈАЊЕ ПРОЦЕСА (НА ОДРЕЂЕНОМ СТЕПЕНУ ИНТЕНЗИТЕТА) и
- РОЂЕЊЕ (ИЛИ СМРТ) ОРГАНИЗМА ЈЕ ИНИЦИЈАЛНО ПОВЕЋАЊЕ (ИЛИ КОНАЧНО СМАЊЕЊЕ) ИНТЕНЗИТЕТА.

Живи организам у овим метафорама може бити недефинисан, може представљати човека или животињу, или пак биљку, што ће у неким примерима условити употребу различитих глагола за исте развојне стадијуме. Варијанта основне метафоре за сложене системе као биљке – КОМПЛЕКСНИ АПСТРАКТНИ СИСТЕМИ СУ БИЉКЕ (COMPLEX ABSTRACT SYSTEMS ARE PLANTS) – која у основи такође има концептуалну повезаност апстрактног развоја са физичким растом (Kövecses 2002: 98–101; 133–134; в. и Vesić Pavlović, Milošević 2020: 206), доноси и извесне специфичности. Подсећамо да се различите врсте стања и својстава концептуализују као комплексни системи, који, иако донекле статични појмови, подразумевају промене кроз време, те и извешан степен динамичности. Већи број метафора повезује се са ступњевима у развоју

биљке, а ми их овде наводимо у модификованој форми у односу на оригинале из литературе (Kövecses 2002: 98–101; в. и Vesić Pavlović, Milošević 2020: 207⁶⁴):

- ПОЧЕТНИ СТАДИЈУМИ РАЗВОЈА ПРОЦЕСА (и његовог интензитета) СУ ПОЧЕЦИ РАСТА;
- НАЈБОЉИ (и најинтензивнији) СТАДИЈУМ У НАПРЕТКУ ИЛИ РАЗВОЈУ ПРОЦЕСА ЈЕ ЦВЕТАЊЕ БИЉКЕ;
- УСПЕШАН ИЛИ ПРАВИЛАН РАЗВОЈ КОМПЛЕКСНОГ СИСТЕМА ЈЕ ЗДРАВ РАСТ БИЉКЕ;
- НЕУСПЕШАН ИЛИ НЕПРАВИЛАН РАЗВОЈ КОМПЛЕКСНОГ СИСТЕМА ЈЕ НЕЗДРАВ РАСТ БИЉКЕ;
- БРЗ РАЗВОЈ ВЕЛИКОГ БРОЈА ПРОЦЕСА ИЛИ ЕЛЕМЕНАТА ПРОЦЕСА ЈЕ БРЗ РАСТ ВЕЛИКОГ БРОЈА ИЗДАНАКА И ЛИШЋА.

Виталност организма подразумева, дакле, и промену у степену активирања животних функција у различитим развојним фазама. Раст и развој се могу повезати и са променама неких физичких карактеристика бића, а оне се у примерима најочљивије односе на КВАНТИТЕТ као ВЕЛИЧИНУ, односно БРОЈНОСТ. Тако нпр. глаголи *нарасти*, *цикљати* и *бујати* подразумевају промену величине јединке, а *пупити* и *цветати*, поред тога што означавају почетак и врхунац развоја биљке цветнице, такође подразумевају промену величине цветова, а често и њиховог броја. Последња наведена метафора враћа нас и на изједначавање интензитета са појмом БРЗИНЕ, о коме је већ било речи (в. т. 1.2.2.1), иако у овом случају није повезана са кретањем.

ВИТАЛНОСТ КАО БУДНОСТ ИЛИ СВЕСТИ. У виталност укључујемо и перципирану будност и степен свесне активности организма. Из литературе је познато да се неке емоције, попут беса, туге и среће, или њихови носиоци могу конципирати као животиње (в. нпр. Kövecses 2004: 21, 24, 26, 29, 37, 39, 43 69–77, 133, 141, итд.) што

---

⁶⁴ Т. Весић Павловић и И. Милошевић на овом месту (2020: 207) наводе скраћени списак метафора, који и ми овде користимо, будући да за нас нису релевантне све метафоре које се наводе код З. Кевечеша. Оригинални облици метафора на енглеском језику су следећи: THE INITIAL STAGES OF DEVELOPMENT ARE THE BEGINNINGS OF GROWTH, THE BEST STAGE IN THE PROGRESS OR DEVELOPMENT OF A COMPLEX SYSTEM IS THE FLOWERING OF A PLANT, THE SUCCESSFUL OR APPROPRIATE DEVELOPMENT OF A COMPLEX SYSTEM IS THE HEALTHY GROWTH OF A PLANT, THE UNSUCCESSFUL OR INAPPROPRIATE DEVELOPMENT OF A COMPLEX SYSTEM IS THE UNHEALTHY GROWTH OF A PLANT, THE QUICK DEVELOPMENT OF A LARGE NUMBER OF THINGS IS THE QUICK GROWTH OF A LARGE NUMBER OF SHOOTS AND LEAVES.

представља специфичне случајеве метафоре ЕМОЦИЈЕ СУ ЖИВИ ОРГАНИЗМИ, односно ЉУДИ СУ ЖИВОТИЊЕ (Kövecses 2002: 125). Конкретизације ових метафора обично су фокусиране на неки од аспеката циљног домена, попут контроле, као у случају када се емоција представља као дивља или заробљена животиња; или доживљај благостања који прати емоцију, када је изворни појам животиња која живи добро (в. Kövecses 2004: 24). Стефанович опажа и да се концептуализација појединих емоција повезује са стањем свести, односно са будношћу организма, и наводи да се нека мапирања овог типа не појављују у литератури – БЕС ЈЕ ОРГАНИЗАМ КОЈИ СПАВА, СТРАХ ЈЕ ОРГАНИЗАМ КОЈИ СПАВА (ANGER IS A SLEEPING ORGANISM; FEAR IS A SLEEPING ORGANISM) [Stefanowitsch 2006: 77, 80]. Посматрајући наше примере, опажамо да се при концептуализацији различитих процеса, а не искључиво емоција, као активних живих бића степен будности тих бића интерпретира као интензитета процеса (нпр. *То је успавало моје жудње; Моја сумња је спавала, али немирно*). Стање сна, или уснулости, не сматра се, међутим, потпуним престанком процеса. Оно представља мировање, одржавање интензитета процеса на минималном ступњу, што одговара степену активности и ангажовања свести организма у стању сна. На основу ових запажања, формулисали смо неколико метафора којима се у начелу могу објаснити неки од примера из корпуса:

- ПРОЦЕС ЈЕ ЖИВИ ОРГАНИЗАМ;
- АКТИВАН ПРОЦЕС ЈЕ БУДАН ОРГАНИЗАМ, МИРОВАЊЕ ПРОЦЕСА ЈЕ УСНУЛИ ОРГАНИЗАМ;
- ПОВИШЕН ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ БУДНОСТ, МИНИМАЛАН ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ СПАВАЊЕ.

ВИТАЛНОСТ КАО ФИЗИЧКА СНАГА. Виталност можемо интерпретирати и као физичку снагу и способност коју поседује живо биће, која подразумева здравље, високу функционалност тела и високу активност животних функција организма. Појам *снаге* дефинише се као ‘способност физичког и душевног рада, јачина, моћ, сила’ (РМС), а придев *снажан* носи значење ‘пун снаге, моћан, јак’ (РМС). Овај концепт повезује са могућношћу јединке да произведе СИЛУ високог интензитета. Веза ИНТЕНЗИТЕТА са појмом ФИЗИЧКЕ СИЛЕ која може произвести какав ефекат, односно последицу, у овом је раду већ спомињана при опису глагола промене интегритета, који упућују на дезинтегришући или оштећујући ефекат силе (в. т. 1.2.1.2) – ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ СНАГА

ЕФЕКТА [СИЛЕ] (INTENSITY IS STRENGTH OF EFFECT) [Kövecses 2004: 42]. Процеси представљени перифразама из ове групе доживљавају се углавном као живи организми, а њихов интензитет изједначен је са снагом бића као способношћу да произведе силу, односно физички ефекат на околину (нпр. *То је оснажило моју веру; Малаксава нам производња*). Метафора која је овде на снази јесте:

- ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ ЈАЧИНА ЕФЕКТА (СИЛЕ) КОЈИ БИЋЕ МОЖЕ ПРОИЗВЕСТИ, а будући да јачина ефекта директно зависи од физичке снаге организма, у овим случајевима метафора се своди на
- ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ СНАГА ОРГАНИЗМА.

1.2.2.2.1. Промена из непостојања у постојање уз активацију виталних функција

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Производња је живнула.</i>

1.2.2.2.1.1. У овој групи налазе се глаголи *родити се, оживети, живнути*, од којих први описује долазак на свет, те физичко и физиолошко активирање животних функција јединке. У сфери значења интензитета, ово се преводи у отпочињање процеса, те пораст интензитета са нултог степена на неки неодређени виши степен. Овај глагол обично се као интензификатор користи у несвршеној форми (*рађати се*), чиме се истиче постепеност ове промене те поступан раст интензитета, уз напомену да случајеве ове врсте сматрамо граничним према значењу егзистенције и фазности (в. т. 1.2.2.2 – ВИТАЛНОСТ). Глагол *оживети* подразумева задобијање животних функција и енергије, односно враћање у живот и поновну активацију животних функција и енергије након периода умртвљења⁶⁵. У домену интензитета, ово се тумачи обично као поновно започињање процеса након периода мировања, те и повећање његовог интензитета са нултог или веома ниског степена на виши интензитет потребан за његову реализацију. *Живнути* подразумева уочљиво појачање интензитета животних активности и енергије, односно опоравак након периода болести или слабости⁶⁶, а у перифразама из нашег корпуса и повећање интензитета, у складу са наведеним метафорама. Неки од примера

⁶⁵ У РМС се под 1.в. наводи да глагол може значити ‘добити нову снагу’. У овом случају из примера закључујемо да наведено подразумева управо значење интензитета – *Оживјеше старе, притајене наде босанских бегова и капетана* (РМС).

⁶⁶ Ово значење наведено је као секундарно само у РМС, док је у преостала два речника дато као основно.

који ово илуструју јесу следећи:

РАЂА СЕ ЉУБАВ (ИБ); Како о живети страст увези (ИМП); Немачка производња напоскон живнула (ИБ92).

1.2.2.2.1.2. Блиски глаголу *рађати се* јесу и глаголи *клијати*, *проклијати* (у ређој употреби и *исклијати*), те *никнути (нићи)* и *изникнути*, који обележавају почетак развоја биљке, пуштање изданака из семена и излазак из земље. Они функционишу на основу метафоре ПОЧЕТНИ СТАДИЈУМИ РАЗВОЈА ПРОЦЕСА (и његовог интензитета) СУ ПОЧЕЦИ РАСТА, те у перифразама означавају почетак и активацију животних функција биљке, раст њиховог интензитета од нуле (непостојања) до релативно ниског почетног степена (нпр. *Проклијала је нада*). Као што је већ објашњено, овакви случајеви могу се сматрати самом границом између значења градуелности и интензитета, те егзистенције и фазности, па су примери употребе несвршених форми, којима се наглашава поступност пресласка из непостојања у постојање, ближи интензификаторима од свршених форми, којима се више истиче сама промена егзистенцијалног статуса. Ове несвршене форме као да најављују и подразумевају наставак развоја и прелазак у остале развојне стадијуме. Први наведени пример илуструје метафоричко пресликавање ПРОЦЕС ЈЕ БИЉКА и интерпретацију интензитета која проистиче из њега. Глаголи *клијати* и *расцветавати се* описују различите стадијуме живота биљке – први описује појаву и почетно појачавање интензитета од нултог степена до релативно ниске вредности, односно сам зачетак стања, док други описује наставак раста интензитета од нижег до високог, и упућује на развој стања према кулминацији ([...] *у њему су клијале и расцветавале се непознате врсте глади*). Клијање подразумева и појављивање већег броја клица из семена, те су и ова бројност и умножавање донекле повезани са могућношћу да се дати глаголи доведу у везу са интензитетом. Ницање из семена подразумева и избијање из земље и кретање навише, по вертикали, уз повећање величине, што такође може допринети оваквој интерпретацији. У примерима је често имплицирано да се процес доживљен као биљка интензивира, односно шири и умножава разбацавањем свог семена из кога ничу нове биљке.

Доиста, у последње време у њему су клијале и расцветавале се непознате врсте глади [...] (КХР); А онда је проклијала нада [...] (ИДВ); На гробу убијеног непријатеља система ницала је нада [...] (ИБББ); Засеј оно мало љубави што ти је остало, да би изникла нова љубав [...] (ИСВ).

1.2.2.2.2. Промена из постојања у непостојање уз гашење виталних функција

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Разговор је замирао.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Немојте гушити гнев у себи.</i>
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Ах, свиснућу од туге!</i>

1.2.2.2.2.1. Глаголи *изумрети*, *замрети*, *помрети*, *умрети*, *свиснути*, *пресвиснути* и њихови колоквијално и експресивно обележени синоними *крепати*, *липсати*, *цркнути/црћи*, *прецркнути/прецрћи* и *поцркати* обележавају завршетак животног циклуса те гашење виталних активности и престанак свих биолошких функција једног живог бића. Њихова значења свде се на 'преста(ја)ти живети' и они припадају, основном својом семантиком, групи глагола егзистенције. Прве четири наведене глаголске лексеме означавају медијалне процесе, имају исти корен и нису маркиране у погледу начина или узрока смрти⁶⁷. У перифразама се смањење, односно нестајање животне енергије тумачи као смањење интензитета. Глагол *изумрети* специфичан је по томе што обележава умирање без остављања потомства, те и у перифразама значи смањење интензитета до коначног престанка процеса или нестанка својства, без остављања трага о његовом постојању. Ови глаголи се у перифразама често користе у облицима несвршеног вида, чиме се наглашава трајање промене интензитета и њена постепеност, те се интерпретација ових глагола као интензификатора намеће очигледније него у случају свршених форми. Овде можемо сместити и глагол *умртвити* (*се*), који означава само привремено обустављање животних функција организма, односно престанак давања видљивих знакова живота⁶⁸, те описује стање налик смрти. У интензификаторској функцији он обележава привремено смањење степена интензитета, али не и потпуни престанак процеса.

⁶⁷ За *умрети* је назначено да се обично односи на човека, а *замрети* може имати и чисто егзистенцијално значење 'нестати'. Префикс *по-* подразумева да радњу обавља више субјеката, дакле има дистрибутивно значење (Клајн 2002: 266), те он модификује значење глагола *помрети* на овај начин и када он означава интензитет. Исто значење Клајн наводи и за префикс *из-* у *изумрети* (Клајн 2002: 256), али оно се у овом случају најчешће не преноси на план интензитета. Од исте основе гради се и глагол *одумрети*, који значи 'изумрети, ишчезнути, помрети' (РСЈ).

⁶⁸ Основни, транзитиван облик је фактитиван, а глагол, ослањајући се на значење обухватања које уноси префикс *у-*, обележава придавање објекту особине која је означена придевом у основи (Клајн 2002: 283). Придев *мртав* овде се не реализује у дословном значењу.

Јер потрошња, као најјача идеологија Америке, међу фриганима и њима сродним групама и зумире (КП); И њихов разговор је замирао, претресли су све што су имали [...] (КСС); Царске и краљевске славе су помрле (РМС); Није свет романтичног заувек нестао: одумире наша способност, дар да постојимо [...] (КП); Када љубав умире [...] (ИГЈ); [...] довео је до енормног, све вишег јавног дуга земље, драстично подигао цене, умртвао производњу и продају [...] (ИН).

Уобичајено је, с друге стране, и обележавање интензивног процеса помоћу неких од ових глагола, по правилу у конструкцијама структуре $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, када се они представљају као екстремне могуће последице интензивних стања, путем метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4).

Сем тога, Марија је умела да пева, да разбије чашу или флашу, да замире од севдаха [...] (КДЦ); [...] умире од смеха на сваку његову отрцану шалу [...] (КПР); Грчки су богови, тврди Ниче [...] помрли од смеха када им је саопштено да постоји само један бог (ИД).

1.2.2.2.2. У овој групи налази се и низ глагола који означавају неприродну, често насилну смрт изазвану различитим узроцима, при чему најчешће могу имати и транзитиван и рефлексиван облик. Глаголи *гушити (се)*, *угушити (се)*, *пригушити*, *погушити (се)*, *загушити (се)*, *давити (се)*, *удавити (се)*, *задавити (се)*, *убити (се)*, *гинути* и *погинути*. Првих девет наведених глаголских лексема означавају прекидање дотока ваздуха које може проузроковати смрт, при чему је у случају транзитивних, каузативних варијанти глагола присутан податак да до смрти долази услед насилног стецања врата жртве од стране другог подразумеваног учесника у радњи⁶⁹. Глаголи са основном *гушити* одговарају наведеном концепту интензитета као степена виталности, животне енергије, посебно у својој каузативној варијанти, где се насилно прекидање виталних функција тумачи као насилно смањење интензитета, све до потпуног престанка процеса. Префикс *при-* у *пригушити* обележава делимитативност (Mrazović, Vukadinović 2009: 97), односно непотпуну, у недовољној мери извршену или временски ограничену радњу (Клајн 2002: 274), те не подразумева нужно смрт као крајњу

⁶⁹ У дефиницији глагола *угушити (се)* као могући узрок смрти наведено је и удисање отровног гаса, док се *удавити се* односи на дављење у води, односно утапање, које је наведено као могући каузатор и код глагола *угушити се*.

последницу. Значење делимитативности задржава се и преноси и на план интензитета, те *пригушити* означава делимично смањење интензитета, смањење у мањој мери него у случају осталих глагола са истом основом који обележавају смањење интензитета до крајњег престанка процеса⁷⁰. Глагол *уби(ја)ти*, који такође означава насилно одузимање живота неком, појављује се у сличним конструкцијама у својој каузативној варијанти.

Немојте увек гушити гнев у себи (КП); *У супротном намештај ће загушити проток енергије* (КПМ); *Осврнуо се по просторији, настојећи да пригуши љутњу и напетост посматрањем других људи* (КТС); *Анксиозност се не може угушити [...]* (ИСНС); *Трговински рат убија поверење у светску економију* (ИРТС).

1.2.2.2.3. Интензитет се код већине глагола из ове групе може концептуализовати и као КВАНТИТЕТ, односно ЈАЧИНА СИЛЕ коју дата количина материје, тј. процеса представљеног именицом производи на ентитет окружен материјом, односно носиоца тог процеса. Неки од њих могу се посматрати и из перспективе последице интензивног стања, и таква значења заснивају се на метонимији ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК, али се и код њих интензитет такође повезује са КВАНТИТЕТОМ – експеријенс неког стања замишља се као урођен у материју представљену именичким појмом, чија га количина гуши или дави. На сличан начин функционишу у перифразама и неки од глагола са основом *давити*, који имплицирају урођеност у течну супстанцу, а исто се понаша и глагол *грцати*. Конструкције овог типа блиске су онима са глаголима промене положаја у течној средини – *утонути* / *уронити* / *огрезнути* (у нечему) – где је поред количине течности која окружује доживљавача стања имплицирана и извесна ДУБИНА на којој се он налази (в. т. 1.2.2.1.2), нпр. *Грцати у дуговима*; *Гушити се у сузама*. Ови примери могу се понашати и слично глаголима промене интегритета до које долази услед промене количине садржаја или деловања другог типа силе којом је представљен неки процес (в. т. 1.2.1.2.2. и 1.2.1.2.4) – *Цена ме параноја*; *Гризе ме савест* и сл. У оваквим перифразама дати глаголи увек обележавају висок интензитет.

---

⁷⁰ Префикс *у-* јавља се у глаголима *угушити*, *удавити* и *убити*, за које И. Клајн наводи да су изгубили првобитно аблативно значење које је доносио (Клајн 2002: 284). Тако у глаголу *удавити* данас преовладава просторно значење – *удавити у води* (Клајн 2002: 284), а *убити* и *угушити* „значе упадљиву и енергичну акцију на објекту” (Клајн 2002: 284). Префикс *за-* у *загушити* има значење ометеног кретања (Клајн 2002: 252). *По-* у *подавити* и *погушити* могло би се тумачити дистрибутивно, будући да они означавају sukcesивно вршење радње на више објеката (Клајн 2002: 266), или стање код већег броја субјеката.

И док се Хасан и даље давио у тужној сметености, везир искористи своју предност (КСМ); Сада ћу свакако бити кажњена тиме што ћу се удавити у сопственим сузама (КА); [...] иначе би се и ви подавили у дуговима и покраденим кредитима (ИПФ); [...] док су грађани грцали у немаштини, што је довело до буне [...] (КП); Администратор се гушио од жеље да раскринка зликовце [...] (КММ); То је бескрајно забављало децу која би се сваки пут угушила од смеха [...] (КПР); Он се умало не задави од мржње [...] (КТД); „[...] Ионако сам сувишак на земљи”, загушио се од радости и бацио руку на њено колено (КК); Рекли сте својевремено да ћемо се погушити од манипулације? (ИПР); [...] са једне стране, а са друге ме гуше проблеми у браку (ИСВ); Изјутра ме туга убије [...] (ИРТС).

1.2.2.2.4. Глаголске лексеме *свиснути* и *пресвиснути* семантички су обележене компонентом потенцијалног узрока, која се првенствено односи на психофизичка и емотивна стања – ‘од жалости, бола, од јаког душевног узбуђења, телеснога напора и сл.’ (РМС) у првом, односно ‘од бола, жалости, стида, срамоте и сл.’ (РМС) у другом случају, где је уведена и компонента начина ‘нагло, напрасно’ (РМС)⁷¹. Глаголи *крепати*, *липсати*, *цркнути/црћи*, *поцркати* и *угинути* обележавају смрт животиње, а на људе се могу односити када се употребљавају погрдно или уопштено експресивно⁷². *Прецркнути/прецрћи* једини се може односити на људе у примарном значењу и маркиран је семом начина – ‘нагло умрети’; и узрока – ‘од жалости, какве несреће и сл.’ (РСЈ). Истицање сема узрока у дефиницијама у складу је са доминантном перспективом из које се наведени глаголи осветљавају у перифразама. Они се обично налазе у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, где су представљени као екстремне потенцијалне или реализоване последице стања наведених у генитивској конструкцији (нпр. *умирати од страха*, *загинути од посла*). Доминантна формула за концептуализацију интензитета овде је, дакле, метонимијска – (ПОТЕНЦИЈАЛНА) ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4). *Уби(ја)ти се* (у рефлексивној варијанти), *гинути* и *погинути* употребљавају се такође доминантно у значењу високог интензитета, под утицајем исте метонимије. *Гинути* и *погинути* обележавају умирање неприродном и насилном смрћу, при чему се

⁷¹ Код глагола *пресвиснути* наводи се у оквиру примарног значења да може обележити и губитак свести, обезнањеност, што га повезује са глаголима промене у ангажовању свести (в.т. 1.2.2.2.4).

⁷² Овде до изражаја долази и споменути метафорички пренос ЛУДИ СУ ЖИВОТИЊЕ (в. т. 1.2.2.3), који може индуковати пејоративност (Kiełtyka 2015: 313).

у дефиницијама као узроци наводе рат, удес или несрећни случај, док *убити* (*се*) означава вољно одузимање живота себи или другоме, те се представљају као заиста екстремне последице веома интензивних стања, обележавајући изузетно висок степен интензитета. Очекивано је да би се на овој позицији могао појавити и глагол *загинути*, али корпус не нуди приказ њихове употребе у таквим структурама.

Ах, свиснућу од туге! (ИВ); *Било је забавно, али сам опет пресвиснуо од страха* (ИВИ); *Док ти истераш правду, крепаће ти деца од глади* (ИМОБ); *А народ липсава од глади* (ККЋ); *То је да цркнеш од смеха, рече његова сестра* (КРЈ); *Немци ће поцркати од зависти* (ИБ92); [...] *ја сам пио вино и гурао флашу према Дулету и Мирзи, да деца не прецркну од страха* (ИПМ); *Угинућу од туге* (МД); *Чаршија гине од радозналости, али Аљо упорно ћути* (КПВ); *Загинула сам од посла* (МД); *Где се у свету људи највише „убијају” од посла* (ИТ).

1.2.2.2.5. Глаголским лексемама *венути*, *увенути*, *свенути*, *повенути*, и *сасушити се*⁷³ означава се завршна фаза вегетивног периода биљке, за коју се везује губитак свежине и зеленила, те сушење и могуће отпадање цветова и листова. Значење им се дакле своди на '(из)губити свежину, преста(ја)ти цветати и зеленети се, (са)сушити се'⁷⁴. Овај губитак свежине и влаге подразумева и смањење величине биљке, те се интензификаторска вредност ових глагола повезује са КВАНТИТЕТОМ, уз метафору ЗАВРШНИ СТАДИЈУМИ ТРАЈАЊА ПРОЦЕСА (и његовог интензитета) СУ ЗАВРШЕЦИ ЖИВОТА БИЉКЕ. Овим глаголима, у зависности од вида, обележава се смањење интензитета или завршни ступањ смањења интензитета – престанак трајања процеса.

Зашто љубав вене? (ИБЖ); *Његова љубав према коњима је увенула* (КСУ); *Повенула снага, сила. / Умрети – невесео* (ИСЈ); *Свену вера,*

---

⁷³ У начелу се може очекивати и употреба глагола *сушити се* и *осушити се* у истим позицијама, али се они у корпусу не појављују у функцији интензификатора. Могуће је да је ово последица тога што се глагол *сасушити се* највише везује за процес сушења биљке, док друге две варијанте имају нешто општије значење.

⁷⁴ Префикси доносе одређене семантичке нијансе које не утичу на степен интензитета означен глаголима у перифразама – *увенути* донекле чува аблативно значење (Клајн 2002: 284), док *повенути* може поразумевати већи број субјеката (Клајн 2002: 266), а *свенути* има финитивно значење – означава завршену радњу (Мгазовић, Вукадиновић 2009: 97).

љубав свену, и горко сам тада плако! (КШ); До њега, ми смо били очајни: утрнула је христочежњивост наше душе, са сушила се и замрла (ИЕП).

И овде постоји могућност појаве датих глагола-интензификатора у конструкцијама типа у којима се употребљавају као појачивачи захваљујући метонимијском концептуалном механизму ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК, где је висок интензитет исказан помињањем могуће драматичне последице стања:

Градске лепотице су венуле од зависти [...] (КРС); [...] у кога се несрећно заљубила и увенула од туге (ИВИКИ).

1.2.2.2.4. Промена у будности и ангажовању свести

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Тако је моја сумња спавала – али немирно.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>То је успавало моје жудње.</i>

Глаголи из ове групе односе се на промењену активност свести и активности јединке уопште, која се везује првенствено за стање сна, те их ова компонента обједињује, док остале релевантне семе дају податке о томе да ли је у питању улазак у дато стање или излазак из њега. Лексема *сан* дефинисана је у РМС као ‘физиолошко стање мира и одмора тела у којем потпуно или делимично престаје већина његових функција, нарочито свест; спавање’, те сходно објашњеним метафорама, глаголи који означавају сан или падање у сан интерпретирају се као смањење интензитета или постојање процеса на ниском степену интензитета, док се буђење тумачи као поновно покретање процеса, те и раст интензитета. У овој групи налазе се глаголи *спавати, заспати, дремати, задремати, будити (се), пробудити (се), разбудити (се), успавати (се)*.

1.2.2.2.4.1. Глаголи *заспати* и *спавати* обележавају управо западање у сан и боравак у стању сна⁷⁵. Глаголске лексеме *дремати* и *задремати*, поред тога што означавају стање сна (или прелазак из будног стања у стање сна), обележене су додатном семантичком компонентом која квалификује сан као ‘лак’, односно ‘полусан’. Мала

⁷⁵ Префикс *за-* уноси ингресивно значење у глагол *заспати* (Клајн 2002: 253), те он дакле означава почетак спавања, односно прелазак из будног стања у сан (РМС).

дубина сна упућује и на релативно мало и привремено смањење интензитета у односу на будно стање, мање него у случају глагола *спавати* и *заспати*. Ступање у стање сна или довођење кога у то стање обележава и глагол *успавати (се)*⁷⁶. Ниска активност организма или смањење ангажовања свести одговара, према наведеним метафорама, ниском интензитету, односно смањењу интензитета.

Тако је моја сумња спавала – али немирно (КДП); Убилачке и варварске снаге које дремају у човековој цивилизацији, беспримерно су се испољиле, отворио се понор (КЗ); Или постоји нада да је љубав само задремала и да ћете је заједничким снагама пробудити? (ИЛС); [...] они су били довољни да привуку моју пажњу на себе и да успавају моје жудње [...] (КИР).

1.2.2.4.2. Глаголи *будити (се)*, *пробудити (се)* и *разбудити (се)* обележавају прелазак из сна у будно стање, при чему могу означити изазвано или спонтано буђење – ‘прекинути/прекидати нечији сан, учинити да неко престане да спава’, односно ‘прекинути/прекидати свој сан, престати/престајати спавати’. Повећање активности свести и будности повезује се са повећањем интензитета. Код прва два глагола будност се повећава у односу на стање сна, те они обележавају интензитет који се повећава у односу на ниво близак нули, ниво мировања или најниже активности процеса; док глагол *разбудити (се)*, будући да означава потпуну разбуђеност, будност већег степена него преостала два члана ове групе, обележава и виши степен интензитета у односу на њих⁷⁷. Ови глаголи понашају се слично глаголима *рађати се*, *клијати*, *ницати* и сл., за које смо објаснили да их сматрамо граничним представницима глагола-интензификатора, будући да означавају и настанак, почетну фазу постојања процеса.

За млађе ће можда бити аперитив који буди живост и радозналост [...] (ККД); Мржња се изнова пробуди у њему, али није више имао снаге да одбије (КДП); [...] као што је за њега њена смрт била пријатан догађај, који му је опет разбудило наде (КС).

---

⁷⁶ У РМС и РСЈ се под примарним значењем глагола *дремати* наводи и ‘бити поспан, сањив’, те се ови глаголи, према томе, могу узети и за стање велике потребе за сном. Глагол *успавати (се)* има каузативну варијанту, која може садржати и сему која описује начин довођења некога у сан – ‘учинити да неко заспи, уљуљкати у сан’ (РМС), док се медијална, рефлексивна варијанта у начелу може изједначити са глаголом *заспати* – ‘занети се у сан, заспати’ (РМС).

⁷⁷ Префикс *раз-*, како наводи Клајн, не означава само почетак новог стања, већ и залажење у стање које је означено непрефиксираним, основним глаголом (2002: 279), што се преноси и на његову функцију интензификатора. Неки аутори ово значење називају интензивним (Вагић и др. 1979: 301) или еволутивним значењем (Мразовић, Вукadinović 2009: 97).

1.2.2.2.4.3. Промену стања свести из свесног у несвесно која није повезана са стањем сна и спавањем описују глаголи *премрети* и *обамрети*. Оба глагола примарно означавају губљење свести, односно падање у несвест, а као секундарно развија значење укочености и непокретности изазвано неким интензивним стањем или емоцијом, па преко те последице добија могућност да обележи и сама интензивна стања. Наведени глаголи употребљавају се као интензификатори увек на основу метонимије ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4):

СВИ ПРЕМРЛИ ОД СТРАХА: Након болнице, Надежда Биљић открила истину о свом здрављу! (ИСД); Службеници Франс телекома обамрли су од запрепашћења када су сазнали за двадесет треће самоубиство [...] (ИПШ).

1.2.2.2.3. Промена развојног стадијума

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Љубав цвета.</i>

1.2.2.2.3.1. Период развоја, односно резултат развоја јединке обележавају глаголи *расти*, *нарасти*, *порасти* и *цикљати*, *ижцикљати*. Основа њихове семантике јесте ‘поста(ја)ти већи, виши растом, разви(ја)ти се’ и они се односе на развој младих живих бића, првенствено људи и животиња, при чему форме *нарасти* и *порасти* могу упућивати и на постизање извесног ступња зрелости⁷⁸, што се у значење интензитета преноси као постизање релативно високог степена. Глагол *цикљати* нешто је експресивнији, те поред основног садржаја има и компоненту ‘нагло’ (РМС), па означава и наглу промену интензитета. Сва четири глагола у перифразама обележавају пораст интензитета, у складу са описаним мапирањем РАСТ И РАЗВОЈ ОРГАНИЗМА ЈЕ НАПРЕДАК И ИНТЕНЗИВИРАЊЕ ПРОЦЕСА. Код свих глагола је при опису примарног значења наглашено да дати процес укључује и промену димензије висине,

⁷⁸ *Нарастати* може означити резултат раста и развоја, односно постизање статуса одрасле једнке, будући да префикс *на-* уноси значење остваривања радње у знатној мери (Клајн 2002: 258; Mrazović, Vukadinović 2009: 95), те се у РМС већ под 1. а. наводи, поред реченог, и ‘одрасти, стасати’. И глагол *порасти*, као што је у РМС наведено под 1. б., може означити постизање зрелости – ‘одрасти, постати зрео’.

која се подразумева при генералном развоју организма, што укључује и концепт КВАНТИТЕТА у основу њиховог интензификаторског значења.

[...] сада поново расте интересовање за нашу културну и лингвистичку традицију (КП); [...] у мени је нарасла жеља да калиграфију (мојим скромним познавањем исте) не препустим забраву (ИУП); [...] данас је порасла вредност југословенског динара [...] (КП); С друге стране, овде неконтролисано микља невероватна снага талента и умећа индивидуа [...] (ИД).

1.2.2.2.3.2. Глаголи *пупати* (*пупити / пупети*), *цветати*, *цвасти*, *процветати*, *расцветати се* и *бујати* обележавају период живота биљке који представља фазу раста пупољака у једном развојном циклусу, након зимског периода мировања или хибернације. У перифрази се овим глаголом обележава повећање интензитета који се још налази на ниским почетним ступњевима, али наставља да расте. Глаголи *цветати*, *цвасти*, *процветати* и *расцветати се* могу се свести на значење ‘разви(ја)ти, пуштати/пустити цветове’, и обележавају врхунац у цикличном развоју биљке цветнице. Сви наведени глаголи у перифразама обележавају висок интензитет процеса, у складу са метафором НАЈБОЉИ (и најинтензивнији) СТАДИЈУМ У НАПРЕТКУ ИЛИ РАЗВОЈУ ПРОЦЕСА ЈЕ ЦВЕТАЊЕ БИЉКЕ, при чему се у одговарајућим префиксалним формама глагола може разликовати почетак овог стадијума и његов врхунац⁷⁹, што се преноси и на домен интензитета. Процес интензивног раста и развоја биљке, која не мора нужно бити цветница, означава глагол *бујати*, чије се значење може свести на ‘нагло, брзо расти, развијати се’. У РСЈ, у оквиру примарног значења, налази се напомена која упућује на то да се глагол односи првенствено на вегетацију, биљке или биљне делове⁸⁰. Као интензификатор, глагол такође обележава висок интензитет, на основу метафоре БРЗ РАЗВОЈ ПРОЦЕСА ИЛИ ВЕЛИКОГ БРОЈА ПРОЦЕСА ЈЕ БРЗ РАСТ ВЕЛИКОГ БРОЈА ИЗДАНАКА И ЛИШЋА.

Лична потрошња и даље буја [...] (КП); [...] *око скривеног сеновитог врта у*

⁷⁹ Префиксали *процветати* и *процвати* у односу на основне глаголе разликују се по виду и означавају инхоативност (Mrazović, Vukadinović 2009: 97), док је *расцветати се* маркиран обележјем ‘бујно, богато’, те захваљујући префиксу *раз-* означава почетак и већи интензитет цветања (в. Клајн 2002: 279), односно има еволутивно значење (Mrazović, Vukadinović 2009: 97).

⁸⁰ У РСЈ се под тачком I.в. наводи ‘о води (нагло надолазити, нарастати)’, те би се, следећи ово значење, глагол могао сврстати у групу промена количине (течности). Значење интензитета овде је регистровано као секундарно – ‘нагло, брзо, бурно се развијати, напредовати, јачати’. На повећање количине течности која надолази у основном значењу се односи и глагол *набујати*, нпр. *Набујале амбиције* (ИГЈ).

ком су пупиле њене амбиције (ИА); Љ УБАВ ЦВЕТА (ИБ); Чак је и културни дијалог у то време цвао (КП); У Вашингтону процветала улична продаја сувенира [...] (КП); Разум опет проговара и нада се опет расцветава [...] (КФМ).

1.2.2.2.5. Промена физичке снаге организма

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Слабио је и утицај и углед коморе.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Таква објашњења могу да оснаже веру.</i>

1.2.2.2.5.1. Дату групу чине глаголи *јачати, ојачати, појачати, снажити, оснажити, крепити, окрепити, поткрепити* и *слабити, ослабити, малакса(ва)ти*, који обележавају промене у својству физичке снаге којом располаже жива јединка. Глаголи *јачати, ојачати (се), појачати (се), снажити (се), оснажити (се), крепити (се), окрепити (се)* и *поткрепити* могу се свести на значење ‘поста(ја)ти јак/снажан/крепак или јачи/снажнији/крепкији’, односно ‘(у)чинити јаким/снажним/крепким или јачим/снажнијим/крепкијим’⁸¹. Дати глаголи могу се сматрати веома блиским примарним глаголима интензификације, што се примећује при погледу на значења придева који су им у основи. Примарно значење лексеме *јак* у РМС везује се за својство телесне снаге – ‘који се истиче великом телесном снагом, снажан; који је лепо развијен’. Значење интензитета наводи се под 5.а. – ‘снажан, знатан по своме испољавању, по интензитету’. Из примарне семантике придева *снажан* и именице *снага* види се да ни они не подразумевају искључиво физичка својства. Придев *крепак* је дефинисан је као ‘1. а. физички јак, чио, чврст, снажан, здрав’ (РМС), при чему се под 1. в. наводи значење интензитета – ‘јак, снажан по интензитету и начину на који се очитује, испољава; чврст, дубок (о сну)’ (РМС). Примећујемо да се у последњој дефиницији спомињу и појмови ЧВРСТИНЕ и ДУБИНЕ, који се такође концептуално повезују са интензитетом (в. т. 1.2.1.1.1. и 1.2.1.1.2.7). Анализирајући примере дате уз примарна значења глагола у речнику закључујемо да су нпр. лексеме *ојачати* и *појачати* заиста веома блиске

⁸¹ Глагол *поткрепити* донекле се разликује и има значење ‘дати снаге, бодрости, живости (јелом, пићем и сл.)’ те се односи првенствено на снагу поспешену уносом хране или пића.

примарним интензификаторима, будући да код њих интензификаторска употреба доминира – *Ускоро топот ојача; Опет је вјетар ојачао; Народноослободилачка борба у Хрватској силно се ојачала; Та је његова опомена само још појачала мој немир; Мржња [...] се појачала кад су Селџуци заузели Јерусалим; Пред подне се појача напад* (РМС). Ипак, чини се да се основни глагол *јачати* најчешће односи на својство физичке снаге, те узимајући у обзир уз ово и примарну семантику придева *јак*, дате глаголе сврставамо у секундарне интензификаторе. У функцији интензификатора сви они обележавају повећање интензитета, у складу са метафором ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ СНАГА ОРГАНИЗМА, где се ФИЗИЧКА СНАГА интерпретира као способност за призвођење ФИЗИЧКЕ СИЛЕ.

Незадовољство је јачало са закључењем совјетско-немачког пакта [...] (КСД); *[...] расположење се поправило и наде ојачале [...]* (КХ); *Кад смо најзад стигли у тобожњи стари град, разочарење се појачало [...]* (КТТ); *То је преимућство, то снажи љубав, у којој чак и брачна веза заостаје за братском* (КМП); *Таква објашњења ипак могу да о снаже веру колебљивих и неодлучних* (КП); *[...] и крени емоције које га уздижу изнад његове сужене свакодневице* (КП); *Једини Господ Бог окрепи њихову наду и умножи њихов труд* (КПО).

1.2.2.2.5.2. Глаголи *слабити* и *ослабити* истом формом обележавају каузативну и медијалну варијанту значења – ‘(у)чинити слабим, немоћним’ / ‘постати слаб, немоћан’. Придев *слаб*, који је у корену датих лексема, дефинисан је као ‘који је мале физичке снаге, који није јаког телесног састава; болешљив, слабуњав (о човеку и животињи); који је изнемогао, онемоћао од болести, исцрпености’ (РМС). Ови глаголи односе се на смањење физичке снаге организма, а у перифразама на смањење интензитета процеса, или његов резултат, у складу са горенаведеном метафором. Непрелазни глагол *малакса(ва)ти* такође обележава постепено или тренутно смањење физичке снаге и издржљивости, а на основу тога и смањење интензитета.

[...] слабио је и утицај и углед коморе [...] (КП); *[...] да ће глобални економски раст ослабити са лањских 4 на 3.5 одсто* (КП); *[...] што нам малаксава производња у последња три традиционално најјача месеца* (КП).

1.2.2.3. Промена у (само)контроли

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>У Мексику све више бесни насиље.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Нови закон ће смирити тензије.</i>
$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Пошашиавио је од збуњености.</i>
$V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	<i>Лепотом је излуђивала највеће криминалце.</i>

КОНТРОЛА и СИЛА. Различити изворни домени за циљ унутар ширег циљног домена имају аспект контроле. Такви су нпр. ПРИРОДНА/ФИЗИЧКА СИЛА и ЗАРОБЉЕНА/ДИВЉА ЖИВОТИЊА (Kövecses 2004: 43), при чему и дивљу или заробљену животињу можемо сматрати врстом СИЛЕ. Као СИЛА се, дакле, може концептуализовати неки процес, а способност да се контролише сила једнака је способности контроле процеса. Та способност зависиће од СНАГЕ СИЛЕ – што је сила јача, вероватнији је губитак контроле, а јача сила подразумева и интензивнији процес. М. Џонсон истиче интензитет као једну од основних карактеристика схеме СИЛЕ, наводећи управо ограничење, односно уклањање ограничења дејству силе као један од основних начина на који се она искуствено доживљава (Johnson 1987: 43–47). Захваљујући овим механизмима, различити глаголи који примарно означавају губитак контроле (над људским или животињским понашањем или емоцијама) могу послужити као интензификатори којима се обележава веома висок интензитет неког процеса или раст интензитета (нпр. *Мржња се разуларила*), а они који означавају повратак контроле обележавају снижавање интензитета или постојање ниског интензитета процеса (нпр. *Обуздао је свој бес*). Способност контроле и ограничавања деловања силе обрнуто је пропорционална јачини силе, односно процеса.

Помоћу глагола из ове групе често се особина живих организама приписује некој неживој појави. У многим примерима именицом је у перифрази означен управо природни феномен, коме су приписана својства живог бића – ПРИРОДНИ ФЕНОМЕН ЈЕ ЖИВО БИЋЕ (ANIMATE BEING) [Trčkova 2011: 141] – нпр. *Олуја бесни*. То су обично карактеристике попут животињског тела, звукова које биће производи, као и емоција, те способности да делује вољно уз употребу силе (Trčkova 2011: 141–143). Д. Трčkова, проучавајући представљање природних катастрофа попут урагана и цунамија у штампи, наглашава да овакве метафоре омогућавају људима да припишу смисао

сложеним и непознатим аспектима стварности, те да боље разумеју природне непогоде путем конкретних и познатих појмова као што су, између осталих, жива бића (Trčkova 2011: 145). Емотивна снага и понашања која из ње проистичу такође представљају СИЛУ коју производе жива бића. Захваљујући томе, она се могу повезати са високим степеном интензитета процеса. Ове преносе можемо представити помоћу следећих формула:

- ПРОЦЕС ЈЕ СИЛА;
- ИНТЕНЗИТЕТ ПРОЦЕСА ЈЕ СНАГА СИЛЕ;
- ГУБИТАК КОНТРОЛЕ НАД СИЛОМ ПОСЛЕДИЦА ЈЕ ВЕЛИКЕ СНАГЕ СИЛЕ;
- ПОВРАТАК КОНТРОЛЕ НАД СИЛОМ ПОСЛЕДИЦА ЈЕ СМАЊЕЊА СНАГЕ СИЛЕ.

ВЕЛИКИ ЛАНАЦ ПОСТОЈАЊА. Значајан број глагола које сврставамо у групу промена (само)контроле односи се на понашања животиња, а у перифразама се често удружују са именицама које означавају природне појаве или емотивна стања карактеристична првенствено за човека. Кевечеш наводи да се понашање особе која је изгубила контролу (обично емоционалну) концептуализује као животињско понашање (Kövecses 1986: 23), те се зато за слику веома интензивног емоционалног стања често узима слика таквог понашања – неконтролисаног, дивљег, агресивног. Ово приписивање животињских особина неживим појавама или људима резултат је примене метафоричког хијерархијског система помоћу којег посматрамо односе ствари у свету, који Лејкоф и Турнер (Lakoff, Turner 1989) називају ВЕЛИКИ ЛАНАЦ ПОСТОЈАЊА (The Great Chain of Being). Великим ланцем постојања описује се, дакле, хијерхија ствари и концепата које оне представљају у наивном виђењу света, и то на следећи начин:

- ЛЈУДИ, које карактеришу својства и понашања вишег реда (као што је мишљење и карактер);
- ЖИВОТИЊЕ, којима се приписују инстинктивна својства и понашања;
- БИЉКЕ, које су одређене биолошким својствима и понашањима;
- СЛОЖЕНИ ОБЈЕКТИ, који имају структурне атрибуте и функционална понашања;
- ПРИРОДНЕ ФИЗИЧКЕ СТВАРИ, које карактеришу природни физички атрибути и природна физичка понашања (Kövecses 2002: 126).

Метафора ступа на снагу када се један ниво ланца користи како би се разумео други ниво, при чему су могућа оба смера, навише и наниже. Тако је у случају метафоре ЛУДИ СУ ЖИВОТИЊЕ, односно ЛУДСКО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ЖИВОТИЊСКО ПОНАШАЊЕ, виши ниво ланца концептуализован помоћу нижег нивоа. Значењски фокус наведених метафора у многим примерима јесте на непожељности неког понашања (често агресивног, силовитог, претећег), које се онда описује као животињско (Kövecses 2002: 125), те смер наниже у том случају има негативну вредносну оцену. С друге стране, нивои се могу повезати одоздо навише, те се природне појаве могу представити као жива бића, кроз већ наведену метафору ПРИРОДНИ ФЕНОМЕН ЈЕ ЖИВО БИЋЕ (нпр. *Олуја је подивљала*).

ЛУДИЛО. Посебан случај су глаголи чија примарна значења упућују на менталну неуравнотеженост – они се користе да хиперболизују манифестацију неког стања (привремено помућење ума, збуњено понашање или изглед) представљајући је као ЛУДИЛО. Могу се сматрати граничном категоријом између семантичке групе промена (само)контроле и промена стања организма као последица других интензивних стања. Кевечеш повезује метафоре ЛУДИЛА са општим губитком контроле и наводи да се оне користе за многа интензивна емоционална стања: „Intense emotion is a state of the ultimate lack of control. [...] In the INSANITY metaphor, emotion is an unspecified intense psychological force that can produce insanity. In the source domain of the metaphor, a normal person becomes insane as a result of this intense psychological force” (Kövecses 2004: 74). Овај аутор наводи да би стога било боље преформулисати метафору ЕМОЦИЈА ЈЕ ЛУДИЛО у ЕФЕКАТ ИНТЕНЗИВНОГ ЕМОТИВНОГ СТАЊА ЈЕ ЛУДИЛО (THE EFFECT OF AN INTENSE EMOTIONAL STATE IS INSANITY) [Kövecses 2004: 74]. Одавде следи да већ сама појава описаног ефекта сигнализира да је интензитет емоције веома висок, и илуструје како је за концептуализацију интензитета веома важна узрочно-последична веза, поред аспекта губитка контроле. То показује и чињеница да се дати глаголи појављују претежно у моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$ (нпр. *полудети од бола*), уз неке изузетке који се најчешће такође могу тумачити каузално – лудило се може представити и као хиперболична последица проузрокована интензитетом спољашњег узрока, који углавном није емоционално стање, што је илустровано у другим структурним моделима, као у примеру *Лепотом је излућивала највеће криминалце* [*← Била је толико лепа да су лудели од њене лепоте*].

1.2.2.3.1. Промена у контроли физичке силе

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Мало је потребно да се страсти разуларе.</i>
V _{Intenz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Треба обуздати страсти.</i>

1.2.2.3.1.1. Овој групи припадају глаголске лексеме *разуздати (се)* и *разуларити (се)*; *обуздати (се)* и *зауздати (се)* те глагол *размахати се*. Прва два глагола имају оквирно значење ‘ослободити (се) улара/узде’. *Улар* и *узда* представљају делове опреме која се користи за везивање, вођење и обуздавање коња. Глаголи дају слику немирне и снажне животиње која се ослобађа уз помоћ велике, потенцијално деструктивне силе, чинећи да човек над њом изгуби контролу. Транзитивне варијанте могу имплицирати намерно ослобађање силе високог интензитета. Глаголи *дивљати* и *подивљати* означавају дивље, силовито, грубо, бесно и необуздано понашање, налик на понашање дивље, неприпитомљење животиње⁸², док *издивљати се* обележава манифестацију тог понашања до крајње границе и коначног смирења⁸³, односно до смирења емоције која га је изазвала (Клајн 2002: 257). То је понашање над којим нема свесне самоконтроле нити спољне контроле, понашање које укључује велику физичку силу, те глаголи описују висок интензитет, при чему *издивљати се* означава интензивирање процеса до задовољења максимума, а затим његово смиривање.

[...] који је коначно разуздао све те страсти [...] (ИСВ); А, уз то, схватамо како је мало потребно да се људске страсти разуларе [...] (КД); водио се рат, дивљале су препирке по кулоарима [...] (КП); [...] али олуја се већ била издивљала (ИМК).

1.2.2.2.3.2. Глаголи *обуздати (се)* и *зауздати (се)* означавају стављање узди на коња, те имплицирају преузимање контроле над животињом. На плану интензификације

⁸² Дивљање се као облик понашања дефинише у оквиру секундарног значења у РСАНУ, а у овину примарног у РМС и РСЈ. Будући да се у најрецентнијем РСЈ дати глагол дефинише искључиво на овај начин, у обзир узимамо ту дефиницију – ‘понашати се дивље, необуздано, силовито, беснети (нпр. о детету)’ (РСЈ), односно ‘понашати се дивљачки, грубо, насилнички, зверски (нпр. о насилницима, војсци и др.)’ (РСЈ).

⁸³ Глагол *издивљати се* наводи се у РСАНУ, али не и у РМС, и описује облик понашања којим се исказује бес, што га повезује са глаголима контроле психолошких сила.

ово се тумачи као смиривање процеса, спречавање његове реализације у пуној снази. То значење је прецизно исказано у РСАНУ под 1.б. – ‘спречити да се нешто испољи, да дође до изражаја, смирити, потиснути, савладати, спутати’. И у овом пренесеном значењу, чини се да је акценат више на аспекту контроле, док је смањење интензитета секундарно.

Па да се та уврежена људска ала вост за имовином за узда (КП); *У основи, „Десет кануа” је прича о љубави, о напору друштва да обузда страсти и одржи мир и ред [...]* (КП).

1.2.2.3.4. Примарно значење глагола *размахати се* може се свести на ‘покренути живо, почети живо махати, млатарати (нечим) на све стране’, те подразумева извесну живост и силовитост усмерену у разним правцима, што упућује на недостатак самоконтроле у физичком смислу. Префиксом *раз-* истиче се и обухватање већег простора покретом, па се чини се да је основа за развој значења интензитета овде повезана и са концептом ВЕЛИЧИНЕ, поред јачине СИЈЕ и недостатка КОНТРОЛЕ те силе. Захватање већег простора обележава, дакле, и већи интензитет: [...] *јер ће се размахнути сви облици потрошње [...]* (КП).

1.2.2.3.2.5. У ову подгрупу условно можемо сврстати и различите глаголске лексеме којима се обележавају начини оглашавања карактеристични за једну или више животињских врста, те им се значење може свести на ‘произвести звук, огласити се (о животињи)’. Гласање животиња, и слободно понашање животиња уопште, може се интерпретирати као инстинктивно понашање над којим нема свесне контроле, понашање које одсликава унутрашње стање животиње. Слободна и дивља животиња може се сматрати физичком силом. Ови глаголи најчешће се јављају у конструкцијама са именицама које означавају нека емотивна стања и интензификаторима сматрају првенствено када не упућују на стварну и испољену бихевиоралну манифестацију тог осећања, већ се само користе да упуте на интензитет идентификоване емоције, иако се оба случаја могу узети у обзир (в. т. 1.2.2.4) – *сиктати, засиктати, цвркутати, зацвркутати, цвилети, зацвилети, кликтати, закликтати, режати, зарежати*.

Сиктати и *засиктати* односе се на произвођење оштрог и испрекиданог звука сличног продуженом изговарању гласа *с*, при чему се овај начин гласања везује првенствено за змије и неке птице. *Цвркутати* и *зацвркутати* обележавају оглашавање малих птица певачица или слично оглашавање неких инсеката (РСЈ), при чему се у РСМ и РСЈ под тачком 1.б. наводи да се глаголом *цвркутати* може означити и глас, говор

који подсећа на цвркут. *Кликтати* и *закликтати* обележавају испуштање кликтаја, продорних гласова, те крикове високог тона, и првенствено се односе на гласање птица, према РСАНУ, иако у РМС и РСЈ овај податак није наглашен. Глаголи *цвилети* и *зацвилети* обележавају испуштање отегнутог, пригушеног, пискавог гласа, при чему и сама дефиниција примарног значења садржи компоненту која истиче узрок таквог оглашавања – ‘од бола, жалости’. Сви ови глаголи јављају се у моделу $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$ и обележавају висок интензитет стања, а као интензификатори се првенствено интерпретирају када не упућују на стварно понашање, већ на снагу стања које потенцијално изазива то понашање, мада се и другачији примери могу узети у обзир (в. т. 1.2.2.4). Оно што ове глаголе чини специфичном поткласом јесте чињеница да називима за понашање животиња упућују на потенцијалне бихевиоралне последице најчешће људских емотивних стања. Овакви преноси заснивају се на односима између различитих нивоа ВЕЛИКОГ ЛАНЦА ПОСТОЈАЊА и на метафори ЛЈУДИ СУ ЖИВОТИЊЕ, а донекле се могу повезати са концептом КОНТРОЛЕ. Као што је већ истакнуто, у литератури се може наћи податак да се особе које губе емоционалну контролу често доживљавају као животиње – такав губитак контроле због велике емотивне силе посебно се може повезати са глаголима који означавају гласно или агресивно оглашавање, попут нпр. *режати* или *сиктати*. Субјекат је дакле под толико јаким утицајем снажне емоције да последично почиње да се понаша као животиња. Код глагола који се удружују са именицама позитивне конотације, као у примерима *кликтати од среће*, *цвркутати од среће*, губитак контроле није јасно имплициран, те ове примере сврставамо у дату групу са напоменом да представљају граничне случајеве.

Ако би се данас Хитлер дигао из гроба кликта о би од среће (ИК); Режи од беса! Јавно запретила бившим партнерима [...] (ИПН); Он промаши жену и сикће од беса (КЦО); Баш као змија [...] Скоро да је засиктала од беса једном приликом (ИА); [...] Луна цвркутала од среће (ИВ); [...] искористите попуст до 70% и драгој особи поклоните књигу – сигурни смо да ће зацвркутати од среће! (ИФ); [...] можда читав један свијет под њим цвили од муке [...] (КМД).

1.2.2.3.2. Промена у контроли психолошке силе

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>У Мексику све више бесни насиље.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Нови закон ће смирити тензије.</i>

1.2.2.3.2.1. Овде убрајамо глаголе *беснети*, *побеснети*, *разбеснети* (*се*) и *распомамити* (*се*); *махнитати* и *помахнитати*; *смирити* (*се*), *примирити* (*се*) и *умирити* (*се*). Прва четири глагола указују на необуздано емотивно стање беса, које може резултирати љутитим понашањима⁸⁴. Будући да су поменута стања силовита и подразумевају одсуство (само)контроле, у перифразама означавају висок степен интензитета и нагло интензивирање. Слично значе и понашају се и глаголи *махнитати* и *помахнитати*, којима се такође описује стање крајње раздражености, али и наглашен губитак способности разумног расуђивања и стање слично лудилу – ‘бити/постати махнит, луд; губити/изгубити разум’. У перифразама и они упућују на повећање интензитета или висок интензитет.

У Мексику, где све више бесни насиље повезано са нарко-картелима [...] (КРТС); Епидемија грипа разбеснела се за кратко време [...] (КП); [...] сатанско Зло које се распомавило на „овим просторима“ [...] (ИВ); [...] свирепост је махнитала, Срби су натицали српске главе на кочеве и носили их уз своје чете, као украс (КУГ); Ветар помахни т а о (ИНО).

Глагол *побеснети* може се јавити и у оквиру конструкције $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$, где се посматра из перспективе метонимијског преноса ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК (в. т. 1.2.2.4) – слика неконтролисаног, неуравнотеженог и снажног емоционалног

⁸⁴ Прва два глагола, према РМС и РСЈ, примарно означавају оболевање од болести беснила. Лексема *беснило* у РМС је дефинисана као медицински термин, односно ‘вирусна болест која проузрокује поремећеност ума (код човека), претерану раздраженост и ненормално стање (и код човека и код животиње); лудило, помама’. Будући да су у дефиницији првенствено наглашени ефекти болести на психичко и емоционално стање човека, глаголе сврставамо у ову групу. Значење интензитета код глагола са основом *беснети* обично је забележено у речницима, најчешће кроз примере у вези са елементарним појавама попут ветра и олује. За глагол *разбеснети се* у РСЈ ово је значење наведено под 1. б., што упућује на релативну блискост са примарним интензификаторима. Значење глаголске лексеме *распомамити* (*се*) своди се на ‘довести/пасти у помаму’, при чему се *помама* у РМС дефинише као ‘бес, беснило, лудило; необуздано, крајње узбуђено душевно стање’. Основни глагол *помамити* (*се*) није заступљен у корпусу као интензификатор, а префикс *раз-* у префиксалима има интензивно значење (Barić et al. 1979: 301).

доживљаја у том случају служи да се искаже висок интензитет неког другог стања које би такву реакцију могло изазвати: *Видети је још једном здраву, по беснети од миља* [...] (КС).

1.2.2.3.2.2. Глаголи *смирити (се)*, *примирити (се)* и *умирити (се)* упућују на враћање у емоционалну, менталну и бихевиоралну равнотежу, повратак контроле над својим унутрашњим стањем или довођем некога у смирено стање, описују контролу над понашањем након периода узнемирености. Њихова значења могу се свести на ‘довести/доћи у стање мира, смирености; престати бити узнемирен / учинити да неко престане бити узнемирен’⁸⁵. Сви глаголи обележавају поновно успостављање нижег интензитета од полазне вредности, при чему облик *примирити*, захваљујући префиксу *при-*, обележава у недовољној мери извршену или временски ограничену радњу (Клајн 2002: 274), тј. делимитативност (Mrazović, Vukadinović 2009: 97), те и мањи степен контроле силе у односу на остале глаголе и привременост овог ефекта. Ове компоненте задржавају се и при преносу у домен интензитета, те он означава привремено мање опадање интензитета у односу на остале глаголе из ове групе.

Нови закон ће смирити тензије (КП); *Ни женска лепота није успела да примири прокључали национални гнев* (КП); *Кад год умиримо напетост у једном кризном подручју оне избију на другом* (КП).

1.2.2.3.2.4. У ову групу можемо сврстати и глаголе *лудети*, *полудети*, *излудети*, *излудити*, *слудити*; *избезумити (се)*, *распаметити (се)*; *пошашавити* и *пошандрцати*, уз напомену да представљају прелазну категорију ка групи 1.2.2.4, што је већ објашњено у 1.2.2.3 – ЛУДИЛО. Они означавају психичку поремећеност, растројство и губитак разума и самоконтроле. Придружимо им и глагол *одлепити* који према примарном

---

⁸⁵ У РМС као једно од значења прелазне варијанте глагола *смирити* наводи се и значење интензитета под 1.г. – ‘смањити степен интензитета нечега, утишати, ублажити (о болу, о каквом осећању)’. Бихевиорална компонента стања смирености посебно наглашена је у дефиницији глагола *умирити* – ‘1.а. учинити да неко престане бити немиран, да прекине буку, немир, свађу и сл., смирити’; ~ *се* ‘1. постати миран, смирити се, прекинути манифестације немира, нереди’. Стање емоционалне узнемирености очигледно је тесно повезано са различитим манифестацијама у понашању, али обухвата више од самог понашања. Мотивни глагол *мирити (се)* не функционише као интензификатор, али префиксацијом добија измењено значење – префикс *с-* служи овде првенствено као знак перфективизације, повлачећи за собом и семантичку разлику (Клајн 2002: 281); *у-* у глаголу *умирити* обележава завршену радњу (Клајн 2002: 284).

значењу припада глаголима дезинтеграције⁸⁶. Као интензификатор, међутим, овај глагол функционише посредством свог колоквијалног значења ‘полудети’, које речници стандардног српског језика не бележе (PMS, РСЈ), означавајући при томе висок интензитет неког стања. Значења медијалног, непрелазног основног глагола *лудети* и префиксала *полудети* могу се свести на ‘поста(ја)ти луд’ док *излудети*, према PMS, има семантичку компоненту више, која указује на максималан могући степен испољености датог психичког стања, те има значење ‘постати посве луд, помахнитати’⁸⁷. *Излудити* и *слудити* су прелазни глаголи, те садрже и компоненту каузативности, означавајући изазивање датог психичког стања код друге особе – ‘учинити некога лудим’. У ову семантичку скупину могу се сврстати и глаголске лексеме *избезумити* (*се*) и *распаметити* (*се*), чија примарна значења донекле функционишу као синоними за глагол *полудети* или *излудити*, у зависности од форме. Глаголи *пошашавити* и *пошандрцати* такође су контекстуални синоними глагола *полудети*⁸⁸. У случају обе глаголске лексеме, сфера употребе махом је ограничена на неформалну комуникацију, о чему сведоче и примери пронађени првенствено на интернетским страницама различитих форума, блогова или у секцијама за коментаре читалаца које прате различите новинске чланке и текстове. Сви ови глаголи у перифразма се тумаче као преувеличана последица интензивног стања која се испољава код самог доживљавача тог стања, или пак као последица чији је изазивач интензивно стање или својство изван доживљавача последице, које може имати другог носиоца. Иако се повезују са концептом ЛУДИЛА као обликом губитка КОНТРОЛЕ, те би се могло очекивати да се у синтаксичком смислу понашају као други глаголи из групе, попут *беснети*, *дивљати* и сл., корпус показује да се они готово искључиво појављују у V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}.

[...] *баиш тад лудим од жеље за тобом* [...] (ИС); *Цео интернет је полудео од нервозе* [...] (ИБЖ); *Од паре, топлоте, распарене и омекшане до костију, да излуде од беса, певале су* (КНК); *Понекад ми се чини да живим на Дивљем западу. Избезумим се од шока на београдским улицама, али све је то реалност* (КП); *Мирко се, као и сви, готово распаметио од радости што*

⁸⁶ У PMS *одлетити* се дефинише на следећи начин: ‘скинути нешто што је залепљено; одвојити’. Његова семантика дакле подразумева одвајање залепљеног предмета од неке површине, са којом се он може доживљавати као сједињен, те стога на неки начин и као њен интегрални део.

⁸⁷ Префикс *из-*, међутим, према Клајну (2002: 256), обавља чисту перфективизацију у глаголској лексеми *излудети*.

⁸⁸ *Пошандрцати* је у речнику обележен ознаком *фамилијарно*, при чему је други наведени глагол забележен само у РСЈ.

је коначно слободан (КП); Он, пошашавио од збуњености, само је промрљао: [...] (ИДБ); Мој Марко би пошандрцао од среће у једној оваквој авантури (ИПБ); Ту сам, што кажу клинци, одлепила од среће (КП).

Сасвим ретко, транзитивни глаголи *излудити* и *слудити* обележавају могући психолошки ефекат спољне силе представљене као агенс или као средство. У оваквим примерима често није сасвим јасно покушава ли се глаголом само указати на интензитет стања или својства, или се заиста сликовито описује ефекат који интензивна стања или својства имају. У оба случаја истиче се интензитет стања и оба се могу узети у обзир као примери интензификације (као што је објашњено и у 1.2.2.4) – нпр. *Излуђује ме својом тврдоглавошћу* [← Толико је тврдоглав да бих могао полудети : Толико је тврдоглав да у мени изазива осећање налик на лудило].

Лепотом је излуђивала најопасније криминалце (ИБ); Заиста ме излуђује својом тврдоглавошћу (КАНД); [...] Небојша Медојевић слуђује политичку јавност неистинама и преварама (КП).

1.2.2.4. Промене у стању организма као манифестације интензивних стања

Структурни модел перифразе	Пример
V _{Intenz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}	<i>Накострешио се од беса. Цвркулала је од среће.</i>

УЗРОК И ПОСЛЕДИЦА. У овој групи обједињени су глаголи који улогу интензификатора остварују првенствено када се посматрају из перспективе могуће физичке или бихевиоралне манифестације неког интензивног физичког, емоционалног или психичког стања, при чему је та могућност код њих доминантан, а понекад и једини аспект значења који их повезује са интензитетом. Њихове перифразе функционишу на основу већ помињане концептуалне метонимије ЕФЕКАТ (ПОСЛЕДИЦА) ЗА УЗРОК. Као што је делимично објашњено у уводу овог поглавља, основна функција концептуалне метонимије јесте омогућавање менталног приступа неком ентитету кроз други ентитет, при чему оба ентитета припадају истом когнитивном домену. Она се употребљава како би се приступило само једном циљном ентитету, док се метафора првенствено користи како би се читав један систем ентитета разумео помоћу другог

система (Kövecses 2002: 160). Метонимијски односи налазе се у основи бројних метафора, међу којима је однос каузације један од основних, а у бројним изразима, којима су блиске и испитиване перифразе, метонимија и метафора делују заједно (Kövecses 2002: 161). Међузависност појмова узрока и последице толико је јака да једно обично имплицира друго: „Cause and effect are so closely interdependant that one of them tends to imply the other. Moreover, their complementarity probably accounts for the fact that people often confuse causes and effects” (Radden, Kövecses 1999: 38). Бројни припадници различитих семантичких класа у нашем раду могу се посматрати и из ове перспективе, што је напоменуто у сваком одељку, али се њихова повезаност са доменом интензитета обично заснива на још некој компоненти значења, што није случај са глаголима из ове групе. У тим случајевима често је активирано неко од секундарних значења тих глагола које упућује на какво физичко, физиолошко или психолошко стање или понашање које се може јавити као последица високог интензитета процеса исказаног именицом у перифрази, али се често и у том секундарном значењу као значајна истиче нека компонента која се повезује са интензитетом независно од наведене метонимије, о чему ће више речи бити у наставку. На неке примере овог типа, попут *плакати од смеха*, скренули смо пажњу у уводу, те образложили да ћемо их узимати у обзир будући да је у таквим случајевима, чак и када глагол упућује на стварну манифестацију неког стања, комуникативно тежиште заправо на значењу именице. Она је стога семантички центар оваквог израза, док је глаголом обележена пратећа околност. Уколико обједињено посматрамо све примере у којима глаголи значење интензитета остварују, између осталог, и помоћу наведене метонимије, можемо издвојити неколико група.

1.2.2.4.a. Прву групу чине глаголи који се поред овог структурног модела редовно појављују и у другим структурним моделима, при чему се веза њиховог примарног значења са значењем интензитета и у овом моделу заснива на метафори којом се концептуализују стања означена именицама. Ту би спадали изрази попут *горети од жеље*, *заледити се од страха*, *експлодирати од беса* и сл., код којих глаголима обележене појаве не могу бити представа стварне последице реалног процеса обележеног именицом, већ оне имају статус последице само у односу на неки појам помоћу којег се процес концептуализује и део су шире метафоричке слике – у наведеним случајевима то би биле метафоре ЖЕЉА ЈЕ ВАТРА, СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ и сл. Последица интензивне ватре (жеље) јесте да гори и садржатељ, последица интензивне хладноће (страха) јесте да се заледи и садржатељ, а последица високе температуре и велике количине течности у садржатељу

(беса) јесте повећање притиска и експлозија садржатеља. Основа за представу интензитета у изразима заснива се дакле најпре на метафори помоћу које се осмишљава процес, а са њом се накнадно удружује и метонимија. Такви глаголи сврстани су у одговарајуће класе према том доминантном аспекту стварности из ког проистиче метафора, а на који упућује њихово примарно значење. Они најчешће, као што је речено, функционишу у различитим структурним моделима, а не само у моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$, будући да метонимијска веза УЗРОК–ПОСЛЕДИЦА није једини механизам важан за значење интензитета⁸⁹ (нпр. *у мени гори жеља, заледили су сукоб, популарност је експлодирала*).

1.2.2.4.6. Другу групу чине примери глагола који се у овом структурном моделу употребљавају као интензификатори захваљујући наведеној метонимији, при чему представљају екстремне последице, али се могу појавити и у другим моделима у којима им се значење интензитета заснива на другим обележјима карактеристичним за семантичку групу у коју су смештени. Такви су нпр. *умрети од глади* или *пасти од умора*, где иако је смрт могућа реална последица интензивног гладовања, а физички пад могућа реална последица великог умора, сасвим је јасно да су оне представа екстрема, мало вероватног исхода и да се у изразима овог типа глаголи не употребљавају у основном значењу, већ се остварују као интензификатори, при чему се могу појавити и у другим структурним моделима. У примерима попут *венути од туге* семантички фокус такође је на именици, док је глаголом представљена пропратна околност, иако се може рећи да се глагол *венути* овде реализује у секундарном значењу и да обележава телесно пропадање. Дати глагол је, међутим, повезан са интензитетом и преко концепта ВИТАЛНОСТИ, што се види у оквиру других структурних модела, и уклапа се у ширу схему која показује да метонимија није његова једина и основна спона са значењем интензитета, иако се у датом моделу сагледава из перспективе последице интензивног стања.

---

⁸⁹ Г. Штрбац (2018) у фразеологији региструје бројне метафоричке преносе које овде спомињемо, те такође истиче удружено деловање метафоре и метонимије у фразеологизмима који припадају овом структурном моделу, од којих ће неки бити укључени и у нашу анализу – *пући од смеха*, *(по)кидати се (цепати се, искидати се) од смеха*; *раскидати се (пући, пукнути) од туге*, *кидати се од плача*; *пући (пуцати, свиснути) од беса (једа, муке)* [Штрбац 2018: 113, 125, 133]. Будући да се фразеологизмима обично описују интензивна стања, као што су снажне емоције, исти принципи могу се уочити и код оних који имају другачију структуру – нпр. *пукне (препукне) коме срце*, *кида се (пара се, цела се) коме срце*; *пуши се коме глава*) [Штрбац 2018: 113, 125].

1.2.2.4.в. Трећу групу сачињавају примери у којима примарна значења глагола садрже компоненте које одговарају некој од издвојених семантичких група и везују се за интензитет, али се они појављују искључиво у наведеном моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, представљени као последице интензивних стања. Такве су перифразе попут *скаменити се/удрвенити се од страха*, где се зазивањем слике камена или дрвета као еталона тврдоће и непокретности хиперболизује реално могућа последица страха (укоченост) како би се нагласио интензитет тог страха. Појам максималне ТВРДОЋЕ ипак је значајан за разумевање интензитетског значења датих глагола, али се овакви случајеви могу сматрати граничним, будући да функционишу искључиво у оквиру наведеног структурног модела компатибилног са овом семантичком групом. Прелазни су случајеви нпр. и глаголи који означавају промену БОЈЕ, која спада у физичка својства и њен интензитет се објашњава помоћу метафоре, али се у перифразама увек представљају као снажне физичке и физиолошке последице интензивних стања – нпр. *позеленети од зависти*.

1.2.2.4.г. Последњу групу чине глаголи чије основно значење упућује на заиста могуће и честе последице интензивног стања исказаног именицом у перифрази и јављају се готово искључиво у овом структурном моделу (ретко и у конструкцији са каузатором у форми $V_{\text{Intenz}} + \text{У-ЛОК}_{\text{Adv-Pred}}$). Без контекста се овде тешко може утврдити упућује ли се изразом на заиста реализовану последицу, али се у сваком случају и овим изразима првенствено жели истаћи интензитет процеса каузатора, чак и када се глаголом указује на манифестацију тог процеса или на други пратећи процес – нпр. *најежити се од страха, плакати од муке*. У речничким дефиницијама основног значења многих од ових глагола наводе се уобичајени узрочници стања које се исказује глаголом, што потврђује да је описана перспектива код њих заиста доминантна.

1.2.2.4.1. Промена физичког/физиолошког стања организма као манифестација интензивног стања

1.2.2.4.1.1. Ову групу чине глаголи који обележавају типичне телесне, спољашње манифестације одређених физиолошких и психолошких стања организма. То могу бити, на пример, подизање длаке, косе или перја, односно ушију⁹⁰ – *накострешити се, рогушити се, нарогушити се и јежити се, најежити се*. Поред спољашњих услова

---

⁹⁰ Код глагола *рогушити се* и *нарогушити се*.

попут ниске температуре, као доминантни узроци⁹¹ датих појава у дефиницијама се истичу одређена емотивна стања, углавном она која су универзална за људе и више сисаре, која су аутоматска и примарна те имају изражене карактеристичне физиолошке манифестације⁹². Овај аутоматизам исказан је по правилу ефекторском каузалном конструкцијом и, у складу са горенаведеном метонимијом, обележава стања високог интензитета, управо она стања која су у дефиницијама наведена као типични узроци. Глаголи се овде удаљавају од основног значења и постају интензификатори првенствено уколико се перифраза користи као слика последице којом се описује интензивно стање, а не као указивање на стварну последицу, али се оба случаја могу узети у обзир, као што је већ објашњено (в. 1.2.2.4). Ово се често ишчитава из контекста и није увек очигледно:

Тада се он на костреши од атавистичког страха и беса [...] (КБ);
Нинослав га оштро погледа, а рентијер се сав нарогуши од беса видећи га
овако елегантног, лепог и самопоузданог (ИМ); Тај је први донео сламу! Јежио
се од страха (КК); Саблазнуо сам се. Најежио сам се од муке и
срамоте (КП).

1.2.2.4.1.2. Слична је ситуација и са глаголима *дрхтати*, *подрхта(ва)ти* и *задрхтати*, који описују дрхтавицу⁹³. *Дрхтавица* се у РМС дефинише као ‘трешња, грозница (од хладноће, слабости, старости, узбуђености), дрхтање’, те се и овде истичу физичка, физиолошка и емотивна стања која су типични, али не једини узроци дате

---

⁹¹ Код медијалних варијанти глагола, РМС бележи типичне каузаторе ових појава – код глагола *јежити се* и *најежити се* узрок обележавају компоненте ‘од зиме, хладноће’ (код оба глагола), ‘од страха, разјарености, болести или јаког узбуђења’ (код глагола *јежити се*). Сличне семе узрока појављују се и код глагола *накострешити се* – ‘у разјарености, страху’. У случају глагола *рогушити се* и *нарогушити се* податке о узроцима добијамо посредно, будући да су обе лексеме делимично дефинисане преко глагола *кострешити се* и *накострешити се*.

⁹² Различите физиолошке и физичке промене могу бити последица различитих емоција, будући да су органске промене веома важне компоненте емоција и имају несумњиву адаптивну вредност, тј. имају улогу да организам припреме за појачане напоре и хитну акцију (Требјеџанин 2011: 15). Примарним, елементарним или основним емоцијама називају се емоције које су настале током еволуције, рано се јављају током онтогенезе, заједничке су свим људима и вишим животињама, исте су у свим културама и имају своју органску основу (Требјеџанин 2011: 20). Стручњаци се слажу да постоји мањи број примарних емоција, али постоје разлике у списковима ових емоција код различитих аутора – Пол Екман овде убраја љутњу, страх, изненађење, гађење, презир, тугу и радост (Требјеџанин 2011: 20).

⁹³ Префикси незнатно модификују ово значење у погледу фазности, уносећи значење инхоативности (Мразовић, Вукадиновић 2009: 98) – *задрхтати* ‘почети дрхтати’; и интензитета, уносећи делимитативно значење, које упућује на извршење радње у малој мери (Мразовић, Вукадиновић 2009: 96) – *подрхтати* ‘учинити мали дрхтај, мало се затрести, задрхтати’. Ове промене унесене префиксима не утичу на значење интензитета будући да се оно заснива на метонимији УЗРОК–ПОСЛЕДИЦА.

физичке појаве. Као интензификаторе ове глаголе тумачимо пре свега када спомињемо дрхтање које се није догодило у циљу наглашавања интензитета стања – тада глагол заиста нема своје примарно значење, већ функционише само као појачивач. И други случај може се, међутим, узети у обзир (што је објашњено у 1.2.2.4).

[...] *па да цело село дрхти од страха, а нарочито његова породица* (КА); *До тада ћемо морати да дрхтимо од неизвесности и да нагађамо шта је велики државник смислио* (КПШ); *Срце јој је задрхтало од узбуђења над таквом победом* [...] (КНО); [...] *ми схватисмо да овај још млад монах, који ужива у реторици, подрхтава од жеље за независношћу и тешко подноси што му опатијска дисциплина сапиње знатижељни ум* (КИР).

1.2.2.4.2. Промена понашања као манифестација интензивног стања

Различита психофизиолошка стања могу имати и последице бихевиоралног типа, које нису нужно аутоматски одговор на узрок. Оне могу подразумевати одређени степен интенционалности, или бити друштвено условљени облици исказивања одређених стања. Ту се убрајају глаголске лексеме попут *певати, запевати, плакати, заплакати, зинути, крстити се, прекрстити се* и сл. Глаголи *певати* и *запевати* означавају произвођење различитих (музичких) тонова, али је оно обележено као мелодично, уз напомену да се изводи (људским) гласом (РМС, РСЈ) и у перифразама је представљено као могући израз снажних позитивних емоција. *Плакати* и *заплакати* такође обележавају понашање својствено искључиво људским бићима и могло би се рећи да се оно граничи са аутоматским физиолошким последицама одређених стања – снажна веза са узроком наведена је и у речничкој дефиницији, која садржи компоненту ‘од бола или каквог јаког душевног узбуђења’ (РМС). Глагол *зинути* означава отварање уста, које може бити последица изненађења или чуђења, а *крстити се* и *прекрстити се* функционишу као интензификатори само у својој рефлексивној варијанти. У том случају означавају описивање знака крста руком на себи, у виду геста, првенствено у хришћанској молитви, а речници наводе да се дата радња такође врши у чуђењу или изненађењу (РСЈ, РСАНУ), те се може сматрати бихевиоралном манифестацијом ових емоција која је културолошки специфична⁹⁴. У функцији интензификатора употребљава

---

⁹⁴ П. Екман наводи да „символички гестови – као што су потврдна и одречна климања главом, и подигнути палац – јесу културно специфични“ (Екман 2011: 41). Овај тип конструкције наводи и Д. Мршевић Радовић, која истиче да се нефразеолошка синтагма која описује гест може сматрати фразеологизмом, али

се најчешће како би означила висок степен наведених емоција, као и остали глаголи који припадају овој групи.

Јарац данас може да пева од радости (ИСМ); Песме због којих ће те плакати од смеха (ИСК); Од земље су направили такву пустињу да је и празнина зинула од чуда (ИП); Кад сам то чула, хтела сам да се прекрстим у чуду (МД).

1.3. Закључна разматрања о семантици глагола-интензификатора

1.3.1. Посматрајући примарна значења глагола-интензификатора и механизме путем којих се она трансформишу у значење интензитета, дошли смо до увида да се ови метафорички преноси готово без изузетка заснивају на вези између појмова ИНТЕНЗИТЕТА и КВАНТИТЕТА. То, између осталог, можда и јесте разлог због кога је у самим перифразама понекад било тешко одредити да ли се глаголом само квантификују резултати неког процеса, или се самом процесу одређује мера, степен, интензитет. Ова повезаност уочљива је већ при кратком прегледу семантичких класа глагола, где можемо видети да је група која обележава промену квантитета најразгранатија и садржи највећи број поткласа, будући да се квантитет може манифестовати на различите начине – као величина или нека конкретна димензија ентитета, количина материје у каквом садржатељу, као бројност, концентрација или густина и тврдоћа. Оваква концептуална веза веома је интуитивна и потиче из конкретног, физичког искуства и интеракције човека са физичким светом око себе – бића и ентитети великих димензија могу произвести снажнију силу, интензивније звукове и генерално имати утицај већег степена на безбедност човека, садржатељи већих димензија могу садржати већу количину садржаја, која ће на њихове зидове вршити већи притисак, већа количина какве материје растворене у течности даће већу густину и интензивнији укус и сл.

1.3.2. Ова искуствена база повезана са квантитетом, преко које се концептуализује апстрактни појам интензитета, видљива је и у осталим семантичким класама које се доводе у везу са физичким својствима. Тако се нпр. концепт промене интегритета састоји из неколико важних елемената који укључују СИЛУ која мења интегритет

тек када се директна веза са предметом номинације (описом самог покрета) изгуби, а синтагма се повеже са самом емоционалном или психичком реакцијом (Мршевић Радовић 1987: 37).

ентитета, а која може бити продукт велике КОЛИЧИНЕ садржаја или ВЕЛИЧИНЕ (а тиме и снаге) спољног утицаја – *Експлодираћу од беса*; али и промену ВЕЛИЧИНЕ ентитета до које долази дезинтеграцијом – *Подричка се осипа*. Промена топлоте може се повезати са променама агрегатног стања, која се могу разликовати по густини, тј. КОНЦЕНТРАЦИЈИ супстанце, те површини коју дато стање супстанце заузима, односно ВЕЛИЧИНИ коју има – *Истопила се њихова популарност*. Бројни примери из ове групе повезани су са концептом квантитета преко појма САДРЖАВАЊА и начина на који се загрејана супстанца понаша у садржатељу – *Кипи од беса*. Сматрамо да оваква повезаност може пронаћи и код значења где је ова веза на први поглед слабије уочљива, и коју нисмо нарочито истицали при анализи – способност ентитета да исијава СВЕТЛОСТ зависиће од КОЛИЧИНЕ светлости коју садржи (*Она зрачи самопоуздањем*); јачина ЗВУКА грмљавине обично је пропорционална КОЛИЧИНИ кише; ОШТРИНА каквог оружја одговара његовој способности да изазове повреде веће ВЕЛИЧИНЕ И ДУБИНЕ и сл.

1.3.3. Аспекти концепта КВАНТИТЕТА огледају се и у семантици глагола који примарно обележавају функционална својства ентитета и бића. Ово је можда најочигледније међу глаголима промене положаја у простору, који се махом свде на глаголе кретања. Квантитет се у овим случајевима испољава доминантно као ВЕРТИКАЛНОСТ – већа количина нечега сачињаваће и вишу гомилу, па израз попут *Његова популарност је пала* тумачимо као *Популаран је у мањој мери (него пре)*. У овој концептуалној сфери као важан се истиче и појам ДУБИНЕ, која је овде виђена као последица велике КОЛИЧИНЕ течности у неком садржатељу – *Утонути у мисли*. Остала функционална својства, која се повезују првенствено са биолошким функцијама живих бића, везу са квантитетом остварују махом преко концепта СИЛЕ, која може бити производ величине и СНАГЕ бића – нпр. *Незадовољство је ојачало*; али и директно преко ВЕЛИЧИНЕ организма која се може повезати са различитим животним и развојним стадијумима – нпр. *Наша љубав вене*; *Наша љубав расте*. Квантитет се посредно повезује и са појмом КОНТРОЛЕ, преко појма СИЛЕ, будући да је теже контролисати понашање и кретање организма веће ВЕЛИЧИНЕ и снаге.

1.3.4. Поред појма КВАНТИТЕТА, који сматрамо основом за концептуализацију ИНТЕНЗИТЕТА у посматраним перифразама, као значајан когнитивни механизам истиче се метонимијски пренос ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК. Однос каузације један је од основних метонимијских односа који се налазе у основи великог броја метафора. Веза узрока и последице најчешће је наглашена у перифразама које описују

психофизиолошка стања човека. Доживљај емоција представља се као пресек интелектуалних, физиолошких и бихевиоралних аспеката људског функционисања, што се у перифразама испољава кроз посматрање емоције као узрочника каквог физичког или бихевиоралног ефекта, који може бити представљен метафорички. Ово није случај искључиво са емоцијама, будући да узрочник једног стања може бити и неко друго физиолошко стање – *заледити се од страха, горети од љубави, експлодирати од беса, умирати од глади, пасти од умора* и сл. Основна особина код глагола у оваквим примерима јесте да се могу интерпретирати као метафоризоване или хиперболисане стварне телесне последице снажних емотивних или физичких стања. Основа ових израза налази се, дакле, у доживљеном телесном искуству. Важност овог преноса за концептуализацију интензитета јасно се види у чињеници да готово свака семантичка класа садржи бар неке чланове код којих се значење интензитета заснива првенствено на наведеном механизму. Сви запажени механизми потврђују антропоцентричност људског погледа на свет – концептуализација апстрактних појмова попут интензитета заснива се на конкретним, опипљивим, чулно доживљеним интеракцијама са околином и својим телом.

1.4. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора

ПРИМАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

- јења(ва)ти, интензивирати
- умногостручити (се), увишестручити (се), удвостручити (се), утростручити (се), учетворостручити (се)
- блажити (се), ублажити (се)
- чилети, ишчилети
- ишчезнути

СЕКУНДАРНИ ИНТЕНЗИФИКАТОРИ

1.2.1. Промена физичких (статичких) својстава ентитета

1.2.1.1. Промена квантитета

1.2.1.1.1. Промена димензија

1.2.1.1.1.1. Промена величине

- смањити (се), умањити (се), умалити (се),
- повећати (се), увећати (се), увеличати (се)

1.2.1.1.1.2. Промена дебљине

- тањити (се), истањити (се), отањити (се), стањити (се), утањити (се), танчати, истанчати (се)

1.2.1.1.1.3. Промена висине

- повисити (се), снизити (се)

1.2.1.1.1.4. Промена ширине

- ширити (се), проширити (се), раширити (се), сузити (се)

1.2.1.1.1.5. Промена дубине

- продубити (се)

1.2.1.1.2. Промена количине

1.2.1.1.2.1. Промена у количини супстанце која напушта садржатеља

- пљуштати, запљуштати
- липтати, залиптати, шикнути, бризнути, куљати, покуљати, сукнути
- расути (се)

1.2.1.1.2.2. Промена у количини супстанце која се креће ка садржатељу или ентитету

- плавити, преплавити,
- осути (се), обасути (се), засути (се),
- навирати, наврети, навалити, нагрнути, надрети, хрупити, нахрупити
- пунити (се), испунити (се)

1.2.1.1.2.3. Промена запремине као последица промене количине супстанце у садржатељу, тј. унутрашњег притиска

- спласнути (се), бубрити, набубрити, набрекнути, надимати (се)

1.2.1.1.2.4. Промена затегнутости као последица промене количине супстанце у садржатељу, тј. унутрашњег притиска

- затегнути (се), лабавити (се), олабавити (се), попустити

1.2.1.1.2.5. Промена бројности

- множити (се), намножити (се), помножити, умножити (се)
- ројити се, котити (се), накотити (се)

1.2.1.1.2.6. Промена количине супстанце у јединици простора и промена концентрације

- пресушити, сахнути, пресахнути, усахнути
- копнети, ископнети, окопнети, скопнети,
- испарити, одисати
- (х)лапити, ис(х)лапити
- изветрити (се)
- разводнити (се), разредити (се)
- разблажити (се)
- бледети, избледети и тамнети, затамнети, потамнети

1.2.1.1.2.7. Промена тврдоће

- отврднути, утврдити (се), очврснути, учврстити (се)
- мекшати, омекшати (се), размекшати (се), смекшати (се), умекшати (се)
- скаменити се, окаменити се, удрвенити се

1.2.1.2. Промена интегритета

1.2.1.2.1. Промена величине путем дезинтеграције

- крунити (се), окрунити (се), крњити (се), окрњити (се)

1.2.1.2.2. Промена интегритета под дејством дезинтегришуће силе

- експлодирати, прснути, прштати, пукнути (пући), попуцати, препукнути (препући), распукнути се (распући се)
- кидати (се), покидати (се), искидати (се); цепати (се), поцепати (се), расцепати (се); ломити (се), изломити (се), поломити (се), сломити (се); скрхати (се); развалити (се), разбићи (се), растурити (се)
- мрвити (се) и смрвити (се)

1.2.1.2.3. Промена интегритета уз промену положаја

- рушити (се), порушити (се), разрушити (се), срушити (се), урушити (се)
- нарушити (се)

1.2.1.2.4. Промена интегритета под дејством штетне силе

- јести (се), изјести (се), појести (се), разјести (се), гристи (се), изгристи, нагристи, пећи
- обузимати, дрмати, ударити, трести, притискати, стискати, стезати

1.2.1.3. Промена топлоте

1.2.1.3.1. Промена температуре

- хладити (се), охладити (се), расхладити (се), захладити, хладнети, охладнети, захладнети, грејати (се), загрејати (се), разгрејати (се), угрејати (се), подгрејати и прегрејати (се).

1.2.1.3.2. Промена (агрегатног) стања

- ледити (се), следити (се), заледити (се), смрзнути (се), замрзнути (се)
- одмрзнути (се), топити (се), отопити (се), растопити (се), истопити (се), кравити (се), откравити (се) и раскравити (се),
- кипети, прекипети, киптети, ускипети, кључати, прокључати, врети, узаврети, преврети
- усијати (се), зажарити (се), ужарити (се), ужагрити (се)

1.2.1.3.3. Промена у јачини горења

- горети, изгорети, сагорети, разгорети (се), буктети (букнути), пламтети (планути) запламтети, распламсати (се), успламтети, разбуктати (се)
- тињати
- палити (се), гасити (се), гаснути, трнути (се) и тулити (се)

- упалити (се), запалити (се), потпалити, распалити (се), загасити (се), угасити (се), згаснути, угаснути, утрнути (се)
- подјарити (се), разјарити, распирити (се) и потпирити

1.2.1.4. Промена јачине светлости

- сијати (се), засијати (се), исија(ва)ти, просија(ва)ти (се), обасја(ва)ти, зрачити (се), блештати, заблештати, блистати (се), заблести (се),
- севати, засевати
- светлуцати (се), засветлуцати, треперити, затреперити

1.2.1.5. Промене јачине звука

- грмети, загрмети, грунути, тутњати, затутњати, истутњити се
- стишати (се), утишати (се)
- вриштати, завриштати

1.2.1.6. Промена оштрине

- заоштрити (се) и пооштрити (се)
- оштрити, наоштрити, изоштрити (се)
- тупети, иступети, затупети, отупети

1.2.1.7. Промена боје

- поплавети, помодрети, позеленети, побелети, пожутети

1.2.2. Промене функционалних (динамичких) својстава

1.2.2.1. Промена положаја у простору

1.2.2.1.1. Промена положаја на вертикалној оси

- сићи, спустити (се), пасти, запасти, опасти, спасти, упасти, попадати, оборити, срозати (се);
- попети (се), успети (се), скочити, одскочити, поскочити, ускочити; дићи (се), издићи (се), подићи (се), уздићи (се).

1.2.2.1.2. Промена положаја на вертикалној оси као промена дубине

- тонуту, потонуту, утонуту, грезнуту, огрезнуту, заронити, уронити, загнути (се)
- запасти, упасти, ускочити
- удубити се, задубити се
- заглибити (се), увалити (се)

1.2.2.1.3. Промена положаја на хоризонталној оси

- загазити, забраздити, забасати
- повући се

1.2.2.1.4. Промена положаја уз промену брзине

- залетети се, захуктати се, занети се

1.2.2.2. Промена активности виталних функција

1.2.2.2.1. Промена из непостојања у постојање уз активацију виталних функција

- родити се, оживети, живнути
- клијати, проклијати, исклијати, никнути (нићи), изникнути

1.2.2.2.2. Промена из постојања у непостојање уз гашење виталних функција

- изумрети, замрети, помрети, умрети, свиснути, пресвиснути
- крепати, липсати, цркнути/црћи, прецркнути/прецрћи, поцркати

- гушити (се), угушити (се), пригушити, погушити (се), загушити (се), давити (се), удавити (се), задавити (се), убити (се), гинути и погинути, убијати (се)
- венути, увенути, свенути, повенути, сасушити се

1.2.2.2.3. Промена развојног стадијума

- расти, нарасти, порастати, цикљати, ижцикљати
- пупати (пупити / пупети), цветати, цвасти, процветати, расцветати се и бујати

1.2.2.2.4. Промена у будности и ангажовању свести

- спавати, заспати, дремати, задремати, успавати (се)
- будити (се), пробудити (се), разбудити (се)
- премрети, обамрети

1.2.2.2.5. Промена физичке снаге организма

- јачати, ојачати, појачати, снажити, оснажити, крепити, ојекрепити, поткрепити, слабити, ослабити, малакса(ва)ти

1.2.2.3. Промена у (само)контроли

1.2.2.3.1. Промена у контроли физичке силе

- разуздати (се), разуларити (се); обуздати (се), зауздати (се), размахати се.
- сиктати, засиктати, цвркутати, зацвркутати, цвилети, зацвилети, кликтати, закликтати, режати, зарежати.

1.2.2.3.2. Промена у контроли психолошке силе

- беснети, побеснети, разбеснети (се), распомамити (се); махнитати, помахнитати; смирити (се), примирити (се), умирити (се)
- лудети, полудети, излудети, излудити, слудити, избежумити (се), распаметити (се); пошашавити, пошандрцати; одлепити

1.2.2.4. Промене у стању организма као манифестације интензивних стања

1.2.2.4.1. Промена физичког/физиолошког стања организма као манифестација интензивног стања

- наоштрешити се, рогушити се, нарогушити се, јежити се, најежити се
- дрхтати, подрхта(ва)ти, задрхтати

1.2.2.4.2. Промена понашања као манифестација интензивног стања

- певати, запевати, плакати, заплакати, зинути, крстити се, прекрстити се

2. КЛАСИФИКАЦИЈА ГЛАГОЛА-ИНТЕНЗИФИКАТОРА ПРЕМА СТЕПЕНУ ИНТЕНЗИТЕТА

2.1. Појам интензитета и интензификације

Појам интензитета и интензификације нераскидиво је повезан са категоријом градуелности, која обухвата различите видове степеновања, при чему се појаве обухваћене датим феноменом испитују под различитим терминолошким решењима (Ивановић 2015: 399). Неки од термина који се могу срести у литератури јесу скаларност, дискретност, континуалност, постепеност, степеновање, рангирање, интензитет (Радовановић 2008: 16), али и појмови квантитативности и квалитативности (Ивановић 2015: 399, нап. 1).

2.1.1. Међу домаћим ауторима, неколико радова општијег карактера о овој теми написао је М. Радовановић. Проучавајући однос појаве градуелности и појмова граматичности, опозиционалности, категоријалне припадности, парадигматског и синтагматског плана, дијахроније и синхроније, центра и периферије, исказивања квантификације и квалификације и др., аутор даје осврт на досадашње доприносе теми уопште, а нарочито у оквиру различитих лингвистичких праваца (Радовановић 2007: 747; 2008: 337; 2009: 151). Студија *Увод у фази лингвистику* (2009) представља темељнији и шири поглед на проблеме разматране у појединачним радовима, те на размишљања о супротстављености „тврде” аристотеловске логике и „меке”, фази логике, којој М. Радовановић даје предност, те покреће питања о „фазичности” света, мишљења и говора (Радовановић 2009: 152).

2.1.2. О категорији степена у светлу теорије семантичких локализација у више наврата је писао П. Пипер (в. нпр. Пипер 2002, 2003, 2005, 2008, 2009), који објашњава степеновање као ненумеричко квантификовање засновано првенствено на поређењу, тј. као мање или више приближну градуелну квантификацију, где се приликом степеновања објекат степеновања (израженост својства или величина скупа) експлицитно или имплицитно пореди са неким другим објектом који има функцију полазне, референтне вредности на скали од неколико сегмената, укључујући углавном еквативни степен, те степене мањег, већег и максималног одступања од полазне вредности – нпр. *уморан, мало уморан, јако уморан, сасвим уморан/нимало уморан* (Пипер 2002: 59–60; 2005: 846–847). Пипер овај појам дефинише као „апстрактно локализовање извесног обележја неког ентитета на вертикално схваћеној скали могуће

изражености тог обележја, на којој је референтна тачка било норма изражености тог обележја (нормативно степеновање), било његова израженост у неком другом појединачно или збирно узетом ентитету, или у истом ентитету, али у другим околностима (ситуативно степеновање)” (Пипер 2009: 66). Као најопштији критеријум у језичком степеновању узима се разликовање истих појава од оних које нису исте, те се потоње уже одређују према месту на апстрактној скали степеновања (испод/изнад), и/или према степену удаљености једне појаве од друге (проксималност/дисталност) [Пипер 2009: 66–67]. П. Пипер предлаже да се ради избегавања термилошких неусаглашености и еквативност поред степеновања разлике подведе под шири појам степеновања, док термин градирање као ужи употребљава само за степеновање разлике.

Дакле, градуелни локализатор (оријентир према коме се одмерава посматрано својство) јесте норма особине или величине која се градира, а која може бити схваћена на различите начине (Пипер и др. 2005: 850). У селективном или неузуралном степеновању, које се може назвати и експлицитним или релативним, локализатор јесте одабрани интензитет особине или величина скупа према којој се одмерава интензитет исте особине у другом објекту, или величина другог скупа – нпр. *Лед је хладнији од воде* (Пипер и др. 2005: 850). У нормативном, тј. узуралном, имплицитном или апсолутном степеновању, локализатор јесте оно што говорник сматра нормом испољавања интензитета особине или величине скупа – нпр. *хладан туш, мало новца*. Овај аутор при томе користи термине деинтензив и интензив како би обележио лексичко-творбене типове нормативног степеновања којима се изражава слаб и јак компаратив особине – нпр. *накисео* ‘мало кисео’; *потезак* ‘доста тежак’ (Пипер и др. 2005: 850). За нас су значајни и појмови динамичког прогресивног и регресивног степеновања – П. Пипер објашњава да динамички компаратив, за разлику од основног компаратива, изражава степен испољености „својства или стања са становишта промене његовог интензитета у различитим просторним и/или временским околностима”, при чему се може радити о степеновању својства или стања унутар истог објекта (унутрашњи динамички компаратив) или у различитим објектима (спољашњи динамички компаратив) [Пипер и др. 2005: 853]. Промена у степену испољености својства или стања може бити континуирана или неконтинуирана, те прогресивна или регресивна, на основу чега се може разликовати неколико типова компаратива, од којих су за нас релевантни типови унутрашње компарације. Компаратив континуиране прогресивности или

регресивности представља поређење различитих делова истог објекта које карактерише стално нарастање, односно стално опадање интензитета особине, при чему се у глаголском делу предиката оваквих реченица често налазе неки фазни глаголи или други њима значењски блиски изрази и речи – *Жагор би пред зору почињао бити тиши* (Пипер и др. 2005: 853–854). Дисконтинуирана прогресивност или регресивност такође означава нарастање или опадање интензитета, али не као стални процес, већ као резултат поређења „две фазе квалитативно истог стања или два дела истог објекта” – нпр. *Време је данас топлије него јуче* (Пипер и др. 2005: 254).

Будући да П. Пипер степеновање сматра градуелном квантификацијом, градуелност укључује у значење количине у ширем смислу, те да семантичку категорију количине дефинише као граматички полицентричну јер обухвата граматичке категорије броја и степена поређења (Пипер и др. 2005: 872), значајно је поменути и његов осврт на квантификацију предикатског садржаја, за коју наводи да се пре свега исказује помоћу граматичког броја, те посебним начинима коришћења појединих временских, видских и личних глаголских облика (Пипер и др. 2005: 910–911), чиме се наглашава како и ове граматичке категорије могу утицати на остварење одређених значења. Он наводи и појам степеноване квантификације предикатског садржаја, која, између осталог, може бити изражена и самом глаголском лексемом, што може укључивати обележја попут прогресивности – нпр. *Борбе се распламсавају* (Пипер и др. 2005: 913). Примери овог типа укључени су у наш корпус, те сведоче о начинима на које се значења квантитета и степена преклапају.

2.1.3. И М. Николић, која се бавила категоријом степена у српском језику, наглашава да се градуелност (тј. степеновање) може сместити на пресек категорија квантификације и квалификације (Николић 2014: 20), будући да представља квантификовање квалитета (Николић 2014: 16). И ова ауторка прави разлику између појма градуелности, који подразумева степеновање разлике, и појма степеновања, који је шири, те обухвата и једнак степен изражености неког својства, односно еквативност (Николић 2014: 20, нап. 16). У основи дате категорије јесте концепт поређења, а са њиме у вези и појам (когнитивне) норме, који подразумева средњу вредност као стандард унутар једне класе ентитета, у односу на који се својства ентитета из те класе степенују. Она представља имплицитну референтну тачку на једноставној, нумеричкој скали градације на којој може заузимати различите позиције; антропоцентрична је, контекстуално условљена и темељи се првенствено на енциклопедијском значењу, које припада ванјезичком искуству (Николић 2014: 22–23). М. Николић категорију

интензификације сматра веома блиском категорији степена и дефинише је, по угледу на руске ауторе (Родионова 2005. и Жирова 2012) као количинску модификацију особине „(која изражава отклон од норме) која је важна за субјекте у комуникацији, с циљем истицања у први план важности те промене за субјекта” (Николић 2014: 30). Као основну разлику између градуелности (степеновања) и интензивности ауторка наводи субјективну интерпретацију, те значај који промена степена има за учеснике у комуникацији, захваљујући чему се интензивност може сматрати и засебном прагматичком категоријом (Николић 2014: 30).

2.1.4. Проблемом вербалне интензификације бавила се и А. Јањушевић Оливери, која је написала већи број радова о овој теми (нпр. Јањушевић Оливери 2010, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2018). Ауторка посматра интензификацију у светлу теорије функционалне граматике, наглашавајући да су јој блиске категорије градуелности, компаративности, недискретне количине и степена особине, од којих је разликују прагматички аспект као њено основно обележје, уз експресивност – интензификација се, дакле, сматра семантичком категоријом прагматичког карактера (Јањушевић Оливери 2018: 11). А. Јањушевић Оливери раздваја појам интензивирања (нпр. *врло драг, веома дубоко, људо заљубљен*) под којим подразумева истицање степена заступљености особине, радње или процеса већег од нормалног, односно појачавање садржаја неког појма, и појам интензификације (нпр. *баш добро, лично он*), која представља стилско-експресивно наглашавање одређеног садржаја (Јањушевић Оливери 2018: 11; 2013: 543). Ауторка користи термин примарни интензификатори да обележи речи које врше само функцију интензификовања, при чему су синтаксички и семантички факултативне, што се у српском језику првенствено односи на партикуле, или речи које су одређеним комуникативним околностима постале партикуле, истичући при томе да интензивирање увек подразумева процес, а интензификовање само маркирање и издвајање садржаја који је најбитнији за говорно лице (Јањушевић Оливери 2018: 12, 19). Секундарним интензификаторима, с друге стране, сматрају се речи „које задржавају своје значење и функцију, а околинално служе и као појачивачи елемента уз који стоје” (Јањушевић Оливери 2018: 19). Партикуле се смештају у средиште семантичког поља вербалне интензификације, док се друге врсте речи са избледелим примарним лексичким или граматичким значењем налазе на његовој периферији (Јањушевић Оливери 2018: 12; 2013: 543). А. Јањушевић Оливери истиче да се интензивирање може дефинисати као градуативна интензификација (Јањушевић Оливери 2013: 543). Значење градуативних партикула заснива се на

градацији, тј. поређењу по неједнакости, при чему се процењује мања или већа заступљеност својства у односу на норму унутар истог појма, или се међу већим бројем појмова истиче заједничко својство у посебно израженом степену у једном од њих (Јањушевић Оливери 2018: 202). Као потенцијалне носиоце функције интензификатора међу глаголима, А. Јањушевић Оливери издваја само глаголе запажања и говорења, и то у форми презента, презента са везником *да* и императива, те имперфекта *беше*, који имају емфатичку улогу и функционишу као модалне речи, факултативно уведене у реченичну структуру. Концепт интензификатора који заступамо у овом раду донекле би одговарао концепту градуативних интензификатора, али глаголске јединице у функцији градуативне интензификације наводе се само у случајевима понављања унутар предиката (Јањушевић Оливери 2016: 453), нпр. *Сједнем тако и ћутим, ћутим, па ћу тако, бојим се, једног дана сасвим заћутати* [Ћопић: 190] (према Јањушевић Оливери 2016: 447).

2.1.5. О значају и концепту аспектуалности, те акционалности и интензитетске компоненте код глагола добијених префиксима писала је Љ. Поповић, и на њега се осврћемо због важности коју ове категорије могу имати у интерпретацији значења интензитета и његовог преклапања са значењима попут фазности. Ова ауторка објашњава како фазно значење није једино нити је увек доминантно у семантици глагола који су припадници појединих акционалних типова и обележавају почетак, трајање или крај процеса, стања или радње (Поповић 2008: 225). Она наглашава да се многи од њих концептуализују тродимензионално, као тродимензионални контејнер у простору – то подразумева однос радње према граници која је постављена хоризонтално, тј. фокусираност на проспективну, почетну, интратерминалну или завршну фазу одвијања; затим однос према вертикалној граници, што подразумева степен интензитета радње; као и на постизање границе у целини или квантитативну маркираност радње, тј. осмишљавање радње обимно, узимајући у обзир обухваћеност субјеката или објеката радњом (Поповић 2008: 154–157, 225). У одређеном глаголу до изражаја често може доћи више од једног типа граничног параметра. Тако је, нпр. вертикални вектор, односно степен интензитета, релевантан фактор у многим акционалним типовима – код ингресивних (*запливати*), инцептивних (*запевати*), инхоативних (*поцрвенети*) и почетно-интензивних (*разљутити се*); затим код делимитативних (*поседети*), моменталних (*искочити*), једнократних (*тркнути*) и мултиакционалних (*задркивати*); као и код финитивних (*одратовати*), кумулативних (*насллагати*), дистрибутивних (*поудавати*) и глагола прекомерне радње (*прегрејати*); а такође и код интензивно-

результативних (*измолити*), финално-интензивних (*наслушати се*), сатуративних (*изборити се*), атенуативних (*начути*) и тренутно-ретроспективних глагола (*протутњати*) [Поповић 2008: 232–233]. И у нашем корпусу издвајају се бројни глаголи којима се поред модификације интензитета истовремено указује и на фазу одвијања неке радње. Одређена акционална значења уносе се, дакле, појединим префиксима, и она могу доносити додатну компоненту интензитета у значење основе која је већ повезана са концептом интензитета, те понекад изменити начин на који се степен интензитета у конструкцији интерпретира. Тако нпр. префикси *за-* и *по-* у српском су највише задужени за означавање почетка радње, при чему је тај почетак код инг्रेसивних и инцептивних глагола оштар, нагао, и интензитет радње у почетном тренутку је велик, будући да „радња као да почиње од нуле” – нпр. *запалити се*, *поврвети* (Поповић 2008: 180–182). Нагло и интензивно започињање радње обележавају и префикси *раз-* и *уз-*, у глаголима попут *распламсати се* и *ускомешати се*, који припадају почетно-интензивним глаголима (Поповић 2008: 187), а овакав појачани интензитет карактеристичан је и за све моменталне радње и рефлектује се пре свега у брзини која се доживљава као тренутна, што може бити изражено различитим префиксима – *избити*, *упасти*, *загазити* (Поповић 2008: 195). Значење појачаног интензитета својствено је и кумулативним глаголима, чији је главни показатељ префикс *на-*, који често описују стихијске и неконтролисане глаголе, попут *набујати*, *навирати*; док је код глагола прекомерне радње обично у питању префикс *пре-*, нпр. *претрпати* (Поповић 2008: 208, 212). Иако овим истраживањем није предвиђено додатно испитивање акционалности код глагола из корпуса, и оно полази од концептуалних веза домена којима припадају глаголске основе са појмом интензитета, корисно је у неким случајевима осврнути се на утицај који префиксација може имати процену степена интензитета који се у конструкцији исказује, те на подтип интензификаторског значења које глагол у датој функцији реализује. Послужићемо се, стога, овим подацима по потреби, при објашњавању места у класификацији које поједини глаголи заузимају, као што смо их узимали у обзир и при објашњавању транспозиције примарних значења у значење интензитета.

2.1.6. У вези са значењем квантитета и градуелности глаголске радње јесу и значења постепености и учесталости, које је проучавала С. Ристић, истичући важност граматичких аспеката лексичког значења (Ристић 2015). Ауторка наводи да се у значењу постепености, које подразумева успореност темпа са компонентама континуираности, дистрибутивности, партитивности и сукцесивности у реализацији процеса, радње,

стања, као потенцијалне могу јавити и компоненте количине и интензитета (Ристић 2015: 69). Квантификаторско значење постепености и учесталости почива, дакле, на категоријалном смислу квалитета и количине, што ове глаголе чини блиским категорији градуелности (Ристић 2015: 83). Значење постепености типично реализују несвршени глаголи чија глаголска ситуација подразумева множину учесника, и за разлику од учесталих глагола, карактерише их вишефазност процеса који се одвија континуирано и сукцесивно, што се може проверити помоћу прилога *постепено* и *поступно*, тј. они обележавају количину процеса који протиче у времену (Ристић 2015: 82–83). Учестали глаголи, с друге стране, обележавају количину понављања радње, стања или процеса, и независно од глаголског вида издвајају се на онову виšekратности, поновљености, испрекиданости радње (Ристић 2015: 83; 97). Неки од глагола обрађени у овој студији нашли су се и у нашем корпусу. Углавном су то глаголи са обележјем постепености, који у перифразама обављају динамичку прогресивну или регресивну интензификацију (степеновање) својства или процеса исказаног именицом. Управо због вишефазичности одређених појава које поједини глаголи примарно обележавају, што у перифразама тумачимо као поступну промену интензитета, у групу интензификатора смештени су и многи који се могу повезати са настанком и нестанком, односно категоријом егзистенције – *рађати се, будити се, умирати, венути, палити се, гасити се* и сл. (*Постепено се рађа/буди/пали/гаси/умире/вене нада*). Управо због тога се такви глаголи као интензификатори веома често и јављају у својим несршеним формама. Ми смо, међутим, перфективне парњаке оваквих глагола такође сматрали интензификаторима (иако граничним случајевима) и сврставали их у исте категорије прогресивних или регресивних интензификатора, будући да обележавају завршене процесе поступне промене интензитета, иако је компонента успореног темпа промене код њих изгубљена.

2.1.7. У свом раду о творбено-лексичким средствима степеновања глагола, М. Ивановић дату категорију такође назива градуелношћу, која се може подвести под вишу категорију квалитативности, али и квантификативности, наглашавајући да је функционисање свих видова квантификације слабо изучено (Ивановић 2015: 400). Позивајући се на П. Пипера, ауторка указује на динамичко степеновање које подразумева изражавање „степен испољености неког својства или стања са становишта промена његовог интензитета у различитим просторним и/или временским околностима” (Пипер 2002: 65, према Ивановић 2015: 401). Наглашава да је овај вид степеновања карактеристичан првенствено за глаголе, те да постоји низ глагола који

обједињују динамичку и квалитативно-квантификативну компоненту и имају значење унутрашњег степеновања (Ивановић 2015: 401). Овакве глаголе „који означавају раст или опадање степена испољености неког обележја субјекта” (Ивановић 2015: 401) ауторка назива м у т а т и в и м а, по угледу на Маслова (1984: 13, према Ивановић 2015: 401–402). Дати глаголи указују да се са развојем ситуације у времену мења степен испољености обележја – расте (прогресивна или адлативна мутативност, као у глаголу *јачати*) или опада (регресивна или аблативна мутативност, као у глаголу *слабити*) [Ивановић 2015: 402]. При томе, тачка од које почиње степеновање може бити нулта, што подразумева да пре тога обележје уопште није било испољено, те се своди на значење ‘постајати X’, и заправо представља подтип почетног значења; степеновање се такође може започети од било ког степена испољености обележја после кога оно постаје све јаче или слабије изражено, те се своди на значење ‘постајати (све) више/мање X’ (Ивановић 2015: 402). Мутативи се, због ограничености на унутрашње степеновање, елемент фазног значења те релативно ограничену мотивну базу смештају на периферију категорије градуелности (Ивановић 2015: 402). Слична семантика степеновања јавља се и код фактитивних глагола који се могу свести на дефиницију ‘чинити да Y постане X’, као што су *јачати*, *повећавати*, *слабити*, *смањивати* и сл. (Ивановић 2015: 402).

М. Ивановић објашњава принципе нормативног и селективног степеновања на примеру глагола. Нормативно степеновање подразумева градуелну локализацију у односу на неку норму, која може бити уобичајен степен испољености процесуалног обележја, при чему се издвајају еквативност (колико је уобичајено) и диферентивност (више или мање него што је уобичајено); норма може бити и модална, што подразумева адекватност (колико је потребно) и ексцесивност (више или мање него што је потребно) [Ивановић 2015: 405]. Значења појачаног или ослабљеног интензитета обично се укрштају са аспектуално-акционалним значењима попут почетности, резултативности и сл., која се често уводе путем различитих префикса (Ивановић 2015: 405), што је видљиво и у нашем корпусу. С друге стране, селективно степеновање подразумева нпр. глаголе којима се исказује да једно лице врши радњу успешније (боље, дуже, интензивније) од другог лица, а који се у литератури често називају мајоративним глаголима (Грубор 1953, Тошовић 2009; према Ивановић 2015: 404). Код ових глагола, локализација у односу на градуелни локализатор често је исказана префиксима – изнад локализатора, нпр. *надживети*, *надиграти*; превазилажење локализатора, нпр. *прерастати*; удаљавање од степена испољености обележја процесуалне ситуације који је

достигао други објекат компарације (аблативност), нпр. *одбацити*; усмерености ка достизању тог степена, и изједначавање са њим, нпр. *дорасти* (Ивановић 2015: 405).

2.1.8. У речницима српског језика не наводи се термин *интензификатор*. Појам *интензитета* дефинисан је у РМС као ‘јакост, јачина, снага; величина снаге, напетости; напетост, интензивност’, док је у РСАНУ изједначен са појмом *интензивности* – ‘особина, стање онога што је интензивно, снажно, јачина, снага; степен јачине, снаге’. Лексема *интензиван* у РСАНУ објашњена је као ‘који се истиче снагом, јак, врло жив; напрегнут, силан, снажан; бујан, буран’, а у РМС је појам дефинисан релативно слично – ‘који има карактер јаке активности, појачан, јак, жив, упоран’. Појам *интензификације* објашњен је само у РСАНУ као ‘појачавање интензивности, интензитета; појачана интензивност, висок степен интензитета’, а глагол *интензивирати* као ‘1. учинити интензивним, појачавати; 2. **се** постајати интензиван појачавати се’. Ниједна од наведених лексема није обележена као лингвистички термин, а све оне према речницима обележавају искључиво висок степен интензитета или појачавање степена интензитета.

2.1.9. Термин *интензификатор* (за врсту модификатора) редовно се употребљава код англосаксонских аутора. Класична студија на ову тему јесте *Degree Words*, аутора Двајта Болинцера (1972). Он користи назив *интензификатор* за свако средство које скалира неки квалитет, било навише или наниже, или пак негде између: „I use the term intensifier for any device that scales a quality, wheter up or down or somewhere between the two” (Bolinger 1972: 17). Његова употреба датог термина доста је широка, будући да он у обзир узима како повишен, тако и снижен степен неког квалитета и у дефиницији се не ограничава на једну врсту речи, иако се у енглеском језику интензификаторима сматрају првенствено прилози, често само они са значењем појачавања. Важнији речници енглеског језика дају различите дефиниције. Тако, на пример, под одредницом *intensifier*, *Cambridge Dictionary* даје следеће значење: ‘a word, especially an adverb or adjective, that has little meaning itself but is used to add force to another adjective, verb, or adverb’, при чему се, као што се види из датог навода, овај појам првенствено односи на прилоге и придеве, те на појачавање значења. *Oxford Dictionary* нуди следећу дефиницију: ‘an adverb used to give force or emphasis’, где се поред наглашавања да се као интензификатори јављају прилози наводи и њихова емфатичка функција. У Кристаловом лингвистичком речнику налазимо објашњење: ‘A term used in some grammatical classifications of words to refer to a class of adverbs which have a heightening or lowering effect on the meaning of another element in the sentence’ (Crystal 2008: 248), где се такође узима у обзир и снижавање интензитета значења неке јединице.

2.1.10. Узимајући у обзир прегледану литературу, можемо приметити да се интензитет и интензификација често сматрају стилско-експресивном категоријом, која, иако је у основи врста степеновања, истовремено може бити сматрана типом модалности. Примери из нашег корпуса укључују како експресивно обојене идиоматске изразе и фразеологизме (нпр. *умирати од глади*), тако и перифразе које нису маркиране на овај начин (нпр. *Расте потрошња струје*), те експресивност и субјективна оцена неће бити узети као критеријуми за њихову класификацију. Интензификаторима ћемо сматрати све глаголе који количински описују испољеност неке особине или својства, односно интензитет одвијања процеса исказаног именицом, било да су експресивно обојени или нису, при чему се, често због творбених карактеристика, али и саме природе глаголског значења, ова модификација може укрштати са семантичким компонентама попут почетности, резултативности, терминативности и сл. При томе, интензификацију сматрамо врстом модификације неког садржаја, и то таквом која подразумева било који тип скалирања тог садржаја – навише или наниже – односно подразумева и појачавање и ослабљивање значења друге јединице, исказивање мањег или већег степена (Bolinger 1972, Quirk и др. 1985). Наш појам интензификације највише би одговарао појму интензивирања, односно градуативне интензификације који користи А. Јањушевић Оливери, односно појму градуелне квантификације код П. Пипера.

Значајан број глагола-интензификатора који припадају нашем корпусу јесу мутативи, или њихови фактитивни корелати. Степеновање, односно промена изражености обележја обично је већ садржана у њиховој примарној семантици, а тај податак пресликава се на степен интензитета који обележавају унутар перифраза (опадање или раст). Функцију интензификатора ипак не може понети сваки мутатив. Способност интензификације значења именице у перифрази ипак првенствено зависи од изворног домена стварности коме припада примарно значење глагола, односно од везе између тих домена и концепта интензитета (тако глаголи који означавају промену димензија могу функционисати као интензификатори, нпр. *Мајсторовић је морао поново да снизи тек повишену производњу на пет стотина пари ципела дневно* (ККК); али не и нпр. *жеднети*).

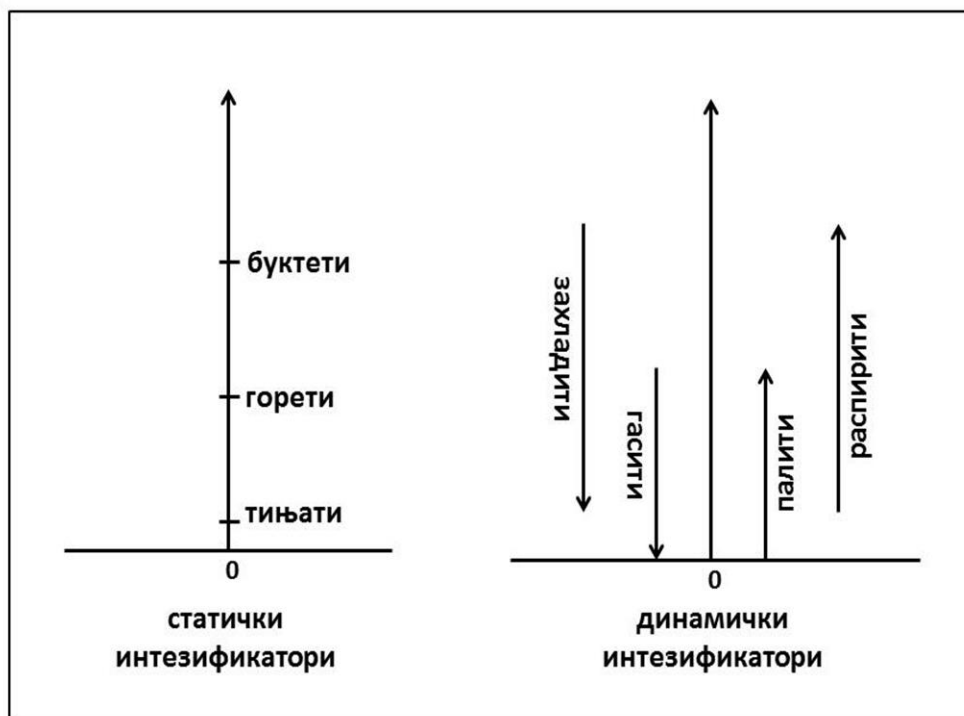
У теорији семантичких локализација, центар скале градације представљене као једнодимензионални вертикални простор заузима нулта тачка у односу на коју се врши степеновање, односно локализација објекта градације (Ивановић 2015: 400–401; Пипер 2002: 63), а вредности које се степенују смештају се изнад или испод те тачке. У нашем случају, међутим, велики број глагола из корпуса отелотворује концепт динамичке

интензификације о коме је било речи, а који подразумева промену степена интензитета испољености неког обележја односно интензитета одвијања процеса, који може (иако не мора) почињати од нулте вредности, што значи да обележје претходно није било испољено, тј. да се процес није одвијао, те дата тачка заправо представља почетак радње, стања, или збивања. Због тога би скалу интензитета за потребе овог приказа било погодније замислити као вертикалну линију која почиње нулом и неограничено се протеже навише. Нулта тачка би тако представљала, у зависности смера кретања вредности, почетак или крај одвијања процеса, или испољавања својства, те тиме и нулти, минимални степен интензитета, при чему се ниске вредности смештају близу ове нуле, а високе више на датој скали, док сама норма у односу на коју се својство или процес процењују може имати било коју вредност. При томе, ниједан процес не може имати негативну вредност интензитета, иако она може бити мања од очекиване или прототипичне (нормативне) вредности, која може бити смештена било где на скали, у зависности од посматраног ентитета и перспективе посматрача. И за различите глаголе из исте семантичке групе норма може бити различита. То је нарочито уочљиво код глагола који припадају домену промене топлоте (тј. домену ватре, као што је приказано у Драгић 2017), код којих се, рецимо, глагол *горети* обично узима као референтна тачка (*тињати* – ‘слабо горети’: *Сумња тиња у нама* [Помало сумњамо]; *буктети* – ‘јако горети’: *Незадовољство у нама букти* [Веома смо незадовољни]), док је за њега тачка поређења нулто стање, тј. одсуство пламена (*У мени гори бес* [Веома сам бесан]). Норму, дакле, не морамо посматрати као нулту вредност, већ скалу интензитета можемо представити као осу која почиње нултом вредношћу, која се може схватити као минимални, најмањи могући, почетни или завршни степен одвијања процеса, па тиме и његовог интензитета. Скала се протеже вертикално навише потенцијално до бесконачности, али могуће је приметити да неки од глагола исказују замишљену максималну вредност интензитета одвијања неког процеса – нпр. *кипети*: *Олга је кипела од беса* (КЛФ). Ову вредност је понекад ипак могуће и превазићи, када израз почиње да означава ексцесивност, будући да је имплицирани горњи лимит пробијен и интензитет се попео преко границе до тада замишљене могућности⁹⁵ – нпр. *прекипети*: [...] *али је незадовољство у радништву прекипело* [...] (КП).

---

⁹⁵ Драгана Вељковић Станковић, пишући о значењу и употреби интензификатора *ултимативан*, објашњава да максимална екстензија подразумева лимитираност, те да се указивањем на екстреман досег упућује на границе преко којих је даља експанзија немогућа (Вељковић Станковић 2018: 35). Прекорачење ове границе морало би, по ауторки, указивати на излазак из категорије те последично неприпадање

У складу са објашњеним појмовима апсолутног и релативног степеновања, глаголе можемо поделити у групе апсолутних (или статичких) интензификатора, те релативних (или динамичких) интензификатора. Важно је напоменути да се један исти глагол употребљен у различитим структурним моделима може понашати на различите начине, те бити сврстан у различите класе интензификатора, будући да се може посматрати из више когнитивних перспектива које омогућавају сагледавање вишеструких аспеката једног концептуалног домена или појма. Разлику између њих погодна је показати на примерима глагола са значењем промене топлоте, односно интензитета пламена:

истом скупу, због чега позиционирање вредности на крајњој граници скале преко које се не може има значење „квантитативно-квалитативног ексцеса” (Вељковић Станковић 2018: 36). У нашим примерима, међутим, захваљујући начинима на које се извесне појаве концептуализују, пробијање замишљене границе максималне вредности понекад је могуће и управо оно означава претераност, ексцес, вишак преко потребе и преко онога што се сматрало могућношћу.

Апсолутни (статички) интензификатори	Релативни (динамички) интензификатори
<p><i>Код нас тиња сумња.</i></p> <p><i>Он је горео од жеље.</i></p> <p><i>Она букти страићу.</i></p>	<p><i>Страст се гасила.</i></p> <p><i>То је потпалило расправу.</i></p> <p><i>То распирује антиамериканизам.</i></p>

2.2. Статички (апсолутни) интензификатори

Апсолутно или нормативно степеновање заступају глаголи који обележавају једну тачку на скали интензитета. Они наглашавају *степен* на коме се процес одвија, односно висок или низак степен заступљености неког својства или испољавања неког стања, у односу на неку норму, имплицитну референтну тачку коју одређује говорник, која најчешће представља уобичајену интензитетску вредност датог обележја или процеса. Њихово значење у перифразама може се свести на значење прилошких или придевских интензификатора или, како их А. Јањушевић Оливери назива, градуативних интензификатора (Јањушевић-Оливери 2013: 543) – ‘јак, врло, веома, много’; односно ‘мало, помало, слабо’. П. Пипер наводи облике *много, веома, врло, мало* и семантички их класификује као релативне квантификаторе, првенствено за квантификацију нерашчлањивих (недискретних) објеката (Пипер и др. 2005: 877). Он употребљава термине *интензификатор* и *деинтензификатор* како би означио указивање на количину већу, односно мању од уобичајене. Ми одлучујемо да ову терминолошку опозицију избегнемо, како не би дошло до мешања са општим термином *интензификатор* који користимо за глаголе који обележавају и низак и висок интензитет. П. Пипер користи одредбу *релативни квантификатори* како би указао на то да је овај тип квантификације резултат поређења, али будући да је градуативни локализатор, као тачка са којом се нешто пореди, овде нека имплицитна норма, а не нека ранија вредност истог својства у истом објекту или у другим објектима, интензификатори чије се значење у изразу може свести на њих нису релативни интензификатори.

Глаголи које сврставамо у ову групу исказују апсолутне вредности, које нису експлицитно упоређене са другим вредностима, позициониране су на одређеним тачкама на вертикално замишљеној скали интензитета и у значењу није истакнуто нити релевантно да ли су до те тачке доспеле као резултат померања са неке више или ниже тачке. Њима се дакле неки процес или својство одређује као интензивно или слабо према

некој имплицираној нормативној вредности (која може бити и нула, тј. непостојање својства/процеса), без обзира на то да ли је у другим околностима било другачијег интензитета. Процес или својство просто постоје или се одједном појављују већ са тим одређеним степеном интензитета и на скали могу бити представљени статичном, непокретном тачком. Глаголе употребљене на овај начин називаћемо а п с о л у т н и или статички интензификатори.

Код нас већ дуго тиња сумња у веродостојност увезених лекова (КП) → [Ми већ дуго помало сумњамо у веродостојност увезених лекова]; [...] *у тами светиња трепери*⁹⁶ *нова нада и глас који се чује са истока* (ИНГ) → [... у тами светиња има мало наде / помало се надамо ...]; *Сада ме изгриза сумња* (ИБЖ); *Радња филма смештена је у Лос Анђелес са нагласком на атмосферу златне ере Холивуда која прити романтиком каква се не виђа сваки дан* (ИЛЛ); *Фердинанд и Рисе: Клопће сијати од среће* (ИБ92); *Дан када се врх Пентагона следио од ужаса* (ИВ).

2.2.1. Статички интензификатори ниске вредности

Структурни модел перифразе	Пример
NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz}	<i>Код нас већ дуго тиња сумња.</i>

Статички интензификатори ниске вредности могу се замислити као тачка лоцирана ниско на замишљеној скали интензитета – тачка која је релативно блиска нули и налази се испод уобичајене, нормативне вредности за посматрано својство или процес. Њихова значења, како је већ напоменуто, у перифразама се своде на ‘мало, помало, слабо’ и сл., и овакви примери су релативно малобројни. Неки од њих подразумевају низак степен интензитета чије се повећање очекује (нпр. *тињати*, *спавати*, *дремати*), а код неких је низак интензитет истакнут обележјем испрекиданости процеса (*светлуцати*, *треперити*). Они се, дакле, доживљавају само као тачка која се на скали интензитета налази ниско, близу нуле, без идеје о преласку раздаљине од нуле до те тачке.

Код нас већ дуго тиња сумња у веродостојност увезених лекова (КП); [...] *и јака жеља да откуцаје свог срца преточи у тонове којима ћемо се радовати, а*

⁹⁶ Иако овај глагол означава наизменично смењивање слабијег и јачег интензитета, чини нам се да се ова испрекиданост у целини ипак доживљава као низак интензитет.

који ће дуго треперити у сећању (КП); [...] неко тајанствено задовољство које је притуљено светлуцало у њиховим очима говорили су да они знају шта знају (КДСт); Тако је моја сумња спавала – али немирно (КДП); Убилачке и варварске снаге које дремају у човековој цивилизацији, беспримерно су се испољиле, отворио се понор (КЗ); И док прво узбуђење за трепери и нестане за мушкарце, оно никада не нестане код жена (ИНЗ); Младић је, истог тренутка, осетио радост и духовни мир; за светлуцала је нада да ће [...] (ИСВ).

2.2.2. Статички интензификатори високе вредности

Структурни модел перифразе	Пример
$V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$	<i>Горео је од жеље да победи.</i>
$\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Тамо куља незадовољство. Сада ме изгриза сумња.</i>
$V_{Intenz} + \text{INSTR}_{Adv-Pred}$	<i>Обасипа је пажњом.</i>
$V_{Intenz} + \text{У-ЛОК}_{Adv-Pred}$	<i>Грцају у немаштини.</i>

Статички интензификатори високе вредности описују присуство својства или одвијање процеса на високом степену интензитета, те на вертикалној скали одговарају тачки веома удаљеној од нуле, која се налази више у односу на уобичајену норму интензитета испољавања својства или процеса. У односу на статичке интензификаторе ниске вредности, ова група је далеко бројнија, обухвата све структурне моделе и пресеца различите семантичке класе глагола.

2.2.2.1. Овде спадају сви глаголи који се употребљавају у оквиру структурног модела $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$. Дати модел именицу поставља на формалну позицију активног узрока (Ивић 1954: 188) типа ефектор, те се глагол тумачи као ефекат, последица, манифестација високог интензитета процеса, што је већ објашњено у т. 1.2.2.4. Ово значење по правилу није зависно од промене глаголског аспекта и тумачење глагола као индикатора високог интензитета у овим случајевима зависи једино од могућности да се основни семантички садржај глагола разуме као потенцијална последица неког интензивног стања, те се глагол своди на интензификатор ‘много, врло,

веома': *Горео је од жеље да победи* [← Много је желео да победи]. И овде се обично јављају несвршени и непрефиксирани облици који описују постојање својства на високом нивоу интензитета, али чак и уколико се јави облик који би могао указивати на поступно долажење до одређеног степена и прогресију (са префиксом или без њега), што је карактеристично за динамичку интензификацију, тај податак у интерпретацији није релевантан, и не обележава постепено повећање интензитета. Већ само јављање, иницијација последице указује на веома висок интензитет узрока, те њен претходни или даљи евентуални развој не мењају начин тумачења израза. Значење конструкције своди се на 'бити/постати веома X', или 'осећати јако X', где је X својство или стање обележено именицом, и типично припада домену физиолошких појава, психе и емоција – *бубри од поноса / набубрио је од поноса* [← веома је поносан / постао је јако поносан] ≠ [све је поноснији / постао је поноснији].

Али изнад свега тога, дама је неко ко чини да њен мушкарац набубри од поноса и жели је сваки дан више (ИМГ); *И Шакира би позеленела од зависти [...]* (ИНД); *Фердинанд и Рисе: Клоп ће сијати од среће* (ИБ92); *Режисер Срђан Спасојевић сигурно скаче од среће – монструм звани цензура препречио му је пут* (КП); *[...] зашто ова генералска свечаност није обављена 13. фебруара па да све грми од званичности и достојанства* (КП); *Падам од умора, али не могу да спавам* (КЈЖ); *[...] искористите попуст до 70% и драгој особи поклоните књигу – сигурни смо да ће зацвркатати од среће!* (ИФ); *До тада ћемо морати да дрхтимо од неизвесности и да нагађамо шта је велики државник смислио* (КПШ); *Јарац данас може да пева од радости* (ИСМ); *[...] Ђоковић се соучио с полетним и надахнутим 28-годишњим супарником који је горео од жеље да победи младог лава светског тениса* (КП).

2.2.2.2. Као статички интензификатори високе вредности готово увек се тумаче и глаголи у конструкцији $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz} [+ AKUZ_{Obj-SemSubj}]$, када обележавају дејство снажне оштећујуће или дезинтегришуће силе, тј. стања исказаног именицом на експеријенса. И у овом моделу најчешће се јављају несвршени глаголи без префикса који обележавају оштећивање ентитета (експеријенса) ухваћено у тренутку свог трајања. Ни овде потенцијално значење успореног одвијања радње, постепености или напредовања нема утицаја на тумачење интензитета. Ови глаголи означавају висок интензитет процеса обележеног именицом и сама способност силе да делује на доживљавача

представља основу за овакву интерпретацију, а податак да ли се резултат тог деловања мења, постепено напредује у времену или је тек почео да се појављује или се завршио није нарочито релевантан. Интензитет процеса не пореди се са интензитетом у прошлим стадијумима његовог одвијања, већ се само извештава о постојању или појави процеса са високим степеном интензитета – *Температура га ломи : Температура га је изломила* [← Има ја к у температуру : Имао је ја к у температуру]. Значење појачаног интензитета може бити додатно истакнуто прилозима – нпр. *Харијету већ озбиљно цена параноја; [...] сумња је почела опасно да ме нагриза*. Адвербијалом се може активирати и експлицирати и обележити постепености и прогресије код неких глагола, те се у тим случајевима они могу тумачити као релативни, динамички интензификатори, којима се интензитет садашњег стања пореди са интензитетом тог стања у другим временским периодима, при чему процес траје – нпр. *Међутим, сваким даном њу је све више ломила жеља* (КДЦ).

Сад ме овако кида страх да ће добити на суду и да ћу ја морати да продам свој стан како бих га намирила (ИПКЛ); *Харијету већ озбиљно цена параноја* (КЛФ); *ТЕМПЕРАТУРА ГА ИЗЛОМИЛА* (ИК); *Бол ме је смрвио* (МД); [...] *да је кафу само из ње пила и увек пита јел може из оне шоље и ево сад ме једе кривица што јој нисам поклатио шољу [...]* (ИТТ); *Ма, нас изједа страх да данас-сутра опет не будемо истерани на улици [...]* (КП); *Зато се већ у среду нацртах у банци, иако ме живи срам појео, да подигнем оне преостале две хиљадарке на текућем рачуну* (ИП); [...] *то је једноставно била сумња која разједа [...]* (Б92к); *Гризе ме савест* (КП); *Сада ме изгриза сумња* (ИБЖ); [...] *сумња је почела опасно да ме нагриза* (КБ); *Бајагу дрма трема* (ИН); *С друге стране, ситни кладиоци, баи као и они које тресе страст, избегавали су да се кладе на кандидате [...]* (КИЛ); *Сте же ме нека туга око срца* (ИБСС); *Стисла ме јесте најтежа болест* (КП); *Сиромашни смо, плашим се, болест ме притисла [...]* (КП); [...] *са једне стране, а са друге ме гуше проблеми у браку* (ИСВ); *Изјутра ме туга убије [...]* (ИРТС).

2.2.2.3. И глаголи који се употребљавају у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{INSTR}_{\text{Pred}} [+ \text{AKUZ}_{\text{Obj-SemSubj}}]$ типично се интерпретирају као статички интензификатори високе вредности. Ове конструкције често се могу трансформисати у модел $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$ без велике промене значења, те видимо да је инструментал повезан са каузалном интерпретацијом

конструкције – *Она зрачи самопоуздањем* [← Она зрачи од самопоузања]. Глагол описује последицу високог интензитета својства исказаног именицом. Када је глагол транзитиван, именица у инструменталу, која упућује на својство субјекта, може бити представљена као средство, захваљујући чијем интензитету се постиже одређени ефекат код другог учесника ситуације који се налази на позицији објекта и на кога се врши утицај – *Лепотом је излуђивала најопасније криминалце* [← Била је толико лепа да је излуђивала најопасније криминалце ← Била је јако лепа]. Појам обележен именицом у инструменталу може бити замишљен и као супстанца која се у великој количини изручује на другог учесника ситуације. Ова велика количина представља висок интензитет. Чак и у случају када је именица у множини, глаголом се не врши само њено просто квантификовање, будући да именица у том случају обележава какву радњу. Пример за то је [...] *обасипа Веру грдњама због закашњења* [...], где се именицом *грдња* именује појединачна радња која се понавља много пута у веома кратком временском периоду, што се тумачи као ‘интензивно грдити некога’. Интензитет је овде, дакле, број понављања радње у јединици времена (в. о учесталости у т. 2.1.2 – Ристић 2015: 83; 97). И овакви примери тумаче се као статички интензификатори јер нема континуираног раста интензитета радње и кретања од једне тачке ка другој тачки на вертикалној скали интензитета – радња се одвија много пута, у кратком периоду, дакле у високом интензитету: [...] *обасипа Веру грдњама због закашњења* [...] [← Много грди Веру због закашњења].

У свом великом финалу, дидактички насловљеном „Зашто једна кашика?“, које врви како логичком, тако и моралном досљедношћу [...] (ИПШ); *Радња филма смештена је у Лос Анђелес са нагласком на атмосферу златне ере Холивуда која при ти романтиком каква се не виђа сваки дан* (ИЛЛ); *Сигурно и ви познајете неку особу која зрачи самопоуздањем* [...] (ИУС); [...] *јавна сцена* [...] *грми оптужбама, увредама, претњама, речју, „говором мржње“* (КП); *Лепотом је излуђивала најопасније криминалце* (ИБ); *Заиста ме излуђује својом тврдоглавошћу* (КАНД); [...] *Небојша Медојевић слуђује политичку јавност неистинама и преварама* (КП); [...] *обасипа Веру грдњама због закашњења* [...] (КУЧ); *Па жња којом јавност засипа поп звезде неопходан је предуслов успеха* [...] (КП).

2.2.2.4. И у моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ могу се јавити статички интензификатори високе вредности. Глаголи из ове групе, као и претходних група, означавају одвијање

датог процеса или постојање својства на високом нивоу интензитета, без података о начину постизања тог нивоа променом од мањег ка већем. И овде су обично у питању глаголи несвршеног вида, будући да перфективизација готово увек подразумева и уметање информације о промени интензитета са једног степена на други, што сматрамо динамичком интензификацијом.

[...] *а срца отворена, искрена и чиста, из којих просто липте позитивне емоције* (ИСЈБ); *Куља незадовољство у Мурињовом табору* (ИСП); *Гардијан осуо коментаре на Брауна* (КРТС); *До тада, и даље пламти суклоб медијских радника и председника Цокића* (КП); [...] *усхићено прича ова крхка, грацилна жена, из које исијава снажна енергија* (КП); *Рад на себи изнутра се види и унутрашње задовољство просијава кроз све споља* (ИКЗН); *Са балкона и из задњих редова партера сева мржња и једноумље* (КП); [...] *у њој тутњи гнев* [...] (ИК); *Видици се сужавају, мислиш да ако пустиш глас заурлаћеш, немоћ вришти из тебе* [...] (ИЛБХБ); [...] *водио се рат, дивљале су препирке по кулоарима* [...] (КП); [...] *свирепост је махнитала, Срби су натицали српске главе на кочеве и носили их уз своје чете, као украс* (КУГ); [...] *иако су пљуштала обећања да ће и републичка влада помоћи* [...] (КП).

2.2.2.5. Мањи број примера реализује се у моделу $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$ И то су углавном конструкције са глаголима *давити се*, *гушити се* и *грцати* у којима се они удружују са именицама које имају значење неких негативних емотивних стања или околности у којима се субјекат налази. Значење високог интензитета заснива се у овим примерима на количини супстанце која дави или гуши онога ко се у њој налази, те префикси немају утицаја на интерпретацију типа интензификатора – значење је исто у конструкцијама *давити се у сузама* или *удавити се у сузама*. У оба случаја тумачимо их као ‘много плакати’, јер било да се процес представља као ухваћен у једном тренутку или се говори о њему као завршеном, он је резултат чији је узрок велика количина суза. У истом моделу може се појавити и глагол *грезнути/огрезнути*, али се такви изрази увек тумаче као динамички прогресивни интензификатори, будући да се количина овде повезује са дубином и кретањем наниже (повећање дубине је повећање интензитета), нпр. *грезнути у беди* [бити у беди и све више у њој пропадати ← бити све беднији].

И док се Хасан и даље давио у тужној сметености, везир искористи своју предност (КСМ); *Сада ћу свакако бити кажњена тиме што ћу се удавити*

у сопственим сузама (КА); [...] иначе бисте се и ви подавили у дуговима и покраденим кредитима (ИПФ); [...] док су грађани грцали у немаштини, што је довело до буне [...] (КП); Мајкл и Џоана су се гушили у мору досаде и устаљених обавеза које су њихов брак претвориле у споро путовање зарђалом пругом (КП); [...] урлао је, хватао њене ноге, бутине, гризао је по раменима и мишицама, давио се у страсти (КРУП); Не бисмо били рогоње, нити бисмо се гушили у љубавним јадима и еротским пропињањима [...] (КП).

2.2.2.а. Статички интензификатори максималне вредности

У оквиру статичких интензификатора високе вредности можемо издвојити одређени број примера који описују максимални степен интензитета. Као што је и у литератури истакнуто, замишљена скала интензитета састоји се од приближних вредности и обично укључује еквативност, те степене мањег, већег и максималног отклона од референтне тачке, при чему се не мора сваки степен увек реализовати (в. т. 2.1.2). Максималан интензитет подразумева максималну екстензију, екстреман досег појаве после које је немогућа даља експанзија (Вељковић Станковић 2018: 35). Да бисмо израз могли тумачити као представу максималног интензитета, потребна је, дакле, свест о лимиту, о граници која обележава највећу могућу интензитетску вредност датог својства или процеса, што одговара концепту суперлативности (в. Пипер и др. 2005: 865). Значење глагола се овде може свести на ‘сасвим, до крајњих граница, најјаче’.

2.2.2.а.1. Ова свест о максималној вредности присутна је нпр. код глагола *удрвени се, скаменити се, окаменити се*, који основним значењима описују претварање у камен или дрво, који се узимају као еталони тврдоће, као максимално тврди ентитети, чиме се истиче да је интензитет страха, концептуализован као ТВРДОЋА (која може представљати укоченост), на свом максимуму, крајњој могућој вредности. Оваквој интерпретацији доприноси и идеја о покретљивом ентитету који постаје непомичан, што је његова потпуна супротност. Ови изрази дакле имају значење ‘сасвим се уплашити’.

Удрвенио сам се од страха [...] (ИТО); Скаменим се од страха када помислим да ћу једнога дана и сам послати дете у неку београдску школу (КП); Изрека „Окаменио се од страха” честа је у народу (КП).

2.2.2.a.2. Слично је и са глаголима који подразумевају промену агрегатног стања под утицајем промене температуре, па тако нпр. *следити се од страха* можемо тумачити као ‘бити сасвим, до крајње границе уплашен’, будући да се СТРАХ концептуализује као ХЛАДНОЋА. Максималан интензитет страха представља се као максимална хладноћа – она која доводи до залеђивања садржатеља, који представља доживљавача. Тако је и са глаголима *кључати*, *врети* и *кипети*, који описују највиши могући степен загревања течности која представља процес, као и са глаголима *ужагрити*, *ужарити* се који описују стање усијања услед максималног степена загревања. Сви они се јављају као статички интензификатори првенство у моделу $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$.

Ледио сам се од страха, слушајући те приче (КДВ); *И ово је довољно да се обичан човек заледи од страха* (КР); *Дан када се врх Пентагона следио од ужаса* (ИВ); *И да се са њим смејемо док нам тај смех не постане језиво познат. И онда да се смрзнемо од страха [...]* (КП); *[...] мало северније у провинцији Формоса кључа незадовољство [...]* (КП); *Из Приштине стижу поруке да тамо заправо све ври од нестрпљења* (КП); *Олга је кипела од беса* (КЛФ); *Очекивано, друштвене мреже у жариле су се од критика на Леонардов рачун [...]* (ИК); *[...] упитао је ко је ближи и ужагрио од радости сазнавши да Кузмин станује буквално ту [...]* (КММ).

2.2.2.a.3. Има основа да се на овај начин тумаче и изрази са глаголима који означавају завршетак живота попут *умрети*, *пресвиснути*, *цркнути* и сл. који се у изразима представљају као екстремне, крајње последице неких стања. Смрт је представљена као ултимативна, крајња могућа последица, која наступа при највећем могућем интензитету изазивача – оно што је крајње постаје максимално путем замене хоризонтално концептуализоване парадигме вертикалном (Вељковић Станковић 2018: 36). Последњи стадијум у хоризонтално замишљеном току живота (који при том заиста и може бити последица одређених стања) окретањем положаја скале у вертикалу почиње да се доживљава као максималан интензитет, заузимајући највише, гранично место на скали⁹⁷.

---

⁹⁷ Д. Вељковић Станковић објашњава ову појаву употребом различитих метафора за неевалутивно и евалутивно поређење, где се прво доживљава као као удаљеност између упоређених ентитета, а друго као вертикална дистанца између два ентитета, при чему важи и метафора МОЋНО/ДОБРО ЈЕ ГОРЕ и СЛАБО/ЛОШЕ ЈЕ ГОРЕ – ово подстиче мутацију семе ‘финално’ (крајње, последње у низу) у сему ‘изразито’ (интензивно / велико / врсно) [Вељковић Станковић 2018: 36–37].

Грчки су богови, тврди Ниче, [...] помрли од смеха када им је саопштено да постоји само један бог (ИД); Администратор се гушио од жеље да раскринка зликовце [...] (КММ); То је бескрајно забављало децу која би се сваки пут угушила од смеха [...] (КПР); Он се умало не задави од мржње [...] (КТД); Ах, свиснућу од туге! (ИВ); Било је забавно, али сам опет пресвиснуо од страха (ИВИ); Немци ће поцркати од зависти (ИБ92); [...] ја сам пио вино и гурао флашу према Дулету и Мирзи, да деца не прецркну од страха (ИПМ); Чаршија гине од радозналости, али Аљо упорно ћути (КПВ); Загинула сам од посла (МД); Где се у свету људи највише „убијају” од посла (ИТ).

2.2.2.а.4. Максималан интензитет могу означити и глаголи *цветати* и *цвасти*, који представљају врхунац развојног циклуса биљке и могу се посматрати у систему метафоричних преноса преко којих се различите појаве концептуализују као БИЉКЕ (в. т. 1.2.2.2.3), а различити стадијуми развоја биљке повезују се са одређеним степенима интензитета. Најизразитији, највиши, врхунски степен развоја одговара врхунцу интензитета који процес или својство може имати у свом постојању.

Љ У Б А В Ц В Е Т А (ИБ); Чак је и културни дијалог у то време цвао (КП); [...] стопа незапослености је већа од 20 одсто, корупција цвета а не смирује се рат између левичарских герилаца [...] (КП).

2.2.2.б. Статички интензификатори ексцесивне вредности

П. Пипер наводи да се ексцесивна значења налазе на пресеку категорије градуелности и модалности и да припадају њиховим периферијама, те да им се семантичко тежиште налази у оквиру значења прекорачења могућности, потребе или обавезе (Пипер и др. 2005: 864–865). Ова значења припадају систему језичких средстава за изражавање степена довољности и односе се на „‘прекограничне’ случајеве испољавања особине, својства, стања и сл.”, а поред исказивања степена, ексцесивне конструкције исказују и оцену о степенованој појави (Пипер и др. 2005: 865). Све перифразе у којима глагол обележава ексцесивност као тачку на скали интензитета у нашем корпусу односе се на вредности изнад замишљене границе могуће, потребне, пожељне или обавезне јачине својства или процеса. Значење глагола у оваквим

конструкцијама интерпретира се као ‘превише, претерано, преко мере / могућности / и више него што је потребно / пожељно’.

2.2.2.б.1. У овој групи типично се налазе перифрастичне конструкције типа $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$. Многи глаголи из семантичке класе промене интегритета који се у овом моделу јављају могу обележити претеран интензитет – именица у таквој перифрази обично означава неко физиолошко, психолошко или емотивно стање концептуализовано као супстанца у садржатељу, док се есперијенс таквог стања концептуализује као садржатељ. Стање које је претерано интензивно замишља се као превише велика количина супстанце која стога врши превелик притисак на садржатељ који се под њим дезинтегрише, распада, оштећује, уништава, и садржај пробија његове границе. Овакво тумачење најчешће је када су у питању стања која се доживљавају као непожељна и такви изрази имају негативну конотацију. У саставу перифраза могу се јавити и именице које означавају позитивна стања, као што је *смех*. Није сасвим једноставно одредити треба ли овакве конструкције тумачити другачије од неких које исказују максималне вредности – *умирати од смеха : кидати се од смеха* – будући да се у оба случаја може рећи да основно значење глагола упућује на уништење садржатеља. У првом случају оно је заправо екстремна могућа последица стања. У другом случају, међутим, метафоричка слика упућује на садржај који пробија границе садржатеља јер је количина тог садржаја постала превелика, а количина садржаја једнака је интензитету процеса. Сматрамо стога да конструкције овог типа можемо сврстати у ову групу.

Ја сам хтео да експлодирам од беса (КП); Столе – да пукне од беса (ККЦТ); Кад на то помислим, препукао бих од муке и јада (КЦН); Изгледало је да ће и краљ да прсне од једа и да прекине мољакање [...] (КП); [...] Пике и његово друштво [...] кидали су се од смеха (КРТС); Око 7, 7:30 легнем да спавам, поцепам се од спавања до 9:30 па на базенчић [...] (КП); Наравно да се због новца не сламам од посла, али волим да певам (КП); Ови с друге стране су се, опет, поломили од посла (КП); Он се развалио од јела (ИПИ); Разбио сам се од посла (ИВ); Ја знам десетине људи који имају средњу школу и растурају се од посла у Србији (ИБ92к); Распада се од муке: Не зна где бије! (ИК); А ти си тако безбрижан, ни не

помишљаи да ми кидаи срце на комаде сваки пут кад се стегне и распрсне од љубоморе, туге и тескобе (ИЈД)⁹⁸.

2.2.2.б.2. Овде можемо уврстити и глаголе попут *изгорети, изгарати, сагоревати и прегорети* који такође описују потпуно уништење садржатеља због дејства превише снажне ватре која се у њему налази. Интензитет већи него што би требало да буде имплициран је, дакле, његовим непожељним, штетним, разарајућим ефектом.

[...] претпоставља убогој птичици што сагоре од љубави према њој (КП); [...] али то је тако докле год код њих изгарате од рада (КП); Пре неколико година очарала вас је улогом Звездане која изгара у жељи да постане звезда [...] (ИНН); Итудис прегорео од беса због пораза од Звезде (ИЕ).

2.2.2.б.3. Као исказивање превеликог и непожељног степена интензитета могу се схватити и изрази са глаголима у којима је лудило представљено као екстремна последица неког стања. О концепту ЛУДИЛА као потпуног одсуства емоционалне контроле говорили смо у претходном поглављу (в. т. 1.2.2.3 – ЛУДИЛО), и оно се схвата као крајњи могући резултат максималног степена емотивног растројства, те излажење изван граница ‘нормалног’.

[...] баш тад лудим од жеље за тобом [...] (ИС); Цео интернет је полудео од нервозе [...] (ИБЖ); Од паре, топлоте, распарене и омекшане до костију, да излуде од беса, певале су (КНК); Понекад ми се чини да живим на Дивљем западу. Избезумим се од шока на београдским улицама, али све је то реалност (КП); Он, пошашавио од збуњености, само је промрљао: [...] (ИДБ); Мој Марко би пошандрцао од среће у једној оваквој авантури (ИПБ); Тусам, што кажу клинци, одлепила од среће (КП).

2.3. Динамички (релативни) интензификатори

Под динамичким, односно релативним интензификаторима подразумевамо првенствено глаголе који описују сам ток промене интензитета својства или процеса, његово повећање или смањење у односу на неки претходни тренутак у

---

⁹⁸ Изрази наведени у 2.2.2.б.1. најчешће се употребљавају у колоквијалним ситуацијама.

времену, на другу ситуацију, или у односу на други објекат. Они представљају пут од ниже ка вишој, или од више ка нижој тачки на замишљеној вертикалној скали интензитета кроз време. Њихова семантика обично се може свести на ‘бити/постајати [све] више, интензивније X; појачавати се, јачати’ или ‘бити / постајати [све] мање, слабије X; слабити’, поред фактивних варијанти оваквих значења. Такав пут може бити континуиран, односно глагол може описивати процес сталног постепеног раста или опадања интензитета (*Расте интересовање за нашу културну традицију*); а може имати фокус на завршној тачки тог кретања при чему је јасно да се до ње дошло континуираном променом (*Порасла је вредност југословенског динара*). Почетна и завршна тачка таквог кретања може бити било где на скали, а може то бити и сама нула, што би значило да раст или опадање могу представљати настајање процеса или својства и повећање његовог интензитета до неког нивоа, или постепено смањивање интензитета до престанка одвијања процеса или нестанка својства (*Они су у нама палили осећај патриотизма; Страст ка допадљивом изгледу се гасила*). Многи од ових глагола припадају мутативима (Ивановић 2015: 401–402). Увођењем префикса може се увести и значење почетности уз које се учитава и податак о претходном нижем интензитету који се повећавао и мењао до кулминације постигнуте достизањем максималног степена о чијем наступању обавештава глагол – нпр. [...] *мало северније у провинцији Формоса кључа незадовољство* [...] : [...] *прокључало је социјално понижење* [...].

Промена интензитета може се представити и као нагли скок са једне тачке на другу, односно може представљати резултат поређења интензитета између две фазе у постојању процеса или својства, од којих једна може бити нулто стање, али и кад је промена између те две тачке веома нагла – *Плануо је рат у Хрватској; У очима му је заблештала злоба*. Тако, нпр. увођење суфикса *-нути* може променити начин на који интерпретирамо улогу једног глагола у сличним примерима: *Букти рат* [← Рат се одвија веома интензивно] : [...] „*букнула*” је *оштра расправа у америчком Конгресу* [← Почели су интензивно да се расправљају у америчком Конгресу]. Семелфактивни глаголи попут *букнути* и *планути* описују радњу која се извршава тренутно, одједном, а као и код свих моменталних глагола, за њих је карактеристично значење појачаног интензитета радње, најчешће повезано са брзином, која се доживљава као тренутна (Поповић 2008: 194–195). Ј. Поповић овакве радње тополошки описује као т а ч к а с т е, код којих се почетак и крај подударују, радња се врши цела у тренутку (Поповић 2008: 195). Ове глаголе можемо замислити као тачку која се изненада појави на великој удаљености од нултог полазишта на вертикалној скали интензитета – иако знамо да се пламен високог

интензитета не може појавити у тренутку, те да му, чак и ако велики интензитет наступи брзо, обично морају претходити степени нижег интензитета, слабијег пламена. Имплицитна норма у односу на коју се јачина пламена изражена глаголом *букнути* одређује као веома висока јесте глагол *горети*, те он има значење ‘нагло почети јако горети’. Ипак, увођењем информације о почетку горења, односно о наглom настанку пламена, врши се и експлицитно поређење јачине горења са нулом, односно са нултом, непостојећом јачином исте вредности у претходном тренутку, пред сам почетак процеса. Стога и овакве глаголе одлучујемо да сместимо у групу динамичких интензификатора, јер упућују на промену и пораст интензитета са нуле на неку вишу вредност, која се накнадно одређује и у односу на норму.

И неки глаголи са префиксима могу означавати веома нагли почетак радње која одмах, од самог јављања има висок интензитет, те се не доживљава као резултат постепеног пораста интензитета, али је он ипак повишен у односу на стање у коме процес или својство не постоје, нпр. *Кад су похвале запљуштале са свих страна [...]; У очима је заблештала злоба; Покуљао бес.* Љ. Поповић спомиње ову особину код инцептивних и инг्रेसивних глагола, који се типично јављају са префиксима *по-* и *за-*, и међу њима наводи неке од глагола из нашег корпуса – *засијати, затреперити, запалити се, поврвети* и сл. (Поповић 2008: 182).

Степен интензитета својства или процеса може се поредити и код различитих носилаца, а уколико је други члан поређења нека група чији је први члан поређења најистакнутији део, конструкцијом се исказује суперлативност – нпр. *У екипи Работничког, која има убедљиву предност у националном првенству, Тричковски је одскакао квалитетом [...]* (КП). У појединим случајевима, употребом адвербијала попут *поново*, или импликацијом да се стање појачава и враћа на ниво интензитета на коме се и пре налазило, исказује се значење еквативности: *Мржња се изнова пробуди у њему, али није више имао снаге да одбије* (КДП); *Разум опет проговара и нада се опет расцветава [...]* (КФМ).

2.3.1. Динамички прогресивни интензификатори

Динамички прогресивни интензификатори јесу они глаголи који у перифразама описују континуирани или дисконтинуирани пораст, односно прогресију интензитета неког својства или процеса исказаног именицом у односу на интензитет истог стања или

процеса код истог носиоца у другим околностима, или у односу на интензитет тог својства или процеса код другог носиоца или скупа носилаца.

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Расте интересовање за нашу традицију.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Музика интензивира тензију.</i>
$V_{Intenz} + Y-AKUZ_{Adv-Pred}$	<i>Утонуо је у мисли.</i>

2.3.1.1. Овој групи првенствено припадају глаголи са придевском основом који означавају приписивање неког својства субјекту, односно постепено појачавање неког својства субјекта или појачавање неког својства на каквом објекту. Многи од њих имају обележје постепености, које подразумева успореност темпа и вишефазичност процеса описаног глаголом, те чак и када се употребљавају у свршеној форми, обично се доживљавају као резултат таквог поступног процеса. Ови глаголи као прогресивни интензификатори функционишу у моделима перифраза $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$, који према основној семантици припадају различитим класама, при чему су типични представници глаголи који обележавају различита физичка својства са којима се интензитет концептуално изједначава, те повећање испољености неког таквог својства значи и повећање интензитета. Сви примарни интензификатори махом такође функционишу на овај начин.

Музика, инструментална и драматична, интензивира тензију у представи [...] (КП); Брачну срећу поп певачице Наташе Беквалац и ватерполисте Данила Даче Икодиновића у суботу је увеличало рођење ћеркице (ИН); А вештина његовог заната која је морала засенити друге, није му повисила гордост јер је знање преносио другима (КП); [...] пре свега, знања, стечена на техници из рационалне механике и из теориске физике, продубити и раширити (ККВ); [...] с циљем да осмисле програме који ће умножити снагу сваког језгра (КП); Схватио је да може да буде равноправан и с најбољима на свету што ће да му очврсне самопоуздање против Давиденка и Јужног (КП); У рукама имају два инструмента којима хладе и загревају интерес за странку [...] (КП); Спор се све више заоштрава [...] (КП); То би још више дигло углед

наше одбојке и у свету и код нас (КП); [...] сада поново расте интересовање за нашу културну и лингвистичку традицију (КП); С друге стране, овде неконтролисано микља невероватна снага талента и умећа индивидуа [...] (ИД).

2.3.1.2. Постепену или наглу прогресију интензитета од нултог степена, односно од степена непостојања процеса или својства такође типично исказују глаголи који се јављају у наведеним структурним моделима. Примарна семантика ових глагола углавном се и односи на вишефазне процесе, или на први, почетни стадијум каквог вишефазног процеса и сам моменат преласка из непостојања у постојање, што подразумева постепену или наглу прогресију од нуле до неког вишег степена интензитета. То су глаголи попут *палити (се), рађати се, ницати, пупити*, који би се у неким контекстима могли свести на значење ‘настајати’, односно глаголи попут *букнути, планути, засијати, хрупити, нагрнути*, којима се описује веома нагло повећање интензитета од нултог до високог степена. Јавља се и мањи број примера у конструкцији типа $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$ који обележавају нагли скок интензитета.

У поподневним часовима на бини су се смењивали говорници који су у нама палили осећај патриотизма (КП); Колова мрачна улога у серији немачких скандала потпалила је и расправу о његовој садашњој улози у политичком животу земље (КП); РАЂА СЕ ЉУБАВ (ИБ); А онда је проклијала нада [...] (ИДВ); [...] око скривеног сеновитог врта у ком су пупиле њене амбиције (ИА); За млађе ће можда бити аперитив који буди живост и радозналост [...] (ККД); Доласком Јељцина, у Русију је хрупила дотад непозната свежина (КП); Наиме из Габријела су навалиле емоције [...] (ИБИ); [...] и да ће се Срби и Албанци пригрлити као добри суседи, да ће нагрнути стране инвестиције и у Србију и на Косово [...] (КП); Покуља о бес: Приближава ли се револуција „жутих прслука“ (ИС); [...] и из ње је сукнула нагомилана мржња (КП); [...] полетјеће ноћас вјештице изнад кровова поливених млијеком мјесечине и нико неће остати разуман, букнуће људи страшћу и бијесом [...] (КП).

2.3.1.3. Овде убрајамо и глаголе који припадају семантичкој класи промене положаја у простору на вертикалној оси, и то првенствено оне чије се значење интензитета повезује са концептом ДУБИНЕ. Они се претежно појављују у моделу $V_{Intenz} + У-$

AKUZ_{Adv-Pred} и интерпретирају се као постепено или нагло упадање, тоњење, урањање у течну супстанцу, којом је представљено стање исказано именицом. То су и глаголи попут *утврдити (се)* и *учврстити (се)*, који припадају семантичкој класи промене тврдоће, а јављају се у моделу $V_{\text{Intenz}} + Y\text{-LOK}_{\text{Adv-Pred}}$.

То ју је учврстило у нади да је он ипак онај мушкарац за кога се удала [...] (КП); *Ослонивши се образом о издигнуто колена, удубила се у посао* (КСУ); *Што ти је песник! – прогунђа Љубица, која се у дну собе за дубила у читане једног писма* (КДШ); *Скептици су после тога процењивали да ће Пале [...]* *таворити и тонуту у све веће сиромаштво* (КП); [...] *боље је да свако утоне у своје мисли* (КГ); *То је прилика да, сам са гитаром, још дубље зарони у истраживање тајних веза севдаха са кантри-блuzом* (КП); *Користила наркотику, пала и упала у депресију* (ИБ); [...] *осим у тренуцима када су навијачи Барсе падали у екстазу [...]* (КРТС);

2.3.1.4. Неки од глагола којима се описује прогресија интензитета у перифразама могу изражавати његово поновно повећање након периода нижег интензитета, враћање на ниво приближан ономе на коме је раније био. Еквативност се у теорији семантичких локализација сматра градуелном локализацијом унутар локализатора (Пипер и др. 2005: 847), тј. степен својства исказан објектом локализације једнак је вредности локализатора. Ова информација може бити садржана у самој лексичкој семантици глагола – нпр. *одмрзнути* подразумева повећање температуре нечему што је претходно било замрзнуто и што је некада у прошлости охлађено до замрзавања, те се сада враћа у некадашње стање. *Оживети* подразумева поновно враћање у живот нечега што је било живо, а *пробудити* повратак у будно стање нечега што је спавало, али је некада било будно. Ипак, потврда да је степен интензитета који својство или процес достижу једнак степену који је својство или процес у прошлости већ постигао указује се првенствено прилошким одредбама типа *опет*, *поново*, *изнова* и сл. које се појављују уз наведене глаголе.

Мржња се изнова пробуди у њему, али није више имао снаге да одбије (КДП); [...] *као што је за њега њена смрт била пријатан догађај, који му је опет разбудило наде* (КС); [...] *на остаје једино нада да ће се бар откравити нека замрзнута, раније најављивана, гринфилд улагања* (ИП); [...] *јер можда ће човек касније откравити свој страначки ангажман [...]* (КП); [...] *да „одмрзне” тешком муком угушене међунационалне сукобе на*

постсовјетском простору [...] (ИП); Резервисање се одмрзло и кренуло истом снагом [...] (КП); [...] и да се увек плашио да би могао да се одледи замрзнути конфликт (ИРТС); Како оживети страст увези (ИМП).

2.3.1.a. Динамички прогресивни интензификатори максималне вредности

Максималан степен интензитета обично обележавају глаголи чија основна значења упућују на достизање највишег стадијума, врхунца у развоју неког вишефазног процеса преко којег је концептуализован појам означен именицом у перифрази. То су претежно глаголи из групе промене ТОПЛОТЕ супстанце или ентитета којима се представља степеновано својство или процес, те глаголи *процветати, расцветати* се и сл., који обележавају врхунац животног циклуса БИЉКЕ, као концепта помоћу којег се разумева апстрактан појам исказан именицом. Податак о повећању интензитета до крајње границе може бити уведен и префиксом, када он модификује значење основе које се своди на приписивање каквог физичког својства субјекту или објекту – нпр. префикс *из-* у *истањити* уноси сему комплетивности (в. Поповић 2008: 204), означава радњу извршену у потпуности, до краја, и у перифразама значи ‘сасвим, потпуно’. Тако би се можда могли тумачити и глаголи попут *обасјати, огрезнути* и сл., којима се описује потпуно обухватање субјекта или објекта процесом (Клајн 2002: 261–163).

[...] а кад се полемика усија, користи опробани метод – рекламе (КП); [...] прокључало је социјално понижење и морална резигнација априлским сломом [...] (КП); [...] у десници је проврело нерасположење које је изразио кардинал Роде [...] (КП); [...] било би сасвим јасно да у проти мора ускиптетити мржња према Аники [...] (ИЈИМ); Кад узавру страсти, многи готово да не знају шта да чине (КП); Уз набод-мезе и „жуту осу” расправа се зажарила (ИП); У Грчкој, такође, ђаци и студенти док уче држе рузмарин у коси, уверени да ће им то изоштрили концентрацију (КП); [...] су [...] истанчали свој сензибилитет за утопије свих врста (КП); У Вашингтону процветала улична продаја сувенира [...] (КП). Починилац напада је огрезао у расној мржњи (ИНН); Здравље синова обасјало срећом дом Мојевића из Рогатице (ИГС).

2.3.1.6. Динамички прогресивни интензификатори ексцесивне вредности

Прекорачење потребе, обавезе или могућности овде се исказује првенствено префиксима – префикс *за-* у глаголима попут *забраздити*, *загазити*, *залетети се*, *захуктати* и *занети се* има значење непожељности и превазилажења мере у негативном смислу, залажења негде где не треба заћи (Клајн 2002: 252). Префикс *пре-* често се употребљава у ексцесивном значењу (Клајн 2002: 271), као код глагола попут *прекипети* и *прегрејати*, што такође може утицати на интерпретацију читавог израза. Значење ексцесивности може бити и природа тумачења концептуалне основе на којој почива разумевање интензитета. Глаголи који припадају домену промене контроле, попут *разуздати (се)*, *разуларити (се)*, *подивљати*, *издивљати (се)*, *разбеснети (се)* и сл., не могу се раздвојити од концептуалне метафоре која укључује вредносну оцену – КОНТРОЛА ЈЕ ДОБРА, НЕДОСТАТАК КОНТРОЛЕ ЈЕ ЛОШ. Повећање интензитета које они обележавају доживљава се, стога, као непожељно и непотребно.

[...] трезвеност звучи као врхунски цинизам, али то тако изгледа само нама, односно само онима који су прегрејали сопствена и народна очекивања [...] (КП); [...] али је незадовољство у радништву прекипело [...] (КП); Али, не залећу се ни у оптимизму (КП); Тако ходајући занела сам се у мислима (КП); И радикали су се захуктали у кампањи (КП); Политичке партије су загазиле у корупцију [...] (КП); Он је толико забраздио у некој некоректности да је изјавио пре неки дан нешто у стилу [...] (ИВОХФ); Заборављамо да је прошлост болно место на коме можемо да се заглибимо у огромној количини самосажалења и кајања (КП).

2.3.2. Динамички регресивни интензификатори

Динамички регресивни интензификатори јесу они глаголи који у перифразама описују континуирано или дисконтинуирано опадање, односно регресију интензитета неког својства или процеса исказаног именицом у односу на интензитет тог стања или процеса код истог носиоца у другим околностима, или у односу на интензитет тог својства или процеса код другог носиоца или скупа носилаца. Њихово значење своди се, дакле, на ‘јења(ва)ти, губити на интензитету; бити/поста(ја)ти (све) мање X; (у)чинити да нешто буде/постане (све) мање X’.

Структурни модел перифразе	Пример
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	<i>Јењава заинтересованост за те теме.</i>
$V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$	<i>Осмех је блажио њену охолост.</i>

2.3.2.1. Динамички регресивни интензификатори појављују се доминантно у перифразама које имају структуру $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$. Као и међу глаголима који обележавају прогресију, и у овој групи бројни су они који имају обележје постепености, и многи од њих обележавају поступно смањивање или резултат, завршен процес смањења неког физичког својства. Међу динамичким регресивним интензификаторима издваја се неколико примера који указују на изразито мали степен смањења интензитета својства или процеса, што је заправо нека врста нормативног степеновања унутар релативног степеновања. На вертикално замишљеној скали интензитета која почиње нулом, можемо замислити да ови глаголи представљају кретање од више ка нижој тачки која је ближа нули, као непостојању процеса, али је растојање између полазне и завршне тачке те промене мало у односу на уобичајен, очекивани степен смањења. Значења се сведе се на значење ‘мало ослабити’, односно интензитет појаве је мањи него што је претходно био, и то смањење интензитета је мало. Ово је случај код *пригушити* и *примирити*, који означавају радњу извршену у малој мери, при чему Клајн наводи да је заправо у питању недовољност (Клајн 2002: 273–274), што указује на то да се степен смањења у односу на који се смањење исказано глаголима посматра као мало може сматрати модалном нормом.

Јењава и велика заинтересованост за социо-политичке теме и проблематику феминизма [...] (КП); [...] и тај, више наслућени него виђени осмех, блажио је мало охолост и самопоуздање које је избијало из целог става, из целог лица (КК); Чудо се састојало у томе што је своју љубав расипнички разбацивала и поклањала, а она се није тањила ни умањивала (ИК); [...] сузити постојећа широка дискрециона овлашћења органа јавне власти (ИПАР); Верујем да ће на тај начин садашње тензије спласнути [...] (КП); [...] па сам и очекивао да ће им попустити концентрација у завршници сетова (КП); [...] видело се да се разводнио елан „црвено-белих” у наставку (КРТС); Очито је да се јачина и бизарност призора хуморно умекшавају [...] (КДН); [...] њихов ауторитет се круни пропорционално количини и драстичности таквих поступака (КП); Услед непрекидних ратова

била су и осећања људска затупела [...] (РСАНУ); Популарност француског председника Николе Саркозија пала је на најнижи ниво (КРТС); Обара се потрошња, а подиже учинак (КП); Пред овако стварним обећањима постепено се кривила усиљеност вештачки склепаног друштва [...] (КЛ).

2.3.2.а. Динамички регресивни интензификатори максималне вредности

2.3.2.а.1. Максимална регресија, односно слабљење интензитета неког својства или процеса своди се на постепени пад интензитета до нуле на замишљеној вертикалној скали, до коначног престанка постојања својства или процеса, или опадање са тежњом ка нули која је завршна тачка таквог кретања на скали. То је, дакле, крајње, потпуно смањење које заправо представља нестајање, те се и глаголи из ове групе у многим примерима могу заменити глаголом ‘нестајати’. Они пре свега припадају семантичким класама промене топлоте и виталности, те се односе на последње фазе постојања појаве у оквиру метафоричког система у коме функционишу (смрт – последња фаза живота; гашење – последња фаза постојања пламена), али ту су и неки од примарних интензификатора.

Зашто љубав вене? (ИБЖ); До њега, ми смо били очајни: утрнула је христочезњивост наше душе [...] (ИЕП); Њена моћ је тонула [...] (КГиП); [...] или то могу уз накнаду од које жеља за приватном иницијативом брзо ишчили (КП); Још неколико година и пресахнуће снага која продужује живот (КК); [...] а Милијешав гол [је донео] Звезди велику наду која је околнела у 117. Минуту; [...] Бенов цинизам ће „испарити” (КРТС); [...] ни после 13 година чекања није згаснула нада да ће једног дана имати потомство (КП); Када љубав умире [...] (ИГЈ).

2.3.2.а.2. У интензификаторе са значењем максималне регресије можемо убројати и неке глаголе код којих се степен изражености својства или процеса не смањује до непостојања, већ до максимално ниске тачке на вертикалној скали интензитета, која је сасвим близу нуле. Они обично у метафоричком сценарију коме припадају изражавају најмање активну фазу постојања неке појаве. Ту можемо укључити глаголе као што су нпр. *задремати* и *успавати*, код којих примарно значење основе утиче на то да их замишљамо као спуштање са више тачке на скали интензитета на тачку која је врло ниско, веома, па и сасвим близу нули. Будући да се интензитет у овим примерима

концептуализује као степен ангажовања свести, он се у овим несвесним стањима доживљава као веома низак, готово непостојећи. Пошто дремање подразумева лак сан, мању дубину сна, степен ангажовања свести овде је већи, и он је ближи будном стању, те је његова удаљеност од нуле нешто већа него код глагола *успавати се*. Оба глагола ипак исказују веома малу активност свести и веома низак степен интензитета до кога је дошло спуштањем са више позиције на скали, и свде се на интензитетско значење ‘сасвим се смањити’. Овде можемо уврстити и глаголе попут *замрзнути*, *заледити*, *следити* и сл., који примарно обележавају крајњи стадијум максималног спуштања температуре те неку врсту хибернације, што се концептуализује као заустављање процеса исказаног именицом у перифрази, његово максимално смањење. Овде се могу сместити и глаголи *топити*, *отопити*, *растопити*, *истопити*, који такође подразумевају потпуну промену агрегатног стања, те попуно смањење, губљење чврсте форме ентитета. И у случајевима када основни глаголи означавају само смањење каквог својства које није нужно усмерено ка непостојању, префиксима се може добити значење максималног смањења – тако се понаша нпр. префикс *из-* у глаголима попут *истањити*, *избледети* и сл.

Крагујевачки Отпор за мрзнуо рад у знак протеста (КП); *Како је рекао, кад је реч о Косову, „решавање конфликта никада не би требало да се заледи”* [...] (ИП); [...] *понеки машинити детаљ растопи ту загушујућу стереотипност* (КП); [...] *ни свејеће које шире топлину и присност не могу раскравити моју чежњу за мирисом првих кестена* [...] (КП); *То је и разумљиво, али нетрпељивост се отопила и ми први и за сада једини у Југославији имамо овакву књигу* [...] (КП); *Питате се да ли је ваша љубав избледела или се налазите у нормалном стадијуму дуге везе?* (ИО); *Погрешно време истањило стрпљење* (ИН).

2.3.2.б. Динамички регресивни интензификатори ексцесивне вредности

Ексцесивност обележавају претежно глаголи који који примарно означавају дезинтеграцију уз присуство претерано снажне и непожељне силе и подразумевају насилно уништење неког објекта. Они обично носе негативну конотацију и у перифразама значе силовито, често нагло и изненадно, потпуно уништење својства или процеса, те престанак његовог постојања. То су глаголи попут *разорити*, *кидати*, *покидати*, *цепати*, *расцепати*, *разрушити*, *смрвити* итд. Глаголи којима се означава насилна смрт, попут *гушити (се)*, *угушити (се)*, *убијати*, такође би се могли сврстати у

ову групу, као и неки глаголи чије се значење, између осталог, заснива на метафоричком преносу ГОРЕ ЈЕ ДОБРО, ДОЛЕ ЈЕ ЛОШЕ. На основу тога они добијају негативну конотацију, као нпр. *срозати (се)*, *урушити (се)* и сл., који и у примарном значењу носе негативну конотативну вредност. Овде можемо уврстити и глаголе који обележавају потпуно уништење под утицајем пламена, попут *сагорети* и *изгорети*.

[...] у којем се, увођењем протектората УН, не кида суверенитет (тадашње) Савезне Републике Југославије [...] (КП); *[...] расцепали су јединство античког идентитета на тело и инструментални разум [...]* (ИКОН); *У другој половини треће деонице, а посебно у последњој, „пантери” су смрвили отпор Чачана [...]* (ИН); *Трговински рат убија поверење у светску економију (ИРТС); Криза руши популарност европских лидера (ИП); Срушите рејтинг Британији (ИБ92); Кривокапић без длаке на језику: Ђукановићев режим је порушио ЕЛЕМЕНТАРНО ПОВЕРЕЊЕ ГРАЂАНА (ИСД); Када емотивно злостављање истера жртву из такта и разруши јој самопоуздање и контакт са реалношћу [...]* (ИБЖ); *[...] девојке су прилазиле мојим друговима, али не и мени, и то ми је скрхало самопоуздање (ИВИ); Урушава се и углед и зграда Скупштине (ИНСД); [...]* *крз спознају да се материјалност и лепота света хаотично мрве и распадају [...]* (ККД); *Но, не разара се само жртвино самопоуздање, разара се и њено сећање на прошлост [...]* (ИКОН); *[...] постављањем изразито негативних питања покушавају да срозају популарност датог кандидата (КП); Анксиозност се не може угушити [...]* (ИСНС); *Његова је љубав изгорела. Остало му је само сећање (КП).*

2.4. Закључна разматрања о класификацији глагола-интензификатора према степену интензитета

2.4.1. Посматрајући примере из нашег корпуса, могли смо уочити да се издвајају два основна типа глагола-интензификатора, који се могу раздвојити према статичности, односно динамичности природе интензификације коју обележавају. Статични глаголи-интензификатори, с једне стране, означавају непомицну тачку на вертикално замишљеној скали интензитета, која почиње нулом и протеже се вертикално навише, потенцијално до бесконачности. На таквој скали глаголи могу заузимати места која се налазе ниско, ближе нули, и која су обично истовремено нижа од прототипичне вредности испољавања својства или процеса који је означен именицом у перифрази; или високо, односно више од уобичајене вредности. С друге стране, динамички интензификатори означавају промену интензитета, те кретање навише или наниже, од једне ка другој тачки, од којих једна може бити и нула (непостојање процеса или својства).

2.4.2. Примећујемо да у разграничавању ових типова веома важну улогу може играти глаголски вид, који у многим случајевима регулише интерпретацију примера, те схватање радње као трајања на одређеном степену интензитета, без имплицирања промене (*Жеља пламти*); или као промене интензитета (*Жеља је планула*; *Жеља је успламтела*). Будући да се промена вида, односно перфективизација врши префиксима, а и да се префиксима могу модификовати глаголи и без промене вида, не чуди то што се у групи релативних интензификатора налази већи број примера. Значења почетности и завршности која се често преклапају са значењима раста и опадања интензитета такође се уводе префиксима, те глаголе смештају међу динамичке интензификаторе.

2.4.3. Структурни модел перифразе у коме се одређени глагол појављује такође може бити важан у одређивању типа интензификације. Модели као што су $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$ и $\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz} + \text{АКУЗ}_{Obj-SemSubj}$ доминантни су структурни типови за статичку интензификацију, будући да не зависе од промене глаголског вида, него од природе повезаности изворног домена са доменом интензитета. Глагол се у овим случајевима посматра као резултат снаге процеса или својства обележеног именицом, независно од тога у којој је фази тај резултат осветљен, и означава увек висок интензитет – *Ломи га температура / Изломила га температура*; *Гори од жеље / Изгореће од жеље*. Доминантни структурни типови перифраза код динамичких интензификатора јесу $\text{NOM}_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ и $V_{Intenz-Tranz} + \text{АКУЗ}_{Obj-Pred}$ у којима се увек јављају и примарни

интензификатори и до изражаја може доћи евентуална постепеност или наглост промене интензитета својства или процеса, као и евентуална додатна модификација степена унутар самог глагола, коју може индуковати префикс. Динамичка интензификација је карактеристична за глаголе, као што је и у литератури наведено, а упоређујући фреквенцију оваквих примера у нашем корпусу, закључујемо да је то случај и у перифрастичним конструкцијама, иако се и конструкција $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}_{Adv-Pred}$ веома често појављује. Један исти глагол може се у различитим конструкцијама понашати на различите начине, па тако неки динамички регресивни интензификатори могу означити висок интензитет у моделима карактеристичним за статичке интензификаторе – *Наша љубав умире : Умирем од љубави за њим.*

2.4.4. Међу статичким интензификаторима, већина примера припада интензификаторима високе вредности, док се издваја знатно мањи број оних који обележавају ниске вредности. Несразмера између динамичких прогресивних и регресивних интензификатора није толико велика, мада и међу њима доминирају глаголи који обележавају повећање интензитета. Сматрамо да ова чињеница сведочи о већој важности идентификовања појава са интензитетом који је изнад уобичајеног, што се поново може повезати са антропоцентричношћу људског погледа на свет – снага физичке појаве, силе, својства које за човека може бити потенцијално штетно и опасно има већу важност и захтева хитнију реакцију уколико је висока, него уколико је нижа од уобичајне, очекиване вредности.

3. СТРУКТУРНА КЛАСИФИКАЦИЈА ПРЕДИКАТСКИХ ИЗРАЗА СА ГЛАГОЛОМ У ФУНКЦИЈИ ИНТЕНЗИФИКАТОРА

3.1. Појам глаголске перифразе

3.1.1. Као што смо показали у претходном поглављу, глаголи-интензификатори примарно припадају бројним различитим семантичким групама, а у интензификаторској функцији и са значењем интензитета појављују се у специфичним синтаксичко-семантичким условима. Изузетак су примарни интензификатори, односно глаголи који у својој примарној семантичкој реализацији не означавају никакав процес, већ управо само интензитетску компоненту процеса, те ово значење могу остварити независно од контекста. Овде сврставамо глаголе *јења(ва)ти*, *интензивирати*, а условно и *блажити (се)*, *ублажити (се)*, *умногостручити (се)*, *увишестручити (се)*, *удвостручити (се)*, *утростручити (се)*, *учетворостручити (се)* и сл. (в. т. 1.1).

Остали глаголи-интензификатори у својим примарним реализацијама функционишу као пунозначне глаголске лексеме, а као интензификатори могу фигурирати унутар сложених конструкција – глаголских перифраза – удружујући се са именицама одређеног значења и порекла, нпр. *расте интересовање*, *букти рат*, *умирем од глади*. У овим спојевима примарно пунозначан глагол десемантизује се у већој или мањој мери, задржавајући способност и улогу управљања синтаксичком структуром реченице, док именица преузима улогу семантичког носиоца предикативности, те именовања самог процеса. Глагол, дакле, задржава способност да означи категорије као што су глаголско време, лице, те дијатеза, акционалност и аспектуалност, понашајући се при том као модификатор значења именице у погледу интензитета процеса који она означава. Функцију интензификатора глагол остварује захваљујући некој од компоненти примарног значења коју задржава, а која је у каквој концептуалној вези са значењем интензитета.

Глаголске перифразе обично су идиоматизоване конструкције, и многе од њих функционишу као чврсти, лексикализовани спојеви. Степен лексикализованости ипак у великој мери варира између различитих структурних модела, али и унутар истог модела у зависности од комбинације глаголске и именичке лексеме – од слободнијих, отворенијих спојева, до чврстих конструкција од којих се неке могу убројати у фразеологизме, па су чак и забележене у фразеолошким речницима (уп. нпр. *Експлодирала продаја станова* [ИБ] : *Ја сам хтео да експлодирам од беса* [КП]).

3.1.2. Различити аутори приступали су појави разлагања предиката на различите начине и означавали је различитим терминима, узимајући у обзир различит опсег конструкција. Овај феномен у српском језику први је почео да описује М. Радовановић у свом раду *Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)* [1977]. Радовановић уводи термин *декомпоновани предикат* и дефинише га као „сваки двочлани предикат конструисан по моделу *Verbum* (глаголска копула или семикопулативни глагол) + *Nomen deverbativum*, а синонимичан (па и комутабилан) са семантички еквивалентним једночланим предикатом (представљеним пунозначном глаголском лексемом из које је изведена девербативна именица двочланог предиката)” (Радовановић 1977: 53). Под категоријом *nomen deverbativum* овде се подразумевају именице које су деривирани из дубинске структуре од глагола, тј. које потичу, у генеративном смислу, од глагола (Радовановић 1977: 53, нап. 1). М. Радовановић износи становиште да је појава површинских конструкција са декомпонованим предикатом заправо „облик испољавања општег процеса номинализовања исказа у језицима” (Радовановић 1977: 56), те да није условљена структуралним специфичностима појединачних језика, него ванјезичким факторима (Радовановић 1977: 58, нап. 11), односно да представља један од начина испољавања језичког универзализма, условљеног ванјезичким универзализмима, попут заједничких процедура апстрактног мишљења, сродних културних типова, контекста језичке употребе итд. (Радовановић 1977: 62). Аутор истиче да је декомпоновани предикат продукт двоструког синтаксичког деривационог поступка – номинализовања предикације, те екстракције вербалног елемента у форми копулативног или семикопулативног глагола, при чему девербативна именица постаје носилац лексичког значења (Радовановић 1977: 61), а многе од оваквих конструкција показују и тенденцију фразеологизације, образујући релативно сталне везе одређених глагола и именица (Радовановић 1977: 65). М. Радовановић истиче потребу разликовања декомпонованог предиката од појаве девербативне именице као кондензатора реченичног значења уз фазне глаголе, где не постоји једна, већ две примарне корелативне предикације, нпр. *Почеше разговор* [←*Почеше да разговарају*], чему су слични и случајеви у којима је доминирајућа предикација пунозначна⁹⁹

---

⁹⁹ Сличне ситуације спомиње и М. Јакић, наглашавајући да су конструкције у којима долази до сажимања предиката из независне и зависне клаузе зависносложене реченице неоправдано подвођене под декомпоновани предикат у ужем смислу (Јакић 2011: 162). Има, међутим, и аутора који конструкције са ‘фазном модификацијом’ класификују као један од могућих типова ‘перифрастичне предикатске конструкције’ према критеријуму припадности глаголског конституента (Керкез 1997: 309), док с друге

(Радовановић 1977: 63–64). М. Радовановић такође сматра да само девербативне именице репрезентују дубинску предикацију, те изоставља из свог истраживања моделе са деадјективним именицама које су еквивалентне именским копулативним предикатима са придевским предикативом (Радовановић 1977: 64, нап. 21; Јакић 2011: 162), којима ни у каснијим истраживањима није посвећена посебна пажња (Јакић 2011: 162)¹⁰⁰. Постоји низ разлога за декомпоновање глагола, које аутор (додуше у скраћеној верзији) сумира у раду из 2004, ослањајући се на своја претходна истраживања, допуњена налазима М. Ивић (1988, 1995) – несинонимичност (*чинити параду / парадирати*), апстрактност (*вршити притисак / притискати*), стилска обележеност (*вршити јурише / јуришати*), институционализованост (*држати говор / говорити*), непостојање одговарајућег глагола (*имати интенцију / *интендирати*), незавршеност исказа код транзитивних предикација (*учинити прекршај / прекршити ...*), отклањање двовидности (*дати савет – давати савете / саветовати*), „сликовитост” (*бацити поглед – погледати*), лакше увођење фазе (*започети – вршити – наставити – завршити анализу / анализирати*), „плурализација” предикације (*доносити одлуке, предлоге / одлучивати, предлагати*), еуфемизација (*извршити крађу / украсти*), специфичности детерминације глагола (*изнети бесмислен предлог – давати чудна обавештења / *бесмислено предложити – чудно обавештавати*), семантичка (лексичка) „пасивизација” (*дати подршку ≥ добити подршку / подржати ≥ бити подржан*), семантичко разрађивање (*дати – одржати – погазити – поштовати – не поштовати обећање, држати се обећања / обећати*), и др (Radovanović 2004: 44). М. Радовановић појам декомпозиције речи уопште поставља у појмовну опозицију са појмом ‘универбације’ или ‘универбизације’, чију дефиницију преузима од И. Клајна, те је описује као поступак и резултат претварања вишечлане синтаксичке конструкције у једну реч помоћу творбених средстава¹⁰¹ (Клајн 2003: 9). Он истиче да је у оба случаја пресудни агенс који покреће ове појаве управо језичка економија, те њен однос према информацијској прецизности, што даје равнотежу између ова два привидно различита процеса (Radovanović 2004: 47). Иако се у србистици независно од термина

стране сматрају да се само у случају модалних глагола може говорити о две напоредне предикације, те их стога искључују из система перифрастичних предикатских конструкција (Керкез 1997а: 61).

¹⁰⁰ М. Јакић истиче да код декомпонованих конструкција насталих од именског предиката долази пре до ‘рекомпозиције’ садржаја, јер се уместо копуле јавља семикопулативни глагол – нпр. *су имале кључни значај : су биле кључне* (Јакић 2011: 163).

¹⁰¹ М. Радовановић овде наглашава да се исти термин употребљава и у Ђорић [1996] (према Радовановић 2004: 44).

универбација/универбизација одомаћио термин *декомпозиција*, аутор сматра да би се као складнија можда могла наметнути опозиција *универбизација/мултивербизација*, која је прихваћена у славистици и шире (Radovanović 2004: 48).

3.1.3. Већина каснијих истраживања других аутора ослања се на ову полазну дефиницију, али уз даљу разраду и проширивање (Јакић 2011). Тако нпр. пољска ауторка З. Тополињска узима у обзир шире поимање феномена и користи термин *перифрастични предикатски израз*, дефинишући га као формализацију „предиката у облику конструкције са две компоненте: *синсемантички глагол + номинализован израз*” (Тополињска 1982: 36), при чему у ‘номинализоване изразе’ убраја, поред девербативних, и деадјективне именице, али и именице типа *киша, ветар, рат* и сл., које су релативно блиске појму *nomen actionis*, иако се у српском језику не могу сматрати изведеним од глагола или придева (Тополињска 1982: 36), што је значајно проширење у односу на Радовановићеву дефиницију декомпонованог предиката. Семантичко језгро предиката формализовано је у одговарајућој именици, која „носи тежину предикације” (Тополињска 1982: 36), а глагол у предикатско-аргументатску структуру уноси разне модификације, поред граматикализованих категоријалних информација као што су време, начин, вид и др. (Тополињска 1982: 36). Као неке од типичних перифрастичних предикатских израза у словенским језицима Тополињска наводи оне који сигнализују инхоативност и терминативност, базиране на предикацијама ‘почиње да ...’ и ‘ближи се крају’, ‘завршава’ (*спопада га бес; губи наду*)¹⁰², те каузативне изразе као што је *изазвати забуну* (Тополињска 1982: 37–38). Ауторка као пример наводи и изразе који изражавају ескалацију у интензитету релације, попут *гнев расте* (Тополињска 1982: 37), што одговара и примерима из нашег корпуса.

3.1.4. В. Ружић прави разлику између два типа конструкције – у случају *декомпонованог предиката* „по правилу је могуће генерисати једну пунозначну лексичку јединицу – глагол (*вриштити анализу – анализирати*)” (Петровић 1990а: 511), док у случају *перифрастичног предиката* „то углавном није могуће а да се не изгубе иначе присутне модификације у предикатско-аргументатској структури (*изгубити наду – „престати” се надати*)” (Петровић 1990а: 511). Ова ауторка наглашава и проблем представљања глаголске фразе у лексикографској обради која је посебно неуједначена и

---

¹⁰² Ово су, дакле, предикације са глаголима који се у датом контексту могу сматрати фазним, и њихова парафраза подразумева два глагола, што је такође значајно проширење у односу на појам декомпонованог предиката, чији су еквиваленти искључиво једнолексемски.

неадекватна у случају семантички непотпуних глагола (Петровић 1990: 358), при чему је дефиниција саме глаголске фразе ипак шира од перифрастичних и декомпонованих предиката, али их свакако обухвата. Позивајући се на З. Тополињску, В. Ружић истиче потребу да се ове конструкције изучавају као посебне јединице (Петровић 1990: 358), те објашњава да се о непотпуности глаголских лексема може говорити на синтаксичко-семантичком плану, где је при реализовању глаголске фразе могуће издвојити и у речнику посебно обрадити сваки конституент, док на плану лексичкосемантичке спојивости глагола са другим лексемама глаголска фраза представља један предикат (Петровић 1990: 361). Перифрастичних конструкција дотакла се пишући и о разврставању глаголских допуна, иако их на том месту тако не назива, где лексичкосемантичким допунама (на супрот граматичко-семантичким) сматра оне којима се идентификује „само ситуација (акт, активност), а управном глаголском речју сигнализира се фаза у реализацији акта, егзистирање какве појаве, њена трансформација или модификација у било ком смислу (нпр. *почети истраживање; настаје мрак; влада тишина; претвара се у пару; изазвати гнев*)” (Петровић 1992: 125).

3.1.5. Глаголској перифрази посвећен је и одељак *Граматице српског језика за странце* П. Мразовић и З. Вукадиновић (2009¹⁰³). Ауторке под глаголском перифразом подразумевају „чврсти спој функционалног глагола и именице (најчешће) изведене од глагола или придева са предлогом или без њега” (Mrazović, Vukadinović 2009: 203). Као и Д. Керкез (в. т. 3.1.6), оне наглашавају да у састав глаголске перифразе често улазе глаголи који се могу употребљавати и као самостални, пунозначни глаголи, који имају своје лексичко значење и без својих допуна – нпр. *ставити* ‘одложити нешто некуд’; *ставити књигу на сто* (Mrazović, Vukadinović 2009: 204). У чврстом споју са именицом, у глаголској перифрази самосталан глагол делимично губи своје првобитно значење, при чему носилац значења постаје именица, а функционални глагол има само граматичку функцију обележавања лица, рода, броја, времена и начина вршења радње (*ставити на располагање*). И ове ауторке наглашавају да се у оваквом споју функција глагола ипак не своди само на наведена обележја, већ он истовремено модификује значење именице, те пружа податке у односу на процес и стање радње изражене именицом изведеном од глагола (Mrazović, Vukadinović 2009: 204), што такође наводи на закључак да у перифрази не долази до потпуне десемантизације глагола. У *Граматици* се даје и

---

¹⁰³Прво издање *Граматице за странце* изашло је 1990. године, те је у тексту она стављена на место које јој хронолошки припада.

напомена да спојеве ове врсте могу бити различитог нивоа лексикализованости, односно могу се налазити на различитом степену процеса претварања у један јединствен појам, па могу бити слободнији, али и чврсти (Mrazović, Vukadinović 2009: 207).

П. Мразовић и З. Вукадиновић примећују и проблем разграничавања перифраза од слободних синтагматских спојева самосталних глагола и њихових допуна, те у ове сврхе предлажу низ критеријума (2009: 206–208), од којих се само неки могу применити у свим ситуацијама, док неки зависе управо од степена у коме је остварен процес лексикализације. Тако нпр. за именицу (са предлогом или без предлога) у перифрази најчешће се не може поставити питање (Mrazović, Vukadinović 2009: 206), али таква могућност расте што је именица конкретнија, што доказује „*da se ovi izrazi nalaze u procesu prelaska od slobodnijeg spoja – upravni glagol + deverbativna imenica u funkciji dopune – ka glagolskoj perifrasi*” (Mrazović, Vukadinović 2009: 207). Зато се нпр. за реченицу *Мајка јој је давала сву своју подршку* може поставити питање: *Шта јој је мајка давала? – Подршку*; док за реченицу *Не правимо питање око тога* упитна реченица која подразумева растављање перифразе на делове не би била прихватљива: **Шта не правимо око тога? – *Питање* (Mrazović, Vukadinović 2009: 206–207). Степен лексикализације је фактор и при атрибуирању именице у саставу перифразе – спојеви код којих је овај процес унапредовао не трпе појаву атрибута уз именицу, док код оних који се налазе на прелазу од слободних ка чврстим, односно лексикалованим конструкцијама постоји могућност атрибуције – уп. **Закон је ступио на праву снагу : Његова способност је дошла до пуног изражаја* (Mrazović, Vukadinović 2009: 207). Као критеријум се наводи и немогућност употребе именице унутар перифразе у оба броја – једнини и множини, што је, како наводе ауторке, увек могуће код глаголских допуна (Mrazović, Vukadinović 2009: 207), али је ипак могуће и у неким перифразама, што доказују и примери из нашег корпуса. Критеријуми су и обавезност именице у саставу перифразе, као и могућност пермутирања предложне допуне која се јавља уз именицу – *Народна банка јуче је донела (коначну) одлуку о вредности динара; О вредности динара народна банка је јуче донела (коначну) одлуку* (Mrazović, Vukadinović 2009: 207–208).

У многим случајевима, међутим, примењиви су само неки од критеријума, што не спречава различите ауторе да процењиване структуре сврстају у перифразе – ово је последица прелазног карактера многих оваквих израза, који се често налазе у процесу преласка од слободнијег споја према чврстом споју (Mrazović, Vukadinović 2009: 207).

3.1.6. Д. Керкез опредељује се за термин *перифрастична предикатска конструкција* (ППК), и бави се њеним местом у оквиру система предиката у српском језику (1997), али и посебно њеним вербалним (1997а) и номиналним конституентима (1998). Ова ауторка дефинише ППК као „формализацију категорије предикативности у виду минимално двокомпонентне конструкције коју чине глаголски конституент, изражен финитним глаголским обликом, и номинални конституент, изражен девербативном именицом (у генеративном, а не генетском смислу)” (Керкез 1997а: 304). Она истиче и да овакве конструкције карактерише својеврсно функционално преплитање конституената (Керкез 1997: 57), те оне представљају јединство лексичких и граматичких значења, што подразумева да номинални члан утиче на актуализацију неке од имплицитних сема карактеристичних за глагол, али и сам глагол условљава актуализацију одређених сема у именском делу (Керкез 1997а: 308). То значи да је у ППК најчешће искључена могућност апсолутне десемантизације и граматикализације глаголског конституента, већ се оне код различитих глагола испољавају у различитом степену (Керкез 1997а: 305). Потпуна идентификација се онда врши сливањем лексичко-семантичких значења оба дела конструкције (Керкез 1997а: 307). Ово је нарочито очигледно у случају пунозначних глаголских лексема које у оквиру ППК фигурирају као непунозначне, у чијим се речничким одредницама често може као једно од секундарних, пренесених значења пронаћи и оно које се реализује унутар перифразе (Керкез 1997: 307). У оваквим примерима пре се може говорити о ‘пресемантизованим’ глаголима, који могу ступати у нове синонимске везе, што ауторка показује на примеру руских еквивалената глагола *горети* и именице *жеља* који заједно граде ППК (Керкез 1997а: 307), која се налази и у нашем корпусу – *Поред уобичајених мотива Италијани су горели од жеље да у Сиднеју дођу до јединог злата* (КП); *Поново у мени гори жеља за такмичењем* (ИНН); и сл. У овом случају, како наводи Д. Керкез, глагол *горети* истргнут је из своје првобитне семантичке групе и ступа у синонимски однос са глаголом *осећати*, са којим дели основну сему (‘бити у одређеном психофизичком стању’), али у односу на њега има додатну ‘семантичку надоградњу’, односно „представља ‘контаминацију’ сирконстантног детерминатора и глагола *осећати*” (Керкез 1997а: 307), при чему се детерминатор односи управо на интензитет осећања. Код већине глагола из нашег корпуса долази управо до овакве ‘пресемантизације’, будући да је у многим примерима значење интензитета забележено у речницима као једно од ‘пренесених’ значења глаголске лексеме. За разлику од већине аутора, Д. Керкез наводи да се у неглаголском делу перифрастичне конструкције поред именица могу наћи

и придеви, прилози, па и инфинитив глагола (Керкез 1998: 93), за шта, како примећује и М. Јакић (2011: 154), ауторка не даје примере. Као што у случају глагола нема апсолутне десемантизације, ни код именица се не може говорити о апсолутној номинализацији – сема процесуалности може бити иманентна именицама у саставу ППК, али њену актуализацију имплицира вербални конституент коме је значење процесуалности примарно (Керкез 1998: 96).

3.1.7. У *Синтакси савременог српског језика (2005)*¹⁰⁴ поглавље о предикату написао је П. Пипер, нудећи поделу на синтетичке, аналитичке и сложене предикате, према критеријуму сложености њиховог синтаксичког облика (Пипер и др. 2005: 307). Ова подела првенствено је формалне природе будући да се тиче структуре предикатског израза, али се истиче и њена семантичка основа (Пипер и др. 2005: 307). *Синтетички предикат* подразумева једну пунозначну глаголску лексему у личном глаголском облику (Пипер и др. 2005: 311), а *аналитички предикат* обухвата глаголски део, који нема самостално лексичко значење, као и неглаголски део (Пипер и др. 2005: 312). *Сложени предикати* подразумевају најмање два глагола која чине јединствену функционалну целину (Пипер и др. 2005), те могу бити у форми аналитичког предиката проширеног још једним модалним или фазним елементом, или пак представљати понављање истог синтетичког предиката, напоредну употребу различитих глагола или предикатива у истом предикату, односно предикатском изразу (Пипер и др. 2005: 322).

Аналитички предикати подељени су на *копулативне, семикопулативне, модалне и фазне*, на основу својстава глаголске компоненте коју садрже (Пипер и др. 2005: 312). *Декомпоновани* или *перифрастични предикати* обрађени су као посебна врста аналитичких предиката, при чему настају као резултат синтаксичке деривације и представљају сложеније облике спрам којих обично стоје, или би могли да стоје, синтетички предикати (Пипер и др. 2005: 315). Примарно аналитички предикати немају семантички еквивалентан синтетички предикат, односно само неки аналитички предикати могу се сматрати декомпонованим (Пипер и др. 2005: 315). Глаголски део декомпонованог предиката чини копулативни или семикопулативни глагол, али будући да различити семикопулативни глаголи показују различите ступњеве десемантизованости, те значењска граница између њих и њима блиских глагола није

---

¹⁰⁴ Предикати су класификовани на исти начин и у *Нормативној граматици српског језика*, у којој је П. Пипер један од аутора (Пипер, Клајн 2014).

оштра, аутор наглашава да се не могу увек оштро одвојити ни аналитички предикати од синтетичких предиката са допунама и адвербијалима (Пипер и др. 2005: 315–316). Имајући ово у виду, П. Пипер наводи да се приликом утврђивања статуса декомпонованог и аналитичког предиката уопште мора имати у виду и „регуларност синтаксичког модела конструкције, постојање глаголске лексеме са истим или врло блиским значењем, трансформационе специфичности итд. [...]” (Пипер и др. 2005: 316). Овде се дакле првенствено употребљава термин *декомпоновани предикат*, као подврста аналитичког предиката, док се *перифрастични предикат* помиње само као један од могућих термина за исту појаву, иако га неки аутори разликују.

3.1.8. О перифрастичном предикату писала је и И. Лазић Коњик (в. нпр. 2005, 2006а, 2006б), при чему је њено поимање овог појма блиско Радовановићевом – оно га обухвата, али и проширује, као што то чини и З. Тополињска: „ПП је ‘синонимичан (па и комутабилан) са семантички еквивалентним једночланим предикатом (представљеним пунозначном глаголском лексемом из које је изведена девербативна именица двочланог предиката)’ (Радовановић 1977: 54), односно, ПП се лексикализује у облику глагола који је из истог деривационог гнезда као и именица, уколико таква пунозначна глаголска лексема постоји и уколико у перифрастичну предикатску структуру нису укључени (семантички) модификатори који онемогућују ову комутабилност без последица по значење, нпр. вршити контролу → контролисати, али извршити увиђај → ∅, или изгубити наду → ‘престати’ се надати” (Лазић Коњик 2006б: 229). Као глаголска компонента перифрастичног предиката јављају се непунозначни (синсемантични) глаголи, односно глаголи опште, неодређене или непотпуне семантике (копулативни и семикопулативни), или пак пунозначни глаголи који када постану део перифрастичног предиката функционишу као синсемантични (Лазић Коњик 2006б: 227). Оно што ова ауторка истиче, а што је важно за нашу тему, јесте чињеница да се „нешто од конкретног значења пунозначног глагола, без обзира на десемантизацију која је нужна онда када глагол постане функционалан, преноси и у његово апстрактно значење” (Лазић Коњик 2006б: 227). Тако у примеру *пући од зависти*, глагол *пући* ‘добити пукотину, расцепити се, распрснути се (од јаког притиска, ширења, затезања, ударца и сл., обично са треском)’), иако највећим делом губи примарно значење, преноси у нову конструкцију управо компоненту интензивности, која је евидентна у речничком објашњењу (присуство *јаког* притиска или друге силе, као и интензивног звука, у процесу означеном глаголом).

3.1.9. Појава глаголске перифразе нераскидиво је повезана са питањем комплементарности синтаксичког и семантичког плана реченице, те својеврсне функционално-семантичке колизије (Алановић 2012: 149), коју овакве структуре репрезентују. М. Алановић наглашава да иако спрам сваке од семантичких улога стоји одговарајући морфосинтаксички облик, мање или више типичан, комплементарност синтаксичког и семантичког плана реченице не подразумева нужну или сталну, него очекивану везу између семантичких улога и синтаксичких функција (Алановић 2012: 150; в. и Арсенијевић 2009: 188). Семантичка структура реченице „треба да представља непосредан одраз ситуације или сцене о којој се реферише, при чему се као референтна тачка не узима синтагматска реченична структура, [...] већ логичка или логичко-семантичка структура реченице [...]” (Алановић 2012: 152). Логички предикат, који је једна од централних категорија семантичке, односно пропозиционе структуре исказа, на синтаксичком плану може се реализовати на различитим синтаксичким функцијама, односно може се идентификовати и актантним формама (Всеволодова 2000: 168, према Алановић 2012: 161). Глагол није једино средство за исказивање предикатског значења, иако је глаголност тесно повезана са категоријом предикативности (Попова 2010: 39, према Алановић 2012: 161), што показују и случајеви у којима се апстрактне именице јављају као носиоци значења предиката (Золотова 2003: 96, 143; према Алановић 2012: 161). У оваквим реченицама раздвојени су синтаксички и семантички центар (Арутјунова 2003: 131, према Алановић 2012: 161) – глагол представља структурно језгро, а именица која носи информацију о процесу семантичко језгро реченице, које се може наћи на аргуменатској или чак и циркумстантној позицији, односно на позицији синтаксичког субјекта, објекта или адвербијала (Алановић 2012: 161, 167, 169; 2013а, 2013б), као у примерима *Трема ме је ухватила*, *Изнео је занимљив предлог* или *Пао је у депресију* (Алановић 2013а: 41). Овакво размештање семантичког центра предикативности изван структурних оквира предиката отежава строго синтаксичку анализу датих конструкција које и М. Алановић, полазећи од теорије валентности, назива глаголским перифразама (2013а: 40).

Ситуација је ипак нарочито компликована у случајевима када се као семантички центар перифразе јавља именица на формалној позицији субјекта, будући да се у србистичкој, и уопште традиционалној генеративистичкој литератури, ова синтаксичка категорија третира другачије од других глаголских допуна (Алановић 2011: 174). Реченица се онда посматра као бинарна структура на чијој се једној страни налази субјекат, а на другој предикат са својим допунама и додацима (Алановић 2011: 174).

Тенијер, као један од заступника теорије валентности на кога се ослања и М. Алановић, нуди другачију концепцију, према којој је субјекат хијерархијски изједначен са објектом и осталим допунама, при чему се и он класификује као допуна, која, међутим, није производ рекције, већ резултат валентне способности глагола која је категоријално одређена (Алановић 2011: 174). Базична валентност управног глагола у оквиру перифразе се не мења, иако је употребљен функционално, у функцији вербализатора или оператора којим се идентификује фаза, интензитет, трајање или модална компонента радње, а експоненти дубинске предикације задржавају свој синтаксички статус, који је исти као када се употребљавају уз пунозначне глаголе, иако се удаљавају од семантичких улога карактеристичних за те позиције (Алановић 2013а: 42). Због немогућности да се семантички и синтаксички план у оваквим ситуацијама потпуно и прецизно раздвоје, аутор сматра да наведене реченичне чланове треба сматрати мање или више заменљивим, лексичко-граматичким деловима предикатског израза (Алановић 2013а: 42), имајући на уму да интерпретација таквог споја као јединствене семантичке целине зависи од лексичке селекције именица унутар датих структура (Алановић 2013б: 195).

М. Алановић наводи да алтернативност различитих језичких форми не значи обавезно потпуну идентичност значења, него модификацију, те различиту перцепцију истог значења, због чега нераскидиву везу између синтаксе, семантике и прагматике ваља разумети тако да је избор једне језичке форме у одређеном случају, поред значења које се вербализује, условљен и говорним вештинама и стратегијама у оквиру ситуације у којој се реализује говорна делатност (Алановић 2012: 172). Примери ове врсте указују на тесну везу између плана лексике и граматике и представљају прелазне категорије које показују како „граматика задаје шеме по којима језик функционише, а да њих попуњавају лексичке јединице дајући им садржај, при чему конкретно значење зависи не само од типа конструкције већ и од реализоване комбинације речи у њој” (Алановић 2020: 21).

3.1.10. У раду *О декомпозицији декомпонованих конструкција у српском језику* (2011), М. Јакић покушала је да допринесе разграничењу декомпонованих предиката и сличних конструкција, тј. разликовању типичних и мање типичних представника датог феномена (Јакић 2011: 151). Ауторка полази од Радовановићеве дефиниције (1977), будући да је сматра једном од најпотпунијих, наглашавајући да су је различити аутори временом проширивали, те, узимајући у обзир и касније модификације првобитне формулације, издваја структурни, семантички, творбени ниво, као и ниво дефиниције

који се односи на тип предиката који се декомпонује (Јакић 2011: 152), а потом прати раслојавање овог типа конструкције на корпусу новинских текстова (Јакић 2011: 151).

У погледу структуре, ауторка узима у обзир чињеницу да се осим девербативних именица у саставу декомпонованих предиката могу наћи и друге врсте именица, па и друге врсте речи, што је потврђено у литератури (Јакић 2011: 161) и што показују и примери из нашег корпуса. У оквиру перифраза са глаголима-интензификаторима често се могу наћи деадјективне именице, али и именице које се творбено не могу повезати са глаголима или придевима, а обележавају неку врсту процеса, попут лексема *киша*, *ветар*, *рат*, које спомиње и Тополињска, али и *олуја*, *посао*, *инфлација* и сл. које су релативно честе у нашем корпусу. На овој позицији може се јавити и синтагма, а уобичајена је и појава проширења детерминатором, често придевом у функцији атрибута (Јакић 2011: 153). Примењујући постављене параметре у својој анализи, ауторка уочава проблем разграничавања глаголских и других врста именица због непотпуног списка суфикса којима се граде и њихове вишезначности, те истиче потребу ослањања на семантички критеријум, на основу ког се може закључити у којој се мери у именици задржало значење глаголске радње (Јакић 2011: 157). У раду се такође издвајају структурни модели који нису навођени у почетној дефиницији, од којих су прва два релативно честа у нашем корпусу – спој семикопулативног глагола и деадјективне или апстрактне именице: $V_{\text{Semicop}} + N_{\text{Abstract/DeAdj}}$; спој семикопулативног глагола и именичке синтагме, при чему одговарајући глагол може бити у вези са управним, али и са зависним именичким чланом: $V_{\text{Semicop}} + N_{\text{DetNP}}$; као и модел у коме се одговарајући односи на придев као зависни члан именичке синтагме: $V_{\text{Semicop}} + \text{Adj}_{\text{DetNP}}$ (Јакић 2011: 158).

М. Јакић истиче да се у дотадашњим истраживањима подразумевала декомпозиција простог глаголског предиката, при чему је декомпозиција сложеног предиката називана перифрастичним предикатом (Јакић 2011: 162), што је укључивало и различите типове модификације значења, попут експлицирања фазе радње, каузативности, или градабилности (Тополињска 1982; Лазич Коњик 2006: 247–248, према Јакић 2011: 155–156), односно модификације интензитета, под коју потпадају и примери из нашег корпуса. Ауторка наглашава и чињеницу да декомпозиција именског предиката са придевским предикативом до сада није посебно испитивана, док су случајеви сажимања предиката независне и зависне клаузе у зависносложеној реченици неоправдано третирани као декомпоновани предикати у ужем смислу (Јакић 2011: 162). Због тога она предлаже уже одређење појма, које би обухватало примере који су замењиви синтетичким предикатом (где минимална семантичка разлика најчешће мора

постојати), у коме речи припадају истом творбеном језгру као неглаголски чланови декомпонованог предиката, док би шире одређење обухватало и примере у којима то није случај, наглашавајући при томе важност термилошког разграничења различитих полазних ситуација које доводе до исте формалне конструкције (Јакић 2011: 163).

3.1.11. О питањима у вези са проблемом глаголске перифразе и перифрастичног предиката у неким радовима расправља се и индиректно, при чему се неминовно долази до проблема „термилошке дистинкције синтаксичког и семантичког плана” (Арсенијевић 2009: 180), која се у различитим радовима у домаћој литератури разрешава селективно, у складу са врстом анализе, циљем истраживања, традицијом итд. (Арсенијевић 2009: 180). Н. Арсенијевић, бавећи се се могућим синтаксичким улогама семантичког, тј. дубинског објекта, истиче многозначност датог термина, те важност разликовања формалног, површинског и семантичког, дубинског нивоа реченице (Арсенијевић 2009: 180). Глагол који је семантички транзитиван може (али и не мора) остварити синтаксичку транзитивност, или се пак дубинска структура на површинском плану може различито реализовати, што може зависити од хијерархизације компонената семантичке структуре предиката, те позиционарања информативног тежишта у реченици (Арсенијевић 2009: 181). Ова ауторка истиче како се у анализама најчешће полази од синтаксичког плана, где се под појмом синтаксичког објекта обједињују различите семантичке улоге, те у свом раду за полазиште узима дубинску структуру реченице у којој је остварена транзитивна релација, испитујући могућности поршинске реализације дубинског објекта (Арсенијевић 2009: 181–182). Семантички објекат најчешће се формализује као синтаксички објекат, али се може остварити и на позицијама синтаксичког субјекта, адвербијалног детерминатора, предиката и неконгруентног именског атрибута (Арсенијевић 2009: 182–188). За нашу тему посебно је значајна реализација семантичког објекта у оквиру предикатске функције. Н. Арсенијевић, међутим, у оваквим случајевима не спомиње термин декомпоновани или перифрастични предикат, нити истиче перифрастичну природу оваквих конструкција. Појаву семантичког објекта у функцији лексичког дела синтаксичког предиката објашњава као трансформацију семантике субјекта „померањем фокуса пажње са самог процеса радње, у којој је субјекат агенс (Војници *носе* оружје), на резултат датог процеса, актуализован субјекатско-објекатском корелацијом (Војници су *под оружјем* = ‘војници су наоружани’)” (Арсенијевић 2009: 186). Ауторка тврди да у оваквим случајевима глаголска енклитика замењује и заступа пунозначни глагол из дубинске структуре, те синтаксички предикат само формално има копулативну структуру у којој

семантизацију преузима објекат имплицираног глагола, који се појављује као лексички део предикатске конструкције (Арсенијевић 2009: 186). Независно од начина на који одабирамо да тумачимо поменуте примере, јасно је да они несумњиво наглашавају вишеструке могућности формализације појединих елемената пропозиционе структуре, и немогућност одвајања синтаксичке анализе од семантичке основе исказа.

3.1.12. Термин *глаголска перифраза* користи и Г. Штрбац, испитујући групу глаголских перифраза са значењем комуникативне активности (2010) и као битне карактеристике ових израза наводи структурну сложеност испољену у споју глагола ослабљеног значења и глаголске именице, лексичко-семантичку фокусираност на именички део структуре, те идиоматизованост (Штрбац 2010), позивајући се на З. Тополињску (1982) и П. Пипера (1999). Аналитички предикатски изрази, како наводи П. Пипер, представљају „вид лексичко-граматичког аналитизма, који је својим синтаксичким обликом сличан фразеолошким јединицама, а садржајем ближи лексичким јединицама” (Пипер 1999: 43). Сложени процеси трансформације значења карактеристични за фразеологизме у којима сваки од чланова губи примарну семантичку реализацију, те тек у споју са осталим члановима гради јединствено, ново значење, нису типична особина свих перифрастичних конструкција, будући да именице у њиховом саставу задржавају своја значења. Неке од перифраза ипак се могу сврстати под тзв. компонентне фразеологизме, као тип глаголско-именичких синтагми у којима је један од конституената носилац фразеолошког значења, док други задржава једно од својих лексичких значења, при чему представља обавезни структурни део фразеологизма (Мршевић Радовић 1987: 63). Зависни смисаони однос конституената у оваквим спојевима једносмерно је одређен, те фразеолошки измењена компонента – у нашем случају глагол – захтева уз себе обавезни лексички неизмењен конституент – именицу – како би реализовала своје фразеолошко значење (Мршевић Радовић 1987: 63). Одређени број примера из нашег корпуса, нарочито оних који припадају структурном моделу $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$, могао би се подвести под овај тип фразеологизама, будући да су многи од њих забележени у фразеолошким речницима¹⁰⁵. Већина осталих перифраза из

---

¹⁰⁵ Нпр. – *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* Јосипа Матеша (1982) бележи примере као што су *умрети / премрети од страха, позеленети од страха, пуцати / пући од беса / стида / јада / једа / муке / смеха / снаге / здравља / туге; пенити се од беса; кидати се од плача; сјајити (се) од среће / поноса; прекидати се/растргнути се од посла, превијати се од смеха, пропасти у земљу од стида, срама, прскати од здравља; раскидати се од туге, смеха; растопити се од милине/у милини, савијати се од смеха, скапавати од глади, гушити се / ваљати се / трести се / цепати се / цржавати / умирати од смеха, и сл.*

корпуса одговарала би појму колокације мање или више отвореног колокационог опсега, као термину који се користи првенствено у англосаксонској лингвистичкој традицији, а који подразумева чест и релативно чврст спој две или више лексема, без подразумевања велике промене у значењу.

Г. Штрбац наглашава и модификаторску улогу глаголске речи у перифрази, којом се истиче онај семантички елемент који се сматра битним (Штрбац 2010: 79), што је у случају наших примера – интензитет. Ова ауторка покреће и проблем примене различитих лексикографских принципа у обради датих лексемских скупова у дескриптивним речницима српског језика (РМС и РСАНУ), па се тако на постојање перифрастичних конструкција са неким глаголима указује путем примера, док су неки обрађени као ‘изрази’, а код неких је пак истакнута несамосталност у споју са одређеним именицама, што је представљано као посебно значење (Штрбац 2010: 79–80). Ови разнородни принципи представљања перифраза приметни су и у речничким дефиницијама глагола-интензификатора, и донекле сведоче о различитим нивоима лексикализације перифраза, те о могућности да се ова њихова карактеристика посматра као континуум.

3.1.13. Перифразе се у литератури махом описују као примери чврстих, лексикализованих спојева, који имају карактер модела према којима се могу градити нови спојеви (Mrazović, Vukadinović 2009: 205). Као што је претходно напоменуто, оне често поседују многе особине компактних, високо идиоматизованих конструкција, као што су немогућа или минимална заменљивост компоненти, висока морфосинтаксичка постојаност и непрозирност у значењу (Prčić 2016: 147–148). Дакле, у значајном броју случајева, перифразе се понашају као „уходани фраземи” (Тополињска 1982: 39), што потврђује и наведена чињеница да се неки од спојева испитиваних у овом раду могу наћи и у фразеолошким речницима српског језика (Оташевић 2012; Matešić 1982¹⁰⁶). За испитивање везе између чланова перифразе уведен је низ критеријума о којима је већ било речи (Mrazović, Vukadinović 2009: 206–208; Алановић 2013б: 199). У нашем корпусу, међутим, налази се велики број отворенијих, слободнијих спојева, нарочито унутар прва два анализирана модела ($NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ и $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj}$).

---

¹⁰⁶ Овај речник потиче из периода српскохрватског језичког јединства, те се не односи искључиво на српски језички материјал. Већина фразеологизама из датог речника који одговарају нашим моделима активно се користи и у савременом српском језику, а многи су забележени и у Оташевићевом фразеолошком речнику.

Pred) о чему сведочи чињеница да је унутар њих уобичајена детерминација и анафоризација именица, те да се уз један глагол, унутар истог модела, могу појавити именице које припадају различитим семантичким групама, као и именице различитог граматичког броја. Овакви, слободнији лексички спојеви називају се у англистичкој литератури *колокацијама*¹⁰⁷, које су окарактерисане као ‘композитивни’ и ‘дифузни’ спојеви, а одликују их могућа или минимална заменљивост, релативно слаба постојаност, те значењска прозирност (Prčić 2016: 147–148). Оштру линију између два типа лексичких спојева није могуће повући, будући да наведена својства нису увек једнако и равномерно изражена (Prčić 2016: 148), те је најбоље посматрати систем „kao kontinuum, između difuznosti i kompaktnosti, tj. kompozitivnosti i idiomatizovanosti” (Prčić 2016: 148), при чему наглашавамо да се перифразе из нашег корпуса најчешће налазе негде између две крајности, а ретко на самим крајевима овог спектра.

3.1.14. У англистичкој литератури спомиње се и појам комплексног предиката (complex predicate), који је релативно широк те обухвата разне типове аналитичких предикатских конструкција и нема јединствену дефиницију, па у различитим језицима може подразумевати различите појаве – од аналитичких облика којима се граде глаголска времена, што подразумева спој помоћног глагола и партиципа и даје се као типичан пример комплексног предиката у романским језицима (Godard and Samvelian 2021: ii–iii), преко такозваних резултатива (resultatives) у германским језицима, нпр. *Fred watered the plants flat* (Goldberg, Jackendoff 2004: 533; в. и Goldberg 1991, 1995; Jackendoff 1990, 1997), те конструкција са тзв. „лаким” глаголима, односно *light verbs* (термин први употребљава Jespersen 1940, према Brugman 2001; о теми в. и нпр. Butt, Geuder 2001; Wittenberg 2016), нпр. *give a kiss* (Wittenberg 2016: 3), које би можда највише одговарале нашем појму декомпонованог предиката. Различити аутори на различите начине истичу ове конструкције као представнике прелаза између лексике и синтаксе, као мање или више лексикализоване конструкције (Jędrzejko 2013: 59, 62), односно, у зависности од приступа, истичу да права подела између лексикона и (синтаксичких) правила и не постоји, те да су лексичке јединице и конструкције два екстрема једног континуума (уп. нпр. Lakoff 1987; Langacker 1987; Taylor 2001; Goldberg, Jackendoff 2004; Dixon 2005, на многе од којих упућује и Jędrzejko 2013: 62). Фразалне конструкције представљају синтаксичке форме чија је веза са одређеним значењима

---

¹⁰⁷ О лексичким и граматичким колокацијама в. и у Дражић 2014.

конвенционализована и делимично специфична, те се оне складиште као јединице у лексикону (Goldberg, Jackendoff 2004: 532–534). Граматичка функција није супротствљена постојању семантичког садржаја, те ови глаголи у саставу оваквих конструкција нису потпуно испражњени од значења, већ задржавају неке компоненте својих „тешких” (heavy) парњака, који се могу употребљавати као предикати са уобичајеном аргуменатском структуром, при чему код „лакких” глагола долази до померања из конкретног у апстрактан, односно из физичког у психолошки домен (Brugman 2001: 551–552). У граматички немачког језика издвајају се функционални глаголи, који припадају функционалним речима, чије је својство да самостално не могу чинити реченичне чланове, а конструкције у којима се они појављују називају се *Funktionverbgefüge* (Helbig, Bucha 1996: 93). У немачкој литератури могу наћи и други називи попут *Verbaufspaltungen* ‘verbal dispartments’ (Lüger 1995), *nominale Umschreibungen* ‘nominal paraphrases’ (Keller, Mulagk 1995), *Strechformen des Verbs* (stretched forms of a verb) [Smidt 1968], *feste Verbindungen* ‘fixed combinations’ [Polenz 1963] (све наведено према Wittenberg 2016: 6).

3.1.14. Имајући размотрену литературу у виду, у овом истраживању одлучујемо се за употребу термина *глаголска перифраза*, који се чини нешто обухватнијим и ширим од осталих наведених назива за посматрану појаву. Будући да ћемо у обзир узимати само перифразе у функцији предиката, као и чињеницу да немају све перифразе свој глаголски еквивалент, те да је код неких еквивалент именски предикат или друга врста сложеног предиката, повремено ће се употребљавати и термини *перифрастични предикат* и *перфрастични предикатски израз*.

3.2. Структурни модели перифраза са глаголима-интензификаторима

У овом одељку перифразе са глаголима-интензификаторима биће класификоване према структурним моделима у којима се јављају. Редослед којим су представљене условљен је разноврсношћу, учесталашћу и бројем примера из корпуса, при чему треба нагласити да су прва два наведена модела – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – приближно подједнако заступљена. Пре почетка анализе, важно је поменути и неке структурне и семантичке карактеристике перифраза уопште, од којих су многе и раније примећене у литератури, као и одређене специфичности перифраза са глаголима-интензификаторима које смо уочили, а које важе за већину представљених структурних модела.

Сва својства наведена у наставку, која су уочљива у великом броју примера из нашег корпуса, налазе се на списку критеријума за разграничавање глаголских перифраза од самосталних глагола са допунама (Mrazović, Vukadinović 2009: 206–208). У одређеним примерима може се уочити само по једна, или ниједна од наведених карактеристика, док се у неким испољава већи број датих обележја. Ова појава сведочи о прелазном карактеру многих наведених конструкција, те, између осталог, доказује да се оне налазе у процесу „преласка од слободнијег споја – управни глагол + девербативна именица у функцији допуне – ка глаголској перифрази” (Mrazović, Vukadinović 2009: 207).

3.2.1. Као што је напоменуто, у литератури су одавно истицане могућности да се основне перифрастичне (или декомпоноване) структуре прошире детерминаторима – најчешће придевима у функцији атрибута (Ивић 1988: 2; Јакић 2011: 153; Алановић 2013б: 199; Mrazović, Vukadinović 2009). Атрибутске одредбе често значајно модификују значење перифразе у односу на једнолексемски еквивалент, али се упркос томе „могу сматрати проширеним случајем постојећих морфосинтаксичких модела, а не новим моделима” (Јакић 2011: 158).

Ова појава је честа и у нашем корпусу, нарочито у оквиру мање идиоматизованих типова конструкција ($NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$). Конгруентни атрибут може ближе одређивати процес исказан еквивалентним глаголом или само прецизније одређивати именицу (Mrazović, Vukadinović 2009: 177–179, Јакић 2011: 153) – нпр.

утонути у дубоке мисли [← веома дубоко размишљати]; *јавни дуг је скочио*¹⁰⁸; Будући да именица означава процес, и њен атрибут се онда односи на процес и обележава неко његово својство. Он тако може функционисати као додатни појачивач уз глагол, односно додатни интензификатор значења именице, што се у нашим примерима догађа релативно често – *севнуо је нарочито интензиван бол, преправило га је снажно задовољство, утонути у дубоке мисли* и сл. Интензитетско значење ових придева углавном је у вези са већ поменутиим конкретним појмовима на основу којих се концептуализује појам интензитета, као што су ДУБИНА (в. т. 1.2.1.1) и ФИЗИЧКА СНАГА (в. т. 1.2.2.2) у наведеним примерима. Конгруентни атрибут може упућивати и на доживљавача одређеног емоционалног или физиолошког стања, односно носиоца својства које је именовано именицом у саставу перифразе: [...] *да ли је ваша љубав избледела* [...] [← да ли се ви мање волите]; *Њена популарност експлодирала је неколико тренутака по завршетку „извештаја“ за Студио Б* [...] (ИД) [← Она је постала много/веома популарна]. У функцији атрибута може се наћи и релативна атрибутска клауза, којом се такође може упућивати на носиоца стања: *Нека осећања која сам имао су експлодирала* (ИПСТ).

Неконгруентни атрибути у перифразама често су допунског карактера и ‘задовољавају’ базичну валентност именице (Алановић 2013б: 200). На овој позицији може се реализовати семантичка улога носиоца процеса, најчешће у форми беспредлошког, субјекатског генитива – нпр. *тутњи бес демона, стишао се гнев родитеља, стишао се сукоб протестаната и полиције*. Овај генитив може се интерпретирати и као посесивни, при чему немогућност трансформације у посесивну конструкцију са глаголом *имати* овде говори о значењу које се удаљило од посесивности у ужем смислу и које се у нашим случајевима наслања на субјекатско значење (Пипер и др. 2005: 681) – *Тутњи бес демона* → **Демони имају снажан бес*; *Стишао се гнев родитеља* → **Родитељи имају слабији бес*. Уобичајена је и појава објекатског генитива уз глаголске именице, као последица конверзије слободног објекатског акузатива слободним генитивом, која је карактеристична за глаголске именице, односно као последица њихове катергоријалне рекције (Алановић 2013б: 200). Овим генитивом се „идентификује базични објекатски аргумент уз концептуално или

¹⁰⁸ Примери уклопљени у текст углавном су само приближне верзије оригиналних примера из корпуса које служе за тренутну илустрацију уочених појава. Реченице из корпуса у целини са обележеним извором дате су у засебном пасусу нешто касније, као и у остатку рада.

имплицитно реализован глагол” (Алановић 2013б: 200), као у примерима *експлодирала продаја станова / потражња контејнера* [← интензивно / много продавати станове / тражити контејнере; продавати много станова / тражити много¹⁰⁹ контејнера]. У неконгруентном атрибуту могу се наћи и други беспредлошки и предлошки падежни облици, који представљају реализацију индиректног објекта дубинске предикације. То може бити нпр. адресат, исказан дативом – *обећања бирачима пљуште*; или нпр. објекат комуникативне или когнитивне делатности агенса – [...] *сећања на детињство и прослављање Христовог рођења преплаве стварност*; те друге врсте допуна – [...] *постепено бледи жеља за самоубиством*. Последња приказана структура семантички одговара интензитетски модификованом модалном предикату са модалним глаголом *желети* и глаголом *убити се*: [← постепено све мање жели да се убије / постепено се све мање жели убити]. Динамичка регресивна интензификација се дакле односи на прву, модалну компоненту, односно на имплицирани глагол *желети* (*бледи жеља* [← све мање жели])¹¹⁰. Именица у саставу

---

¹⁰⁹ Као што наглашава М. Јакић, иако на нивоу изолованих речи често постоји семантичко поклапање глагола и именице, на нивоу предиката то не мора бити случај – декомпоновани предикати (тј. перифразе) у реченичном контексту не морају имати у потпуности исто значење, иако ван контекста изгледају синонимични синтетичком предикату (Јакић 2011: 160). Ова ауторка за пример даје *имати посекотину* и *бити посечен* (тј. *посећи се*), који извучени из контекста значе исто, док у реченици постоји разлика. Именица *посекотина* има дискретно значење, а глагол *посећи* континуално, те прилог *много* уноси другачију модификацију – уз именицу имплицира бројност, а уз глагол (или предикат) упућује на једну велику посекотину: *На телу Станојевића има много посекотина ≠ бити много посечен (≠ много се посећи)* [Јакић 2011: 160–161]. На сличне проблеме, који се разрешавају употребом аналитичке конструкције, указивала је још и М. Ивић, дајући примере за предности које се добијају применом аналитизма, као што је прецизност и предупредивање двосмислености путем детерминације – **бесмислено поредити : правити бесмислена поређења; тешко се оштећује : тешко долази до оштећења / долази до тешког оштећења* (Ивић 1988: 2–3); а на исти феномен упућује и Радовановић (2004: 206). У нашим конкретним примерима глагол *експлодирати* у дубинској структури може се интерпретирати као модификатор *много* (или *интензивно*), и из наведених разлога може доћи до недоумица у интерпретацији. Поставља се питање да ли се он односи на сам број продатих станова, или пак на интензитет којим се они продају – да ли *се станови много продају*, или *се продаје много станова*, те да ли се такве модификације могу сматрати интензификацијом, која се често дефинише као градуативна квантификација, или само квантификацијом дискретног објекта. У литератури је показано да се интензитет концептуално повезује са појмовима КВАНТИТЕТА (Kövecses 1986: 82) и БРЗИНЕ (Kövecses 2009: 12), о чему је већ било речи, те се интензитет неких врста процеса може дефинисати управо преко квантитета и брзине – интензитет *продаје* мери се управо количином, односно бројем продатих производа у јединици времена. Закључујемо стога да се наш пример може интерпретирати на следећи начин – *Станови се интензивно продају*, што значи да *се продаје много станова у кратком временском периоду*, што се може ишчитати из значења глагола *експлодирати* које доноси и компоненту ‘нагло’, али и ‘силовито’.

¹¹⁰ Предикатске конструкције са модалним глаголима у литератури се, бар према неким ауторима, не сврставају у систем декомпонованих, односно перифрастичних предиката, будући да су на дубинском плану у питању две напоредне предикације (Керкез 1997а: 61). У нашем случају, модална конструкција остварује се само на нивоу пропозиције. У датом примеру као носилац семантике и предикативности

перифразе може бити атрибуирана и изричном (допунском) атрибутском клаузом – нпр. *навире јој снага да поново стане на ноге*. У наведеним примерима истакнути су атрибути:

Јавни дуг је нагло скочио (КП); *Нарочито интензиван бол севнуо му је у оној дрвеној ноzi [...]* (КСХЛ); *[...] чује омамљиво мукање и њега преплави снажно задовољство долазећи однекуд из мрачних људских тама* (КСБ); *Таман сам хтео да утонем у дубоке мисли [...]* (КВ); *Питате се да ли је ваша љубав избледела или се налазите у нормалном стадијуму дуге везе?* (ИО); *Београд је одлучио да искористи ту могућност како би се стишао гнев родитеља* (КП); *Сукоб протестаната и полиције стишао се након неких пола сата [...]* (КП); *ЕКСПЛОДИРАЛА ПРОДАЈА СТАНОВА!* (ИБ); *Сада је, због прилива избеглица, како додаје, потражња контејнера у ЕУ експлодирала* (ИБ92); *Обећања бирачима пљуште на све стране [...]* (КП); *[...] на последњем часу пред распуст сећања на детињство и прослављање Христовог рођења преплаве стварност* (ККД); *Одакле јој навире снага да поново стане на ноге [...]* (КП); *[...] са друге стране – постепено бледи жеља за самоубиством* (КП).

3.2.2. Као посебне структурне моделе могуће је издвојити перифразе у којима је имплицирани глагол или предикатив имплицираног копулативног предиката у семантичкој и творбеној вези са неким од зависних чланова именичке синтагме (Јакић 2011: 158), што је најчешће именица – нпр. *[...] проценат откривања починилаца пење се чак и на више од 90 посто*. Као и у конструкцијама у којима је носилац предикативности управна лексема именичке синтагме, пропозициони предикат може бити само значењски повезан са зависним чланом номиналне конструкције, док творбена веза може изостати. М. Јакић идентификује овакве случајеве и издваја их као посебне, нове структурне моделе у односу на дефиницију коју узима као полазиште (Јакић 2011: 158). Примере ове врсте у раду нећемо издвајати као посебне моделе. На позицији управне речи оваквих синтагми у нашем корпусу уочава се неколико

фигурира именица *жеља*, као еквивалент модалног глагола *желети*, док се неконгруентни атрибут у дубинској интерпретацији може заменити немобилним презентом или инфинитивом. На дубинском плану у питању је, дакле, модална конструкција, чији се модални елеменат у реализованој реченици остварује као номинални део перифрастичне конструкције.

доминантних семантичких група именица, но важно је напоменути да се случајеви овог типа појављују првенствено као подтипови два отворенија структурна модела – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$.

3.2.2.1. Дobar пример оваквог распореда семантичких улога јесу перифразе са глаголима који се удружују са именицама *број*, *стопа*, *обим*, *доза*, *процент* и сл., чије се значење, према РМС, може свести на одмеравање количине, тј. на значење квантитета¹¹¹ (в. Драгић 2019: 164). У оквиру ових партитивних синтагми наведене именице представљају структурни центар, а као генитивне допуне уз њих обично стоје глаголске именице које представљају семантички центар синтагме, као и право семантичко језгро предикације, те означавају сам процес или својство¹¹² (Драгић 2019: 164). Овакве лексеме најчешће се појављују у спојевима са глаголима који примарно означавају промену положаја у простору, дезинтеграцију или промену димензија.

[...] *процент от кри ва њ а починилаца пење се чак и на више од 90 посто* (КП); *Циндро објашњава да током олује доза радијације може да скочи за 70 одсто* [...] (КП) [...] *чине, међутим, да се обим подршке овој страни оспе* (КП); [...] *реформе треба да смање стопу незапослености на 7,0 одсто* (ИБ92); [...] *и већ се осула инфраструктура друштвеног живота. Опет је био сам* (КРУП); [...] *начин да ефикасније ради посао и смањи стопу криминала* [...] (ИББЦ); *Србија треба да повећа обим безготовинског плаћања* (ИВРС).

---

¹¹¹ *Процент* се дефинише као ‘стоти део какве количине или броја, постотак (бележи се знаком %); количина чега, измерена у постотима’ (РМС); *стопа* ‘количина, величина процента, постотка’ (РМС); *обим* ‘2. интензитет (неке појаве), димензије, количина’; *доза* ‘количина лека или чега другог што се узме одједном’ (РМС); *број* ‘тачно одређена количина јединица (садржаних у некој множини, скупини)’ (РМС).

¹¹² Именица на формалној позицији генитивне допуне може именовати и лице, те на пропозиционом плану заузимати позицију субјекта егзистенцијално, па се овакве структуре могу тумачити егзистенцијално, што је уобичајено у перифразама у којима номиналном синтагмом управља именица *број*: [...] *осу се и број оних са радном књижицом* [...] [← било је мање оних са радном књижицом]; *Осу се и број запослених у фирми* [← Има мање запослених у фирми (него пре)]; *Број становника града је пао* [← Има мање становника у граду] (Драгић 2019: 164). Оваквим конструкцијама ипак се првенствено врши градуативна квантификација множинског субјекта, док се значење промене степена запослености или насељености може добити трансформацијом тек уколико се перспектива промени [← Град је слабије насељен; Запосленост је слабија]: *А од 2000. године осу се и број оних са радном књижицом, па их је сада 300 000 мање* (КП); *Осу се и број запослених у фирми* [...] (КП); *Број становника града пао је на 48. 000 са 70. 000 из совјетског времена* (КП).

3.2.2.2. У перифразама са глаголима чије се примарно значење односи на промену количине и кретања течности појављују се именичке синтагме којима управљају лексеме *талас* и *бујица*: *талас емоција*, *талас стида*, *бујица емоција* и сл. Ове именице очигледно се повезују са елементима изворног домена кретања течности који је послужио као основ за развој метафоре ЕМОЦИЈЕ СУ ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ и ЕМОЦИЈЕ СУ ПРИРОДНЕ СИЛЕ, а последично и ИНТЕНЗИТЕТ ЕМОЦИЈА ЈЕ СНАГА/ДУБИНА ТЕЧНОСТИ, о којима смо већ говорили (в. 1.2.1.1, 1.2.1.3, 1.2.1.2.5, 1.2.2.3, 1.2.2.1.2), а помоћу којих разумевамо апстрактан домен осећања, и њиховог интензитета. Синтагма *талас насиља* појављује се и у перифрази са глаголом *беснети*, чије примарно значење упућује управо на губитак контроле над емоционалном силом. Наведене лексеме у датим примерима учествују у развоју сложеније метафоричке слике, и у специфичној су спреси како са глаголом тако и са својом генитивном допуном. Ова веза ипак је првенствено семантичке природе и тиче се концептуалих односа између наведених изворних и циљних домена. Уз глаголе попут *беснети* може се као управна реч номиналног дела перифразе и јавити и именица *олуја*, која је сагласна са метафором ПРИРОДНЕ СИЛЕ¹¹³. У зависности од значења њеног атрибута који репрезентује дубинску предикацију, овакве структуре могу се тумачити егзистенцијално: *На Косову и Метохији бесни олуја тероризма* [← На Косову и Метохији има много тероризма, интензиван је тероризам]; [...] *мушкарац често „побегне” у алкохол или на неко друго емотивно острвце на коме не бесни олуја узврелих емоција* [...] [← мушкарац побегне негде где нема много интензивних емоција]. Са глаголима који у основном значењу обележавају кретање течности често се може наћи и именица *прилив*, која одговара датом изворном домену, при чему се на позицији неконгруентног атрибута који представља експонент дубинске предикације не јављају лексеме са значењем емоција, већ најчешће лексеме из економске терминологије (*прилив средстава и инвестиција*, *прилив девиза* и сл.).

Оно што је уметнички директор пројекта Ернст Нојштил описао као „талас емоција који ће преплавити публику”, претворило се у једну од најчуднијих музичких продукција године [...] (КП); Наједном ме преплави талас стида

¹¹³ Потенцијално у овакве спојеве могу ступити и глаголи попут *помахнитати*, *распомамити се*, *разуларити се* чија примарна значења упућују на КОНТРОЛУ какве силе (1.2.2.3), иако нису заступљени у корпусу – нпр. *У мени је помахнитала/распомамила се/разуларила се олуја емоција* (МД). Могли би се очекивати и колокациони спојеви са именициом *пожар* – *У мени бесни пожар емоција* (МД), будући да је и *пожар* природна ватрена стихија и може послужити као изворни појам за циљни појам емоција.

(КП); [...] *док бесни овај несносни терористички талас на сила* [...] (КП); *Бујица емоција преплавилa је и дугогодишње сараднике врањског театра* [...] (ИРТВ); [...] *прилив средстава из фондова ЕУ и инвестиција [ће] преплавити Србију* (КРТС); *На Косову и Метохији бесни олуја тероризма која односи животе* [...] (КП); [...] *мушкарац често „побегне” у алкохол или на неко друго емотивно острвце на коме не бесни олуја узаврелих емоција* [...] (КП).

3.2.2.3. Често се срећу именице попут *осећање* и *осећај* као одредбе категоризовања у таутолошким спојевима – уз њих на синтаксичкој позицији допуне стога долазе именице које означавају емоционална и психичка стања, при чему се лексема *осећај* у овим примерима обично реализује у секундарном значењу, синонимичним са лексемом *осећање*: ‘2. а. свест, сазнање, спознаја о чињеницама, појавама у спољном свету; начин њихова доживљавања и однос према њима, осећање’ (РМС). Ове именице су хипероними који заступају надређени појам у односу на именице које обележавају појединачне емоције, те је њихово значење већ укључено у значења тих именица и може се учитати у пропозициону структуру готово свих перифраза које их садрже. Дубинска предикација често се може изједначити са конструкцијом која садржи глагол *осећати*: *волети* – ‘осећати љубав’; *дивити се* – ‘осећати дивљење’; *бити тескобан* – ‘осећати тескобу’ и сл. Интензификација се у овим примерима, дакле, односи на именицу којом се прецизно идентификује емоционално стање: [...] *преплови га осећај дивљења* [...] [← осећа интензивно дивљење ← много се диви]¹¹⁴.

Кад човек крочи кроз њену капију, преплови га осећај дивљења и мистичности [...] (КП); *Постоји ли начин да се ублажи осећање безнадежности, кривице, беса, замора* [...] (КП); *Религија треба да ублажи синовљево осећање кривице* [...] (ККД); *Њихове најгоре идеје су само*

¹¹⁴Ове конструкције првенствено се јављају уз примарне интензификаторе, глаголе који означавају кретање течности, те промену активности свести, при чему перифраза са глаголима *будити се* и *пробудити се* носе, поред интензификације, и значење фазности, почетка процеса – [...] *буди осећај тескобе* (КП) [← чини да почињемо да се осећамо тескобно]. Говорећи о функцији глаголског конституента перифрастичних предикатских конструкција, Д. Керкез наглашава овакве случајеве у којима исти глагол може носити више информација одједном, узимајући за пример управо истовремену појаву податка о интензитету и аспекту радње (Керкез 1997: 306). Ово су, као што смо већ објаснили, гранични случајеви, будући да промена стања из непостојања у постојање подразумева и извесно повећање интензитета, што је очигледније када се употребљава несвршена форма глагола која наглашава трајање, те имплицира доступност тог процеса.

покушај да се уради нешто конкретно и ублажи горко осећање неспособности и пораза (КП); [...] с „додавањем” Југославији Бугарске и Албаније као два тега која би разблажила превелико осећање револуционарног самопоуздања југословенског покрета (КСД).

3.2.3. Још једна од карактеристика слободнијих, отворенијих перифрастичних спојева јесте и могућност анафоризације номиналног члана, што П. Мразовић и З. Вукадиновић наводе као основни критеријум за одређивање допуна уз самосталне глаголе (Мразовић, Вукадиновић 2009: 206). До анафоризације долази у великом броју наших примера, нарочито у оквиру прва два модела ($NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$), који припадају отворенијим граматичким структурама.

Остану сећања која временом бледе (КП); [...] филм у којем се бавим осећањима која нас преплаве када нам неко недостаје [...] (КП); [...] или енергију која навире у таласима [...] (КП); [...] свих идеја и замаха које често неконтролисано навиру (КП); Сећања која навиру учесницима и сведоцима тог догађаја говоре да је плоча на тадашњој свечаности [...] (КП); У Паризу, паралисаном тоталним штрајком који бесни већ петнаест дана, одиграна је гала представа потписивања Споразума за мир у Босни (ККД).

3.2.4. У многим примерима из нашег корпуса, у номиналном делу могу се наћи и сингуларски и плуралски облици исте лексеме или различитих лексема уз један исти глагол као носилац одређеног структурног обрасца. Ово је, као и претходно наведени критеријуми, један од индикатора слабије лексикализованости конструкције. Д. Керкез наводи како номинални конституент перифразе може носити податке о аспекту и начину, при чему наглашава да су једински облици неутрални у погледу видске опозиције, те се значење перфективности и имперфективности реализује у зависности од вида глаголског конституента (Керкез 1997: 58, нап. 1), што се показало тачним и у нашем корпусу. Уколико је номинални конституент у плуралу, он може бити носилац ових информација, али се њиме чешће указује на интензитет, односно степен манифестације радње (Керкез 1997: 58, нап. 1). И са овом тврдњом се у извесној мери слажемо, имајући на уму претходно споменуто везу између појмова квантитета и интензитета, уз напомену да именица у множини само додатно наглашава, у спрези са глаголом-интензификатором, интензитетску компоненту процеса, која се може манифестовати управо и као квантитет појединачних акција у јединици времена, више

циклуса исте радње или бројност објеката насталих у кратком временском периоду као резултат интензивног процеса. Ово је видљиво, рецимо, у примерима са именицама које означавају емоције и које се употребљавају у једнини, у којима се глаголом имплицира велика количина и висок интензитет стања и постепеност, док се у примерима са бројивим именицама јављају облици множине којима се такође обележава квантитет, а тиме и интензитет процеса, будући да обележавају појединачне радње које се понављају или велики број објеката којима радња резултира – *предузеће тоне у дуговима : регион тоне у хаосу*. Глагол је несумњиво носилац интензификације у случајевима у којима се могу појавити и сингуларски и плуралски облици именице, а множинске форме такође могу допринети интерпретацији са високим интензитетом.

Протест против Буша тресе свет брица (КП) : *Протести тресу Либију* (ИП); *Сукоб протестаната и полиције стисао се након неких пола сата* [...] (КП); *Не стисавају се сукоб и између председника и секретара у ватрогасном савезу* (ИН); *Шмекер Бастијан: Блиста од среће и љубави!* (ИБЖ); *Винча грца у дуговима* (ИБ92); [...] *а за то време предузеће све више тоне у дуговима* [...] (КП); *Шавник тоне у сиромаштву* (КП); *У том случају нови председник је осуђен да посматра како регион наставља да тоне у хаосу* (КП) [последња три примера преузета су из Драгић 2019: 170].

3.2.4.1. У зависности од значења конституената перифразе, али и структурног модела, у конструкцијама се могу појављивати и само једнинске, или само множинске форме, што сугерише да се перифраза налази на вишем степену лексикализованости – овакве су нпр. неке од перифраза које припадају ређим, али у већој мери идиоматизованим моделима ($V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$, $V_{\text{Intenz}} + \text{У-ЛОК}_{\text{Adv-Pred}}$). Глаголи *пљуштати*, *ројити се*, *множити (се)*, *умножавати (се)* и сл. као апсолутни интензификатори задржавају и компоненту примарног значења која се односи на количину и бројност појединачних ентитета, што условљава и то да се предикативне допуне махом јављају у множини – [...] *са свих страна пљуште упозорења и опомене да би свашта могло да се деси* (КП) [← са свих страна долази велики број упозорења и опомена / са свих страна интензивно / много упозоравају и опомињу]. Могућност овакве интерпретације перифраза показује повезаност концепта интензитета са појмом БРОЈНОСТИ, КОЛИЧИНЕ, КВАНТИТЕТА, те њихово делимично преклапање – сама бројност истовремено упућених или примљених појединачних упозорења и опомена може се тумачити као интензитет процеса опомињања и упозоравања. Овакве

интерпретације, на које смо упућивали и раније, могу се применити на низ примера из нашег корпуса код глагола који припадају различитим семантичким групама, а који се удружују са глаголским именицама које именују (често опредмећени) резултат каквог процеса. Ови глаголи удружују се веома често са девербативним именицама које означавају комуникативне и когнитивне активности, или резултате таквих активности, који могу бити конкретизовани, нпр. као документи у писаном облику, што и М. Јакић наводи као један од начина на који значење глаголске именице може одступати од значења одговарајућег глагола (Јакић 2011: 160). У нашем корпусу честе су именице попут *признања, тврдње, упозорења, опомене, оптужбе, увреде, обећања, изјаве, пријаве, честитке, похвале, мисли, питања, тумачења* и сл.

Заслужена признања „пљуште” са свих страна [...] (КП); Из „табора” Београђана и Новосађана пљуште тврдње, уобичајене у оваквим приликама [...] (КП); [...] са свих страна пљуште упозорења и опомене да би свашта могло да се деси (КП); [...] људи који на најбезазленије ситуације реагују као „калцијум са водом”, увреде које „пљуште” заједно са „кишом” оставки – све је ово реалност у већини радних колектива (КП); Обећања бирачима пљуште на све стране [...] (КП); [...] као у кошници питања су се ројила у његовој глави [...] (КП); [...] а у сенци те афере множе се оптужбе о томе [...] (КП).

3.2.5. Првенствено уз глаголе који се примарним значењима везују за промену положаја у простору, али и уз многе који примарно обележавају промену димензија, те уз неке од примарних интензификатора често се јављају адвербијали којима се нумерички квантификује степен промене интензитета (Драгић 2019: 164), односно степен вертикалне прогресије или регресије на замишљеној скали бива тачно, а не приближно одређен; мера одступања од претходно постојећег степена бива прецизно исказана. Ово се најчешће догађа када се удружују са именицама које се могу сврстати у термине из области економије, банкарства и трговине, као што су *економски раст, проценат, дуг, вредност, профит, потраживања, увоз, извоз, потрошња, дефицит, инвестиције* и сл. Дати појмови подложни су квантификацији на нумеричким скалама, што се остварује помоћу бројних предлошких конструкција (в. Драгић 2019: 164–165), односно помоћу одређених и приближних нумеричких квантификатора (Пипер и др. 2005: 879) – *индустријска производња је повећана за 0,8 одсто; просечна дневна потрошња се пење на око 130 милиона киловат сати; дуг се попео на*

*близу пола милијарде долара. Релативно ретко јављају се и лексички квантификатори – увоз би требало да скочи за четвртину. На овим позицијама често се појављује квантификативни акузатив са предлогом *на*, за који се у литератури наводи да обично носи обележје лимитативности, и квантификативни акузатив са предлогом *за*, за који се наводи да носи обележје градуелности (Антонић 2005: 229), при чему бисмо додали да је обележје градуелности, односно степеновања, већ садржано у значењу перифразе, тачније глагола-интензификатора, док се тачан степен промене интензитета нумерички прецизира употребом предлошке конструкције као градуелног конкретизатора. Захваљујући остацима примарне семантике глагола који означавају промену положаја у простору, уз перифразе којима они управљају ове конструкције појављују се на формалној позицији адвербијала за место, а избор предлога, те просторног концепта који овакви адвербијали заступају у датим случајевима условљен је основном глаголском семантиком (Драгић 2019: 165). Уз њих се посебно често јављају конструкције ИЗНАД/ИСПОД/ДО + г е н и т и в, као и двоструке генитивно-акузативне форме уведене предлозима *са* и *на*, које се појављују захваљујући логичкој комплементарности концепта аблативности и адлативности (Драгић 2019: 165; Алановић 2011: 2019). У неким случајевима јавља се и квантификативни акузатив са нумеричким квантификатором и прилошки употребљеним *по*, који функционише као квантификатор са обележјем дистрибутивности, којим се изражава једнака промена интензитета у одређеним временским размацима (Антонић 2005: 228).*

[...] индустријска производња је повећана за 0,8 одсто у односу на март [...] (ИБ92); Према истој пројекцији, увоз би 2009. године требало да скочи за четвртину (КП); [...] да су инвестиције реално порасле за око 78 одсто, улагања у основна средства (која су деведесетих падала по 13 одсто годишње) нису домашила ни половину некадашњих (КП); [...] власти нису биле способне да прилагоде потрошњу тој чињеници па су инвестиције у просеку падале реално по шест одсто годишње (КЕМ); [...] то јест, да ће глобални економски раст ослабити са лањских четири на 3,5 одсто (КП); [...] дуг Србије би се до краја године могао попети на преко 20 милијарди долара (КП); [...] зна да је учешће српске индустрије у укупној потрошњи гаса у прошлој години скоро преполовљено и пало на око 34 одсто (КП); У главном граду Немачке, до краја недеље, температура ће се спустити и до минус 12 степени (КРТС); [...] а са свим осталим финесама вредност се попела до невероватних 804.400 динара, без пореза (КП); [...] грчки

буџетски дефицит требало би до краја године да падне испод 9,3 одсто БДП (КП).

3.2.6. У наставку текста приступићемо опису сваког структурног модела перифраза са глаголима-интензификаторима. Сваки одељак започећемо најпре описом и општим карактеристикама датог модела, уз издвајање репрезентативних примера. У наставку ћемо издвојити различите варијанте модела у којима се уз основну перифрастичну конструкцију јављају типчни обавезни или факултативни пратећи чланови који означавају учеснике у ситуацији или околности, а који утичу на интерпретацију посматраних израза. У оквиру сваке варијанте (подмодела) објединићемо перифразе које се синтаксички и семантички понашају на сличан начин, при чему глаголи који се у њима показују не морају нужно припадати истим семантичким класама. Унутар сваке издвојене групе скренућемо пажњу на спојивост глагола са одређеним семантичким групама именица и на тумачење таквих структура у синтаксичком контексту.

3.3. $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$

$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$	
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$	<i>Њена популарност је скочила. Покондиреност буја, цвета ... Мећава у Ивањици не јењава.</i>
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz} + ADV$	<i>Из ње је сукнула мржња. Севнуо му је бол кроз ногу. У Мурињовом табору куља незадовољство.</i>
$NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj}$	<i>Наједном ме преплави талас стида. Дрма је трема. Туга јој слама срце.</i>

3.3.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката

Овај структурни модел веома је чест у нашем корпусу и могу га градити глаголи из готово свих издвојених семантичких група. Њиме по правилу управљају интранзитивни глаголи, али и транзитивни глаголи који у том случају, поред номиналног конституента перифразе на позицији субјекта, подразумевају бар још један аргумент. На самом

почетку описа овог структурног модела, дајемо преглед најважнијих семантичких група глагола које се у њему појављују, те типичних семантичких класа именица које са њима колоцирају, при чему ћемо наводити за сваку групу по неколико репрезентативних упрошћених примера. Кроз саму синтаксичку анализу семантичке класе именица и глагола биће спомињане тамо где имају значајнијег утицаја на реализацију синтаксичких и семантичких варијација у моделу.

3.3.1.1. У значајном броју примера појављују се интранзитивни примарни глаголи-интензификатори – *јења(ва)ти, интензивирати се, ублажити се, чилети, ишчилети, ишчезнути, увишестручити се, удвостручити се* итд. Ови глаголи, због своје примарне семантике промене интензитета, компатибилни су са великим бројем именица различитог значења, али примећујемо да се готово сви редовно појављују у споју са именицама које означавају емоционална, психичка и нека физиолошка стања, као што су *бол, бес, гнев, осећања, емоције, нада, љубав, жеља, стрепња, меланхолија, узрујаност, патња, тегобе, фрустрација, интересовање, заинтересованост* и сл. – *Јењава заинтересованост за те теме; Стрепња се ублажила; Њена жеља је ишчилела.* Глагол *јењавати* често се повезује и са именицама које обележавају природне, биолошке или друштвене стихије, попут *мењава, олуја, пожар, епидемија, пандемија, болест, рат, сукоб, побуна, политичка криза* и сл. – *Олуја јењава; Сукоби јењавају.* Глагол *ублажити се* јавља се релативно често и уз именице које обележавају различите друштвене околности и покрете, те својства произишла из таквих околности, као што су *криза, утицај, штета, последица, ситуација, сиромаштво, радикализам* и сл. – [...] *покушај да се ублажи криза.* Глаголи *увишестручити се, удвостручити се* и сл. као и глагол *интензивирати се*, начелно се могу појавити и са именицама које обележавају појмове из сфере трговине, економије и финансија, попут *производња, улагање, продаја* и сл. – нпр. *Интензивира се производња; Удвостручила се продаја.*

3.3.1.2. У овом моделу појављују се и интранзитивни глаголи који примарно обележавају промену димензија, попут *умањити се, смањити се, повећати се, увећати се, тањити се* и сл., чије се интензификаторско значење заснива на повезаности са концептом квантитета и димензија (в. т. 1.2.1.1.1), те се именице које се у перифразама јављају уз ове глаголе обично концептуализују као ентитети чије се димензије мењају. То су првенствено именице које обележавају емотивна и ментална стања, интелектуалне и психолошке особине личности, као што су *љубав, жеља, стрпљење, страх, поверење, интересовање* и сл. – нпр. *Њихова љубав се умањила.* Релативно често у овим конструкцијама појављују се и именице из сфере економије, финансија и трговине,

попут *принос, производња, профит, трговање, трошкови, цена* и сл. – нпр. *Утањило трговање на домаћем тржишту акција* (ИБ92).

3.3.1.3. У овом моделу остварују се и многи глаголи који припадају семантичкој класи *промена топлоте*, са којом се повезују процеси горења и промена агрегатног стања. То су глаголи попут *горети, разгоре(ва)ти се, пламтети, буктети, разбуктати се, распирити се, разјарити се, тињати, хладити се, охладити се, палити се, гасити се, кипети, кључати* и сл., код којих се значење интензитета развија захваљујући метонимијској бази насталој искуственим повезивањем интензивних стања и (телесне) **ТОПЛОТЕ** (в. т. 1.2.1.3). Ови глаголи такође се на првом месту повезују са именицама које означавају снажна емотивна, психолошка и интелектуална стања, попут *љубав, нада, жеља, жудња, чежња, срећа, еуфорија, страст, мржња, бес, бол, гнев, туга, стрепња, страх* и сл. – нпр. *Поново у мени гори жеља за такмичењем* (ИНН). Релативно су чести и спојеви са именицама које обележавају силовите и опасне друштвене појаве и врсте конфликта, који се у таквим примерима доживљавају као ватрене стихије – *рат, сукоб, револуција, расправа* и сл.; а на сличан начин концептуализују се и именице којима се обележавају болести – *епидемија, вирус, инфекција, болест* и сл.; нпр. *у овој северноафричкој земљи, док је тамо буктала револуција [...]* (КП); *На Косову већ дуже од месец дана траје и тиња озбиљна епидемија конго-кримске хеморагијске грознице* (КП).

3.3.1.4. У овом моделу појављују се и интранзитивни глаголи промене интегритета, као што су *крунити се, крњити се, експлодирати, рушити се, урушити се, срушити се, распршити се* и сл., који значење интензитета обележавају захваљујући првенствено повезаности са појмом квантитета, чија се промена постиже кроз дезинтеграцију (в. т. 1.2.1.2.1), а код неких глагола (са основом *рушити се*) и захваљујући изворном појму **ВЕРТИКАЛНОСТИ**, који такође може учествовати у концептуализацији интензитета (в. т. 1.2.1.2.3). Они се првенствено удружују са именицама које означавају емотивне, психичке и интелектуалне процесе и друштвено условљене особине личности и апстрактних ентитета, те са неким глаголским именицама које обележавају аспекте међуљудских односа, као што су *жеља, нада, еуфорија, оптимизам, уверење, ауторитет, интегритет, популарност, углед, поверење, подршка*; као и са именицама које означавају појмове из економије и трговине попут *дефицит* и *капитал* – [...] *њихов ауторитет се круни пропорционално количини и драстичности таквих поступака* (КП); *Колико ја видим, та подршка се круни у неком релативно благом, али константном постотку* (КЕМ).

И транзитивни глаголи промене интегритета могу се појавити у једној варијанти овог структурног модела. То су глаголи *ломити, изломити, цепати, кидати, искидати, скрхати; трести, дрмати, притискати, стискати, стезати, мучити, обузети; јести, изјести, изгрести, нагрести*, који се удружују са именицама које означавају негативна осећања, ментална и физичка стања, као што су *болест, бол, љубомора, кривица, паника, трема, туга, туга, страст, страх, савест, срам, температура* и сл. – нпр. *Харијету већ озбиљно цела параноја* (КЛФ); *Нећете бити срећни у вези док пуштате да вас љубомора изједа* (ИЛЗ). Интензитет се код њих повезује са јачином дејства штетне СИЛЕ (в. т. 1.2.1.2.4).

3.3.1.5. Глаголи који упућују на промену количине течности која напушта садржатеља, попут *навирати, куљати, покуљати, сукнути, шикнути* и сл., повезују се са именицама које означавају емоције и менталне процесе концептуализоване као течне супстанце, чији се квантитет исказан глаголом повезује са интензитетом (в. т. 1.2.1.1.2), као што су *емоције, бес, незадовољство, одушевљење, мржња, гнев, сећања, идеје, успомене* и сл. – *Бес је куљао из мене цело вече* (ИЕ); *Мом дечку већ шикља бес на нос и уши* (ИА).

3.3.1.6. Појаљују у овом моделу и различити глаголи чија примарна значења упућују на промену количине, односно концентрације супстанце, што у овим случајевима корелира са смањењем интензитета (в. т. 1.2.1.1.2.6) – *бледети, избледети, тамнети, потамнети, хлапети, излапети, испарити, пресушити, сахнути, пресахнути, усахнути* и сл. Они се првенствено удружују са именицама које обележавају емотивна и ментална стања и особине човека, попут *веселе, елан, снага, ентузијазам, страст, љубав, блискост, успомене, сећање* и сл. – *После тога гнев сахне и она више нема основа* (КРП); *Изгубили смо свако покриће, снага нам хлапи за њихово васпитање* (КП).

3.3.1.7. Глаголи чија примарна значења упућују на промену у јачини звука (в. т. 1.2.1.5) – *стишати се, утишати се и тутњити, истутњити се* – удружују се претежно са именицама које означавају по природи силовите и претежно негативне емоције, као што су *гнев и бес*, али и са именицама које означавају снажне природне појаве, конфликте и болести, као што су *невреме, олуја, сукоб, протест, вирус, ковид* и сл. – [...] *у њој тутњи гнев* [...] (ИД); *Сукоб протестаната и полиције стишао се након неких пола сата* [...] (КП).

3.3.1.8. Глаголи промене положаја на вертикалној оси, попут *сићи, спустити се, пасти, срозати се, попети се, скочити, дићи се* и сл., са интензитетом се повезују првенствено преко оријентационих појмовних метафора које у везу доводе квантитет и

вертикалност (в. т. 1.2.2.1). Они се обично удружују са именицама које означавају друштвено вреднована својства, као што су *углед, популарност, морал, вредност*; те појмове из економије, трговине и финансија, као што су *дуг, вредност, увоз, извоз, цене* – нпр. *Гуча је у почетку била скромна манифестација, али је њена популарност скочила после огромног успеха филмова режисера Емира Кустурице [...]* (КП); *Са каматама тај дуг се попео на близу пола милијарде долара* (КП) [Драгић 2019: 162].

3.3.1.9. У значајном броју перифраза појављују се и глаголи који означавају промене у онтогенетском развоју организама (в. т. 1.2.2.2) – *расти, порастати, нарасти/нарастати; ницати, пупити, бујати, цикљати, ижцикљати, цветати, цвасти, расцветати се, венути, увенути; умирати, умрети, одумирати, изумирати, оживети*; и промене физичке снаге организма – *јачати, ојачати, појачати се, слабити, ослабити, малаксавати*. Они се првенствено удружују са именицама које су концептуализоване као жива бића (биљке, животиње или човек), а које означавају емоције, менталне и комуникативне процесе, те различите особине и способности, попут *љубав, жеља, нада, страст, незадовољство, интересовање, снага, способност, вредност, амбиције, вештина, самопоуздање, углед, вера, поверење, дијалог* и сл. – [...] *у мени је нарасла жеља да калиграфију (мојим скромним познавањем исте) не препустим заборава* (ИУП). У оваквим спојевима могу се наћи и појмови из области економије и финансија, као што су *увоз, извоз, тражња, производња, инфлација, суфицит, економски раст* и сл. – *Осетно малаксава извоз, а са њим и увоз сировина и репроматеријала* (КП). Глаголи који означавају промену снаге организма, уз групу глагола чија се примарна значења односе на промену у контроли физичких и психолошких сила, попут *размахати се, разуларити се, распомамити се, дивљати, беснети, смирити се*, удружују се често и са именицама које означавају природне и друштвене непогоде, као што су *ветар, олуја, невреме, сукоб, борбе, фашизам* – *Ураган и тропска олуја бесне Карибима [...]* (ИБ); *Равна гора и слободне српске планине су биле симбол отпора фашизму у време док је дивљао Европом* (КП).

3.3.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$

3.3.2.1. У оквиру модела $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ често се појављују глаголи са морфемом *се* као сигналом рефлексивности, односно медијалности, који наспрам себе обично имају и нереклексивну варијанту – *Љубав се повећала : То је повећало љубав*. Морфема *се* у српском језику је полифункционално граматичко средство (Ивић 1961:

138), које, између осталог, с једне стране служи за обележавање синтаксичког односа предиката према директном објекту, а с друге стране за обележавање односа предиката према субјекту (Ивић 1961: 147). Појава две форме глагола, једног са морфемом *се* и једног без ње, општа је одлика глаголског система, а њено присуство или одсуство указује на граматичка и семантичка обележја глагола, утичући тиме и на њихову способност удруживања са различитим типовима допуна као и на њихову реализацију у реченици (Штрбац 2011: 135). Морфема *се*, дакле, може имати различите улоге – може се јавити као саставни део лексичке структуре глагола, бити сигнал интранзитивности, тј. транзитивности, при чему се може трансформисати у различите врсте објекатских допуна (Штрбац 2011: 135).

За глаголе из нашег корпуса значајна је првенствено функција промене глаголског рода, односно дијатезе, коју она може обављати. Многе глаголске лексеме јављају се у два видска лика – могу се реализовати у транзитивној форми, без морфеме *се*, подразумевајући при томе каузативност, те у интранзитивној форми, са морфемом *се*, која је у нашим случајевима најчешће индикатор медијалности или рефлексивности. Појава морфеме *се*, те последична промена глаголског рода природно утиче на морфосинтаксички облик предикативне допуне глагола, као и на реализацију различитих реченичних модела, али и различитих структурних модела перифразе – *Нада се гаси* : *Угасио је сваку наду* (NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz} : V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}) – где се у случају модалне модификације остварује поступак функционалне актантне инверзије у односу на структуре са прелазним глаголима (Алановић 2008: 95). Код облика са морфемом *се* обично се наглашава медијалност радње у односу на субјекат, док њихови парњаци постављају субјекат у улогу каузатора (Алановић 2008: 95), при чему се у перифразама из нашег корпуса облицима са морфемом *се* углавном наглашава спонтана промена интензитета процеса, будући да се на синтаксичкој позицији субјекта налази именица која означава процес, а информација о агенсу или носиоцу процеса често у потпуности изостаје. Тако нпр. имамо парове као што су *интензивирати (нешто)* и *интензивирати се*; *блажити*, *ублажити* и *блажити се*, *ублажити се*; који спадају у групу примарних интензификатора. Такви парови могу се пронаћи у готово свим другим семантичким групама глагола који се у перифразама појављују као интензификатори – нпр. међу глаголима који се примарно односе на промену димензија налазе се бројни примери ове врсте, попут *смањити* и *смањити се*, *повећати* и *повећати се*, *снизити* и *снизити се*, *повисити* и *повисити се* итд. Чести су овакви случајеви и у изворном домену дезинтеграције – нпр. *распршити* и *распршити се*, *разбити* и *разбити се*, *(по)кидати* и

(*по*)кидати се итд. Чак и међу глаголима који примарно обележавају промену положаја у простору и који су махом глаголи кретања, налазимо неке који ипак имају обе форме – *попети* и *попети се*, (*по*)дићи и (*по*)дићи се, *срозати* и *срозати се*; *загњурити* и *загњурити се*, где морфема *се* може означавати и рефлексивност. Сви се они стога могу појавити у оба наведена модела перифразе.

3.3.2.2. Модел $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ може се реализовати и као резултат промене перспективе реченице (Драгић 2019: 165), односно пасивне реченичне трансформације (Алановић 2008: 94) модела $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ у коме учествују транзитивни глаголи. Именица која означава процес помера се у оваквим реченицама са формалне позиције објекта на позицију субјекта, а информација о агенсу, уколико је исказана, често се појављује на положајима одредби (Алановић 2008: 94). У таквим примерима морфема *се* функционише као индикатор пасивности – нпр. код глагола *оборити*.

Топлије време у Србији и бољи ефекат грејања топлана оборили су по трошњу електричне енергије у нашој земљи (КП) : Редуције трају већ месец дана, њима се донекле обара по трошња, али и квари дистрибутивна мрежа (КП) [Драгић 2019].

3.3.2.3. Модел $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$, у коме се номинални део перифразе налази на позицији синтаксичког субјекта, није потврђен код свих аутора – нпр. М. Радовановић наводи $N_{Dev(Nom)} + Cop + Lex$ (Радовановић 1977: 69) као једини модел са именицом у номинативу, који укључује копулативни глагол *бити* и лексички конституент (обично неки квантификатор или квалификатор), који са копулом образује сложени предикат ван сфере примарне предикације представљене девербативном именицом – *Несхватљиво слаба била је игра Јарића [← Несхватљиво слабо играо је Јарић]* (Радовановић 1977: 70). Код других аутора, који усвајају нешто шире поимање декомпонованог, односно перифрастичног предиката, може се наићи на већи опсег примера који припадају моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$, као што су, рецимо, већ поменути пример *гнев расте* (Тополињска 1982: 37–38), или *Трема ме је ухватила* (Алановић 2013а: 41), те подмоделу које издваја М. Јакић – $V_{Semicop} + N_{Abstract/Adj}$, $V_{Semicop} + N_{DetNP}$, $V_{Semicop} + Adj_{DetNP}$ (Јакић 2011: 158–159).

3.3.2.3. У нашем корпусу релативно су бројни примери у којима као интензификатори функционишу транзитивни глаголи – нпр. *Наједном ме преплави талас стида*. У тим случајевима, поред субјекта у номинативу, који представља

формални експонент субпредиката (Алановић 2008: 94), и који носи значење перифразе, обично се реализује и објекатска допуна у форми беспредлошког акузатива. Ово је последица непромењене базичне валентности глагола, који на структурном плану управља реченицом независно од степена десемантизације којој подлеже учествујући у грађењу перифразе.

3.3.3. NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}

NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz-Intranz}
<i>Њихова љубав је планула.</i>
<i>Међава у Србији се распомамила.</i>
<i>Гледаност емисије је пала.</i>

3.3.3.1. Употребом конструкција са интранзитивним глаголима-интензификаторима, у којима је именица или именичка синтагма на положају синтаксичког субјекта носилац предикативности, у великом броју примера искључују се сви подаци о агенсу, а често и о објекту радње (уколико је именица у перифрази изведена од транзитивног глагола), те долази до деперсонализације свих учесника ситуације (Драгић 2019: 162) – нпр. *Да ли љубав временом бледи?* Овакве реченице формално су персоналне, будући да се граматички субјекат реализује као номинални део перифразе, али неке од њих семантички су блиске и имперсоналним реченицама са уопштеним агенсом (Драгић 2019: 163). Такве структуре релативно су честе у новинским насловима и поднасловима који дају ограничен број информација, при удруживању глагола са именицама из неколико семантичких група. На носиоце ситуације ипак се може упутити конгруентним или неконгруентним атрибутом субјекта – NOM_{Subj-Pred} [$\leftarrow$ ATR_{SemSubj}] + V_{Intenz-Intranz} – као у примерима типа *Ваша љубав бледи*; *Сукоб две стране се смирује*.

Чудо се састојало у томе што је своју љубав расипнички разбацивала и поклањала, а она се није тањила ни умањивала (ИК); Гуча је у почетку била скромна манифестација, али је њена популарност скочила после огромног успеха филмова режисера Емира Кустурице [...] (КП); Непосредно пред подне, полиција је морала да употреби сузавац како би се бар мало спустила тензија (КП); Убрзо је планула и љубав (КП) [Драгић 2017: 63]; Хлади се почетни ентузијазам у иностранству за помоћ нашој земљи (КП) [Драгић 2017: 64]; Зокијева популарност експлодирала је

брже него код старлета (ИН); Да ли љубав временом бледи? (ИБ92); Питате се да ли је ваша љубав избледела или се налазите у нормалном стадијуму дуге везе? (ИО); Током процеса решавања, који захтева време, сећање тамни и брише се [...] (ИПО); Покуљао бес: Приближава ли се револуција „жутих прсука“ (ИСП); Емоције навиду [...] (КП); [...] пажња око избора у фудбалу неће попустити (КП); Сматра се да је освета сврсисходна у одређеном року. После тога гнев сахне и она више нема основа (КРП); Извесно је да покондиреност буја, цвета [...] (КП); Није свет романтичног заувек нестао: одумире наша способност, дар да постојимо [...] (КП); Незадовољство је јачало (КСД); Жеље се смире, у неком си малом сну, у предворју живота (ККЧ).

3.3.3.2. У неким случајевима, изостанак информације о носиоцу стања или особине означене именицом у саставу перифразе омогућава да се реченица семантички приближи безагентивним имперсоналним реченицама којима се саопштава о природним појавама, промени временских прилика или доживљају неких околности (Драгић 2019: 163) – *Олуја се стишава*. Ово је посебно уочљиво у перифразама где именице на позицији граматичког субјекта именују појаве које се могу тумачити и као физиолошки и као атмосферски феномени (*температура* и *притисак*), или лексеме које се, као што наводи и Тополињска (1982), могу сматрати неком врстом *poimen actionis*, које именују природне појаве и околности, као што су у нашим примерима *ветар, олуја, ураган, мећава, киша, пљусак, невреме, ватра, пожар, (ватрена) стихија, земљотрес* и сл. – у примерима типа *Пожар на југу бесни*. Дате појаве, као што се види из примера, махом имају велику силину и разарајућу моћ.

Поред бројних примера са примарним глаголом-интензификатором *јењавати*, у оваквим спојевима појављује се ограничен број глагола чија примарна значења припадају сродним доменима. У првом реду то су глаголи који припадају семантичкој класи промене у (само)контроли, те примарно упућују на постизање или губитак контроле над физичком или психолошком силом (*беснети, распомамити се, дивљати, смирити се, умирити се* и сл.) – *Смирује се мећава*; затим глаголи промене физичке снаге организма (*јачати, ојачати, малакса(ва)ти, слабити, ослабити* и сл.) – *Олуја је ослабила*; а на крају и глаголи промене положаја у простору (*скочитити, попетити се, пасти* и сл.) – *Ваздушни притисак пада*. Према основној семантици прве две групе могу се довести у везу са карактеристикама живих бића, те они подразумевају персонификацију

природних феномена као ЖИВИХ БИЋА (в. т. 1.2.2.3), којима се приписују намере, емоције и понашања, а интензитет тих емоција, који за последицу може имати различите бихевиоралне ефекте, као и деструктивност тих ефеката, повезује се са интензитетом самог природног феномена. Код глагола попут *скочити* и *падати* у основном значењу важне су семе промене положаја које се са интензитетом повезују на основу везе са оријентационим метафорама ГОРЕ ЈЕ ВИШЕ и ДОЛЕ ЈЕ МАЊЕ (в. 1.2.2.1), и они се првенствено удружују са именицама *температура* и *притисак*, које денотирају појаве у реалности обично представљене вертикалном скалом са подеоцима. Појављују се и конструкције овог типа са глаголима промене у одавању звука (*тутњати*, *истутњати се* и *стишати се*), нпр. *Невреме се истутњало*, који су примарним значењима метонимијски повезани са звучним МАНИФЕСТАЦИЈАМА већине ових природних појава, па се интензитет саме појаве изједначава са интензитетом звука који је прати (в. 1.2.1.5). Унутар овог типа конструкције често се појављују адвербијали којима се такве појаве просторно и временски одређују, а уколико нису експлицитане, њихов садржај је углавном познат из неког другог сегмента синтаксичког окружења (нпр. из падежног атрибута просторног или временског значења) или из ширег контекста – *Ветар дивља по целој Србији*; *Већ други дан бесни ватрена стихија*; *Мећава у Ивањици не јењава*; *Невреме и данас тутњи Србијом*.

Мећава у Ивањици не јењава [...] (ИНН); *Серија земљотреса у подручју Скопља не јењава већ два дана* (ИНН); *Пожар на Црном врху не јењава, али је ограничен* (ИРТВ); *Киша сада јењава* (И013); *И тада се ветар смирио* [...] (КП); *Умирио се ветар* [...] (ККЧ); *ВЕТАР СЕ РАСПОМАМИО, дивља по целој Србији* [...] (ИИНФ); *Киша је беснела сат времена* (КП); *Између Горње и Доње Мораче пожар са прекидима бесни већ готово месец дана* (КП); *У тренутку несреће изнад Либана је беснело велико невреме са јаком кишом и ветром* (КП); *Ураган и тропска олуја бесне Карибима* [...] (ИБ); *Већ други дан бесни ватрена стихија у метохијским селима Тучеп, Пољане, а у току јучерашњег дана пожар се проширио* [...] (КП); *Иза затвореног прозора и спуштене завесе јесењи ветар малаксава* [...] (КНЈ); *Невреме је убрзано ослабило* (ИД); *Киша слаби у Албанији, пољопривредно земљиште још под водом* (ИБ); [...] *већ је престоници донело тамне облаке, појачао се ветар и почела киша* (ИН); *Скуваћемо се на планети јер ће просечна температура скочити за 4-5 степени* [...] (КП) [Драгић 2019: 163]; *Ваздушни притисак је нагло*

падао (КГП)¹¹⁵; *Невреме и данас тутњи Србијом* (ИН); *Током ноћи, невреме се коначно истутњало и смирило [...]* (КПР); *Међутим, олуја се мало стишала када су новинари [...]* (ИРТС).

3.3.3.3. Исти модел јавља се у перифразама које на позицији именског конституента садрже именице као што су *рат, сукоб(и), немири, борба, устанак, револуција, расправа, спор, дебата, протест, отпор, обрачун* и сл. Ове лексеме описују различите видове конфликта, физичког и вербалног обрачуна, од којих многи означавају друштвене околности. У синтаксичком окружењу у коме су обично одређене само просторним и временским адвербијалима, дате конструкције потпуно су деперсонализоване, иако синтаксички задржавају форму персоналне реченице – нпр. *Сукоби бесне*. Будући да именице овог типа обележавају супротстваљеност најмање два актера, те носе обележје опозитности (Драгић 2017: 60), учесници конфликта често су експлицирани на позицији атрибута, при чему се може упућивати само на једну страну која учествује у конфликту или на обе или више супротстављених страна (*сукоб протестаната и полиције; протести Русије; српски протест; сукоб између самих Ирачана – шиита и сунита*). Мада се већином могу довести у творбено-семантичку везу са глаголима или придевима, лексеме на позицији семантичког центра перифразе нису њихови прави семантички еквиваленти, и углавном не представљају резултат или именовање неке радње или каквог својства, него се концептуализују као догађаји, ситуације, или атмосфера, околности у друштвеном окружењу.

Готово је иста ситуација и у перифразама са именицама које именују различите појавне облике и изазиваче болести, посебно оне које упућују на њихову широку распрострањеност, као што су *епидемија, пандемија, инфекција, куга, болест, вирус, корона, ковид* итд. – нпр. *Вирус поново тутњи кроз Немачку*. И у овим реченицама обично изостају директне информације о носиоцима процеса, при чему се појавом просторних адвербијала, који су у оваквим реченицама уобичајени, метонимијски може указати и на лица насељена на датим просторима која су под утицајем датих појава.

У великом броју примера уз именице из ових семантичких група појављују се најчешће глаголи промене емоционалне контроле и промене у одавању звука који се повезују са изражавањем интензитета природних феномена – *Бесни рат; Ковид тутњи*

---

¹¹⁵ Именица *притисак* семантички се удаљила од свог глаголског еквивалента, те се не може њиме заменити у овом примеру.

Америком. То указује на сличности у концептуализацији природних, друштвених и биолошких стихија као појава са деструктивним последицама које представљају опасност за људе и које се тешко подвргавају њиховој контроли. Поред ових глагола, који се са концептом интензитета повезују на већ описане начине, уз именице са значењем негативних друштвених и епидемиолошких појава јављају се врло често глаголи из домена промене топлоте, као што су *букнути, буктети, разбуктати се, планути, пламтети, успламтети се, усијати се, кравити се, тињати, (у)гасити се, хладити се – Епидемија се гаси*; те глаголи који се односе на промену оштрине, попут *заошрити се, заоштравати се – Заоштрава се сукоб*. Концепт промене температуре повезује се са интензитетом путем сложенијег ланца метонимијских и метафоричних веза које почињу од базичне, искуствене повезаности повишене ТЕЛЕСНЕ ТОПЛОТЕ и различитих болести, али и учествовања у ситуацијама високог интензитета, које су денотиране наведеним именицама. Процеси генерализације и метафоре које настају из ове основе детаљније су описани у првом поглављу овог рада (в. т. 1.2.1.3). Оштрина, као својство које код неких врста оружја повећава деструктивну моћ и способност да повреди, повезује се пре свега са конфликтним ситуацијама у којима се оружје може, али се и не мора користити – интензитет таквих ситуација, односно процеса, ипак се може исказати преко појма ОШТРИНЕ и метафоре која различите врсте (ВЕРБАЛНОГ) ОБРАЧУНА изједначава са ФИЗИЧКИМ ОБРАЧУНОМ који подразумева оружје (в. 1.2.1.6).

[...] када у суседној Македонији б е с н и прави р а т, привреда Србије се налази у руинама [...] (КП); *Одговорио сам му да су моје могућности из Рима прилично лимитиране и подсетио га да у том крају б е с н е сукоби* (КП); *И док у Грчкој б е с н е немири због владиних мера [...]* (КРТС); *Борба бесни не само на граници између (Велике) Србије и Хрватске (знаци у позадини) него и дубоко у залеђу* (КНИН); *Као степски пожар који све прождире, разбеснео се устанак* (КТД2); *[...] синоћни српски протест стишао се тек око поноћи* (КП); *[...] од 1959. до 1962, боравио у овој северноафричкој земљи, док је тамо буктала револуција [...]* (КП); *Дебата се усијала* (КП); *[...] тик уз Бранденбуришку капију, 19. априла 1999 – плануле су изнова расправе* (КП); *Спор се све више заоштрава [...]* (КП); *„Куга бесни онде још у пуном јеку”* (КЦН); *[...] али опасност да се ова болест прошири са Космета, где од средине маја букт и е п и д е м и ј а, веома је реална* (КП); *На Косову већ дуже од месец дана траје и тиња озбиљна епидемија конго-*

кримске хеморагијске грознице (КП) [Драгић 2017: 64]; [...] али за нас није свеједно да ли инфекција букти у Мексику или у Аустрији (КП); Болест се кривила (ККК); Имамо разлога да будемо задовољни – епидемија се гаси (ИП); Епидемилози упозоравају да [...] сви морају да дају све од себе да поштују мере, да би се што пре угасила епидемија (ИРТС); Вирус поново тутањ и кроз Немачку [...] (ИОБ); Ковид тутањ и Америком! (ИН).

3.3.3.4. На сличне начине концептуализују се примери са именицама које означавају различите друштвене покрете, појаве и околности као што су (*економска / политичка / национална*) криза, криминал, корупција, тероризам, социјализам, фашизам, шовинизам и сл., при чему бележимо примере претежно са примарним интензификатором *ублажити* и глаголима промене физичких карактеристика, као *заострити се, продубити се*, што указује на доживљавање ових појава као неживих ентитета, али се јављају и примери са глаголима промене контроле, и другим глаголима који основним значењима описују функционисање живих организама, у којима су исте појаве концептуализоване као живи организми – нпр. *размахати се, дивљати, цветати*.

На питање шта би требало урадити да се у 2009. ублажи економска, политичка и национална криза [...] (КП); Буџет државе ушао у буџетску кризу која ће се само заострити у 2010. због ниске стопе привредног раста [...] (КП); Тероризам и организовани криминал су се размахали и представљају нову претњу [...] (КРТС); Испада [...] да се овде размахало „социјализам” као средство за одбрану пољуљаног модела капитализма [...] (КП); Равна гора и слободне српске планине су биле симбол отпора фашизму у време док је дивљао Европом (КП); [...] када би му резултати били неупоредиво бољи него што ће то бити пошто се економска криза размаше у Србији (КП); [...] стопа незапослености је већа од 20 одсто, корупција цвета [...] (КП); [...] пре свега зависи да ли ће се криза продубити или, уз помоћ репресије, смирити (КП).

3.3.3.5. Конструкције овог типа јављају се веома често у контекстима који означавају појаве из сфере финансија, економије и трговине, те се као носиоци значења перифразе у тим случајевима појављују бројне именице које означавају појмове повезане са тим аспектима друштва (о чему смо говорили и у Драгић 2019) – *Спустила се потрошња*. То су именице попут *потрошња, производња, увоз, извоз, тражња,*

*потражња, продаја, раст, дуг, подршка, издвајања, интерес, инвестиције, учешће, промет*¹¹⁶, *улагања, очекивања, удео*¹¹⁷, *индекс, инфлација, дефицит, суфицит, камата, курс*¹¹⁸ и сл. (в. Драгић 2019: 163–164). Именице чије се значење своди на количину, односно квантификацију, као што су *индекс, удео, учешће* и сл., углавном имају допуне којима се прецизира сам процес, и које заправо носе значење перифрастичне конструкције. И уз већину других именица, иако оне саме јесу носиоци значења перифразе, долазе допуне којима се исказују различити чиниоци ситуације, често објекти радње.

Као синтаксички управни чланови оваквих конструкција најчешће се појављују глаголи промене физичких особина, попут димензија, количине и концентрације – *смањити се, умањити се, повећати се, увећати се, пресушити, усахнути*, нпр. *Кредитирање пресушује*; глаголи промене положаја у простору – *пењати се, понети се, дићи се, скочити, сићи, пасти, опати, спустити се, тонуту, потонуту*; као и низ глагола који се тичу физичких карактеристика, те животних, физиолошких и бихевиоралних функција живих организама – *малакса(ва)ти, расти, бујати, џикљати, дивљати, размахати се*. Прве две групе у концептуалној су вези са КВАНТИТЕТОМ, преко кога се повезују и са интензитетом, док глаголи промене положаја, поред јасне везе са принципом ВЕРТИКАЛНОСТИ, а тиме и КВАНТИТЕТА и ИНТЕНЗИТЕТА, упућују и на доживљавање економије као ентитета, потенцијално и ЖИВОГ ОРГАНИЗМА, који може да се креће и мање или више контролише. У складу са тиме је и последња описана група глагола (осим у случају када се као конкретизација дате метафоре јавља изворни домен који се односи на БИЉКЕ, изражен глаголима *цветати* и *бујати*, који искључује могућност кретања). Уз перифразе са појмовима који су доступни нумеричкој квантификацији често се јављају адвербијали који прецизирају степен промене интензитета процеса (в. 3.2.4.2), што је случај и са некима од претходно наведених група именица, иако је најоучљивије у овој, посебно уз глаголе промене

---

¹¹⁶ Дефинише се као ‘преношење људи, робе, вести помоћу превозних средстава (железнице, кола, аутобуса, авиона, телефона, телеграфа), саобраћај’ (РМС) [Драгић 2019: 163].

¹¹⁷ Именица *удео* првенствено се у нашим примерима користи у значењу ‘учешће, суделовање у нечему’ (РМС) [Драгић 2019: 163].

¹¹⁸ Последње четири именице свде се значење количине, уз именице типа *обим, проценат* и сл. које су објашњене у уводу (т. 3.2.4.2) – ‘*индекс* означава постотак или проценат (у коме се нека вредност мења) [РМС]; лексема *дефицит* је заправо мањак у каси или у рачуну (РМС); *инфлација* је пад вредности папирног новца; а *камата* означава приход који се добије на уложена средства (РСЈ); именица *курс* обележава цену по којој се на берзи одређенога дана купују и продају вредносни папири и трговачка роба, те однос вредности валута (РМС)’ (Драгић 2019: 164).

положаја од којих многи носе обележје аблативне или адлативне усмерености, што се огледа и у датим адвербијалним конструкцијама.

Према сезонски прилагођеним подацима, индустријска производња је повећана за 0,8 одсто у односу на март [...] (ИБ92); [...] да се дефицит трговинског биланса смањује у овој години, што опет говори да тражња малаксава (КП); Потрошња се спустила на око 146 милиона киловат сати (КРТС) [Драгић 2019: 162]; Са каматама тај дуг се попео на близу пола милијарде долара (КП) [Драгић 2019: 162]; [...] да ће извоз порастати за 23,7 одсто, а увоз скочити за 23,7 процената (КП); Забране рекламирања у већини европских земаља условиле су да приходи од реклама пресуше (КП); У условима високе неизвесности и мањка поверења, кредитирање пресушује [...] (КП); Осетно малаксава извоз, а са њим и увоз сировина и репроматеријала (КП); [...] да је наша индустријска производња почела да малаксава чак и пре ескалације светске финансијске кризе [...] (КП); Суфицит расте ли расте, буја, цикља! (ИД); Лична потрошња и даље буја [...] (КП); Пошто је подсетио да за време оружане НАТО агресије није било инфлације, да није дивљао црни курс [...] (КП); [...] да је та институција задужена да не дозволи инфлацији да се размахне (КП).

3.3.3.6. Семантички субјекат – агенс, експеријенс процеса или носилац особине изражене номиналним делом перифразе може бити исказан и формом неконгруентног атрибута у генитиву – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ [$\leftarrow GEN_{SemSubj}$]: *Стисао се гнев родитеља. Уз именице које обележавају емотивна стања као експеријенс се појављује једно или више лица – поверење радних људи, гнев родитеља, бес руље. У генитиву се може наћи и напоредна синтагма којом се означавају два супротстављена актера, уз именицу са значењем опозитности – сукоб протестаната и полиције. У појединим примерима, на овој позицији заправо је семантички објекат радње, али будући да је интерпретација израза пасивна, он се у таквој интерпретацији налази на месту субјекта – Гледаност његове емисије је скочила [$\leftarrow$ Његова емисија је гледанија $\leftarrow$ Више гледају његову емисију].*

[...] те је тако угрозио јавни ред и мир и допринео да се умањи поверење радних људи у одлуке и мере органа управљања (КП); Гледаност његове емисије пала је са 1,34 милиона прошле године, на 771.000 у првом кварталу ове године (КРТС); Београд је одлучио да искористи ту могућност како би се

стишао гнев родитеља (КП); *Будући да се бес руље стишао* [...] (КФБ); *На црном девизном тржишту у Бијељини данас је порасла вредност југословенског динара* [...] (КП); *Сукоб протестаната и полиције стишао се након неких пола сата* [...] (КП); [...] *када ће и у којој мери букнути протести Русије, па и многих других земаља* [...]

3.3.3.7. Често се у оквиру номиналне синтагме у перифрази појављује и посесивни датив¹¹⁹, којим се обележава носилац стања, процеса или особине обележене перифрастичном конструкцијом $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz} [\leftarrow DAT_{Poses-SemSubj}]$ – *Снага нам хлапи; Навиру нам успомене*. Ово је обично случај са именицама које означавају физиолошке, емотивне, психичке или когнитивне процесе, физичка и психичка својства, као што су *бол, љубав, туга, чежња, суза* (као експонент дубинске предикације *плакати*), *снага; воља, свест, идеје, мисли, успомене, сећања, сумња, питања* и сл. У дативу се обично појављују енклитички заменички облици, иако се на датој позицији могу јавити и именице и именичке синтагме, као и пуне заменичке форме. Дата падежна форма представља експонент семантичког субјекта реализованог у персоналној реченици у којој се на позицији граматичког субјекта јавља именица која улази у састав перифразе.

Ово је најчешће случај у перифразама са глаголима који примарним значењем упућују на кретање велике количине супстанце или великог броја живих бића, попут *наврети* и *нахрупити* – *Навиру му успомене*; као и глагол *котити се, множити се, ројити се* и сл. – *Мисли им се коте*; који су им слични по томе што подразумевају повећање бројности. Наведени процеси и својства концептуализовани су, дакле, као супстанце (обично течне) или живи ентитети који се крећу ка доживљавачу и умножавају. Ови глаголи не захтевају нужну појаву локализатора стања или процеса (Антонић 2005: 177). Сам датив имплицира адлативност, као један од могућих начина конкретизације семе директивности подразумеване у самим глаголима. Висок интензитет исказан наведеним глаголима концептуализује се као КВАНТИТЕТ (в. 1.2.1.1), али је за интерпретацију релевантан и појам БРЗИНЕ (в. 1.2.2.1), будући да прва

¹¹⁹ Овај датив може се тумачити и као посесивни, у својству посесора уз именицу у номинативу која је у својству посесума (Антонић 2005: 188), а у неким случајевима, постоји могућност двоструке интерпретације датива, посебно када су у питању енклитички облици заменица. Овакви примери наводе и у *Синтакси савременог српског језика* (2005). Тако се у реченици *Име му је Марко* датив личне заменице може тумачити као субјекатски уколико се на уму има семантичка интерпретација *Он се зове Марко*, а као посесивни уколико се интерпретира као *Његово име је Марко* (Антонић 2005: 181).

два глагола подразумевају наглост. На поимање интензитета као КВАНТИТЕТА своди се и појава глагола *хлатити* као интензификатора у овој групи, будући да упућује на смањење концентрације гасовите супстанце којом могу бити представљени дати процеси – *Снага нам хлати*.

Издаја се у овом подмоделу и неколико примера са глаголом промене снаге *малакса(ва)ти*, који се појављује првенствено са глаголским именицама попут *производња* и *увоз* – *Малаксава нам увоз*. Будући да су у питању економски, тржишни термини, у концептуализацији и овде учествују метафоре путем којих се економија представља као живи организам, а интензитет као његова снага.

Да кад му навре бол, туга, чежња, суза, да је јак да спречи, унутра, у себи задржи, законча (КГМЛ); *Кад год би му наврле успомене, у души су му севали ножеви* (КМ); *Одакле јој навире снага да поново стане на ноге* [...] (КП); *Док посматра звезде, увек јој навире интересантне идеје* (КП); *Почеше да ми навире питања на која немам одговоре* (КП); *Кад се шетам по парку, само ми нахрупе успомене и онда се свега сетим* (ИВИ); [...] *али је и сам осећао како му, као усну, свест и воља слабе и малаксавају* [...] (КТХ); *Без мужева у кревету, а с љубавником у мислима, грешне им се мисли које*; [...] (ИНЕД); *Изгубили смо свако покриће, снага нам хлати за њихово васпитање* (КП); [...] *што нам малаксава производња у последња три традиционално најјача месеца* (КП); *Добро је што нам увоз малаксава и што су све веће куповине сировина* [...] (КП).

3.3.4. NOM_{Subj-Pred} + V_{IntenzIntranz} + ADV

NOM _{Subj-Pred} + V _{IntenzIntranz} + ADV
<p><i>Из њега су навалиле емоције.</i> <i>У младим људима куља незадовољство.</i> <i>Из очију му сева мржња.</i></p>

У великом броју примера у којима се глаголи удружују са именицама које означавају физиолошке, емоционалне и психичке процесе и особине реализује се модел са предлошком конструкцијом у зависном падежу на формалној позицији просторног адвербијала. Семантички, међутим, овим конструкцијама може се упутити на експеријенса – NOM_{Subj-Pred} + V_{IntenzIntranz} + ADV_{SemSubj} – те их можемо сматрати

трансадвербијалима, подразумевајући под тиме „примере где примарно адвербијална форма добија неадвербијална значења, а ту у првом реду мислимо на агентивност, пацијативност, предикативност и сл.” (Алановић 2019: 92). О овом појму биће нешто више речи при обради других структурних модела, а овде додајемо само да се измештање неадвербијалних значења на ове синтаксичке позиције заснива на промени ситуационог типа узрокованој метафоризацијом садржаја конструкције на коју упућује, између осталог, лексички састав ових сателита (Алановић 2019: 93). Најчешћи примери овог типа садрже на позицији трансадвербијала личну заменицу или властиту именицу којом се обележава носилац стања или својства, са обележјем аниматности – нпр. *У мени још буја стваралачки занос*. На датој позицији могу се наћи и синтагме које обележавају удружења, институције или организације, које метонимијски заступају своје чланове, управу или запослене – *Из Министарства унутрашњих послова (МУП) пљуште изјаве*; или назив за какав скуп чији су чланови носиоци ситуације – *Из „табора” Београђана и Новосађана пљуште тврдње*.

3.3.4.1. Конструкција ADV [← ИЗ + GEN_{SemSubj}] – нпр. *Бес шикља из Николића*; обично се реализује уз перифразе са интензификаторима високих вредности попут *шикнути (шикљати), сукнути (сукљати), (по)куљати, липтети, пљуштати, притати, севати*, као и *нахрупити, надрети и навалити*. Свим овим глаголима заједничка је сема аблативности (или адлативности) садржана у њиховим примарним значењима, коју задржавају и након процеса делимичне десемантизације коме подлежу преузимајући улогу и значење интензификатора. Примарна значења прве четири лексеме подразумевају избијање течности или гаса из неке врсте садржатеља, и удружују се првенствено са именицама које означавају емоционална стања – *бес, гнев, мржња, страх, стид, туга* – које се и концептуализују као течности у садржатељу. Код *притати* се аблативност огледа у подразумеваном распрскавању делова дезинтегрисаног ентитета удаљавањем од средишта и у овом случају удружује се са именицом *енергија*, док *севати* обележава одавање, простирање светлости из светлосног извора (муње), а оваква заслепљујућа и опасна врста светлости представља негативне емоције исказане именицама *страх* и *мржња*.

Глагол *пљуштати* подразумева бројност капљица које се интензивно и нагло удаљавају од облака, усмерених ка земљи, и ова карактеристика огледа се у плуралским облицима именица које се појављују уз њега у перифразама, а које обично означавају вербалне радње – *тврдње, изјаве, коментари, оптужбе* и сл.

Код глагола *нахрупити* и *навалити* имплицирана је сема адлативности, будући да означавају нагло надлажење, приближавање већег броја живих бића, а конструкција са аблативним генитивом остварује се уз њих захваљујући логичкој комплементарности просторно-мобилних концепата аблативности и адлативности (Алановић 2011: 209). Овакве структуре јављају се уз именице које означавају интензивна емоционална стања (*туга*, *емоције*) али подразумевају и њихово испољавање, манифестујући се вербално, мимички, или неким другим обликом понашања, које може, али не мора бити спецификовано. Појава аблативног генитива на позицији просторног адвербијала повезана је са постојањем метафоре садржавања у концептуализацији емоција, према којој се тело или делови тела доживљавају као садржатељи за емоције које, када су веома интензивне, могу препунити садржатеља и – често силовито и нагло – избити из њега.

Мене уопште не чуди б е с који ш и к љ а из Николића а који је усмерен ка Тадићу (ИФБ92); [...] *мршава девојка с дугом косом нагло се расплакала, и из ње је сукнула нагомилана мржња* (КП); *Из њега просто прити енергија* (КП); *БЕС ЈЕ КУЉА О ИЗ МЕНЕ ЦЕЛО ВЕЧЕ!* (ИЕ); *Изненада је туга тако нахрупила из њега, да сам помислила како ће заплакати* (ИМСФ); *Наиме из Габријела су навалиле емоције [...]* (ИБИ); *Знање просто липти из сваког слова ове изјаве!* (ИБ92); *Из „табора” Београђана и Новосађана пљуште тврдње, уобичајене у оваквим приликама [...]* (КП)¹²⁰; *Из Министарства унутрашњих послова (МУП) пљуште изјаве да су апарати за прислушкивање у апартманима [...]* (КП).

3.3.4.2. Уз глагол *пљуштати*, те глаголе *севати* и *вриштати*, користи се и предлошка конструкција ADV [$\leftarrow$ SA + GEN_{SemSubj}] – *Притужбе на суђење пљуште са обе стране*; која такође одговара аблативном просторном концепту. У овом облику најчешће се појављује конструкција *са свих страна*, којом се наглашава мноштво разноликих извора, односно иницијатора процеса. У оваквим примерима на позицији номиналног дела перифразе углавном се налазе глаголске именице које, између осталог,

---

¹²⁰ У ранијим поглављима овог рада више смо пута наглашавали концептуални однос интензитета и појма квантитета и закључили да се интензитет у једном од својих видова може дефинисати као промена квантитета у јединици времена, односно промена фреквенције. Глагол *пљуштати* и у примарном и у интензификаторском значењу подразумева мноштво, али и силину, те наглост, односно велики број појединачних ентитета који се истовремено нагло појављују са великом снагом. Слично је и у наредном примеру, где се висок интензитет не односи на давање једне изјаве, него на мноштво изјава у кратком временском периоду, које су се јавиле нагло.

подразумевају вербално или писмено изражавање (*честитке, похвале, признања, притужбе, оставке, откази, упозорења и забране*), односно комуникативну радњу, те информацију упућену неком примаоцу, па и саме имају обележје усмерености. Овакве именице често се значењски удаљавају од одговарајућих глагола, те не означавају само радњу или резултат радње, већ могу означити и документ на коме је резултат забележен (Јакић 2011: 160), мада у нашим примерима ова дистинкција није увек јасно уочљива. Оне могу означавати и манифестацију неке особине, нпр. *Незнање је вршило* [← /Из онога што су говорили/ видело се да се много тога не знају / да су велике незналице]; или испољавање емоције, нпр. *Са балкона сева мржња и једноумље*, чији су многобројни агенси или носиоци анонимизовани употребом оваквог реченичног модела. У свим примерима ове предлошке конструкције привидно просторног значења могу се интерпретирати као метонимијско представљање колективног дубинског субјекта који обухвата већи број лица. У неким примерима, попут *Са улазних врата „севају” упозорења и забране*, није, међутим, у потпуности јасно да ли се именицом упућује на конкретизован резултат процеса или на сам процес, те да ли се адвербијалном конструкцијом метонимијски упућује на особу или особе које изричу упозорења и забране са улазних врата, односно на агенса пропозиције, или пак само на место на коме су упозорења и забране истакнути као документи. У првом случају, перифразом се означава вршење радње високог интензитета, док се у другом првенствено наглашава бројност докумената путем којих се таква упозорења и забране изричу, а значење интензитета проистиче из њихове истовремене појаве на истом месту.

Честитке и похвале које је књаз Никола, црногорски владар, славодобитно примао пљуштале су са свих страна (КП); *У ова времена када оставке и откази пљуште са свих страна то није изненађење* [...] (КП); *Заслужена признања „пљуште” са свих страна* [...] (КП); *Притужбе на суђење „пљуштале” су са обе стране* [...] (КП); *„Незнање је вршило” са свих страна. Такмичари нису знали ко је Михаил Горбачов, а нису чули ни за „перестројку”* [...] (КП); *Са улазних врата „севају” упозорења и забране* (КП); *Са балкона и из задњих редова партера сева мржња и једноумље* (КПП).

3.3.4.3. Конструкција ADV [← У + LOK_{SemSubj}] – нпр. *У мени буја занос*; такође се јавља уз перифразе са именицама које означавају емоције, те физиолошке и психолошке процесе и својства (*глад, бес, жеља, жудња, занос, незадовољство*,

пожуда, страст, одушевљење, мисли), при чему је компатибилна са глаголима различите семантике, који обично садрже обележје динамичности. Неки међу њима имају и сему директивности, али у овим примерима она није од значаја и не наглашава се овај аспект глаголске семантике, будући да се процес само локализује унутар садржатеља. Као и у претходно описаној групи примера, конструкцијом У + LOK_{SemSubj} обично је исказан носилац процеса или особине, експлицитно или путем метонимије: *У младим људима куља незадовољство* [← Млади људи су веома незадовољни]; *Куља незадовољство у Мурињовом табору* [← Припадници Мурињовог табора веома су незадовољни]. И ова група примера, као и претходна, махом илуструје реализацију метафоре ТЕЛО ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ЕМОЦИЈЕ, при чему се емоције овде првенствено концептуализују као супстанце унутар тог садржатеља, али и као жива бића.

Без посла и образовања у младим људима куља незадовољство једнако у Лондону и Паризу [...] (ИБ); Куља незадовољство у Мурињовом табору (ИСП); Куља бес у Приштини: Траже се оставке Тачија, Харадинаја [...] (ИР); Доиста, у последње време у њему су клијале и расцветавале се непознате врсте глади [...] (КХР)¹²¹; Гле, мало ми то, силовито пожуда надлази у мени (КЗД); [...] у мени је нарасла жеља да калиграфију (мојим скромним познавањем исте) не препустим забораву (ИУП) [← све више сам желео¹²² да калиграфију не препустим забораву]; Зато је велика част бити тренер и зато у мени још буја стваралачки занос [...] (КП); Њени стихови нам сведоче и да је у њој горела жеља, жудња, страст, за савршенством, за испуњењем, за љубављу (КП) [Драгић 2017: 63]; Поново у мени гори жеља за такмичењем (ИНН); [...] у њој тутњи гнев [...] (ИД); Навире у њима оно чисто одушевљење које је срећно да се застиди над учињеном неправдом (ККП); И сада, у њој се роје мисли [...] (КП).

3.3.4.4. На истој позицији, у значајно мањем броју случајева појављује се конструкција ADV [← КРОЗ + AKUZ_{SemSubj}] + ADV [← НА + AKUZ_{SemSubj}] – *Бес тутњи*

¹²¹ Глаголи *клијати* и *расцветавати се* овде функционишу као динамички интензификатори при чему први описује почетно појачавање интензитета од нултог степена до релативно ниске вредности – дакле, сам зачетак стања, док други описује наставак раста интензитета од нижег до високог, и упућује на развој стања према кулминацији.

¹²² Свршени вид глагола упућује овде на завршен процес појачавања интензитета при чему ипак садржи информацију о његовој претходној промени, односно постепеном појачавању, те спада заправо у динамичке интензификаторе.

кроз преварену жену; Обећања бирачима тутње на све стране. Предлог *кроз* у овом случају упућује на кретање емоције представљене као гласан звук унутар доживљавача представљеног као садржатељ. Израз *на све стране* има право просторно значење ‘у свим правцима’ (РМС, Матешић 1982: 652), те имплицира потпуну обухваћеност носилаца процесом, при чему се у овом случају користи и да нагласи разноврсност и бројност обећања, али и њихових прималаца, док је сам интензитет изражен глаголом *пљуштати*.

Хтели смо да музика подржава тај бес који тутњи кроз преварену и издану жену која смишља освету [...] (ИР); Обећања бирачима пљуште на све стране [...] (КП).

3.3.4.5. Као адвербијал појављује се и конструкција у својству локализатора којим се идентификује део тела на коме се процес или особина непосредно манифестују – ADV [← ATR_{Posesor-SemSubj}]. Перифразе у овим примерима обично садрже именице које означавају физиолошка, емотивна стања и когнитивне процесе, као што су *бол, мржња, бес, мисли, сећања* и сл., са локализатором процеса уз који се појављује конгруентни атрибут посесивног значења, посесивни датив или генитив личне заменице или именице којом се обележава носилац процеса, односно посесор чији се посесум налази на позицији адвербијалног детерминатора предикације (в. Антонић 2005: 189) – нпр. *Из очију му сева мржња; Из његових зликовачких очију сева страх.* Посесум као локализатор процеса може бити део тела захваћен каквом физичком или физиолошком појавом – нпр. *Нарочито интензиван бол севнуо му је у оној дрвеној нози.* Део тела у коме је локализован процес може зависити и од типа процеса и аспекта наивне представе света према којој се одређени органи сматрају садржатељем и центром одређених емоционалних, интелектуалних и других збивања. Тако се нпр. глава и мозак доводе у везу са интелектуалним животом, те су концептуализовани као простори у којима се одвијају когнитивни процеси – *Мисли су му се ројиле у глави.* Као садржатељ је често концептуализовано тело у целини, док су локализатори заправо места, тј. органи на којима се емотивни процес испољава и примећује – нпр. *Из очију му сева мржња.* У оваквој конструкцији, поред дела тела, може се упутити и на одређени начин понашања или вербални садржај који одаје интензитет емоције и служи као средство путем кога се емоција изражава – нпр. *А из речи фудбалера Ајакса је куљао бес.* У овим примерима перифразом је, поред високог интензитета стања, обележено и испољавање таквог стања. У неким случајевима, таквим конструкцијама само се додатно интензификује процес, обично емотивни, упућујући на замишљену екстремну

манифестацију високог интензитета, што је у нашем случају у складу са поменутиим концептом тела као садржатеља емоција – *Шикља му бес на нос и уши*.

[...] *и, док му из очију сева мржња, предвиђа пропаст читавог европског пројекта (ИВО); Бика убија издаја, невера и дупли стандарди, Шкорпији бес сева из очију [...]* (ИНБ); *Нарочито интензиван бол севнуо му је у оној дрвеној нози [...]* (КСХЛ); *Све мисли које су му се тог тренутка ројиле у глави биле су упућене Зорици (КВА); Срушио сам се на кревет, а главом су почеле бесомучно да ми се роје мисли (КМС); Бол му је севнуо кроз ногу (КАД); Кроз главу ми нахрупе сећања из сарајевског детињства кад сам у ово јулско време са јаранима седео на рубу тротоара [...]* (ИП); *Тако је то кренуло – казује Радислав док му у лице надире сета (КП); Мом дечку већ шикља бес на нос и уши због свега (ИА); Из краљевих очију сукнуо је гнев попут пламене муње [...]* (ИШКШ); *А из речи фудбалера Ајакса је куља о бес (ИН); Из његових зликовачких очију сева страх, а не стид [...]* (ИН).

3.3.5. NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj}

NOM _{Subj-Pred} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj}
<p><i>Наједном ме преплави талас стида.</i> <i>Страх ми је ледио кости.</i> <i>Фудбалска еуфорија тресе Немачку.</i></p>

3.3.5.1. Транзитивни глаголи-интензификатори често се удружују са лексемама које примарно означавају физиолошка, емоционална и психичка стања и својства, те именица у функцији формалног објекта носи семантичку улогу експеријенса, доживљавача одређеног стања или носиоца какве особине – NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-SemSubj}: *Емоције су га преплавиле*. Овакве конструкције структурно одговарају персоналним реченицама са граматичким субјектом-каузатором, којим се именује „физиолошки процес у организму који изазива глаголом именовано физиолошко стање” (Антонић 2005: 196). У нашим примерима, међутим, интерпретација је нешто другачија, будући да перифраза представљају идиоматизоване метафоричке слике, те глагол у споју са именицом мења и делимично губи значење и улогу предикатора, а преузима улогу интензитетског оператора значења именице као носиоца предикативности. Глагол, дакле, не именује физиолошко стање, већ се то чини именицом на позицији субјекта, док

он њено значење интензификује. Изразом се упућује на висок интензитет осећања, а не на неку физиолошку последицу коју то осећање изазива – *Преплавило га је задовољство; Дрма га трема; Изједа га љубомора*. Елемент каузативности задржава се ипак у метафоричком сценарију у коме се емотивно стање концептуализује као СИЛА или штетна СУПСТАНЦА (1.2.1.2), која делује на свог доживљавача, обично концептуализованог као САДРЖАТЕЉ силе или супстанце, најчешће изнутра, обично штетно. Експеријенс евентуално може бити замишљен као ентитет на који сила делује споља. У одређеним ситуацијама постоји и могућност таквог тумачења по коме се читавим изразом, иако са нетипичним семантичким улогама на одређеним синтаксичким позицијама, упућује на стварну последицу, чиме би се такође потенцирао интензитет емоције као узрока таквог стања. То би се нпр. могло рећи у случају примера попут *Дрма га трема* и *Тресе га страст*, будући да је дрхтавица једно од стварних могућих физиолошких стања изазваних снажним емоцијама.

Изрази овог типа и у активној и у пасивној форми „фиксирају атипичан тематизациони проседе” (Алановић 2008: 94), и представљају једноактантну ситуацију, при чему се пасивом обично наглашава губитак контроле над радњом или стањем које је у току, а активом се често наглашава стање у настајању (Алановић 2008: 95) – нпр. *Преплавиле су га емоције : Преплављен је емоцијама*. Формални објекат обично има обележје аниматности, а најчешће означава људско биће, при чему је веома често исказан енклитичким обликом личне заменице, и нешто ређе пуним заменичким облицима или властитим и заједничким именицама.

3.3.5.1.1. У великом броју примера на позицији структурне главе овакве перифразе појављују се глагол *преплавити*, са основним значењем које упућује на кретање велике количине течности и потпуно обухватање ентитета (доживљавача) том течношћу. Удружује се махом са именицама које означавају осећања, позитивна или негативна, као што су *емоције, задовољство, усхићење, угодност, срећа, љубав, бес, мржња, нежност, самосажалење, стид, срамота* итд., што је у складу са неким од основних когнитивних механизма за концептуализацију емоција. У разумевање израза регираних наведеним глаголом укључене су неке од базичних метафоричких формула као што је поимање емоција као течних супстанци у каквом садржатељу, те метафоричко изједначавање интензитета са квантитетом, о коме је већ било речи. Експеријенс, који и сам може бити схваћен као садржатељ за осећања, овде се концептуализује као преплављен, са свих страна окружен течном супстанцом, односно потпуно обузет емоцијом. Дати глагол у складу је и са метафоричким преносом ЕМОЦИЈЕ СУ

ПРИРОДНЕ СИЛЕ, који се у овом случају надовезује на метафору ТЕЧНОСТИ, што је у извесним примерима експлицирано и употребом именица *поплава* и *талас* на позицијама управног члана номиналне синтагме у саставу конструкције. У овим случајевима, носилац значења предиката јесте зависни члан тог израза.

Опорије емоције преплаве га када се сети старијих људи (КИЛ); [...] *чује омамљиво мукање и њега преплави снажно*¹²³ *задовољство долазећи однекуд из мрачних људских тама* (КСБ); *Више пута сам прочитао како дубоко усхићење преплави не само младог већ и средовечног планинара када у чистом и разређеном ваздуху* [...] (КГ); *Увек то чиним кад ме преплави извесна угодност* [...] (КО); *Жене понекад изнутра преплави велика нежност, чудесна и само њихова, јер само оне рађају* (КСУ); *Наједном ме преплави талас стида* (КГП); *Када зависна особа схвати да је партнер напустио и да више никада неће бити заједно, преплави је велико самосажалење* [...] (КП); *Кад човек крочи кроз њену капију, преплави га осећај дивљења и мистичности* [...] (КП); *Љубав ме је преплавила док сам читао Миланова начертанија* [...] (ИГС); *Једно велико незнађе је преплавило људе* [...] (ИББЦ).

3.3.5.1.2. Бројни су и примери са глаголима *трести*, *дрмати*, *притискати*, *стискати*, *стезати*, *мучити*, који се у транзитивној, каузативној, форми могу сврстати у изворни домен промене интегритета, односно штетног утицаја на интегритет (в. т. 1.2.1.2.4.2). Најчешће се удружују са именицама које обележавају негативна емотивна и физиолошка стања или она која се у многим контекстима при високом интензитету могу сматрати непожељнима – *болест*, *паника*, *страст*, *трема*, *туга*, *узбуђење* и сл. У таквим спојевима глаголи имају улогу апсолутних интензификатора. У малом броју примера налазимо и глагол *обузети*, који колоцира са именицама *мисли* и *страх*, те даје слику

---

¹²³ Придеви *снажно* и *дубоко* који се појављују у наведеним примерима модификују интензитет значења именице, као и глагол *преплавити* у оквиру ових перифраза. Глагол ипак врши функцију интензификатора независно од појаве интензификаторског придева, што доказују примери у којима се придев уз именицу уопште не појављује, или носи другачије значење. Сличан је случај са прилогом *озбиљно* у једном од наредних примера, који је такође укључен у реченичну структуру као интензификатор, при чему се глагол *цепати* са истим значењем појављује и без прилога. Дакле, наведени придеви и прилози у реченици функционишу као додатни појачивачи значења. Придев *озбиљан* (поред *интензиван* и *велики*) користили смо као апсолутни интензификатор у оквиру тумачења пропозиционог садржаја трансформационим методом, будући да непостојање глагола или придева који корелира са именицом у саставу перифразе онемогућава употребу неких типичних интензификатора.

потпуног обухватања ентитета, тј. доживљавача спољашњом силом, односно упућује на потпуну преданост стању.

Глагол *трести* често се употребљава и у реченицама у којима се на позицији субјекта налази лексема *грозница* у значењу ‘мед. а. болест праћена језом, дрхтавицом и повишеном темпратуром; б. дрхтавица уопште’ (РМС). У оваквим примерима глагол се остварује у значењу – ‘изазивати дрхтавицу код некога’ (РМС), иако је и такав израз у извесној мери метафоризован (персонификацијом грознице). Међутим, у нашим примерима лексема *грозница* семантички се реализује у фигуративном значењу ‘2. фиг. а. узбуђење, напетост’ (РМС), те је оправдано тумачење израза као перифразе којом се исказује висок интензитет узбуђења и напетости, јер се и глагол у датим структурама не користи у основном, него у интензификаторском значењу¹²⁴. Оно је регистровано и у речничкој дефиницији, из које се види да се глагол повезује управо са оваквим психолошким стањима – ‘в. фиг. јако узбуђивати, потресати’ (РМС). Глаголу је, дакле, у оваквим изразима укинута предикаторска улога и сведен је на апсолутни интензификатор ‘веома, много’. У нашим примерима лексема *грозница* типично је детерминисана атрибутом, семантичким детерминатором који сигнализира да је у питању њено фигуративно значење – *златна* / *предизборна* / *уписна* / *потрошачка грозница* и сл. Овим атрибутима обично се упућује на појаву која проузрокује узбуђење, односно напетост, или је њихова последица: нпр. *златна грозница* – ‘узбуђење изазвано потрагом за златом’; *предизборна грозница* – ‘узбуђење које прати предизборну кампању’; *уписна грозница* – ‘напетост због предстојећег уписа у средњу школу’. У неким случајевима дубинска предикација творбено се и семантички повезује управо са тим придевом у функцији атрибута¹²⁵ који се појављује уз лексему *грозница*: *тресе (кога) потрошачка грозница* – ‘(неко) много троши’. Лексема *грозница* може бити детерминисана и неконгруентним атрибутима и такође упућивати на узрок узбуђења – *грозница уписа ћака у средње школе*; или може представљати формални центар

¹²⁴ Изрази овог типа имају метонимијско упориште у стварним ефектима стања попут панике, треме или грознице као што је дрхтавица, при чему конструкције у нашим примерима не именују такве стварне последице, већ само висок интензитет стања које би их могло изазвати. Могућност да се баш ови глаголи употребе као интензификатори именица које обележавају таква стања ипак вероватно има везе са том физиолошком основном.

¹²⁵ Овакве случајеве наводи и М. Јакић, издвајајући их као посебан структурни модел – $V_{\text{Semicop}} + \text{Adj}_{\text{DetNP}}$, и илуструјући их примерима [...] *робне резерве имају* [...] *заштитну улогу* (робне резерве штите); *које су имале кључни значај за извођење бомбардовања* (које су биле кључне) [Јакић 2011: 159]. Ауторка упућује и на запажања П. Мразовић и З. Вукадиновић, које наводе да се конструкције типа *бити/постати* + *придев* могу заменити перифразама – *бити значајан* = *имати значаја*; *постати успешан* = *постићи успех* (Мразовић, Вукадиновић 2009: 172).

синтагме, док атрибут остварује везу са предикатом пропозиције – нпр. *Слободне припаднике овог знака тресе грозница еротске и љубавне страсти* [← Слободни припадници овог знака осећају интензивну љубавну и еротску страст]. Уз именице *страх* и *мисли*, које се јављају уз глагол *обузети*, појављују се и неконгруентни атрибути објекатског (*мисли о казни*), односно узрочног значења (*страх од смрти*).

С друге стране, ситни кладиоци, баи као и они које тресе страст, избегавали су да се кладе на кандидате [...] (КИЛ); Са осмехом на лицу и узбуђењем које је већ почело да их тресе, марљиви младићи и девојке [...] (КП); Дрма је трема: Тања Савић у паници! (ИНН); Бајагу дрма трема (ИН); [...] цео дан је нерозан и само иде негде – дрма га паника [...] (ИП); Туне може да вас тресе златна грозница [...] (КП); [...] осмаке у Србији и даље тресе уписна грозница (КП); Грозница уписа ћака у средње школе увелико је почела да тресе како школараце тако и њихове родитеље (КП); Слободне припаднике овог знака тресе грозница еротске и љубавне страсти (КИЛ); Док се залажу за смањивање ратних и других државних расипања, припаднике ове елитне групе тресе ванредна потрошачка грозница [...] (КП); Стисла ме јесте најтежа болест (КП); Сиромашни смо, плашим се, болест ме притисла [...] (КП); [...] све док ме не би поново обузеле мисли о казни, које су мрвиле снагу да одржим реч [...] (КШВ); Обузо би нас бесомучни страх од смрти, огрезли бисмо у греховима [...] (КСЈС).

3.3.5.1.3. Глагол *цепати*, који примарно обележава дезинтеграцију, може управљати моделом $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ уколико се јави у својој медијалној форми, што је у нашем корпусу потврђено само једним примером: [...] *културно и књижевно јединство које је постојало у Аустроугарској монархији све се више цепало*; где се глагол интерпретира као динамички регресивни интензификатор, при чему перифраза замењује дубински сложени предикат [← Аустроугарска монархија је културно и књижевно постајала све мање јединствена]. У оквиру варијанте $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-SemSubj}$, дати глагол налазимо првенствено у колоквијалној употреби, а у примерима се удружује са именицом *параноја* – *Харијету већ озбиљно цела параноја*. У последњем наведеном примеру са конструкцијом *Лудило жеђи нас је цепало* [← Били смо толико жедни да смо (постали као) полудели] видимо да се трансформацијом добија сложена реченица са консекутивном клаузом у којој глагол (*по*)лудети фигурира као

предикат – читава зависна реченица овде функционише као интензификатор значења управне предикације ‘бити много жедан’. Именица *лудило*, која је у семантичкој вези са предикатом последичне реченице, овде, дакле, учествује у степеновању, одмеравању интензитета жеђи, те је именица *жеђ* прави семантички еквивалент управне предикације, и носилац значења конструкције *лудило жеђи нас је цепало*, иако се у површинској структури налази на позицији атрибута. Замена перифрастичног предиката неким обликом сложеног предиката честа је појава – неки аутори, који разграничавају појмове перифрастичног и декомпонованог предиката као један од критеријума за поделу наводе управо ову карактеристику (Петровић 1988: 511–512; Лазић Коњик 2006: 247–248). Декомпоновани предикат замењив је једном глаголском лексемом, док перифрастични може захтевати два глагола, који понекад могу довести до интерпретације са субординираном клаузом (Јакић 2011: 155–156). Основно, изворно значење, које подразумева нарушавање интегритета неке целине, полазна је основа за концептуализацију високог интензитета преко концепата КВАНТИТЕТА, САДРЖАВАЊА и СИЛЕ – велика количина садржаја у садржатељу производи силу која последично доводи до дезинтеграције садржатеља, те се јачина силе овде поима преко њених ефеката (в. т. 1.2.1.2).

На сличан начин понашају се и глаголи попут *ломити*, *изломити*, *кидати*, *искидати*, *скрхати* и сл., који се типично удружују са именицама које означавају емотивна стања и физиолошке процесе, концептуализованим као силе које изнутра или споља производе дезинтеграцију доживљавача који је често замишљен као њихов садржатељ – *бол*, *жеља*, *туга*, *страх*; *болест*, *температура*.

Харијету већ озбиљно цепа параноја (КЛФ); [...] а иначе стига је овде још девеседме чим је изашо из болнице запалио је из Београда цепала га параноја [...] (КПР); *Лудило жеђи нас је цепало*, уста су нам белела, били смо мутне памети, све се наместило да нас одвуче у коначни грех [...] (ККЧ); *Сад ме овако кидатрах да ће добити на суду и да ћу ја морати да продам свој стан како бих га намирила* (ИПКЛ); *Кидат ме бол*, али сам опет одлучила да дођем [...] (ИЗЉ); *Међутим, сваким даном њу је све више ломила жеља* (КДЦ); *Већ неколико дана ме је ломила температура* (ИЈВ); *ТЕМПЕРАТУРА ГА ИЗЛОМИЛА* (ИК); [...] *када га је болест потпуно скрхала* (КРТС); *Скрхала ју је туга за Лазаром* [...] (КУП).

3.3.5.1.4. Иако је већина перифраза које припадају овом структурном подмоделу отвореније природе, неке од њих припадају чврстим спојевима који су забележени у фразеолошким речницима. Такав је нпр. израз *гризе/пече кога савест* – ‘дубоко жалити, јако се кајати због чега, бити оптерећен каквим лошим чином’ (Matešić 1982: 602). У овом фразеологизму може се појавити било који од наведених глагола без промене значења, што доказује да се сваки од њих заиста редукује на функцију интензификатора, док се именица *савест* понаша као експонент пропозиционог предиката, при чему се семантички, али не и творбено, може повезати са глаголом *кајати се* или *жалити*. Додајемо да би у неким контекстима датој именици као еквивалент боље одговарао сложени предикат *осећати се кривим, осећати кривицу*. У Матешаићевом речнику, као и у нашем корпусу, забележен је и израз *жив срам изједе (поједе) кога*, са значењем ‘много се постидети’, а у корпусу се бележе и друге перифразе са глаголима *јести, изјести, изгристи, нагристи* и сл. Принципи концептуализације оваквих конструкција већ су објашњени у првом одељку овог рада (в. т. 1.2.1.2.4), а овде додајемо да се у датим перифразама појављују именице са значењем негативних емотивних и физиолошких процеса концептуализоване као оштећујуће силе, односно супстанце – *љубомора, кривица, савест, срам* и сл.

Нећете бити срећни у вези док пуштате да вас љубомора изједа (ИЛЗ); [...] *али и даље покушавам да смислим начин како да нађем мало времена за себе, а да ме после не изједа кривица*” (ИЛЗ); *Зато се већ у среду нацртах у банци, иако ме живи срам појео, да подигнем оне преостале две хиљадарке на текућем рачуну* (ИП).

3.3.5.1.5. У посебну групу можемо издвајамо примере у којима се на позицији објекта појављују топоними, првенствено називи држава – *Еуфорија тресе Немачку*. Ови ентитети просторног типа у неким случајевима могу се сматрати метонимијским заступницима агенса или експеријенса, али се њиховом употребом процес углавном смешта у границе одређеног простора, и намерно се укида информација о његовим појединачним носиоцима. Оваквим реченицама најчешће се слика друштвена атмосфера, околност која се испољава у оквиру неких просторних граница.

И овде се као управни члан перифраза среће глагол *трести*, уз који се именицом са значењем територијалног ентитета у акузативу упућује на локацију и распрострањеност процеса, при чему се информација о носиоцима процеса може јавити на позицији атрибута синтаксичког субјекта или објекта. Процеси исказани именицом у

номинативу могу бити емотивни, као што су *еуфорија* и *помама*, а могу се односити на радњу, у нашем случају на вербални конфликт, нпр. *полемике*. Појављује се на овој позицији и лексема *грозница*, као и у претходно описаном подмоделу, са значењима ‘узбуђење, напетост’, али и ‘потражња’. Интензификаторско значење у датим примерима засновано је на већ објашњеним механизмима концептуализације код датог глагола.

Фудбалска еуфорија која је тресла читаву Немачку полако се стишава [...] (КП); Више од месец дана полемике о југоносталнгији и њеном гуруу Јосипу Брозу тресу Словенију [...] (КП); Цео свет, и такмичарски и гледалачки, тресе нова помама за /олимпијским/ златом [...] (КП); [...] и предизборну грозницу која тресе САД (КП); Грозница за квадратима стамбеног и пословног простора већ одавно тресе Београд [...] (КП).

3.3.5.1.6. И глагол *преплавити* појављује се на позицији управног члана ових синтагми, уз објекат који обележава просторни појам, док именице и именичке фразе на позицији синтаксичког субјекта означавају друштвене и економске појаве, као што су *протести (грађана), прилив средстава и инвестиција*, при чему је значење именице *прилив* у складу са концептуализацијом ових појава као природних сила попут поплаве.

[...] Тодоровић је рекао да ће Србију преплавити протести грађана уколико се укину преноси [...] (КРТС); [...] прилив средстава из фондова ЕУ и инвестиција [ће] преплавити Србију (КРТС).

3.3.5.2. Као посебну варијанту можемо издвојити и конструкције код којих се на позицији објекта у акузативу појављују именичке синтагме чији управни чланови упућују на делове тела као локализаторе емотивних и физиолошких стања, док се зависним синтагматским члановима (типично посесивним дативом) упућује на носиоца процеса, који је и посесор датог дела тела – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} [←ATR_{Posesor-SemSubj}]$, нпр. *Туга ми стеже срце*.

3.3.5.2.1. Бележимо овде неколико примера са глаголом *сломити*, уз који се на позицији објекта појављује именица *срце*. Срце се у многим културама сматра центром и симболом емотивног живота, те се за њега метафорички везују емоције и ентитети који за човека имају емотивну вредност (в. Chevalier, Gheerbrant 1983: 621; Пипер, Драгићевић, Стефановић 2005: 65–66; Ристић, Радић Дугоњић 1999: 207). Заменица у форми посесивног датива, којом се обележава експеријенс, може се и не мора

реализовати. Информација о експеријенсу увек је имплицирана, док се у примерима у којима изостаје његова формална реализација он тумачи као неодређен, или уопштен. Овакве конструкције могу се интерпретирати и као имперсоналне реченице са прилошко-копулативним предикатом којима се квалификује нека околност – *Туга која слама срце* [←Толико је тужно да слама с в а ч и ј е срце ← Веома је тужно]. Локализатор *срце* среће се и уз глагол *преплавити*, нпр. *Срећа му је преправила срце*; при чему експеријенс може бити изражен и конгруетним посесивним придевом или придевском заменицом који се јавља на позицији атрибута, нпр. *Срећа је преправила његово срце*. У случају глагола *стегнути*, орган као локализатор процеса појављује се у адвербијалној предлошкој конструкцији – *Стегла ме туга око срца*.

Туга и бол ми срце слама (ИЗВ); *ТУГА КОЈА СЛАМА СРЦЕ: Дошла је да обиђе своје повређене ученике [...]* (ИН); *Осећао се поносно, срећа је преправила његово срце [...]* (ИМЦЗ); *Стеже ме нека туга око срца* (ИБСС).

3.3.5.2.2. Као подтип датог модела јављају се и конструкције са транзитивном варијантом глагола *ледити* у којима се на позицији објекта у акузативу појављују именице *кости* и *утроба*. На експеријенса се упућује посесивним дативом личне заменице у енклитичком облику. Јавља се на овој позицији и именица *душа* (додуше, само у примерима из преведених књижевних дела), која се на апстрактном нивоу такође може схватити као део самог носиоца стања. Овим именицама упућује се на делове организма као локализаторе у којима се обично осећају физиолошке манифестације одређене емоције, или за које се у наивном поимању света претпоставља да су садржатељи емоција. Дати примери су релативно стабилни спојеви, у којима ред речи углавном остаје неизмењен независно од контекста, у предикативном делу појаљују се само именице *страх* и *ужас*, које су донекле синонимичне, и обично нема атрибуирања номиналног члана перифразе. Анафоризација је забележена само у једном примеру, који је преузет из преводне књижевности. Наведене предикације исказују висок интензитет негативног емотивног стања исказаног именицом у номинативу, које се концептуализује као хладноћа (в. СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА у т. 1.2.1.3), путем изражавања потенцијалне последице високог интензитета тог стања (замрзавање садржатеља – доживљавача стања). И ови примери семантички се могу интерпретирати као сложене двопрпозиционе структуре у узрочно-последичном односу, од којих друга читава функционише као интензификатор управног предиката *плашити се* или *бити уплашен*

(чији је површински експонент именица *страх*), а која се затим може свести на значење апсолутне интензификације – ‘много, веома’.

Страх ми је ледио кости док сам га слушао у овом узнемиренем, увријеђеном мноштву [...] (ИТ); Страх им је ледио утробу и ноге су под њима обамирале [...] (КНДЋ); [...] понижење и страх ледили су јој душу, али у један мах су уступили место ганутости и слабој нади (КПКМ); [...] гледаћеш само призоре у ж а с а који ће ти л е д и т и душу [...] (КСНД).

3.4. V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}

V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj-Pred}	
NOM _{Subj-Kauz} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj-Pred}	<i>Он је хтео да стиша своју тугу. Полиција је смирила сукоб демонстраната. Ови трикови ће ти ојачати самопоуздање.</i>
NOM _{Subj-Kauz} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj-Pred} + ADV _{SemSubj}	<i>Разгоревао је у мени љубав према Богу. То појачава код њих тежње за даљим језичким развјетком. Ова сознања умножаваћемо међу нашим службеницима.</i>

3.4.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката

У овом структурном моделу перифразе појављују се транзитивни глаголи из различитих семантичких група. Пре почетка семантичког описа дајемо кратак преглед ових глагола уз основне семантичке групе именица са којима они у перифразама типично колоцирају. У овом одељку за сваку групу биће навођено свега неколико репрезентативних примера, док ће у структурној анализи бити приказан већи број примера. У анализи ће се, међутим, пажња скретати на семантику колоката тамо где сматрамо да је она релевантна за реализацију неке структурно-семантичке варијације перифразе.

3.4.1.1. Као што је и очекивано, транзитивни примарни интензификатори (в. т. 1.1) *интензивирати, блажити, ублажити, увишестручити, удвостручити, устростручити* и сл. забележени су у овом моделу у релативно великом броју примера. Због примарног значења интензификације, удружују се са разним семантичким групама именица, првенствено са онима које означавају психолошке емотивне и интелектуалне процесе и својства, попут *гнев, жеља, интерес, љубав, љутња,*

љубазност, напетост, напори, непопуларност, осећање, охолост, самопоуздање, страх, тензија и сл. Учестало се у овим конструкцијама појављују и девербативи и друге именице које обележавају конкретне или апстрактне радње, као што су *рад, разговор, активности, отпор, потрага, процес, развој* – нпр. *Удвостручио је своју љубазност* (РМС); [...] *да држава интезивира разговоре са међународним представницима на Косову* (КП); [...] *он је тиме хтео само да ту чежњу ублажи* [...] (КВР).

3.4.1.2. Унутар овог модела перифразе често се појављују и транзитивни глаголи из семантичке класе промена димензија (в. т. 1.2.1.1.1), као што су *повећати, увећати, смањити, умањити, повисити, снизити, проширити, продубити, истањити* и сл. Поред именица које означавају емоције, те интелектуалне и психолошке склоности и особине, попут *срећа, нада, забринутост, притисак, љубав; знања, стрпљење, гордост, сензибилитет, снага, став, укус* и сл., уз ове глаголе у перифразама се често појављују девербативне именице које веома често означавају процесе у вези са пословањем, трговином и финансијама, као што су *производња, овлашћења, уношење, расипање, плаћање, трошкови, извоз, сарадња* и сл. Именице у овим перифразама концептуализоване су као ентитети са димензијама које се могу мењати, а интензитет процеса означеног именицом одговара величини ентитета уопште, или величини одређене димензије: нпр. [...] *више средстава ће увећати расипање* [...] (КП); [...] *а неким играчима је нервоза толико стањила стрпљење* [...] (ИН); [...] *чије спровођење може пре да нанесе, укупно гледано, штету и да умањи наду невољника да се могу вратити на своја огњишта* (КП).

3.4.1.3. Бележимо и примере са глаголима из других семантичких поткласа које се односе на промену квантитета, као што је глагол *осути*, који се појављује са именицама које имају значење вербалних радњи. Оне су увек у множини, због примарног значења глагола које подразумева велику количину зрнасте супстанце, те се бројност појединачних честица представљена именицама *оптужбе, увреде и коментари*, које налазимо у овим спојевима, концептуализује као та супстанца: нпр. *Уредник главног гласила Загребачке надбискупије „Гласа концила” осуо низ оптужби и увреда на рачун председника Стјепана Месића* [...] (КРТС); *Гардијан осуо коментаре на Брауна* (КРТС).

3.4.1.4. Издваја се и неколико примера са глаголом промене бројности, нпр. са глаголом *умножити* и именицама *труд* и *снага*, где се ове појаве замишљају као супстанце или ентитети чија се количина повећава; и са глаголом промене концентрације *разблажити*, уз именице *утицај* и *самопоуздање*, које су

концептуализоване као течне супстанце чија се концентрација смањује, што концептуално одговара смањењу интензитета: [...] *процене да су партизани сутрашња снага са којом могу разблажити апсолутни утицај СССР-а [...]* (КСД); [...] *с циљем да осмисле програме који ће умножити снагу сваког језгра* (КП).

3.4.1.5. Велики број глагола који припада семантичкој класи промена интегритета остварује се у улози интензификатора у перифразама из ове групе – *кидати, цепати, крњити, крунити, округлити, расипати, рушити, нарушити, срушити, разрушити, урушити, скрхати, смрвити* и сл. Глаголи из ове класе, а посебно они са основом *рушити*, чије основно значење, поред дезинтеграције, подразумева и промену положаја наниже, или из усправног у полегнут положај, веома се често удружују са именицама које означавају особине, нарочито оне које се односе на статус који њихов носилац ужива у друштву – *углед, рејтинг, кредибилитет, популарност, самопоуздање, интегритет, јединство, квалитет* и сл. Ово је у складу са чињеницом да је промена положаја на вертикалној оси у концептуалној вези са вредносним оценама (в. метафору ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ у т. 1.2.1.2) – нпр. *Криза руши популарност европских лидера* (ИП); *Срушите рејтинг Британији* (ИБ92). Често се уз ове глаголе појављују и именице са значењем емотивних, психичких и физиолошких стања, као што су *радост, емоције, енергија, нада, снага* и сл.; те са значењем односа супротстављености или надређености, као што су *отпор, противљење, владавина*; при чему су све концептуализоване као ентитети подложни дезинтеграцији: *У другој половини треће деонице, а посебно у последњој, „пантери” су смрвили отпор Чачана [...]* (ИН); [...] *било би погрешно да расипа снагу* (КП).

3.4.1.6. Глаголи чије се значење интензитета заснива на повезаности њиховог основног значења са појмом оштрине, попут *оштрити, заоштрити, изоштрити, наоштрити, пооштрити, отупети*, обично се у перифразама појављују са именицама које обележавају различита чула и чулне доживљаје, као што су *бол, слух, укус, осећај, чула* и сл. Концептуализација се заснива на метафори СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА (в. т. 1.2.1.6), те се оштрина, као својство доживљено чулом додиром, користи за исказивање интензитета других чулних утисака или степена осетљивости других чула – *Поподневна „дремка” оштри чула* (ИББ); *Кредитна експанзија је била нека врста анестезије која је отупела бол због губитка конкурентности* (КП). Често се појављују и именице којима се обележава физички или вербални конфликт, као што су *спор, расправа, рат, сукоб, конфликт* и сл., где појам оштрине остварује концептуалну везу са могућим штетним ефектима које на противника

може имати оштро оружје (в. т. 1.2.1.6) – [...] *најављују да ће поштрити протесте* (КП).

3.4.1.7. У овом структурном моделу појављују се и бројни транзитивни глаголи из семантичке групе промена топлоте (в. т. 1.2.1.3) – *загрејати, подгрејати, хладити, охладити, палити, запалити, распалити, упалити, усијати, гасити, угасити, разјарити, потпирити, замрзнути, заледити, одледити, раскравити, топити, растопити, отопити* и сл. Са њима колоцирају пре свега именице које означавају различите емотивне, психичке и интелектуалне процесе и особине, концептуализоване као ватра, попут *љубав, нада, мржња, жеља, бес, интерес, незадовољство, радост, страст, чежња, очекивања, радозналост, вера, сумња*, и сл. – *Изузетна вест обишла је свет и распалила радозналост и машту како љубитеља уметности, тако и историчара* [...] (КП). *У рукама имају два инструмента којима хладе и загревају интерес за странку* [...] (КП). У значајном броју примера, као ватра или пожар концептуализују се и различите врсте друштвених и интерперсоналних конфликата, као што су *сукоб, рат, конфликт, расправа, свађа, немири* и сл. – [...] *евентуална „позитивна” реакција Москве само би „одмрзла” пригушене сукобе на постсовјетском простору* (КП); *Колова мрачна улога у серији немачких скандала потпалила је и расправу о његовој садашњој улози у политичком животу земље* (КП). У нешто мањем броју примера, налазимо и девербативне и деадјективне именице које обележавају разне врсте апстрактних интенционалних радњи, као што су *рад, потрошња, помоћ, активности, функционисање, вођство, заостатак*: *Крагујевачки Отпор замрзнуо рад у знак протеста* (КП); [...] *српски првак је промашио шут за три поена који би истопио заостатак на два поена* (КП).

3.4.1.8. Значајан број примера у оквиру овог структурног модела сачињавају и глаголи промене положаја у простору који обележавају кретање на вертикалној оси, код којих се значење промене интензитета заснива на концептуалној вези са квантитетом и вертикалношћу (в. т. 1.2.2.1), као што су *дићи, подићи, уздићи, спустити, оборити, срозати*. Они обично колоцирају са именицама које обележавају особине личности или својства којима се вреднује нечији статус у друштвеној заједници, попут *ауторитет, достојанство, морал, популарност, кредибилитет, рејтинг, самопоуздање, углед, амбиције, критеријуми* и сл.: [...] *средњем сину Михајлу, који је углед породичног имена издигао изнад нивоа успешног новосадског трговца* (ИКЦНС); [...] *постављањем изразито негативних питања покушавају да срозају популарност датог кандидата* (КП). У великом броју примера појављују се и именице које обележавају појмове из

економије, трговине и финансија, као што су *вредност, дефицит, инфлација, каматна стопа, камате, пословање, потрошња, трошкови, тражња увоз, учинак, цене*: *Кад лоша страна фирма спусти цене, цела нација ће подићи једну обрву сумњајући да је реч о некој завери* (КП); *Поједини делови „Србије” оборили су пословање испод границе квалитета [...] (КП)*. У мањем броју примера налазимо и именице које обележавају емоционална и физиолошка стања, особине и околности, попут *нервоза, притисак, тензија, расположење, атмосфера, форма*: *Зашто нисте спустили тензију?* (КРТС); *Музика ти може подићи, али и спустити расположење* (ИСК).

3.4.1.9. У мањем броју примера појављују се глаголи који у примарном значењу обележавају промену тврдоће, као што су *очврснути* и *омекшати, смекшати, размекшати*, уз именице разноврсне семантике које се концептуализују као ентитети чија се тврдоћа мења. Овде могу бити у питању емоције, особине или ментална стања као што су *бес, воља, становиште, став, самопоуздање*, али се ови глаголи често употребљавају и у контексту политичких односа, уз именице *санкције, односи, отпор, последице реформи, претње*: *Мадрид омекшава санкције према Куби* (КП); *Схватио је да може да буде равноправан и с најбољима на свету што ће да му очврсне самопоуздање против Давиденка и Јужног* (КП).

3.4.1.10. Појављују се овде и глаголи промене затегнутости, као *затегнути* и *олабавити*, од којих се први најчешће користи у споју са именицом *односи*, а други уз именице *ставови, ограничења, политика*, у контексту политичких прилика: *[...] због страха од ширења заразе новог грипа, иако су били без икаквих симптома, што је прилично затегло односе између две земље* (КП); *[...] ограничења кредитној експанзији треба олабавити* (КП).

3.4.1.11. Јављају се у овом моделу и глаголи који примарно обележавају промену јачине звука *стишати* и *утишати*, првенствено уз именице које се доживљавају као природне силе праћене интензивним звучним ефектима, а које обележавају негативна осећања, или мисли и осећања која се перципирају као негативна када се појаве у високом интензитету – *гнев, бес, емоције, жеља, мисли, незадовољство, страсти, сумња, туга* и сл. Релативно често удружују се и са именицама које обележавају конфликте, попут *сукоб, расправа, конфликт* и сл.: *[...] покушао је да стиши своју тугу мржњом* (ИТ); *Како утишати негативне мисли и сумњу у себе?* (ИШФ).

3.4.1.12. У овом структурном моделу фигурирају и бројни прелазни глаголи чија основна значења обележавају различите аспекте функционисања живих организама – именице у саставу тих перифраза, које обележавају процесе и својства (попут

виталност, снага, будност и сл.), замишљају се управо као жива бића, док различити параметри функционисања тих бића представљају степен интензитета процеса: *оживети страст, оснажити веру, разбудити наду*.

Глаголи из групе промена активности виталних функција (в. т. 1.2.2.2) који примарно обележавају промену егзистенцијалног статуса, попут *оживети, убити, гушити, угушити, загушити, пригушити, умртвити*, колоцирају са именицама *осећања, гнев, љубав, љутња, напетост, проток енергије, поверење* и сл., али и са неким девербативним именицама које означавају појмове из економије, као што су *производња, продаја, трговина* и сл.: *Како оживети страст у вези?* (ИМП); *Нелојална конкуренција гуши производњу малине* (ИД); [...] *довео је до енормног, све вишег јавног дуга земље, драстично подигао цене, умртвио производњу и продају* [...] (ИН).

Глаголи код којих се значење промене интензитета концептуализује као промена у ангажовању свести, тј. будности (в. т. 1.2.2.2.4), попут *будити, пробудити, разбудити* и *успавати*, у перифразама се појављују са именицама које обележавају осећања, интелектуалне и психичке процесе, те различита стална и привремена својства личности, попут *нада, страст, љубав, жудња, осећања; сумња, интересовање, савест, сажалење, пажња, очекивања; похлепа, опрезност, интуиција, родољубље, радозналост* и сл.: [...] *као што је за њега њена смрт била пријатан догађај, који му је опет разбудило наде* (КС); *За млађе ће можда бити аперитив који буди живост и радозналост* [...] (ККД).

Глаголи *крепити, окрепити, поткрепити, снажити, оснажити, јачати, појачати, ојачати*, који примарним значењима упућују на промену физичке снаге организма, у првом реду удружују се са именицама које означавају емоције, психичке и интелектуалне процесе, те ређе и својства појединаца и институција, као што су *љубав, мржња, нада, вера, тензије; тежње, сажалење, интересовање; ауторитет, конкурентност снага, самопоуздање, воља: Једини Господ Бог окрепи њихову наду* (КП); *Игром са основцима разбијају предрасуде и јачају самопоуздање* (ИРФ).

Издаја се и значајан број примера са глаголима који обележавају промену контроле (в. т. 1.2.2.3), тј. односе се на контролу физичке или психичке силе – *разуздати, зауздати, обуздати, смирити, умирити, примирити*. Именице које се појављују у саставу ових перифраза концептуализују се, дакле, као те силе. Са њима су такође првенствено компатибилне именице које обележавају различита снажна емотивна и ментална стања, попут *страсти, тензије, притисак, бол, напетост, бес, љутња, савест, гнев* итд.; као и именице које обележавају конфликте или природне и биолошке стихије, као што су *сукоб, конфликт, хаос, епидемија, пандемија, болест, пожар* и сл.: *Нови*

закон ће смирити тензије (КП); *Како је Кина обуздала пандемију боље од остатка света* (ИП).

3.4.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{\text{Intenz-Transz}} + AKUZ_{\text{Obj-Pred}}$

У овом моделу, као структурни носиоци перифрастичног израза појављују се првенствено транзитивни глаголи – нпр. *распирити нечије сумње*; *смањити нечије интересовање (за нешто)*. Многим примерима, што је већ објашњено, као дијететички конверзиви одговарају примери структуре $NOM_{\text{Subj-Pred}} + V_{\text{Intenz-Intransz}}$, који функционишу као медијална или пасивна модификација, што у оба случаја подразумева додавање морфеме *се* – *нечије сумње су се распириле*; *нечије интересовање се смањило*. Номинални део перифразе реализује се на формалној позицији директног објекта у акузативу без предлога и попуњава базичну валентност управног глагола. Будући да структуром перифразе, као и читаве реченице, управља транзитивни глагол, те да се у склопу перифразе обавезно појављује објекат као њен именски део, у оквиру овог модела типично се реализује реченица са субјекатским аргументом који може бити представљен различитим јединицама и који има значење каузатора процеса исказаног перифразом, односно каузатора промене интензитета тог процеса – $NOM_{\text{Subj-Kauz}} + V_{\text{Intenz-Transz}} + AKUZ_{\text{Obj-Pred}}$: *Те мисли су мрвиле моју снагу*; *Он је стишао моју жељу за победом*.

3.4.2.1. Примећујемо и да су унутар овог структурног модела упадљиво чести примери у којима перифраза садржи неки модални оператор. У датим конструкцијама обично се појављују глаголи *требати*, *морати* и *моћи*, а нешто ређе и *желети* и *хтети*¹²⁶, са којима перифразе формирају вишеструко сложене предикате. Глаголска

---

¹²⁶ У мањем броју случајева појављује се и глагол *ваљати*, за који П. Мразовић и З. Вукадиновић наводе да га не треба сврставати међу модалне глаголе, иако га неке граматике класификују на тај начин – он се, наглашавају ауторке, употребљава искључиво у имперсоналном облику, те не испуњава критеријум о идентичности субјеката који важи за модалне глаголе (Mrazović, Vukadinović 2009: 178). Овај глагол стога треба сврстати међу глаголе са вербативном допуном који су специфични по томе што се допуна у облику инфинитива или допунске реченице не може заменити именичком или предлошком фразом, али се, за разлику од модалних и модалитетних глагола, уз допуну може појавити и неки други субјунктор осим *да*; субјекти два глагола не морају бити идентични, нити је уз њих обавезна употреба инфинитива или конструкције *ДА* + презент (Mrazović, Vukadinović 2009: 197–198). Нпр.: *Сва сведочења указују да се много журило [...] ваљало је ублажити многобројне социјалне немире [...]* (КП); *Управо ту учмалост ваља разбудити* (КП); [...] *на би ваљало поштривати прописе за регистрацију препарата за заштиту биља [...]* (КП); *Благовештења у манастир Рачу није доживео као Божју вољу већ му се учинило да ово и скушење ваља ублажити посебном духовном снагом* (КП).

компонента перифразе појављује се као вербативна допуна у форми инфинитива или конструкције *ДА + презент*, при чему се подразумева идентичност агенса модалног и перифрастичног глагола: *Они неће моћи да смире притисак јавности; Он не жели да заштрава став према Јерменији; Морамо повећати производњу*; или се, у неким случајевима употребе глагола *требати* са инфинитивном допуном, потпуно укида податак о агенсу – нпр. *Треба олабавити ограничења; Не би требало гасити домаћу производњу*. Појава ових глагола додатно модификује значење перифразе, постављајући субјектом изазвану промену интензитета у домен модалности – односно могућности, способности, неопходности или нужности (Mrazović, Vukadinović 2009: 182–184¹²⁷). У предикатској конструкцији са перифразама облика $V_{\text{Intenz-Tranz}} + AKUZ_{\text{Obj-Pred}}$ релативно често појављују се и модалитетни глаголи *успети* и *настојати*¹²⁸, у значењима (редом) ‘доспети’ и ‘потрудити се, улагати напоре’ (Mrazović, Vukadinović 2009: 193, 195): *Није успео да ублажи њихов гнев; Настојала је да смири бол у глави*¹²⁹. Перифразе у оквиру двоструко сложених предикатских конструкција са модалним глаголима чешће су него у структурама типа $NOM_{\text{Subj-Pred}} + V_{\text{Intenz}}$, будући да је позиција граматичког субјекта у њима заузета номиналним чланом перифразе.

Нервозне вође косовских Албанаца брину се да можда неће моћи да смире притисак јавности дуже од марта (КП); Али, ми смо своје најтеже трауме

¹²⁷ О модалности в. и Пипер и др. 2005: 636–649; Zvekić Dušanović 2011; 2019.

¹²⁸ Модалитетни глаголи слични су модалним глаголима по многим карактеристикама – подразумевају идентичност субјекта модалитетног глагола и пунозначног глагола који га допуњује (или, у нашем случају, глагола-интензификатора), инфинитив и конструкција *да + презент* не могу се заменити номиналном или предложном фразом, нити се *да + презент* може заменити неким другим глаголским обликом осим инфинитивом (Mrazović, Vukadinović 2009: 190). Ови глаголи се, међутим, приближавају самосталним глаголима захваљујући могућности да се у оквиру конструкције *да + презент* јаве адвербијални додаци, што је немогуће код модалних глагола (Mrazović, Vukadinović 2009: 190). Пермутација ових додатака у односу на субјунктор *да*, па и на целу конструкцију *да + презент*, не мења информацију исказану реченицом, што је доказ да модалитетни глагол са допунским чини једну смисаону целину, за коју важе детерминатори и модификатори, што модалитетне глаголе одваја од самосталних (Mrazović, Vukadinović 2009: 190–191).

¹²⁹ Поред модалних и модалитетних глагола, у функцији модалних оператора појављују се и именице које су са њима у творбеној вези, као што су *намера*, *жеља*, и *циљ*. Перифразе у оваквим примерима граде предикацију атрибушке клаузе која допуњује дате именице: [...] *Народна банка Србије је крајем прошле године, с намером да смањи инфлаторне притиске и задуживање банака у иностранству* [...] (ИНБС); *КИА на чело свог дизајнерског тима доводи велико име у намери да појача своју конкурентност на тржишту* (ИБ92); *Париз представља највећу флоту е-бицикала на свету у намери да смањи загађење* (ИБ); *Предузео сам истраживање које је за циљ имало да ублажи досаду кишних дана* [...] (КФБ); *„Самсунг” најавио да ће, у жељи да смањи лош утицај на животну средину, почети продају обновљене верзије* [...] (ИП).

већ преболели и не можемо их распиривати новим ранама (КП); То би могло још више да обори популарност НАТО-а у Европи [...] (КП); [...] а то значи да морамо [...] повећати производњу и драстично оборити трошкове [...] (КП); [...] да све земље морају да утроструче напоре да смање емисију штетних гасова [...] (ИН); Обоје су најавили да се слажу да треба заоштрили међународне санкције према Исламској Републици, како не би дошла у посед атомског наоружања (КП); [...] они треба да у следећих 60 дана, до ванредних парламентарних избора, смире тензије и обезбеде мир у Србији (КП); Он не жели да заоштравља став ни према Јерменији [...] (КП); [...], али желимо да ублажимо проблем који је криза изазвала [...] (КРТС); [...] он је тиме хтео само да тучежњу ублажи [...] (КВР); Ако хоће да спречи даљи раст цена горива и ублажи инфлацију [...] (КП); [...] али тиме није успео да ублажи гнев и озлојеђеност обичних људи (КП); Успева да [...] увишестручи интерес за саму приповетку (РМС); [...] јер би НБС успела до априла да значајно спусти инфлацију [...] (КП); [...] настојала је да лековитим додиром дланова и молитвама смири омамљујући бол у глави (КБС); [...] настојао да ублажи забринутост да би припадници Кфора [...] (КП).

3.4.2.2. Модални глаголи у неким примерима употребљавају се и у неличним формама, што је доминантан облик употребе за глагол *требати*. Уз неличне форме овог глагола, глагол-интензификатор првенствено се појављује у инфинитиву, док је код осталих модалних (и модалитетних) глагола при неличној употреби увек обавезна појава пасивног *се* (Mrazović, Vukadinović 2009: 186), чиме се и у перифразама са транзитивним глаголима-интензификаторима акузатив (формалног објекта) конвертује у номинатив (формалног субјекта) – *морамо спустити потрошњу* → *мора се спустити потрошња*. У реченицама са имперсоналном употребом глагола субјекат је анонимизован, или се представља као уопштен – *Треба олабавити ограничења кредитној експанзији*. Глагол *требати*, као што је напоменуто, најчешће се употребљава управо у неличној форми, исказујући обично неопходност, налог другог лица или објективну нужност (Mrazović, Vukadinović 2009: 184).

Није, међутим, довољно променити режим да бисмо добили демократско друштво, треба разрушити традиционалне ауторитете [...] (КП); [...] када се економски раст стабилизује и потрошачка тражња уздигне до

неоходног нивоа, треба олабавити пореску политику да би се привреди дао нови подстицај [...] (КРТС); [...] ограничења кредитној експанзији треба олабавити (КП); [...] и мислим да ту треба мало олабавити ставове и схватити да је позориште културна и духовна институција [...] (КП).

3.4.2.3. У мањем броју примера, перифраза са глаголом-интензификатором у инфинитиву јавља се самостално, без модалног глагола. Као што је у литератури описано, инфинитив се употребљава у предикатској функцији најчешће у реченицама са прескриптивном или проспективном семантиком (Танасић 2005: 470), односно при реализовању говорног чина упутства или налога, али и упозорења, забране, намере, и жеље – *Улупати три беланца; Ово упутство доставити свим директорима школа; Врата не отварати; Све спорове решавати мирним путем; Опет слободно дисати, осећати мирис цвећа и чути певање птица* (Mrazović, Vukadinović 2009: 132). Инфинитив се као предикат јавља и у неким упитним реченицама, дакле при реализацији говорног чина питања (Танасић 2005: 470; Mrazović, Vukadinović 2009: 132). Код оваквих реченица обично се може ‘учитати’ неки модални глагол – нпр. *Како смирити нервозу и напетост?* [→ Како можете смирити нервозу и напетост]; *Повећати извоз парадајза и кајсија у Русију* [Треба повећати извоз парадајза и кајсија за Русију]. Примери овог типа у нашем корпусу најчешће имају прескриптивно значење, док су честе и форме парцијалног питања, при чему се оне често реализују у оквиру новинских наслова – *Повећати извоз парадајза и кајсија у Русију; Како смирити нервозу и напетост?* Овакве реченице понекад се формално не завршавају упитником, те се могу тумачити и као допунске објекатске клаузе, чије су управне клаузе, као и модални глаголи, изостављене, али се подразумевају: *Како смањити апетит природним путем* [→ Овде ћете прочитати како можете смањити апетит природним путем]; док су у неким примерима управне клаузе експлициране – *Дијета би ишла лакше када бисмо знали како смањити апетит*. Поред инфинитива на овим позицијама може се наћи и конструкција **ДА + презент**¹³⁰ – [...] *да бисмо се договорили како да смиримо напетост*.

¹³⁰ Инфинитив, односно перифраза са глаголом-интензификатором у инфинитиву може се јавити и на позицији субјекта (в. Ивић 1972). Овакви примери нису предмет нашег истраживања, будући да се ограничавамо на предикатске изразе са глаголом-интензификатором, али важно је напоменути да се у оквиру овог структурног модела појављују перифразе и у тој функцији. Инфинитив се као субјекат ређе реализује уз пунозначне глаголе, а чешће уз копулативне предикате, са помоћним глаголом и лексичким језгром (Танасић 2005: 472). Ово је уочљиво и у примерима на које смо наишли претражујући *Корпус* и

Како смирити нервозу и напетост? (ИМФ); Како ублажити љубавну бол? (ИТШ); Како оживети страст у вези (ИМП); Како смањити апетит, а не нашкодити организму (ИМЗМ); Свака дијета и мршављење ишли би много лакше када бисмо знали како смањити апетит (ИМЗМ); Повећати извоз парадајза и кајсија у Русију (ИРТВ); КАКО ПОВЕЋАТИ ИЗВОЗ МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА: Сајмови – први корак ка извозу (ИНП); Како без лекова снизити притисак (ИБЛ); [...] да бисмо се договорили како да смиримо напетост насталу поводом захтева за привођење [...] (КП).

3.4.3. NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}

NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}
<i>Он је хтео да стиша своју тугу. Полиција је смирила сукоб демонстраната. Ови трикови ће ти ојачати самопоуздање.</i>

Тип субјекта каузатора зависи од значења перифразе, али и утиче на интерпретацију значења перифразе. У значајном броју примера, субјектом се обележава носилац или доживљавач процеса исказаног именицом у перифрази, који је истовремено и изазивач промене интензитета тог процеса – у питању су, дакле, аутокаузативне ситуације, у којима субјекат сам изазива промену интензитета процеса који се одвија у њему или промену интензитета својства чији је носилац, обично интенционално: *стишати (своје) емоције; увећати (своју) снагу; примирити (своју) савест*. У оваквим конструкцијама он углавном има обележја /живо+/ и /људско+/, док именица у перифрази обично означава емотивне и интелектуалне процесе и својства: [...] *добро је за друштво кад неки политичар проширује или омекшава своје ригидно становиште*.

Ипак је далеко већи број пронађених примера са у којима субјекат има семантичку улогу каузатора промене интензитета процеса код другог учесника ситуације. Други учесник је носилац процеса и објекат каузације и на коме се испољавају

интернет: *Важно је повећати уношење влакана којих има у интегралним житарицама [...] (КВИ); Готово је грех нарушити њену узбудљиву самодовољност (КП); Лако је подјарити страхове људи на трагедијама [...] (ИВР); и сл.*

ефекти каузације у виду промене интензитета процеса или испољености својства (Алановић 2011: 182). Субјекат каузатор у овом случају може означавати људско биће, или метонимијски упућивати на људска бића, и тада каузација подразумева и намеру да се произведе одређени ефекат на објекту каузације – нпр. *Ентузијазам америчких критичара распршио је најпознатији Њујорчанин из индијске дијаспоре; [...] кабинет председника посебно се трудио да распрши сумње у расцеп у преговарачком тиму*. На позицији субјекта каузатора често се јављају и именице са значењем каквог процеса – акције, поступка, догађаја, али и ситуације, природне или друштвене околности, који доводе до промене интензитета другог процеса или својства исказаног перифразом, односно њеним номиналним делом – нпр. *полемика, мисли, поступци, интервенције, извоз, афере, криза, планови* и сл.: [...] *сматра да сама полемика око извоза у Јерменију неће нарушити углед Србије*.

Каузатор може бити реализован на позицији субјекта у оквиру исте клаузе у којој се појављује перифраза, али и на другим позицијама унутар надређене клаузе или реченице, када се на њега упућује анафорски, док се перифраза у тим случајевима остварује као предикат неке координиране или субординиране структуре. Формалну позицију субјекта каузатора у овим ситуацијама заузимају реченични, односно текстуални конектори¹³¹ – показна заменица *то*, или у нашим примерима *што*¹³² – који упућују на садржај претходне клаузе или реченице. То се види у случајевима када се перифраза јављају у сентенцијално-детерминативним релативним клаузама, те у независним клаузама и реченицама уведеним конектором *што*, којим се упућује на ужи или шири претходни контекст као на узрок промене интензитета процеса: [...] *на се од њих не може очекивати да буду без мана и грехова, што не може да умањи одговорност коју је Црква преузела на себе; Касније је изјавила да жали због „интерпретација њене изјаве”, али то није ублажило љутњу француског председника Николе Саркозија [...]*.

3.4.3.1. Као што је већ наведено, у аутокаузативним ситуацијама – $NOM_{Subj-Autokauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – у којима је синтаксичким субјектом истовремено обележен изазивач промене интензитета процеса исказаног перифразом, али и носилац, доживљавач тог процеса, тај субјекат обично има обележја /живо+/ и /људско+/, док се

¹³¹ Конектори се дефинишу као речи, групе речи или искази који омогућавају повезивање елемената у оквиру групе речи, просте или сложене реченице, или на нивоу текста (Мразовић, Вукадиновић 2009: 725).

¹³² Релативне заменице које уводе односну атрибуцку реченицу појављују се као субјунктивни елементи, који за разлику од субјунктора у релативној реченици имају функцију реченичног члана (Мразовић, Вукадиновић 2009: 730), у нашим примерима – субјекта.

у номиналном делу перифразе типично јављају именице које означавају физиолошка, ментална и емотивна стања, као што су *гнев (излив гнева), емоције, енергија, страст, страх, савест, траума, чежња*; те сталне или привремене физичке, чулне, карактерне, интелектуалне и социјалне способности, својства и афинитете, као што су *знање, осећај, сензибилитет, снага, став, становиште, укус, форма; амбиције, критеријуми, непопуларност, углед* и сл. У великом броју примера, уз именицу се у перифрази појављује присвојна заменица за свако лице *свој*, која потврђује да је субјекат истовремено и носилац процеса исказаног перифразом, што је имплицирано и у ситуацијама у којима се заменица не појављује: *стишати (своје) емоције; увећати (своју) снагу; примирити (своју) савест*.

Многе од датих именица компатибилне су са различитим семантичким групама глагола, будући да могу бити концептуализоване на различите начине – примарни интензификатори, попут *блажити* и *ублажити*, могу се јавити са већином именица које означавају емоције или особине – *ублажити страх, ублажити своју непопуларност*. Глаголи промене димензија јављају се обично у споју са појмовима који се могу концептуализовати као ентитети или простор – *проширити знање, омекшати став, истанчати сензибилитет* (о специфичној концептуализацији глагола *истанчати* в. у 1.2.1.1. и 1.2.1.1.1.2). Овде се појављује и глагол дезинтеграције *расипати*, спојен са именицама попут *енергија* и *снага*, које се са њим концептуализују као супстанце подложне губитку интегритета; те глагол промене топлоте *распирити*, који се везује за именицу *траума* доживљену као пламен. Глаголи промене положаја на вертикалној оси попут *срозати, спустити* и сл. посебно су учестали уз именице са значењем социјалног статуса, који подразумева вредновање, попут *углед, популарност, амбиције* и *критеријуми*, будући да се вертикално скалирање често сматра и евалуативним (в. 1.2.1.2 – ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА, КВАНТИТЕТ И ВЕРТИКАЛНОСТ). У бројним примерима фигурира и глагол *смирити се*, за који се првенствено везују именице са значењем емотивних стања концептуализованих као жива бића – *емоције, излив гнева*.

Именице попут *амбиције* и *критеријуми*¹³³ своде се на значења ‘жеље, очекивања’ и ‘захтеви’, при чему су у те жеље, очекивања и захтеви у два случаја усмерени различито – *амбиција* упућује на жеље и очекивања која субјекат поставља за

---

¹³³ Лексема *амбиција* се у РМС дефинише као ‘жудња за нечим; славољубље, честољубље, властољубље’, а лексема *критеријум* као ‘поздан елеменат на основи чега се оцењује, одлучује или распоређује што, мерило’, при чему сматрамо да је значење друге именице у нашим примерима ближе значењу ‘захтев који треба задовољити како би се што сврстало у одређену категорију’

себе самог, док *критеријуми* упућују на захтеве које субјекат поставља према околини. Перифразе типа *спустити своје амбиције и критеријуме* тумачимо као ‘очекивати/захтевати мање од себе и околине’. *Углед* и *(не)популарност* такође се односе на статус који субјекат има у друштвеној заједници, те иако је он и носилац тих својстава и каузатор промене њиховог интензитета, изразима попут *срозати свој углед* и *ублажити своју непопуларност* упућује се на промене које нису у потпуности под његовом вољном контролом, а када се ове промене доживљавају као негативне интенционалност субјекта обично није подразумевана (као у *срозати свој углед*).

Уз именице или именичке синтагме са значењем процеса или стања која подразумевају однос између бар два актера, у коме је процес усмерен од једног учесника кад другом, попут *став* или *излив гнева*, може се јавити датив са предлогом *према* којим се означава објекат на који је процес усмерен: *Он не жели да заострава став ни према Јерменији; Расисти би на неки немогући начин смирили своје изливе гнева према другим расама*.

Унутар овог структурног модела уобичајена је и појава начинских адвербијала, односно адвербијала којима се изражава средство помоћу којег субјекат каузатор изазива промену интензитета процеса исказаног перифразом. Ови адвербијали обично су реализовани у форми беспредлошког инструментала, и означавају средство у виду поступка или понашања којима се постиже промена интензитета – *Страх ће ублажити омиљеном музиком* [← слушањем омиљене музике]; *Не можемо раширивати трауме новим ранама* [← задавањем нових рана].

У бројним примерима наилазимо на прилоге који се појављују у функцији адвербијала и који експлицирају степен промене интензитета исказан перифразом – *Страх ће знатно ублажити музиком; Он знатно омекшава свој став; Морао сам још више проширити своја знања; Прети му опасност да потпуно сроза свој углед*.

Особе које имају овај проблем, страх ће знатно ублажити омиљеном музиком [...] (КРТС); *[...] он је тиме хтео само да тучежњу ублажи [...]* (КВР); *Удвостручио је своју љубазност* (РМС); *[...] неетички сам наострио слух са раздаљине од пар метара [...]* (ИД); *[...] покушао је да стиса своју тугу мржњом, сад покушава да је ублажи бригом о другима* (ИТВ); *Да бих то могао доказати, морао сам још више проширити своја геометријска знања* (КЦН); *Наравно, добро је за друштво кад неки политичар проширује или омекшава своје ригидно становиште [...]* (КП); *[...] доцније знатно омекшава свој став* (КР); *[...] поучени недавним горким*

искуствима [...] и станчали свој сензибилитет за утопије свих врста (КП); Данас су наркокумови и станчали свој укус [...] (КП); Енан Арден је преко главе претурила сијасет оваквих утакмица па је и станчала осећај да је последњи час за преокрет (КП); Али, ми смо своје најтеже трауме већ преболели и не можемо их распиривати новим ранама (КП); [...] стратегија „црно-белих” је дан после, ипак, стисао емоције (КП); Ту сам научила да не расипам енергију [...] (КП); У мечу на три добијена сета било би погрешно да расипа снагу (КП); Он не жели да заострава став ни према Јерменији [...] (КП); Морам да дигнемо форму – рекао је капитен Вујасиновић (КП); [...] и сада му прети реална опасност да потпуно сроза свој углед [...] (КРТС); Моја је хипотеза [...] да су се млади помирили са судбином и спустили своје амбиције и критеријуме (КП); То је као када је човек стално неуспешан, па онда он спусти критеријум [...] (КП); Осврнуо се по просторији, настојећи да пригуши љутњу и напетост посматрањем других људи (КТС); [...] ни то није било довољно да смире своје емоције [...] (КП); Расисти би на неки немогући начин смирили своје изливе гнева према другим расама тек кад би [...] (КП); Не може се рећи како није знао да већина њих удељује милостињу тек да се отараси мољеника, да примире савест [...] (КСХЛ).

3.4.3.1.1. Субјекат као носилац процеса исказаног перифразом – $NOM_{Subj-Autokauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – појављује се и уз конструкције у којима номинални део обележава конкретне радње или резултате конкретних радњи, на које се упућује именицама попут *активности*, *оптужбе* и *увреде* (*низ оптужби и увреда*), *протести*, *рад* (*интензитет рада*). Поред већ споменутих глагола, међу примерима налазимо и глагол *осути*, који се често удружује са именицама које имају значење вербалних радњи, а оне се појављују у множини, због значења глагола које подразумева бројност – поред именица *оптужбе* и *увреде*, налазимо и спојеве са именицом *коментари* (в. т. 3.4.2.1).

[...] додао да ће они проширити своје активности са циљем да се настави устанак (КП); [...] најављују да ће поштристи протесте (КП); Уредник главног гласила Загребачке надбискупије „Гласа концила” осуо низ оптужби и увреда на рачун председника Стјепана Месића [...] (КРТС); [...] Стевановић није спуштао интензитет рада ни једног тренутка (КП).

3.4.3.1.2. Именица или именичка синтаagma на позицији субјекта који је истовремено каузатор промене интензитета процеса али и носилац датог процеса може означавати и неживи појам. На овој позицији често се јављају називи држава и градова, који заправо метонимијски представљају управљачка тела и владе или становништво тих држава или градова. У оваквим реченицама перифрастични предикати могу садржати именице попут *страсти* и *емоције*, и субјекат тада обично подразумева људе као становнике земље или званичнике који изражавају колективне националне сентименте – нпр. *БиХ и Хрватска ће умирити страсти*. У номиналном делу перифразе могу се појавити и именице којима се указује на економске процесе и појмове попут *пословање* и *санкције*. У тим случајевима топоними упућују на управно тело или економску јединицу који такве процесе спроводе – *Мадрид омекшава санкције према Куби; Поједини делови Србије оборили су пословање*. Субјекат може бити представљен и именицама или именичким синтаagmaма које означавају предузећа или учеснике у правном процесу (нпр. *лоша страна фирма, уговорне стране, Гардијан*), при чему се у номиналном делу перифразе појављују именице које су у складу са типом делатности које овакви субјекти обављају – *сарадња* (коју остварују уговорне стране), *цене* (које регулишу фирме), *коментари* (које објављује лист *Гардијан*). Именица *санкције* јавља се са дативом уз предлог *према*, којим се упућује на објекат коме су ограничења постављена – *санкције према Куби*. На објекат перифразе може се упутити и конструкцијом НА + а к у з а т и в, у примерима попут *осути коментаре на некога*, где се њиме означава објекат вербалног напада (в. Антонић 2005: 203).

[...] *Србија расипа своје емоције на све стране* (КП); [...] *мислим да ће после ове пресуде и БиХ и Хрватска умирити своје страсти* [...] (КП); [...] *што Мадрид омекшава санкције према Куби* [...] (КП); *Поједини делови „Србије” оборили су пословање испод границе квалитета* [...] (КП); *Уговорне стране ће [...] проширити своју билатералну сарадњу путем спровођења мера* [...] (КЗПС); *Кад лоша страна фирма спусти цене, цела нација ће подићи једну обрву сумњајући да је реч о некој завери* (КП); *Гардијан осуо коментаре на Брауна* (КРТС).

3.4.3.2. Синтаксички субјекат, као што је већ објашњено, може бити и каузатор промене интензитета процеса на неком објекту каузације који представља носиоца тог процеса, односно који је семантички субјекат процеса исказаног перифразом – NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}[←ATR_{SemSubj}]: *Те мисли су мрвиле (моју) снагу*. Носилац

процеса не мора бити експлициран, али је подразумевано да се он разликује од субјекта, и у таквим ситуацијама обично се интерпретира као уопштени, колективни агенс – *Аутору текста [...] замера се и то да распирује страх да ће Јатов авион бити заплешен чим слети у Дубаји* [← Аутор текста распирује страх јавности/људи/међу људима]; или је познат из контекста – [...] *али су прерађивачи и пре кише „оборили” квалитет* [производа]. На носиоца процеса може се упутити и конгруентним атрибутом у објекатској синтагми и најчешће су у питању присвојне заменице и придеви – *Верује да ће смирити руску забринутост; Једини Господ Бог окрепи њихову наду и умножи њихов труд; Ни свеће не могу раскравити моју чежњу.*

Субјекат каузатор може означавати људска бића, нпр. *Прерађивачи су оборили квалитет* [производа], али се јављају и примери у којима је субјекат који проузрокује промену интензитета процеса и сам некакав процес или околност – *Улазак у тај програм може само да расипа труд; Мисли о казни мрвиле су моју снагу; Музика интензивира тензију у представи; Форма може смирити хаос.*

Именице које се појављују у саставу перифразе у зависности од семантике могу за себе на позицији неконгруентног атрибута везивати објекатске (или експликативне) допуне, и често се на тој позицији јављају и допунске атрибушке клаузе – *То ће проширити могућности пласмана робе; Увишестручио је интерес за саму приповетку; Распирује страх да ће Јатов авион бити заплешен чим слети; Мисли о казни су мрвиле снагу да одржим реч; Потпалила је расправу о његовој садашњој улози у политичком животу земље; Трговински рат убија поверење у светску економију.* Семантички субјекат, односно носилац својства или процеса исказаног перифразом, може бити исказан и на позицији зависног члана адвербијалне синтагме – *Игром са основцима разбијају предрасуде и јачају самопоуздање.*

На позицији семантичког центра перифразе овде се могу наћи именице разноврсне семантике компатибилне са транзитивним глаголима из разних семантичких класа, и у том погледу нема нарочитих правилности нити ограничења за реализацију ове семантичке варијанте модела.

Успева да [...] увишестручи интерес за саму приповетку (РМС); *Игром са основцима разбијају предрасуде и јачају самопоуздање* (ИРФ). (КП); [...] *из проширеног упита за које корисник процени да могу значајно умањити прецизност* [...] (КСА); [...] *оценио је Фара и напоменуо да се формира заједница западноафричких држава, што ће проширити*

могућности пласмана робе из Југославије (КП); [...] више средстава ће увећати расипање [...] (КП); Поподневна „дремка” оштри чула (ИББ); [...] али су прерађивачи и пре кише „оборили” квалитет, (КП); Аутору текста [...] замера се и то да распирује страх да ће Јатов авион бити заплешен чим слети у Дубаји [...]; Најновији развој ће, у то нема сумње, још више распирити антиамериканизам (КП); Колова мрачна улога у серији немачких скандала потпалила је и расправу о његовој садашњој улози у политичком животу земље (КП); Спонзорисане објаве фантомских сајтова наставиле су да потпирују мржњу и дижу ионако узевреле тензије у друштву (ИД); [...] понеки маштовити детаљ растопи ту загушујућу стереотипност (КП); [...] ни свејеће које шире топлину и присност не могу раскривити моју чежњу за мирисом првих кестена [...] (КП); [...] све док ме не би поново обузеле мисли о казни, које су мрвиле снагу да одржим реч [...] (КШВ); Музика, инструментална и драматична, интензивира тензију у представи [...] (КП); Трговински рат убија поверење у светску економију (ИРТС); [...] а форма је управо оно што може смирити хаос који сада прети Балкану (КП); [...] верујући да ће смирити руску забринутост (КРРЕ); То је преимућство, то снажи љубав, у којој чак и брачна веза заостаје за братском (КМП); Једини Господ Бог окрепи њихову наду и умножи њихов труд (КПО); [...] који је коначно разуздао све те страсти [...] (ИСВ);

3.4.3.2.1. У великом броју примера на носиоца процеса упућује се субјекатским (или посесивним) генитивом који се налази на позицији неконгруентног атрибута у номиналном делу перифразе – $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ [$\leftarrow GEN_{SemSubj}$]: *Лажима урушавају углед Београдске пословне школе; Покушао је да омекша отпор Москве.* Именица у перифрази, поред атрибута у генитиву, у зависности од значења и порекла, може бити допуњена реакцијском допуном којом се упућује на објекат процеса који је именицом исказан – нпр. *[...] нарушити поверење јавности у Трибунал; [...] умањи наду невољника да се могу вратити на своја огњишта;* или се уз њу могу јавити и додатни атрибути узрочног, месног и других значења – *ублажити незадовољство Србије због Ахтисаријевог решења; разјарити бес Нишилија због централизације оборити популарност НАТО-а у Европи; повећати понуду на тржишту;* и сл.

Такође, то би могло ублажити и незадовољство Србије због Ахтисаријевог решења [...] (КП); Касније је изјавила да жали због „интерпретација њене изјаве”, али то није ублажило љутњу француског председника Николе Саркозија [...] (КП); [...] на који ће бити смањена царинска стопа са 30 на пет одсто, што ће повећати понуду на тржишту и смирити цене кукуруза [...] (КП); [...] чије спровођење може пре да нанесе, укупно гледано, штету и да умањи наду невољника да се могу вратити на своја огњишта (КП); Брачну срећу поп певачице Наташе Беквалац и ватерполисте Данила Даче Икодиновића у суботу је увеличало рођење ћеркице (ИН); [...] вест да је Русија хладно примила покушај америчког министра одбране Роберта Гејтса да омекша отпор Москве [...] (КП); Ентузијазам америчких критичара распршио је најпознатији Њујорчанин из индијске дијаспоре, писац Салман Рушди [...] (КП); Влада сада неуморно покушава да распрши сумње европских партнера [...] (КП); Други примљени гол распршио је амбиције Фарана (КП); [...] и тиме разјарио већ дуго тињајући бес Нишилија због централизације (ИД); У првом делу меча Обилић је веома подгрејао наде својих навијача [...] (КП); Спор са Словенијом хлади жељу Хрвата за ЕУ (КП); [...] али то скоро ништа није окрњило утицај Аустрије [...] (КП); Криза руши популарност европских лидера (ИП); Правни факултет урушио углед адвокатуре [...] (ИРТВ); Лажима урушавају углед Београдске пословне школе [...] (ИН); Судије су назначиле да поступци Артманове могу угрозити сарадњу држава са Трибуналом и нарушити поверење јавности у Трибунал [...] (КП); [...] сматра да сама полемика око извоза у Јерменију неће нарушити углед Србије у међународним дипломатским круговима (КП); Наставници, ученици и студенти истичу да ће тај закон нарушити квалитет јавног школства (КРТС); [...] Хиландар је уздигао достојанство књиге (КП); Афере срозале углед цркве (ИВ); [...] ми углавном својасмо свој посао на то, да крпимо заосталу снагу једне управо луде расе [...] (ККП); То би могло још више да обори популарност НАТО-а у Европи [...] (КП); У супротном намештај ће загушити проток енергије (КПМ).

3.4.3.2.2. Носилац, односно носиоци процеса исказаног именицом у перифразама могу бити обележени социјативним генитивом са предлогом *између* – NOM_{Subj-Kauz} +

$V_{\text{Intenz-Tranz}} + \text{AKUZ}_{\text{Obj-Pred}} [\leftarrow \text{ИЗМЕЂУ} + \text{GEN}_{\text{SemSubj}}]$: *То може да заоштри сукоб између леве и десне струје у страници.* Ово је најчешће случај у споју са именицама које подразумевају однос супротстављености две стране, или укљученост два актера и реципрочност у изражавању неког осећања – *борба, неједнакост, напетост, конфликт, сукоб; страст, однос.* У генитиву најчешће налази синтагма са везником *и* у којој су именовани појединачни носиоци процеса, нпр. *сукоб између леве и десне струје у страници; конфликт између руководства СРЈ и руководства Црне Горе;* или се појављује паукална синтагма са бројем *два*, нпр. *сукоб између две зарађене групе одборника; напетости између две Кореје.*

[...] *који ће обезбедити бржи економски раст, али и ублажити неједнакост између богатих и сиромашних [...]* (КП); *Да ли ће то можда распиривати политичке страсти између њих и осталих странака [...]* (КП); [...] *да је „фактор Медведев” већ смекшао односе између Запада и Русије* (КП); *Да ли ће се демонстрација америчке поморске моћи смирити или ће повећати напетости између две Кореје [...]* (КП); [...] *могла би да продуби кризу у СПД и заоштри сукоб између леве и десне струје у страници [...]* (КП); *У Градској кући у Руми јуче је интервенисала полиција да би смирила сукоб између две зарађене групе одборника [...]* (КП); *„Независимаја” оцењује да су „спорови око формирања владе заоштрили конфликт између руководства СРЈ и руководства Црне Горе” [...]* (КП).

3.4.3.2.3. Релативно често појављују се и структуре са беспредлошким посесивним дативом којим се упућује на пропозициони субјекат, односно објекат каузације, на коме се испољава промена интензитета, коју изазива формални, граматички субјекат каузатор – $\text{NOM}_{\text{Subj-Kauz}} + V_{\text{Intenz-Tranz}} + \text{AKUZ}_{\text{Obj-Pred}} [\leftarrow \text{DAT}_{\text{Poses-SemSubj}}]$: *То им срозава кредибилитет; То јој је умирило болове.* Овај датив појављује се најчешће уз именице у саставу перифразе са значењем физиолошких, емотивних, психолошких и интелектуалних процеса или друштвено одређених својстава личности, као што су *бол, бриге, концентрација, наде, несигурност, притисак, самопоуздање, расположење; гордост, рејтинг, кредибилитет, углед* и сл. Беспредлошким дативом тада је исказан експеријенс процеса или носилац својства, првенствено енклитичким облицима личних заменица. У овом типу структуре појављују се транзитивни глаголи-интензификатори из различитих основних семантичких група. Каузатор је често

глаголска именица која означава процес као изазивач другог процеса или пак именица са обележјем /живо+/.

Трикови који ће ти одмах ојачати самопоуздање! (ИСК); *Настојећи да му ублажим и одагнам ове бриге [...]* (КУБ); *Златна колајна „Маја Димитријевић” ми је ублажила несигурност [...]* (КП); *Осећао је како му занимање са њом блажи бол [...]* (КДШ); *А вештина његовог заната [...]* није му повисила гордост [...] (КП); [...] *а неким играчима је нервоза толико стањила стрпљење да нису могли да се обуздају* (ИН); [...] *док уче држе рузмарин у коси, уверени да ће им то изоштрили концентрацију* (КП); *Самољубље му је заоштравало бол [...]* (КДШ); *Схватио је да може да буде равноправан и с најбољима на свету што ће да му очврсне самопоуздање против Давиденка и Јужног* (КП); *Када емотивно злостављање истера жртву из такта и разруши јој самопоуздање [...]* (ИБЖ); [...] *девојке су прилазиле мојим друговима, али не и мени, и то ми је скрхало самопоуздање* (ИВИ); *Док британског премијера муче сасвим реални проблеми који му срозавају већ пољуљани рејтинг [...]* (КП); *Руси му неће допустити да им срозава кредибилитет као поузданог енергетског партнера Европске уније* (КП); [...] *санкционисањем оних који јој пред друштвом срозавају углед [...]* (КРТС); *Музика ти може подићи, али и спустити расположење* (ИСК); *Млади пију од три до четири „гуаране” на дан и то им такође диже притисак* (КП); [...] *као што је за њега њена смрт била пријатан догађај, који му је опет разбудило наде [...]* (КС); *Докторки смо под главу подметнули некакву торбу да јој барем мало умиримо болове [...]* (КП).

3.4.4. NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred} + ADV

NOM _{Subj-Kauz} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj-Pred} + ADV _{SemSubj}
<i>Разгоревао је у мени љубав према Богу. То појачава код њих тежње за даљим језичким развитком. Ова сазнања умножаваћемо међу нашим службеницима.</i>

Перифразе са глаголима-интензификаторима реализују се и у реченичној конструкцији у којој је информација о семантичком субјекту, носиоцу процеса или

својства исказаног именицом у перифрази дата у форми адвербијала. С обзиром на његову обавезност и семантичку релевантност за целу конструкцију, ове случајеве разматрамо као посебан модел.

3.4.4.1. У случајевима када се као део перифразе на позицији директног објекта појављују именице са значењем емоционалних, психичких и интелектуалних процеса и особина, попут *нада*, *љубав*, *патриотизам* (*осећај патриотизма*), *симпатија*, *сумња*, *страст*, *вера*, *интересовање* и сл.; поред субјекта каузатора у реченици се може појавити и предлошка конструкција на формалном положају адвербијала за место, којом се заправо исказује експеријенс процеса, односно носилац дате особине – $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred} + ADV$ [$\leftarrow U + LOK_{SemSubj}$]: *Разгоревао је у мени љубав према Богу; Разбудио је у њој страсти којих се плашила*. Као и у претходно објашњеним примерима, конструкција $U + LOK$ одговара концепцији тела као садржатеља за емоције, и у њеним оквирима често се појављују облици локатива личних заменица. Овакви примери ипак су знатно ређи у оквиру овог структурног модела него у моделу $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$.

У овој структурно-семантичкој варијанти у теорији се могу наћи сви глаголи који колоцирају са именицама које обележавају наведене процесе, а у нашем корпусу у оваквим примерима су најбројнији транзитивни глаголи промене топлоте, уз које се именице концептуализују као ватра у садржатељу (*палити*, *запалити*, *разгорети* и сл.); глаголи промене у активности свести, са којима се именице у перифрази концептуализују као жива бића (*будити*, *пробудити*, *разбудити*); и глаголи промене снаге (попут *окрепити*, *оснажити*), уз које су именице такође концептуализоване као живи организми.

Уз неке именице у перифразама исказан је објекат процеса (или социјативна допуна) на позицији неконгруентног атрибута – *љубав према Богу; сумња у погледу значајног космополитског аргумента; повезаност са вама; интересовање за наше културно наслеђе*. Конгруентним атрибутима уз именицу у перифрази може се конкретизовати степен промене интензитета – ти атрибути у нашим примерима почивају на већ установљеним концептуалним везама између појма интензитета и појма ВЕЛИЧИНЕ ([...] *још већу љубав и повезаност са вама*) и ДУБИНЕ ([...] *дубље интересовање за наше културно наслеђе*).

[...] *и без пуно ријечи у нама палили наду да ћемо и ми једном видјети ту долину раскоши* (КП) [Драгић 2017: 66]; *У поподневним часовима на бини су се смењивали говорници који су у нама палили осећај патриотизма* [...]

(КП) [Драгић 2017: 66]; [...] владици *Игњатију* што је својом љубављу према Богу и Богословљу и Цркви и Црквословљу у мени будио и разгоревао љубав према Богу [...] (КПО); *Немојте увек гушити гнев у себи* (КП); *Но, ни друга опција не буди у мени нимало симпатија* (ККД); *Али пример мога оца буди у мени сумњу у погледу значајног космополитског аргумента [...]* (КМ); [...] *него предложите неку сличну заједничку акцију, што ће га изненадити и пробудити у њему још већу љубав и повезаност са вама [...]* (КП); *Разбудио је у њој страсти којих се плашила* (КЗ); [...] *јесте да се покрену активности које ће мотивисати студенте и у њима пробудити дубље интересовање за наше културно наслеђе* (КП); *Чим се послужи чај, молим вас да му одмах говорите о божанственоме, како бисте у њему окрепили веру* (КЗД).

3.4.4.2. Експонент дубинског субјекта експеријенса или носиоца својства може бити и генитивна конструкција с предлогом *код* – $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred} + ADV$ [$\leftarrow$ КОД + $GEN_{SemSubj}$]: *То појачава код њих тежње за даљим језичким развитком*. Ова конструкција такође се појављује на позицији адвербијала у случајевима када се номиналним делом перифразе обележава неки психички, емоционални или физиолошки процес или особина – *нервоза, страст, сумње, жеља, отпор, родољубље и тежња*. Запажамо и у овој групи примера одређене девербативне именице уз које се јављају неконгруентни атрибути који упућују на објекат процеса – *сумње у регуларност; тежње за даљим језичким развитком; жеља за осветом*.

Вукадиновић каже да је Николићу било важно да ублажи отпор код једног дела јавности [...] (КП); [...] *онда кад је политичка ситуација била нестабилна, успевајући да смири нервозу код инвеститора [...]* (КП); *Шта значи пробудити посусталу страст код партнера који су дуго у браку [...]* (КП); [...] *поступци војног судије Јевгенија Зубова, који су протеклих дана код руске, али и светске јавности, распирили огромне сумње у регуларност судског поступка* (КП); [...] *појачава код њих, отварањем нових видика, тежње за даљим и тананијим језичким развитком [...]* (КБС); *Код Грка, напротив, победа странаца разбудила је родољубље [...]* (КИВЦ); *Оцењујући да би судски процес бившем председнику могао да ублажи жељу за осветом код дела његових жртава [...]* (КП).

3.4.4.3. Експеријенс неког стања може бити изражен и формом инструментала са предлогом *међу* – $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred} + ADV$ [$\leftarrow$ МЕЂУ + $INSTR_{SemSubj}$]: *Ова сазнања умножаваћемо међу нашим службеницима*. Оваквом конструкцијом упућује се на већи број лица, те се и номинална реч или управна реч именске синтагме у инструменталу појављује у множини. Ове форме проналазимо у малом броју примера, а у перифразама се појављују именице *сазнања*, *искуства* и *страсти*.

Сазнања и искуства стечена на едукативном семинару у Бечу умножаваћемо међу службеницима наше администрације [...] (КП); [...] у Бангладешу овај ривалитет распалаује страсти међу навијачима (ИББЦ).

3.5. $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$

$V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	
$NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>Он гори од жеље да успе. Берлин кипти од животне радости. Разбијам се од посла.</i>
$ADV + V_{Intenz-Intranz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$	<i>У тим просторијама све врви од живота. На сцени све прити од великих осећања.</i>

3.5.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$

Конструкција $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$ затворенијег је типа у односу на претходне моделе у погледу регистра глагола и именица који се јављају у њеном саставу, те могућности њиховог комбиновања. Многи спојеви који припадају овом моделу појављују у фразеолошким реченицама, при чему се у њима углавном наводи неколико могућих комбинаторичких варијанти, у којима варирају глаголи или именице – нпр. *пуцати (цркатати, умирати, превијати се, падати, ваљати се) од смеха* ‘јачко и дуго се смејати’ (Оташевић 2012). Неки од глагола који функционишу као апсолутни интензификатори у оквиру овог модела јављају се и као релативни интензификатори у саставу перифраза $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$, при чему у том случају могу исказивати, у зависности од своје примарне семантике, промену интензитета навише или наниже –

Наша љубав умире; Гледаност емисије пада. У моделу $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$ сви глаголи изражавају искључиво висок интензитет, јер се при концептуализацији осветљавају са аспекта узрочно-последичних односа, у којима репрезентују могућу или замишљену последицу интензивног стања, те не могу обележити низак интензитет, независно од компоненти примарног значења које задржавају. Неки од глагола реализују се као интензификатори искључиво у оквиру овог структурног модела.

3.5.1.1. Једну од најбројнијих група која се појављује у оквиру овог структурног модела перифразе чине глаголи из класе промена топлоте (1.2.1.3), који укључују и глаголе промене агрегатног стања под утицајем температуре, као што су *ледити се, следити се, заледити се, смрзнути се, горети, изгарати, успламетети, топити се, истопити се, растопити се, врети, киптети, кључати, ужарити се, ужагрити* и сл. Глаголи који се односе на ватру и повишену температуру обично се удружују са именицама које означавају различита емотивна стања, која се концептуализују као пламен или врућа течност у садржатељу, као што су *љубав, бес, жеља, нестрпљење, милина, миље, радост, радозналост, страст, сладост* – нпр. [...] *ужагрио од радости сазнавши да Кузмин станује буквално ту [...]* (КММ); *Из Приштине стижу поруке да тамо заправо све ври од нестрпљења* (КП); при чему се глаголи *топити се, истопити се* и *растопити се* обично повезују са пријатношћу – *Истопим се од милине када ме назове „мужићу мој” [...]* (КМС). Уз глаголе који обележавају промену агрегатног стања као последицу пада температуре, попут *следити се, заледити се, смрзнути се*, јавља се именица *страх* или *ужас*, концептуализована као хладноћа, која може да заледи и садржатељ (доживљавача): *И ово је довољно да се обичан човек заледи од страха* (КР); *Дан када се врх Пентагона следио од ужаса* (ИВ).

3.5.1.2. У оквиру овог модела појављују се и бројни глаголи дезинтеграције (в. т. 1.2.1.2), попут *пући, препући, експлодирати, кидати се, скидати се, покидати се, цепати се, поцепати се, прснути* и сл., који се често удружују са именицом *смех*, али и именицама које обележавају негативна емотивна стања, попут *бол, бес, мука, јед, љубомора, тескоба* и сл. Ова стања концептуализована су као штетне супстанце у садржатељу, које у великој количини изазивају његово уништење – *Ја сам хтео да експлодирам од беса* (КП); *А један наш младић и његова девојка су се скидали од смеха* (КП). Глаголи попут *разбити се, распасти се, развалити се, поломити се, сломити се* често се удружују с именицама које означавају радње, као *посао* и *јело*, док се нпр. *прштати* везује за позитивне и негативне емоције и стања, попут *велика осећања*,

радост, весеље, страст, фрустрација – Разбио сам се од посла (ИВ); На сцени све прити од великих осећања, потиснутих страсти, дубоких фрустрација [...] (КП).

3.5.1.3. У значајном броју ових израза појављују се глаголи који обележавају крај живота (в. т. 1.2.2.2), попут *умрети, цркнути, (у)гушити се, задавити се, убити се, гинути, свиснути, пресвиснути, крепати, липсати, венути* и сл. Неки од њих удружују се са именицом *смех* и *посао*, а најчешће се појављују са именицама које означавају негативна, а нешто ређе и позитивна емотивна и физиолошка стања, као што су *глад, туга, страх, мржња, жеља, завист, узбуђење, радост – Ах, свиснућу од туге! (ИВ); Немци ће поцркати од зависти (ИБ92)*. Ови глаголи замишљају се као крајње екстремне последице непожељних стања, или генерално позитивних стања која постају штетна кад су високог интензитета, при чему је из израза обично јасно да оне нису заиста реализоване, већ се њима само упућује на интензитет узрочног чиниоца.

3.5.1.4. Искључиво у овом моделу као интензификатори функционишу глаголи који упућују на физичка и физиолошка стања, те различита понашања као на типичне манифестације интензивних процеса у организму (в. т. 1.2.2.4.1. и 1.2.2.4.2.) – нпр. *јежити се, нарогушити се, дрхтати, плакати, певати, крстити се, ваљати се, превијати се* и сл. Они се обично удружују са именицама које обележавају емоције као што су *страх, изненађење, бес, радост, мука* и сл. – нпр. *Најежио сам се од муке и срамоте (КП); Песме због којих ћете плакати од смеха (ИСК)*. Манифестације негативних емоција, као што су *завист, ужас, мука*, обележавају се и глаголима промене боје (в. т. 1.2.1.7), који у овом случају упућују на могућу промену боје лица. То су глаголи попут *поплавети, помодрети, побелети, позеленети* – нпр. *Да ли ћемо поплавети од муке док наши „црвени” буду играли још један историјски циклус [...] (ИП); И Шакира би позеленела од зависти [...] (ИНД)*. Релативно су чести и глаголи којима се обележава губитак менталне и емоционалне контроле (в. т. 1.2.2.3.2), и који описују могуће манифестације интензивних стања, попут *избезумити се, пошандрцати, полудети, помахнитати, одлепити, побеснети, помахнитати* и сл. Они се појављују уз именице попут *шок, љубомора, срећа, радост бес, збуњеност, жеља, нервоза* – нпр. [...] *баиш тад лудим од жеље за тобом [...] (ИС); Ту сам, што кажу клинци, одлепила од среће (КП).*

3.5.1.5. Глаголи *блистати* и *сијати* појављују се са именицама *срећа, љубав, радост*, које означавају пријатне емоције, доживљене као светлост (в. т. 1.2.1.4) – *БЛИСТА ОД ЉУБАВИ: Ни киша није раздвојила Швајнија и нашу Ану! (ИК); Фердинанд и Ресе: Клоп ће сијати од среће (ИБ92)*. Појављују се у мањем броју примера и глаголи

набубрити, набрекнути, надимати се (в. т. 1.2.1.1.2.3), уз које налазимо именице са значењем емоција, попут *гнев, понос, ужас, беснило*, концептуализованих као супстанце чија количина изазива бубрење садржатеља – [...] и *Трифун набрекну од ужаса и беснила* (КС); *Али изнад свега тога, дама је неко ко чини да њен мушкарац набубри од поноса и жели је сваки дан више* (ИМГ). Глаголи *скочити, поскакивати и пасти* (в. т. 1.2.2.1.1) могу се појавити у овом моделу када се посматрају као понашања којима се изражава неко емотивно или физичко стање високог интензитета. Они овде колоцирају са ужим опсегом именица, први са именицама *срећа и задовољство*, а последњи обично са именицама *смех и умор* – *Сведоци „попали” од смеха* (КП); [...] *где су Барак Обама и неколико десетина званица такође поскакивали од задовољства приказаним вештинама спортиста* [...] (КП). Глаголи *скаменити се, окаменити се и удрвени се* (в. т. 1.2.1.1.2.7) колоцирају само са именицом *страх* – *Удрвенио сам се од страха* [...] (ИТО); *Скаменим се од страха када помислим да ћу једнога дана и сам послати дете у неку београдску школу* (КП).

3.5.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + ОД GEN_{Adv-Pred}$

Знатно ређи од претходних, али у корпусу ипак значајним бројем примера заступљен јесте модел у коме се глагол-интензификатор удружује са конструкцијом ОД + генитив – *Умирем од глади; Горим од беса*. У њему фигурира релативно мали број глагола, који припадају различитим семантичким групама, махом су интранзитивни и у перифрази врше функцију статичког интензификатора високе вредности. Често су то глаголи који се могу наћи и у оквиру других структурних модела перифразе, у којима функционишу на основу других когнитивних механизма, док се у овом моделу могу пронаћи захваљујући могућности да буду интерпретирани као крајња последица процеса исказаног именицом у перифрази – *Наша љубав умире : Умирем од глади*. Овим моделом се, дакле, независно од семантике глагола и именице, увек изражава висок интензитет процеса, а за разлику од претходно описаних модела, семантички центар перифразе налази се на синтаксичкој позицији адвербијала, који припада периферним реченичним члановима и по правилу врши функцију детерминатора околносног типа.

3.5.2.1. Аблативна конструкција ОД + генитив на површинском плану попуњава, дакле, формалну позицију адвербијала, који се у зависности од лексичког значења глагола са којим се удружује и семантике именице у генитиву може тумачити као просторни, временски или узрочни детерминатор – нпр. *Удаљавам се од факултета*;

Учим од јутра; Дрхтим од хладноће. Нарочитом лексичком селекцијом, међутим, у посматраним перифразама долази до промене семантичке валентности глагола, односно до појаве секундарне комплементизације, која подразумева промену валенцијског статуса адвербијала као глаголског сателита, тако да он од примарног суплемента постаје алтернативни комплемент (Алановић 2018а: 182). Као такав, он је обавезан елемент за конституисање новог значења читаве конструкције у којој преузима улогу семантичког језгра, док се глагол употребљава нелексички, односно функционално (Алановић 2018а: 182). Будући да је адвербијалима првенствено својствен прилошки, а не падежни израз, те да се адвербијална класификација предлошко-падежних конструкција врши на основу значења и могућности супституције еквивалентним прилогом, уколико структура ОД + генитив не одговара ни једном од наведених семантичких профила, она се не може сматрати адвербијалним детерминатором (Алановић 2018а: 184). За појаву неадвербијалног значења у оваквим, примарно адвербијалним структурним обрасцима, М. Алановић уводи термин *трансадвербијали* (Алановић 2018а: 184), који ми овде усвајамо. Као разлоге за употребу датог термина аутор наводи да је степен формалне предвидивости ових јединица, као и код адвербијала, релативно низак; да веза са основним конструкционим обрасцима у појединим примерима није потпуно изгубљена; да новоконституисани реченични модел није производ обавезне или примарне валентности глагола; те да конструкциону форму стабилизују семантички односи у реченици (Алановић 2018а: 184). Трансадвербијализацијом ови чланови реченице преузимају предикаторску улогу, чиме се ипак не ремети могућност интерпретирања субјекта и објекта као актаната (Алановић 2018а: 188). Овим измештањем семантичког језгра предиката из глагола слаби његово лексичко значење на рачун функционалног значења (Алановић 2018а: 188), док трансадвербијал постаје носилац податка о конкретном процесу и ситуационом типу (Алановић 2019: 93). Будући да поред способности регулисања граматичких категорија глагол ипак задржава остатке своје лексичке семантике који донекле модификују значење читаве конструкције, те даје информације и о неким околностима у којима се радња одвија, глаголи и у овим структурама, као и у претходно описаним структурним моделима, спадају у прелазно поље између лексичких и граматичких речи (Алановић 2018а: 189). Многе случајеве овакве модификације значења израза, односно значења именице на позицији семантичког центра могуће је лексикализовати (Алановић 2018а: 89), што је уочљиво и у примерима из нашег корпуса – *кључати од беса* [← бити веома бесан]; *горети од жеље* [← много желети]. Овакве структуре могу се посматрати

као шематски изрази (Алановић 2019: 89) чија стабилност зависи од целовитости конструкционог значења, која је уско повезана са значењем трансадвербијала као значењских регулатора структуре (Алановић 2019: 89–90). Захваљујући томе, њихова позиција и форма унутар конструкције је стабилна, и мање зависи од глагола, иако он даје полазни структурни образац (Алановић 2019: 90).

Перифразе у форми $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$ са значењем високог интензитета процеса настале су транспозицијом узрочног значења – овај примарни ‘удаљени’ или ‘напуштени’ домен (Алановић 2019: 89) идентификујемо на основу обличких својстава конструкције и лексичког састава (Алановић 2019: 92), поредећи перифразе са примерима истих глагола употребљених у примарном значењу – нпр. *Дрво се заледило од хладноће; Умире од тешке болести; Асфалт се топи од врућине* (Пипер и др. 2005: 798) : *Ја сам се заледила од страха; Умирем од жеље да те видим; Топим се од милине*. У првим примерима адвербијале је могуће заменити узрочним клаузама уведеним везником *зато што*, док у другима та могућност не постоји, иако је у питању исти структурни образац, што је резултат промењеног значењског профила читаве конструкције (Алановић 2019: 94). Лексички састав ових глаголских сателита упућује на промену основног конструкционог значења и ситуационог типа, што повратно утиче и на промену или слабљење глаголског значења (Алановић 2019: 93). Такве конструкције тумаче се као перифразе са глаголом-интензификатором, у којима се трансадвербијалом обележава процес који је на снази, при чему је њихова веза са примарним доменом узрочно-последичних односа и даље уочљива и поставља когнитивну перспективу из које посматрамо учеснике у таквом процесу. Захваљујући тој вези остварује се значење интензитета код глагола – глагол обележава висок интензитет баш због тога што се представља као ПОСЛЕДИЦА узрока високог интензитета, исказаног именицом. Разлика у односу на стварно значење узрока јесте у одабиру лексема чије значење упућује на процесе који нису у стварности узрочно-последично повезани, као *топити се* и *осећати милину*, *страховати* и *заледити се*, *умирати* и *желети*; таква веза уочљива је само кроз апстраховање и метафоризацију значења оба члана конструкције. У *топити се од милине*, можемо пратити следећи ланац метафора – ЕМОЦИЈА (МИЛИНА) ЈЕ ТОПЛА СУПСТАНЦА, ДОЖИВЉАВАЧ ЕМОЦИЈЕ ЈЕ САДРЖАТЕЉ СУПСТАНЦЕ, ВИСОК ИНТЕНЗИТЕТ ЕМОЦИЈЕ ЈЕ ВЕЛИКА ТОПЛОТА СУПСТАНЦЕ, ПОСЛЕДИЦА ВЕЛИКЕ ТОПЛОТЕ СУПСТАНЦЕ (ТОПЉЕЊЕ САДРЖАТЕЉА) ЈЕ ВЕЛИКА ТОПЛОТА, ПОСЛЕДИЦА ИНТЕНЗИВНЕ ЕМОЦИЈЕ ЈЕ ИНТЕНЗИВНА ЕМОЦИЈА.

Конструкцијама у форми ОД + г е н и т и в типично се означава узрок као активни изазивач неког стања који проузрокује спонтану акцију (Ивић 1954: 188), који је унутрашњи, афективног типа, и односи се на човекове свесне и несвесне поступке и психичка стања (Пипер и др. 2005: 793), за који се у литератури усталио термин е ф е к т о р . П. Пипер напомиње да предлошке конструкције са значењем унутрашњег спонтаног, афективног узрока са предлогом од „истичу интензитет узрока” (Пипер и др. 2005: 794), при чему се у *Синтакси савременог српског језика* примери правих узрочних конструкција, са реалистичном последицом исказаном глаголом који задржава основно значење не раздвају од метафоризованих израза које ми првенствено сматрамо перифразама – такав је пример *Пуца од радозналости* (Пипер и др. 2005: 793). У *Синтакси* се наводи и да овај синтаксички модел релативно ретко има значење спољашњег узорка, који подразумева неке физиолошке, природне или друштвене околности као узрочне ситуације или елементе узрочних ситуација – нпр. *Згрожен од тих поступака; Асфалт се топи од врућине; Мост се савија од терета* (Пипер и др. 2005: 796–798).

3.5.2.2. Изрази који се реализују у овом моделу могу се сврстати у неколико група према њиховој удаљености од споја самосталног пунозначног глагола са конструкцијом правог узрочног значења, што је објашњено већ при опису семантичке групе п р о м е н е у стању организма као последице интензивних стања (в. 1.2.2.4). Прва, у највећој мери метафоризована група израза, јесу они попут *горети од жеље, заледити се од страха, експлодирати од беса* и сл., где глаголом исказани процеси јесу последице само у односу метафорички представљен узрок (исказан именицом у перифрази) – у наведеним случајевима то би биле метафоре ЖЕЉА ЈЕ ВАТРА, СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ У САДРЖАТЕЉУ. Глаголи из ових израза јављају се и у другим структурним моделима перифразе. У другој групи су такође високо лексикализовани изрази код којих је глаголом представљена могућа, али екстремна и мало вероватна последица стања обележеног именицом, која се у комуникативној ситуацији не остварује, те глагол на њу у датој ситуацији не упућује – попут *умирати од глади и падати од умора*. И ови глаголи такође се појављују и у другим структурним моделима. Трећу групу чине примери у којима се глаголом упућује на могућу последицу интензивног стања, која може у датој ситуацији бити и реално остварена, али је она представљена метафорички, хиперболизовано, те се том хиперболом експресивно истиче управо интензитет последице – *скаменити се од страха, удрвенити се од*

*страха*¹³⁴. Због овог метафоричког преувеличавања последице, комуникативни фокус је првенствено на истицању интензитета стања каузатора, а не на самој последици. Ови глаголи се појављују само у моделу $V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$. Четврту групу чине изрази којима се упућује на стварне, реалне и остварљиве последице интензивних стања обележених именицама у перифрази, попут *плакати од муке, јежити се од страха*. Ове конструкције најближе су спојевима пунозначних глагола и конструкције са правим ефекторским значењем – процена природе оваквог споја зависиће од комуникативног контекста, те тога упућује ли се изразом на последицу која се у датој ситуацији заиста појавила, или се њеним исказивањем само итиче интензитет узрока. Чак и у првом случају, комуникативно тежиште није на исказивању процеса обележеног глаголом, већ на истицању интензитета стања означењеног именицом, те у том смислу има оправдања да се спојеви ове врсте посматрају као гранични случајеви перифраза са глаголима-интензификаторима.

3.5.2.3. Запажамо да се овај тип перифразе релативно често појављује на позицији допуне модалног глагола *хтео*, нпр. *Ја сам хтео да експлодирам од беса*, који у овим ситуацијама више обележава значење могућности – [← Био сам толико бесан да сам могао да експлодирам]; при чему се у неким примерима заиста односи на жељу субјекта да изврши одређену радњу како би изразио интензитет свог емотивног стања – нпр. *Тада хтеде да скочи од ужаса и да врисне*. Висок интензитет процеса овде се не изражава директном употребом глагола који обележава његову потенцијалну последицу, већ самом могућношћу да до такве последице дође – јасно је да се последица високог интензитета није остварила, али се наглашава да је интензитет процеса довољно јак да би до ње могло доћи. Сличан ефекат постиже се употребом футура – *Ах, свиснућу од туге!*; *Немци ће поцркати од зависти*.

Ја сам хтео да експлодирам од беса (КП); *Отишао сам да изјавим саучешће његовој мајци, хоћу да пукнем од муке* (КНИН); *Тада хтеде да скочи од ужаса и да врисне [...]* (КС); *Е, хтела сам да пукнем од муке – одмахује руком Локица* (КП); *Глава је хтела да му прсне од*

¹³⁴ Разлика у односу на *заледити се од страха* јесте што је полазна основа у том случају метафора СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, те је последица интензивног страха концептуализована као последица интензивне хладноће – метонимија се ослања на метафору. У случају *скаменити се од страха* полазиште је другачије – креће се од метонимије: последица (интензивног) страха за (интензиван) страх – укоченост тела за (интензиван) страх; а онда је висок интензитет укочености представљен метафорички – МАКСИМАЛНА УКОЧЕНОСТ ЈЕ МАКСИМАЛНА ТВРДОЋА – метафора се наслања на метонимију.

супротних мисли (ККК); Доживљавам је као простор који хоће да експлодира од накупљене енергије [...] (КП); Ах, свиснућу од туге! (ИБ); Немци ће поцркати од зависти (ИБ92).

3.5.3. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}

NOM _{Subj} + V _{Intenz-Intranz} + ОД-GEN _{Adv-Pred}
<i>Он гори од жеље да успе.</i>
<i>Берлин кипти од животне радости.</i>
<i>Разбијам се од посла.</i>

3.5.3.1. Овај структурни модел перифразе отвара место за реализацију реченичног модела са субјектом у номинативу који типично има улогу експеријенса процеса или носиоца својства исказаног именицом у генитиву – *Он је горео од жеље*. Њоме су обично обележена емотивна, психичка, физиолошка и физичка стања или својства, попут *глад, љубав, жеља, запрепашћење, љубомора, милина, мука, нестрпљење, бес, радост, смех, страст, сладост, снага, страх, срећа, умор* и сл. Ове именице обично носе обележја */аниматност+/* и */персоналност+/,* при чему, као и код осталих модела, на субјекат може бити упућено анафорски. Дата конструкција најчешће се остварује у овој варијанти, која је заступљена великим бројем примера, у којима се могу наћи глаголи из различитих семантичких група. Именица у саставу перифразе, како је показано и у другим структурним моделима, може за себе везивати експликативни допунски атрибут којим се упућује на објекат процеса исказаног перифразом – *гори од љубави за цео свет; гори од жеље да постигне највише; успламтела је од љубави према њему*. Експеријенс процеса може се тумачити као уопштен, и таквим реченицама обично се заправо квалификује нека ситуација о којој се говори у ширем контексту, те се оне интерпретирају као предикативна допуна копулативног предиката – *Да пукнеш од муке, смеха бриге!* [← То је да човек пукне од муке, смеха, бриге ← То је веома мучно, смешно, изазива много бриге].

Многе верзије израза овог типа забележене су и у фразеолошким реченицама, а у оквиру истог фразеологизма неретко се нуди већи број глагола из истих или из различитих семантичких група, чиме се ствара више варијанти израза, док значење остаје непромењено – нпр. *пуцати (цркавати, умирати, превијати се, падати, ваљати се) од смеха* ‘јак и дуго се смејати’ (Оташевић 2012); *пуцати (прскати, пренути,*

*искипети и сл.) од здравља 'бити веома здрав, бити одлична здравља'*¹³⁵ (Матешкић 1982); *пуцати, пукнути (свиснути) од јада 'јачко се љутити, бити врло љут, жистити се, разљутити се'*¹³⁶ (Матешкић 1982). Чињеница да су ове структуре забележене као фразеологизми сведочи о високом степену идиоматизованости израза и десемантизације глагола, који се заиста своди на функцију интензификатора, а именица се истиче као семантички центар конструкције. Опсег именица који се везује за различите глаголе може варирати, што опет зависи од тога колики се број стања концептуално може повезати са истом последицом, док различите последице могу упућивати на исти узрок. Тако се нпр. именица *страх* се удружује са глаголима *скаменити се, удрвени се, следити се, смрзнати се, побелети*; а именица *мука* са глаголима *експлодирати, пући, поплавети*.

Скаменим се од страха када помислим да ћу једнога дана и сам послати дете у неку београдску школу (КП); И ово је довољно да се обичан човек за леђи од страха (КР); [...] чим видиш човека који заговара велику идеју, који гори од љубави за цео свет, бежи од њега (КП); [...] јер су у садашњем европском прваку Бечеју на време осетили шта се крије у том играчу који кинти од снаге и гори од жеље да у овом спорту постигне највише (КП); Зашто се топимо од милине већ док гледамо бебе? (ИПР); [...] она је [...] успламтела од љубави према њему (ИД); Док је навијач Барсе пенио, Пике и његово друштво [...] кидали су се од смеха (КРТС); То је било сваке ноћи, све горе, све теже, док једне ноћи Младен, осећајући како ће пући од јада [...] (КГМЛ); Да пукнеш од муке, смеха, бриге! (КП); Да ли ћемо поплавети од муке док наши "црвени" буду играли још један историјски циклус [...] (ИП); МАЈКА ПОБЕЛЕЛА ОД УЖАСА [...] (ИК); Фердинанд и Рисе: Клоп ће сијати од среће (ИБ92); Надимао се од гњева (КПАЂ); Али изнад свега тога, дама је неко ко чини да њен мушкарац на бубри од поноса и жели је сваки дан више (ИМГ); Избезумим се од шока на београдским улицама, али све је то реалност (КП); Џо Димађо, чувени играч безбола, помахнитао од љубоморе јер није могао да поднесе овације

¹³⁵ Фразеологизми су забележени на незнатно другачији начин него у датом речнику – уклоњене су ознаке глаголског вида које нису значајне за дискусију о значењу, примери су пресловљени са латинице на ћирилицу и дати су у екавској варијанти, како би се усагласили са писмом и наречјем рада.

¹³⁶ У РМС *јад* се дефинише као осећање жалости и бриге, душевног бола, патње, али се под одредницом *јадан* наводи 'који је пун јада, гнева, гневан, љутит, срдит', те се значење фразеологизма вероватно темељи на овој основи.

упућене његовој супрузи Мерилин Монро (КП); [...] је еквивалент вештачком осмеху продавачице, која и у последњим сатима радног времена, мада па да од умора покушава да шармира муштерију (КП) [Драгић 2019: 169]; Режисер Срђан Спасојевић сигурно скаче од среће – монструм звани цензура препречио му је пут (КРТС) [Драгић 2019: 169]; Од седме године умирем од глади [...] (ИБЖ); Немци ће поцркати од зависти (ИБ92К); Службеници Франс телекома обамрли су од запрепашћења када су сазнали за двадесет треће самоубиство [...] (ИПШ); Мајкл и најтврдокорније рок-фанове магазина „Ролинг стоун” наводи да зину од чуда пред неизмерним талентом [...] (КП); [...] искористите попуст до 70% и драгој особи поклоните књигу – сигурни смо да ће зацвркати од среће! (ИФ); Саблазнуо сам се. Најежио сам се од муке и срамоте (КП); Јарац данас може да пева од радости (ИСМ).

3.5.3.2. Именицом у саставу перифразе често се указује и на некакву вољну радњу, понашање у коме агенс претерује – у највећем броју примера то је именица *посао*, а проналазимо и именице *јело*, *спавање*, *манипулација*. Ово претеривање исказано је типично глаголима дезинтеграције који обележавају уништење (*растурити се*, *развалити се*, *разбити се*, *поломити се*) или глаголима који обележавају насилан завршетак живота (*загинути*, *убити се*, *погушити се*), као крајњу могућу негативну последицу радње претерано високог интензитета, мада конотација није нужно негативна, што видимо из колоквијалне конструкције *поцепати се од спавања*.

Загинула сам од посла (МД); Где се у свету људи највише „убијају” од посла (ИТ); Наравно да се због новца не сламам од посла, али волим да певам (КП); Ови с друге стране су се, опет, поломили од посла (КП); Разбио сам се од посла (ИВ); Ја знам десетине људи који имају средњу школу и растурају се од посла у Србији (ИБ92к); Око 7, 7: 30 легнем да спавам, поцепам се од спавања до 9: 30 па на базенчић [...] (КП); Он се развалио од јела (ИПИ); Рекли сте својевремено да ћемо се погушити од манипулације? (ИПР).

3.5.3.3. На позицији субјекта могу се наћи и именице са обележјем */живо – /*. Такви су, рецимо, примери у којима у функцији субјекта фигурирају именице са значењем места, као простора на којима влада интензивна позитивна или негативна

атмосфера – *Берлин кипти од животне радости, Бастиља се тресе од енергије*. Реченице овог типа интерпретирају се слично имперсоналним реченицама којима се описују атмосферске и друге околности и њихов доживљај – *Напољу је хладно : У Берлину је веома весело*. Слично је и у примерима који упућују на виртуелне просторе – *Интернет полудео од нервозе; Друштвене мреже су се ужариле од критика* – који метонимијски заступају своје кориснике, али и помажу да се информација о њима уопшти: [← На интернету су људи веома нервозни; На друштвеним мрежама се много критикује]. У атрибуту именице у перифрази при томе може бити исказан објекат процеса – *критике на Леонардов рачун*. Ови субјекти могу и експлицитније метонимијски упућивати на носиоце процеса исказаних именицом у перифрази – *Лондон* [← влада ← државници] *кључа од беса; Олимпијско село врви од жеља за дружењем* [← Становници олимпијског села много желе да се друже].

За разлику од Берлина, који сав кипти од животне радости, Бон данас изгледа као пуста, поспана провинција (КП); Тресе се Бастиља од енергије (КП); Очекивано, друштвене мреже ужариле су се од критика на Леонардов рачун [...] (ИК); Цео интернет је полудео од нервозе [...] (ИБЖ); Ево шта се дешава са посадом британског танкера, Лондон кључа од беса! (ИНН); Дан када се врх Пентагона следио од ужаса (ИБ); Посебна прича је олимпијско село, као збир култура и различитости, које врви од жеља за откривањем нечег новог, за дружењем (КП); [...] па да цело село дрхти од страха, а нарочито његова породица (КА).

3.5.5.4. На позицији субјекта могу се понекад наћи и именице којима се обележавају делови тела или унутрашњи органи, који обично функционишу као локализатори процеса исказаног перифразом. Уз њих се у синтагми појављује посесивни датив (или генитив) којим се упућује на посесора тог дела тела, који је истовремено семантички субјекат, као експеријенс, тј. носилац процеса или својства – $NOM_{Subj-Somat}$ [← $DAT_{Poses-SemSubj} / GEN_{Poses-SemSubj}$] + $V_{Intenz-Intranz}$ + $ОД-GEN_{Adv-Pred}$ – *Срце ми се цепа од туге; Глава ми пуца од размишљања; Лице Зјуганова је засијало од задовољства*. Соматизми указују на концепт тела као садржатеља одређених стања и емоција, о коме је већ било речи, чији се одређени делови типично повезују са одређеним процесима. На овој позицији јавља се лексема *срце*, која се повезује са емотивним стањима, па се реализује уз перифразу са именицама *туга* и *плач*, које се за овај домен природно везују означавајући емоцију и физиолошку манифестацију емоције; а појављује се и са

именицама *радост* и *узбуђење*. У овим перифразама налазе се првенствено глаголи који припадају домену дезинтеграције – дезинтегрисање се овде доживљава као последица унутрашњег притиска произведеног емоцијама у срцу као садржатељу. У оваквој конструкцији појављују се и глаголи *дрхтати* и *задрхтати*, који упућују на физиолошку последицу великог *узбуђења* или *радости*, која се у неким случајевима замишља као локализована у срцу. Забележени су и примери са именицом *глава* на месту синтаксичког субјекта, при чему се у перифрази уз глаголе дезинтеграције појављују именице које обележавају когнитивне прецесе – *размишљање* и *мисли*. Налазимо и пример са именицом *лице* на позицији субјекта, која означава део тела на коме се одређена емоција испољава и примећује – *Лице му је засијало од задовољства*.

Онда су кола кренула, а ја сам још увек плакао, срце ми се кидало од плача (КРЈ); *А мени је умро рођени брат и срце ми се цепа од туге [...]* (КП); *да ми кидаш срце на комаде сваки пут кад се стегне и распрсне од љубоморе, туге и тескобе* (ИЈД); *Са каквим сјајем у очима и хитрином се одазвала његовом позиву и како јој је срце дрхтало од радости кад је одлазила са њим у коло [...]* (КНО); *Срце јој је задрхтало од узбуђења над таквом победом [...]* (КНО); *Глава ми пуца од размишљања* (ИНН); *Глава је хтела да му прсне од супротних мисли* (ККК); *Руски лист Комерсант наводи да је лице Зјуганова засијало од задовољства након Путинових речи* (КРТС).

3.5.5.5. У значајном броју примера на позицији уз перифрастичну конструкцију појављује се општа заменица *све* – нпр. *На платну све врви од живота; Ових дана [...]* *све врви од живота*. У таквим примерима обично се реализује и просторни или временски адвербијал, и они се тумаче као опис ситуације, често са већим бројем учесника и елемената који су сви обухваћени процесом¹³⁷. Адвербијали у овим

---

¹³⁷ Облик *све* може имати и партикулску вредност и можда би се и неки од наших примера могли тумачити као имперсоналне реченице са партикулом *све*. У једном примеру налазимо глагол *грмети*, који се и у примарном значењу обично јавља у безагентивним имперсоналним реченицама – *Напољу грми : Овде све грми од званичности и достојанства*. РСЈ и РМС нпр. овај облик дефинишу као прилог, наводећи и примере у којима *све* има функцију истицања ‘појачања степена напетости радње’: ‘*диња све се топи, све се јежила од студени*’ (РМС, 2.г.). С. Ристић наводи да ово значење није у потпуности адекватно одређено, будући да се у примерима реализује квантификација кумулативног, а не скаларног типа, и заснива се на континуитету у трајању процеса и стања исказаних глаголима (Ристић 2005: 206). Она као примарно значење партикуле *све* наводи управо интензификацију (према Ристић 2005: 203), сврставајући је међу

структурама могу бити формализовани на различите начине – прилогом (*Одједном све прити од узастопних експлозија; Овде све врви од успомена*); генитивском синтагмом са обавезним детерминатором (*Ових дана све врви од живота*); конструкцијом У/НА + л о к а т и в (*Просторије [...] у којима врви од живота; На платну све врви од живота*). У појединим примерима адвербијали изостају, али се донекле подразумевају или су познати из ширег контекста – [...] *генералска свечаност није обављена 13. фебруара на да све грми од званичности и достојанства; [...] овде ће и без Европе бити благостање. Све врви од подстицаја, субвенција, повољних кредита, нижих пореза [...]*.

У овим изразима најчешће се појављују глаголи *притати* и *врвети*, којима је заједничка компонента бројности и кретања покретљивих делова какве целине – у првом случају дезинтегрисаног ентитета, а у другом групе живих бића. Интензитет се овде концептуализује као велика количина садржаја у садржатељу представљеном адвербијалом. У изразима се појављују именице различите семантике, првенствено са значењем емоционалних стања – *осећања, страсти, фрустрације, љубав, радост, весеље*; али и менталних стања – *успомене, разматрања*; особина – *званичност, достојанство*; те конкретних и апстрактних дешавања и радњи – *експлозије, превирања, изненађења* (овде у значењу ‘изненађујући догађаји’), *подстицаји, субвенције, кредити, порези*. У већем броју примера јавља се и конструкција *врви од живота*, где именица *живот* представља експонент дубинског предиката [← живо је / живахно је].

[...] *а кад коначно крену у напад, онда то чине уз много буке и пиротехнике, и одједном све прити од узастопних експлозија, читаво лудило* (КПР); *Ових дана кад зима пре личи на рано пролеће него на себе саму, све врви од живота* (КП); *Мрачним степеништем стиже се у просторије препуне дуванског дима у којима и сада све врви од живота [...]* (КП); [...] *оценио је роман као право историјско средиште и поприште живота на коме све врви од љубави, страсти, разматрања великих тема [...]* (КРТС); *Нови обрт у „Застави”, у којој последњих дана све врви од изненађења* (КП); *Овде, уосталом, врви од успомена* (КФБ); *На сцени све прити од великих осећања, потиснутих страсти, дубоких фрустрација [...]* (КП); *На платну све врви од живота – преврћу се акробати, свирају*

партикуле са значењем односа уопштавања, обухватности, продужавања (трајања), појачане мере и сл. (Ристић 2005: 200).

разноврсни музиканти... (ККД); [...] у посткомунистичкој Мађарској пред уским вратима успешног капиталистичког друштва у којем све врви од превирања [...] (ККД); А требало би све да пршти од радости и весеља [...] (КП); А формалног – зашто ова генералска свечаност није обављена 13. фебруара па да све грми од званичности и достојанства (КП); [...] овде ће и без Европе бити благостање. Све врви од подстицаја, субвенција, повољних кредита, нижих пореза [...] (КП); Из Приштине стижу поруке да тамо заправо све ври од нестрпљења (КП).

3.6. V_{Intenz} + У-ЛОК_{Adv-Pred}

V _{Intenz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	
NOM _{Subj} + V _{Intenz-Intranz} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>Огрезао је у мржњи. Она изгара у жељи. Попуштамо у концентрацији.</i>
NOM _{Subj} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj} + У-ЛОК _{Adv-Pred}	<i>То нас је ојачало у вери. То ме је утврдило у нади.</i>

3.6.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу V_{Intenz} + У-ЛОК_{Adv-Pred}

У овом структурном моделу појављује се релативно мали број транзитивних и интранзитивних глагола-интензификатора у споју са конструкцијом У + ЛОК. Овим перифразама најчешће се описује висок интензитет или повећање интензитета процеса или својства исказаног номиналним делом конструкције – *Она изгара у жељи; То нас је ојачало у вери*. Мањим бројем примера упућује се на смањење интензитета – нпр. *Попуштамо у концентрацији*. Степен интензитета зависи од начина транспозиције примарног значења глагола, те метафоричког обрасца путем којег се разумева значење конструкције, о чему смо говорили у поглављу о семантичкој класификацији глагола, а о чему ће донекле бити речи и у наставку текста.

3.6.1.1. У перифразама овог типа веома често се јављају глаголи промене положаја у простору (в. т. 1.2.2.1), првенствено они који обележавају кретање вертикално наниже у течној средини, попут *грезнути, огрезнути, тонутти*, али и *забрздити, заглибити се*, са значењем залажења у одређењу средину и пропадања у

подлогу, као и занети се, залетети се, захуктати се, који подразумевају брзо, нагло и често претерано залажење у неку средину – [...] сведочи до које мере је забрздио у властољубљу и мржњи [...] (ИКО); Не може се са балканским сељаком, који је огрезао у сиромаштву и свакој биједи [...] (КНДТ). Именице које се уз њих појављују концептуализују се као течности или просторни појмови унутар којих се налази семантички субјекат, а интензитет је једнак дубини продирања у ту средину или брзини. У овим перифразама обично се појављују именице које означавају негативна емотивна и ментална стања и својства, попут *љубомора, мржња, кајање, незнање, оптимизам, мисли, лицимерје, неморал* и сл.; те негативна материјална стања и стања у друштву, као што су *сиромаштво, беда, дугови, немаштина, злочини, криминал, корупција, насиље* и сл. Негативна вредносна оцена ових стања у складу је са концептуалном метафором **ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ, ДОБРО ЈЕ ГОРЕ**, о којој је већ било речи. Појављује се и пример са глаголом *опати*, уз који се јавља именица *тражња*, представљена као подручје на коме се реализује промена положаја наниже, што се тумачи као смањење интензитета: *Египат, Турска а и Тунис неће опати у тражњи јер ове лоу кост дестинације су на првом месту и у земљама источне Европе* [...] (КП).

3.6.1.2. У оквиру овог модела релативно често се јављају и глаголи који обележавају прекид животних функција, односно губитак даха удисањем велике количине неке супстанце – *давити се, удавити се, гушити се, угушити се, грцати* (в. т. 1.2.2.2.2; 1.2.2.2.3) – [...] *јер се четвороструки убица гушио у сузама* (КП); *Свега тога је било, али је земља грцала у наслеђеном сиромаштву* (КП). Експеријенс процеса у оваквим конструкцијама замишља се као уроњен у супстанцу (представљену именицом у перифрази), у којој грца, дави се или се гуши. Интензитет процеса изједначен је са количином супстанце, о којој сведочи ефекат који она има на онога ко је у њу уроњен. Уз ове глаголе појављују се обично именице које означавају негативна емотивна и психичка стања и њихове манифестације, као што су *страст, сметеност, досада, љубавни јади, сузе*, те неповољне ситуације и окружења у којима се субјекат налази, као што су *дугови, проблеми, отпад, отпаци, ђубре*. У малом броју примера налазимо и глагол *оживети*, који обележава повратак у живот (в. т. 1.2.2.2.1) и удружује се са именицама *сећање* и *мисли*, концептуализованим као садржалањима објекта, при чему се интензитет тих процеса одмерава степеном виталности тог објекта – [...] *а сад ми, кад неки од њих оживи у мом сећању, око безмало засузи* (КГ).

3.6.1.3. У нешто мањем броју примера проналазимо и глаголе промене топлоте (в. т. 1.2.1.3) – *горети, изгорети, изгарати, сагорети, топити се*, којима се упућује на

горење или последице загревања – *Пре неколико година очарала вас је улогом Звездане која изгара у жељи да постане звезда [...]* (ИНН); *Лав гори у страсти [...]* (ИЛС). У овим перифразама процес исказан именицом концептуализује се као ватра, топлота, или радња која производи топлоту, док се носилац тог процеса замишља као садржатељ пламена или топлоте, који је толико интензиван да је садржатељ њиме потпуно обухваћен, те да под његовим дејством гори или се топи. Ови глаголи најчешће се удружују са именицом *жеља*, али и са именицама *мука*, *страст*, *игра*, *рад*.

3.6.1.4. У значајном броју примера проналазимо и глаголе који обележавају промену физичке снаге организма, попут *ојачати (се)*, *окрепити (се)*, *поткрепити*, *оснажити*, *слабити*, *ослабити* – нпр. *И у обећање Божије не посумња с неверовањем, него ојача у вери [...]* (ИСС); *Ослабимо у жељи да најпосле према једној жени будемо светли и добри [...]* (ККШК). Именице у оквиру перифразе у овим примерима представљене су као подручје, ‘локација’ на којој се испољава промена у снази њиховог носиоца, односно промена интензитета. Већина ових примера може се, међутим, трансформисати у модел $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ [Вера је ојачала; Жеља је ослабила] или $NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ [*ојачати веру*, *ослабити жељу*] (в. 3.6.3.4. и 3.6.4), одакле видимо да је у семантичком фокусу перифрастичне конструкције ипак промена снаге процеса означеног именицом, односно промена интензитета. У овим перифразама појављују се именице које означавају емоције, те менталне и физичке процесе и својства, као што су *љубав*, *вера*, *намера*, *жеља*, *уверење*, *отпорност*, а *борба*, *вођење политике*.

3.6.1.5. У мањем броју примера проналазимо и глаголе са основним значењем промене у јачини светлости (в. т. 1.2.1.4) и промене у концентрацији боје (в. т. 1.2.1.1.2.6), као што су *блистати*, *засијати*, *треперити*, *бледети*, *избледети*, *тамнети* – нпр. [...] *блистала је у срећи* (ККП); [...] *11. септембар 2001. бледи у сећању [...]* (КП). Прва два глагола удружују се са позитивно конотираним именицама *срећа* и *лепота*, које се концептуализују као светлост унутар садржатеља (носиоца осећања или особине), чији интензитет проузрокује сијање тог садржатеља. Ова група глагола ипак се у највећем броју примера удружује са именицама које означавају менталне процесе као што су *сећање* и *памћење*, који се замишљају као простор, садржатељ у коме се објекат процеса налази и мање или више је видљив, у зависности од јачине боје или светлости коју одаје, што се концептуализује као интензитет процеса.

3.6.1.6. У значајном броју примера појављује се глагол *попустити*, који у основном значењу обележава промену затегнутости (в. т. 1.2.1.1.2.4) – [...] *у хору који се*

прве вечери веома потрудио, а већ друге попустио у концентрацији (КП); Ту га чека његова Стана, и она већ остарела и попустила у снази [...] (КНДћ). Именица у локативу и овде је представљена као подручје на коме испољава смањење затегнутости носиоца (в. т. 3.6.2.4), која се изједначава са интензитетом. Ове конструкције могуће је заменити структурама типа $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz-Intranz}$ [Концентрација хора је попустила; Њена снага је попустила], из којих се види да се семантички фокус израза налази на именици којом се обележава ментални процес, својство или конкретна радња – *концентрација, намера, снага, строгоћа, напад, одбрана, захтев, притисак*. На сличан начин понашају се и глаголи са примарним значењем промене у контроли над каквом физичком или психолошком силом (в. т. 1.2.2.3) *размахати се, обуздати, смирити*; као и глаголи промене тврдоће (в. т. 1.2.1.1.2.7) *отврднути, учврстити, утврдити, омекшати*, који се удружују са именицама које означавају емотивна и ментална стања и својства, попут *уверење, нада, амбиције, став, непоштење*.

3.6.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$

3.6.2.1. Примери дате структуре јављају се у нашем корпусу нешто ређе од претходно наведених модела. Предлошка конструкција $U + LOK_{Adv-Pred}$ налази се на формалној позицији адвербијала – *Огрезао је у мржњи; Изгара у жељи*. Примарни когнитивни домен ове конструкције јесте простор, али се у зависности од семантике глагола уз који се употребљава и именице у локативу она може интерпретирати као месна, временска или узрочна одредба, па и као носилац значења перифразе – *Седи у кући; Стигао је у последњем тренутку; Рекао је то у бесу; Гушио се у сузама*.

3.6.2.2. Као што је већ објашњено, ове носиоце неадвербијалних значења, који задржавају адвербијалну форму, називамо трансадвербијалима (Алановић 2018б: 25), који у нашем случају преузимају улогу семантичког језгра глаголске перифразе. Појава информације о процесу на позицији неког од глаголских сателита непосредна је последица нелексичке употребе управног глагола, при чему он овде обележава интензитет као пратећу компоненту важну за одвијање и развој процеса (Алановић 2018б: 26). Метафорични сценарио који делује у оваквим примерима мења семантичку интерпретацију појединих реченичних чланова, а и целе реченице, па се тип ситуације онда одређује на основу значења именице као значењског носиоца предикативности, а не на основу глаголског значења – због овога у сукоб долазе граматички модел и његова семантика (Алановић 2018б: 31). Захваљујући овој промени, (транс)адвербијали постају

формално обавезни чланови и језгра предикативности, чиме повратно утичу на слабљење лексичког значења глагола, који остаје синтаксички центар, мењајући своју семантичку валентност (Алановић 2019: 93). Он, дакле, и овде бива сведен на позицију између лексичких и граматичких речи, при чему чува остатке примарног значења који модификују значење именице, и целе конструкције, у погледу интензитета – *Заглибити се у блату* : *Заглибити се у дуговима*. Перифразе из нашег корпуса које имају структуру $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$ обично означавају процесе високог интензитета или оне чији интензитет расте, што има везе са метафоричким апстраховањем полазног, спацијалног значења конструкције. Процес, тј. стање обележено именицом или именичком синтагмом у предлошком локативу концептуализује се као какав простор, или пак супстанца која се налази у каквом садржатељу, што је такође просторни појам. Дата конструкција типично је граматикализационо средство за изражавање значења непосредне просторне локализације, односно смештања објекта локализације у унутрашњост просторног локализатора (Антонић 2005: 282). Уколико се посматрано стање доживи као овакав локализатор, јасно је да ступање у његову унутрашњост подразумева обухваћеност објекта локализације (који је обично субјекат) датим стањем, те и његов висок степен интензитета. У зависности од примарне семантичке групе којој припада глагол, те од семантике именице у локативу, у тумачење примера често се укључује и концепт дубине, који је такође повезан са значењем високог интензитета – нпр. *Предузеће све више тоне у дуговима*.

3.6.2.3. У извесном броју примера, полазно адвербијално значење локативске конструкције је узрочно, што доказује могућност њене замене конструкцијом ОД + GEN, чији је развој од узрочног значења објашњен у 3.5.2, као и поређење са конструкцијом уз исти глагол у његовом примарном значењу – *Он изгара у жељи* [$\leftarrow$ *Он изгара од жеље*] : *Кућа изгара у пламену* [$\leftarrow$ *Кућа изгара због јачине пламена*]. У датом примеру, *жеља* је концептуализована као пламен, који проузрокује уништење објекта који је њиме захваћен, што је у овом случају садржатељ жеље, односно експеријенс тог процеса. Ове конструкције такође увек обележавају висок интензитет, будући да појава драстичне последице процеса указује на његову велику јачину.

3.6.2.4. У мањем броју примера сматрамо да би основна структура перифразе више одговарала полазној конструкцији са субјекатским¹³⁸ или објекатским значењем –

¹³⁸ То је конструкција са тзв. субјекатским локативом.

Она је попустила у снази [← Снага јој је попустила] : *Кућа је попустила у темељу* [← Темељ куће је попустио]; *То ју је учврстило у нади* [← То је учврстило њену наду] : *То је учврстило кућу у темељу* [← То је учврстило темељ куће]. Именицом у локативу ипак се и у полазним конструкцијама врши се нека врста локализације, упућивањем на део целине у коме се испољава процес исказан глаголом. У *Синтакси савременог српског језика* неке сличне конструкције описују се у оквиру обраде објекатског локатива – *Сломила је руку у лакту; Ударио је ногу у колону; Послао је писмо у препису; Потребно је предати диплому у оригиналу*. Овде се локативска конструкција сматра делом објекатске синтагме, као зависни члан уз именицу у акузативу, са значењем псеудопосесива или псеудоквалификатива (Антонић 2005: 278). Обрнутом хијерархизацијом елемената синтагме долази до промене локатива у акузатив, а акузатива у генитив – *Сломила је лакат (руке); Ударио је колону (ноге); Послао је препис писма; Потребно је предати оригинал дипломе* (Антонић 2005: 278). У нашим примерима, именицом у локативу обележава се процес или својство као поприште испољавања промене интензитета, која се у оваквим случајевима може одвијати у оба смера – навише и наниже – у зависности од семантике глагола. Слично објашњење даје се у *Синтакси* уз одређене примере са експликативним локативом, који представља семантичку допуну глаголима апстрактне семантике (Антонић 2005: 279), као предметна допуна која обележава подручје на коме се испољава процес именован глаголом – *Претерати у јелу* (Антонић 2005: 280).

3.6.3. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + У-ЛОК_{Adv-Pred}

NOM _{Subj} + V _{Intenz-Intranz} + У LOK _{Adv-Pred}
<i>Огресао је у мржњи.</i> <i>Она изгара у жељи.</i> <i>Попуштамо у концентрацији.</i>

3.6.3.1. Уз перифразе са интранзитивним глаголима-интензификаторима у оквиру овог модела по правилу се реализује граматички субјекат у номинативу – *Починилац напада је огресао у расној мржњи*. Он обично обележава и семантички субјекат, експеријенса стања, вршиоца радње или носиоца каквог својства – NOM_{Subj-SemSubj} + V_{Intenz-Intranz} + У LOK_{Adv-Pred}. Већи број глагола из различитих примарних семантичких група удружује се у овим перифразама са именицама које означавају различита психичка

и емоционална стања или особине, ређе и односе, као што су *љубомора, мржња, властољубље, досада (море досаде*¹³⁹), *самосажалење, кајање, незнање, љубавни јади, сметеност, страст, сузе*¹⁴⁰, *сарадња* и сл. У питању су првенствено именице са негативном конотацијом, које обележавају непожељна стања и својства, концептуализована као течна супстанца у коју је експеријенс потпуно урођен или у њој пропада или се дави. То се види из чињенице да се у оваквим конструкцијама појављују првенствено глаголи промене положаја на вертикалној оси у течной средини, попут *тонути, грезнути*, те глаголи *давити се, гушити се, грцати* и сл., који се односе на прекид дотока ваздуха и типично се повезују са течним срединама. Овде налазимо и глаголе *забраздити* и *заглибити (се)*, који подразумевају залажење у неки простор и пропадање у влажну подлогу, која онемогућава кретање. Појављују се и глаголи *залетети се, занети се, захуктати се*, који не подразумевају урањање у супстанцу, већ претерано брзо залажење у унутрашњост неке средине представљене именицом, које се обично тумачи као непожељно чак и када сама именица обележава позитивно или неутрално стање ума или какву радњу (*оптимизам, мисли, дискусија, посао* и сл.) – *Залетети се у оптимизму; Занела сам се у мислима.*

Степен интензитета често је додатно истакнут неком предлошком конструкцијом са значењем количине – [...] *до које је мере забраздио у властољубљу*; прилогом – нпр. *толико* (као корелатив у оквиру последичне клаузе), *исувише* – *Толико сте огрезли у љубомори да не презате ни од чега; Исувише су забраздили у сарадњи с Италијанима*; или самим управним чланом синтагме у оквиру перифразе у којој је семантички носилац предикативности на позицији зависног члана – [...] *да се заглибимо у огромној количини самосажалења*; и сл.

Толико сте огрезли у љубомори да не презате ни од чега да бисте другој страни загорчали живот (ИАРС); Починилац напада је огрезао у расној мржњи (ИНН); Сам начин на који је данас говорио о Косову и Метохији сведочи до које мере је забраздио у властољубљу и мржњи према

¹³⁹ Именица *море*, која се појављује на позицији управног члана синтагме у оквиру перифразе, у складу је са метафоричком сликом досаде као течне супстанце у коју су експеријенси урођени и у којој се гуше – *Мајкл и Џоана су се гушили у мору досаде*, при чему је носилац предикативности именица *досада*, која се налази на позицији неконгруентног атрибута.

¹⁴⁰ Спој *гушити се (грцати, давити се)* у *сузама* појављује се у сличним формама у фразеолошким речницима (Оташевић 2012, Матешкић 1982) и РМС, са значењем ‘много, горко, очајно плакати, ридати, грцати од плача’, те се именица *сузе* може сматрати номиналним експонентом дубинске предикације *плакати*, иако са њом није творбено повезана.

председнику Србије [...] (ИКО); Он је толико забраздио у некој некоректности да је изјавио пре неки дан нешто у стилу [...] (ИВОХФ); Његови команданти исувише су забраздили у сарадњи с Италијанима, рачунајући да ће их до краја искористити [...] (КСД); Заборављамо да је прошлост болно место на коме можемо да се заглибимо у огромној количини самосажалења и кајања (КП); [...] урлао је, хватао њене ноге, бутине, гризао је по раменима и мишицама, давио се у страсти (КРУП); Не бисмо били рогоње, нити бисмо се гушили у љубавним јадима и еротским пропињањима као Оливер Радована Вујовића [...] (КП); Мајкли Џоана су се гушили у мору досаде (КП); И док се Хасан и даље давио у тужној сметености, везир искористи своју предност (КСМ); Сада ћу свакако бити кажњена тиме што ћу се удавити у сопственим сузама (КА); [...] судија Деспотовић је прекинуо суђење и дао паузу, јер се четвороструки убица гушио у сузама (КП); Али, не залећу се ни у оптимизму (КП); Тако ходајући занела сам се у мислима (КП); Пилоти су изјавили да су се занели у „живој дискусији о будућности компаније [...] (КРТС); Занели сте се у великом послу [...] (КП); Напредак Србије није био велико изненађење, јер сте се већ раније „захуктали” у реформама [...] (КП); И радикали су се захуктали у кампањи (КП).

3.6.3.2. Сличне су и перифразе са именицама којима се обележавају непожељна материјална стања и друштвене околности у којима се налази субјекат, попут *сиромаштво, беда, прљавиштина, дугови*¹⁴¹, *немаштина, злочини, криминал, корупција*¹⁴², *злоупотреба, насиље, рат, хаос, недемократија* и сл.; или различите

¹⁴¹ Именица *дуг/дугови* творбено и семантички може се повезати са глаголима *дуговати* и *задужити се*, из чијих дефиниција се види да су њихови семантички садржаји конципирани првенствено као стања: *дуговати, дугујем* ‘бити дужан, имати дуг, дугове. 2. бити обавезан према коме’ (РМС); *задужити, задужим* сврш. 1. оптеретити дугом; ~ се 1. начинити дуг, запасти у дуг; узети на дуг (РМС). Интерпретација ових примера гласиће онда – ‘имати све више дугова, све више се задуживати’, односно ‘имати много дугова, бити много задужен’.

¹⁴² Конструкција *огрезнути у криминалу*, коју интерпретирамо као значи ‘интензивно се бавити криминалом’, у новинском дискурсу појављује се у великом броју примера, при чему се у номиналном делу перифразе уз њу често налази и именица *корупција*, која се може тумачити као еквивалент дубинског копулативног предиката којим се субјекту приписује дато својство – ‘бити веома корумпиран’. Овакве конструкције појављују се у чланцима политичке садржине, те се на позицији субјекатског аргумента обично јављају називи различитих управљачких позиција или тела у држави или каквом предузећу, којима се метонимијски упућује на њихове носоце или чланове.

чинове и својства који одају лошу моралну атмосферу која влада у неком временски или просторно одређеном друштву – *лицемерје, неморал, порок, грех*; као и са именицама *отпад, отпаци, ђубре*¹⁴³. Субјекат и овде може имати семантичку улогу експеријенса, доживљавача таквог стања, односно носиоца својства произишлог из такве ситуације – *Грађани су грцали у немаштину; Давимо се у дугу*. На позицији субјекта у оваким примерима често се јављају и именице које упућују на институције и државе, попут *власт, министарство, Србија*, или именице попут *свет, век, друштво*, које у овом контексту представљају друштвене заједнице током одређеног периода, или на одређеном простору – *Земља је грцала у сиромаштву; Предузеће тоне у дуговима; Свет је огрезао у насиљу*. Овакве реченице формално су персоналне, али су многе од њих по значењу блиске безличним егзистенцијалним реченицама са локализатором, у шта се можемо уверити применом трансформације: [...] *после века који је огрезао у ратовима и злочинима* [← после века у коме је било много ратова и злочина]; *Свет је огрезао у насиљу* – [← У свету има много насиља]; *Наше друштво је огрезло у лицемерју* [← У нашем друштву има много лицемерја]; *Напуљ се месецима гушио у отпаду* [← У Напуљу је било много отпада]; *Угушићемо се у ђубрету* [← Око нас има много ђубрета]. Именица на позицији субјекта у многим случајевима временски, просторно или апстрактно локализује постојање извесне појаве или околности, односно дати појам представља се као поприште њиховог испољавања. Подразумева се да многе од датих појава имају своје појединачне носиоце, али се они у датим ситуацијама не доживљавају као релевантни, те је податак о њима укинут, а познат је само резултат збира њиховог деловања, стања или њихових особина, који се очитује на одређеном временском, просторном или социјалном плану.

Не може се са балканским сељаком, који је огрезао у сиромаштву и свакој биједи [...] (КНДЋ); [...] да сада неко њен тамо у Тарнову грезне безнадно и заувек у незнању и прљавштини, у срамној беди [...] (КНДЋ); И након годину дана се опет давите у дугу али овај пут не можете да банкротирате (КП); [...] док су грађани грцали у немаштину, што је довело до буне [...] (КП); [...] а за то време предузеће све више тоне у дуговима [...] (КП); Свега тога је било, али је земља грцала у наслеђеном сиромаштву (КП); Ако Португал и Шпанија не доведу у ред јавну потрошњу

¹⁴³ Именице у саставу ових перифраза могу се сматрати екпонентима дубинске предикације ‘бити веома загађен(о)’.

током неколико наредних година, владе ће се гушити у дуговима [...] (КРТС); Ако се оствари овај други сценарио, источна Европа ће деценијама грцати у дуговима (КП); Сва сведочења указују да се много журило, јер је држава грцала у проблемима [...] (КП); [...] постојећи прописи у области финансирања политичких партија морају да се промене, да странке не би огрезле у криминалу и корупцији (КП); Реч је о упозорењу јавности на чињеницу да је власт у Србији огрезла у корупцији и злоупотреби (КВА); Наше друштво је огрезло у лицемерју (КП); [...] Америка и западни свет [...] огрезли су у главним смртним гресима [...] (КПР); [...] упркос томе што је оно [савремено руско друштво] огрезло у различитим врстама неморала (КП); [...] свет који тоне у себичности и у пороцима [...] (КИНК); [...] после века који је огрезао у ратовима и злочинима (КП); Лепо је што на то подсећате управо сада када је свет огрезао у насиљу (КП); [...] да посматра како регион наставља да тоне у хаосу (КП); [...] једне земље која је огрезла у недемократији (КВА); Сlike Напуља који је се месецима гушио у отпаду, тада су обиле свет (КП); [...] јер без њих не би била могућа разградња и цео свет би се угушио у сопственим отпацима [...] (КП); Угушићемо се у ђубрету [...] (КРТС).

3.6.3.3. У перифразама са глаголима чија примарна значења обележавају промену топлоте и горење, као што су *горети, изгорети, изгарати, сагорети, топити се*, форма У + ЛОК донекле је заменљива формом ОД + GEN, што упућује на то да се промена значења глагола овде остварује трансдвербијализацијом адвербијала за узрок: *изгара у жељи – изгара од жеље*. Они се најчешће удружују са именицом *жеља*, али се појављују и именице *мука, страст, игра, рад*, којима се често описују стања или радње претераног интензитета које доносе штетне последице по агенса или по жељени исход – *Изгорели су у превеликој жељи за победом* [← Превише су желели победу и због тога нису успели да победе]; *Сагорео је у раду* [← Толико је радио да га је то уништило]. Глаголи *блистати* и *засијати*, појављују се са именицама позитивне конотације, попут *срећа* и *лепота*, замишљеним као светлост, чији се интензитет концептуализује као узрок сијања њиховог садржатеља, односно носиоца. Уз именицу у перифрази често стоје и атрибути који потврђују висок интензитет или ексцесивност процеса или својства – *Изгорели у превеликој жељи; Сагорели су у великој жељи*; који могу бити и обавезни – *засијати у*

пуној лепоти. Именицу *жеља* обично допуњује атрибуцка клауза којом се исказује објекат жеље чије је остварење осујећено – *жеља да победе; жеља да постане звезда* и сл. У комбинацији са глаголима овде се појављују и синтагме у којима су зависни чланови носиоци предикативности израза – *стваралачка грозница, жар такмичења*. Глаголом може бити указано и на друштвено прихваћену бихевиоралну манифестацију стања, чији се интензитет изражава намером или жељом субјекта да га на тај начин изрази – *Хтела сам да се прекрстим у чуду*.

[...] а Синтелон је изгорео у жељи да надмаши одлични шпански тим Адemar Леон (КП); Евидентно је да су наши млади играчи сагорели у великој жељи да победе вечерас (КРТС); Пре неколико година очарала вас је улогом Звездане која изгара у жељи да постане звезда [...] (ИНН); Лав гори у страсти [...] (ИЛС); Топио се у некој муци [...] (КРХ); Тешко болесна, пред прагом смрти и вечног растанка од Павла, блистала је у срећи (ККП); [...] како би две новооткривене [фреске] изнад гроба патријарха могле засијати у пуној лепоти (КП); Г. Личина је горео у стваралачкој грозници (КСК); Изгарали су у игри, наметнули се понашањем својственим младим играчима који желе да уче од старијих [...] (КП); Десило се прерано али, можда, како је желео, да сагори у раду, у позоришту које је изгледа највише волео (КП); Кад сам то чула, хтела сам да се прекрстим у чуду (МД).

3.6.3.4. У примерима типа *попустити у снази* и *ојачати у вери*, веза са просторним или узрочним адвербијалним значењем није уочљива. Значења оваквих конструкција могу се у већини случајева изједначити са структурама типа $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$: *Хор је попустио у концентрацији – Хору је попустила концентрација*; где се номинални део перифразе поставља на граматичку позицију субјекта. Глаголи попут *попустити, отврднути, омекишати, ојачати* упарују се претежно са именицама које означавају физичке, карактерне и интелектуалне особине и когнитивне процесе, попут *концентрација, жеља, намера, непоштење, отпорност, снага, строгоћа, став* и сл. Појављују се и конструкције са глаголима *попустити* и *размахати се*, у којима је субјекат агенс који активно врши радње попут *напад, одбрана, притисак, захтев, стваралаштво, пословање* – *Попустио је у притиску; Размахали су се у пословању*.

[...] у хору који се прве вечери веома потрудио, а већ друге попустио у концентрацији (КП); [...] да држава неће попустити у намери да

им уведе фискалне касе (КРТС); Ту га чека његова Стана, и она већ остарела и попустила у снази [...] (КНДЋ); [...] али је у последње време попустила у строгоћи (ИСТ); Задар [...] не само да није омекшао у својим ставовима после нових локалних избора [...] (КП); Саул је отврдно у свом непоштењу [...] (ИМЛ); И у обећање Божије не посумња с неверовањем, него ојача у вери [...] (ИСС); Да бисте се ојачали у тој намери, можете себи написати [...] (ИЦМБ); Ослабимо у жељи да најипосле према једној жени будемо светли и добри [...] (ККШК); [...] у којима тело [...] слаби у својој природној отпорности [...] (КЧИ); [...] али када смо попустили у одбрани, почели смо непрестано да грешимо у нападу (КП); Попустили смо у нападу, промашили седмерац (КП); [...] и верујем да ће пре Србија изручити и Хацића и Младића но што ће Холандија попустити у свом притиску [...] (КРТС); Чешки председник Вацлав Клаус попустио у својим захтевима [...] (КРТС); [...] стичу светски кредибилитет и прилику да се у свом стваралаштву још више „размахну” (КП); [...] између 100 и 110 мађарских радњи које чекају повољније политичке прилике како би се размахале у пословању (КП).

3.6.3.5. Граматичким субјектом може бити означен и семантички објекат процеса исказаног именицом у перифрази, при чему се на семантички субјекат процеса упућује најчешће конгруентним посесивним придевом или заменицом која се појављује на позицији конгруентног атрибута уз именицу у локативу, или посесивним дативом или генитивом на позицији неконгруентног атрибута – $NOM_{Subj-SemObj} + V_{Intenz-Intranz} + U_{LOK_{Adv-Pred}} [\leftarrow ATR_{Poses-SemSubj}]$. Именице у саставу ових перифраза означавају когнитивне процесе као што су *сећање*, *памћење* и *мисли*, а субјектом је исказан семантички објекат обухваћен датим процесом – *Тај трофеј и даље блиста у мом сећању; Масакр у Сарајеву избледео је у сећању Запада; Младост му је тамнела у сећању. Сећање* и *мисли* концептуализовани су као садржатељи ентитета који су њима обухваћени и који су њихови објекти. Интензитет мисли или сећања на неки објекат концептуализује се обично као засићеност боје тог објекта или светлости коју он одаје, те се у овим перифразама често појављују глаголи – *(из)бледети*, *тамнети*, *блистати*, *треперити*. Овде можемо сврстати и примере попут *оживети у мислима* и *оживети у*

сећању¹⁴⁴, који такође представљају еквиваленте глагола *мислити* и *сећати се*, при чему се код њих подразумева прелазак из претходног заборављања или непостојања у свест, у постојање. Бележимо и нешто другачији пример – *опаси у тражњи* – који има пасивну интерпретацију [← бити мање тражен], у коме је промена интензитета процеса представљена променом положаја на вертикалној оси. Податак о семантичком субјекту може бити и изостављен, те се он у том случају тумачи као уопштен, или је познат из ширег контекста – *Што више 11. септембар 2001. бледи у сећању [...]*.

Био сам четворогодишњак, али тај трофеј у његовим рукама и даље блиста у мом сећању [...] (КРТС); [...] *и јака жеља да откуцаје свог срца преточи у тонове којима ћемо се радовати, а који ће дуго треперити у сећању* (КП); [...] *твоје потомство носиће нас као пар, и што више будемо бледели у памћењу, то ћемо више бити повезани [...]* (КРУП); *Што више 11. септембар 2001. бледи у сећању, чиме на неки начин губи и светски цивилизацијски значај [...]* (КП); *Младост му се више не само није јављала у памети, него и кад је желео да је се сети, тамнела му је у сећању и нестајала [...]* (КС); [...] *масакру Сарајеву је избледео у сећању Запада* (КРТС); [...] *избледели су у сећањима Београђана којима је ово била друга кућа [...]* (КБГН); *Ранији порази у надметању са младићима и девојкама у Творници кекса у Кортланд улици, поново су оживели у мојим мислима* (КСПН); *Некад сам се мучио пред њима и у њима, а сад ми, кад неки од њих оживи у мом сећању, око безмало засузи* (КГ); *Египат, Турска а и Тунис неће опаси у тражњи јер ове лоу кост дестинације су на првом месту и у земљама источне Европе [...]* (КП).

3.6.4. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-ЛОК_{Adv-Pred}

NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-ЛОК_{Adv-Pred}
<i>То нас је ојачало у вери.</i> <i>То ме је утврдило у нади.</i>

Глагол-интензификатор може бити и прелазан, те се у таквој реченици, поред субјекта са значењем каузатора промене интензитета процеса исказаног перифразом,

¹⁴⁴ Овде је у питању пасивна перспектива исказа – субјекат конструкције заправо је објекат когнитивне делатности.

реализује и објекат у акузативу, који има значење семантичког субјекта, носиоца процеса исказаног перифразом – $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-SemSubj} + U_{LOK_{Adv-Pred}}$: *Ојачао ме је у вери; То ју је учврстило у нади*. Синтаксички објекат који упућује на семантички субјекат најчешће носи обележја аниматности и персоналности, док се синтаксички субјекат односи на особу, биће, ситуацију или околност. Ни у примерима овог типа не осећа се нарочита веза са значењем места или узрока, а готово сви се могу заменити структуром $NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – *Ојачао је моју веру; То је учврстило моју наду*. У конструкцијама овог типа учестало се појављују глаголи из изворног домена промене физичке снаге организма, попут *ојачати, (о)слабити, оснажити, окрепити, поткрепити, смиривати, обуздавати, учврстити и утврдити*, који се удружују са именицама које означавају емотивна и ментална стања, али и нека својства и радње: *вера, љубав, нада, уверење, борба, амбиције, вођење политике* и сл.

[...] *молитве Оцу Небеском који не престаје да промишља о свима нама, да нас ојача у вери и љубави* [...] (ИСПЦ); [...] *јер се он градњом цркава и манастира трудио да народ ојача у вери* [...] (ИСО); [...] *сваки професионални пораз ме ојача у уверењу да је требало да се родим богат* [...] (ИВКШ); *Наравно да циљ овог мог писанија није да било кога верника ослабим у његовој вери* [...] (КПР); *Нека вас Св. Димитрије окрепи у вери* [...] (ИМСТ); [...] *ништа друго нисам имао што би ме поткрепило у том уверењу* (КСПН); [...] *доживео спознају која га је оснажила у вођењу политике за побољшање односа народа и држава на Балкану* (КРТС); [...] *плаховите Динарце је ваљало обуздавати и смиривати у великим амбицијама због превелике борбености* [...] (КПОБ); [...] *и Браунов покушај да ојача владу у борби против последица светске финансијске кризе у Британији* (КП); *То ју је учврстило у нади да је он ипак онај мушкарац за кога се удала* [...] (КП); *То сазнање ме је коначно утврдило у уверењу да моја донкихотовска борба није била сасвим узалудна* [...] (КП).

3.7. V_{Intenz} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}

V _{Intenz} + У-АКУЗ _{Adv-Pred}	
NOM _{Subj} + V _{Intenz-Intranz} + У-АКУЗ _{Adv-Pred}	<i>Упао је у депресију. Становници Газе тону у очајање. Политичке партије су загазиле у корупцију.</i>
NOM _{Subj} + V _{Intenz-Tranz} + АКУЗ _{Obj} + У-АКУЗ _{Adv-Pred}	<i>То је заглибило друштво у незадовољство. Ово је срозало политичке прилике у велику конфузију.</i>

3.7.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу V_{Intenz} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}

Носилац предикативности у перифразама овог типа налази се на синтаксичкој позицији адвербијала за место у акузативу са предлогом у, којим се имплицира усмереност према неком циљу. Глаголи који се појављују у оквиру ових структура типично припадају изворном домену промене положаја у простору, што је у складу и са основним значењем адвербијалне конструкције.

3.7.1.1. У највећем броју примера налазимо конструкције са глаголима чија се основна значења односе на промену положаја на вертикалној оси и код којих се значење интензита заснива на концепту дубине (в. т. 1.2.2.1.2), а уз које се појављују именице које се концептуализују као супстанце, обично течне, у које носилац процеса тоне, грезне или ураћа – нпр. [...] *особа* [...] *тоне у све већу депресију*; *Био је огрезао у сиромаштво*. То су пре свега глаголи *тонути*, *утонути*, *потонути*, *огрезнути*, који углавном подразумевају постепеност у пропадању кроз течну средину, при чему већа дубина корелира са већом уроњеношћу у дато стање и већом обухваћеношћу субјекта њиме, те и његовим већим интензитетом. Глаголи *уронити*, *заронити* и *загњурити* се имплицирају интенционалност, као и *удубити се* и *задубити се*, који се повезују првенствено са именицама које подразумевају радње – *читање*, *мисли* и сл. *Заглибити се* и *увалити се* подразумевају утонуће у меку подлогу. Глаголи из ове групе генерално се удружују са именицама које обележавају негативна емотивна, психичка и физичка стања и особине, интелектуалне процесе и неповољне околности, те различите радње, као што су *очајање*, *стид*, *носталгија*, *безнађе*, *депресија*, *апатија*, *немаштина*, *мисли*, *размишљања*, *дугови*, *безакоње*, *посао*, *истраживање* и сл. Конвенционална непожељност оваквих стања или њиховог високог интензитета, чији се носилац креће наниже, у складу је са вредносним оријентационим метафоричким концептом ГОРЕ ЈЕ ДОБРО, ДОЛЕ ЈЕ ЛОШЕ.

3.7.1.2. Честе су и перифрастичне конструкције са глаголима *пасти*, *запасти*, *упасти* и *ускочити*, који такође подразумевају промену положаја на вертикалној оси, при чему у њиховом примарном значењу нема података о типу супстанце у коју субјекат доспева – *У том случају, падамо у хистерију [...]; [...] док нису запали у кризу*. Код њих се значење повећања интензитета такође заснива на значењу повећања дубине, при чему се код глагола *пасти* овај концептуални принцип активира само у споју са конструкцијом У + АКUZ, док у другим структурним типовима перифраза он означава смањење интензитета – нпр. *Интересовање пада*. Ови глаголи подразумевају нагло доспевање у одређено стање те нагло повећање интензитета, што је концептуализовано као нагло падање или ускакање у другу средину. Глагол *ускочити* обично се појављује уз именицу *расправа*, док се остали удружују са именицама које означавају непожељна, и често силовита емотивна стања, као и неповољне околности у којима се субјекат нашао – нпр. *паника*, *хистерија*, *екстаза*, *еуфорија*, *јарост*, *растројство*, *депресија*, *апатија*, *малодушност*, *беда*, *криза*, *невоље*, *дугови* и сл. Ређе се појављује и глагол *скоцити* у спојевима типа *скоцити у одбрану/заштиту*, као и глаголи *срозати* и *подићи* уз именице *конфузија* и *борба* – [...] *срозало је политичке прилике у велику конфузију*; [...] *су комунисти дужни подићи народ у отворену борбу против окупатора*.

3.7.1.3. У оквиру овог модела бележимо и значајан број примера са глаголима *загазити*, *забраздити*, *забасати*, *занети се*, *залетети се*, код којих се значење интензитета развија на основу компоненте непожељног залажења у неку средину (в. т. 1.2.2.1.3. и 1.2.2.1.4), при чему се код прва три глагола подразумева и изврстан степен пропадања у подлогу, те и повећање дубине, док се последња два повезују и са претераном брзином кретања, што доприноси основи за развој значења интензитета – нпр. *Полок је већ дубоко загазио у алкохолизам*; *Залетала се безглаво у своја повремена одушевљења [...]*. Они се обично удружују са именицама које означавају емотивне, менталне и физиолошке процесе и својства, попут *мисли*, *маштарије*, *полусан*, *одушевљења*, *незнање*, *улагања*, *алкохолизам*, *наркоманија*, *хаос* и сл. Ове именице немају нужно негативну конотацију, али на непожељно претеривање у интензитету у овим примерима упућују сами глаголи.

3.7.1.4. Издваја се и група високо идиоматизоваих спојева попут *бризнути/грунути/ударити у плач* и *грунути/праснути/прснути/ударити у смех*, у којима употребљени глаголи значење интензитета развијају првенствено захваљујући компоненти велике силе и наглости коју подразумевају, а која може бити последица избијања велике количине течности из садржатеља (*бризнути*), унутрашњег притиска

(*прснути/праснути*), може представљати употребу физичке силе (*ударити*) или одавање гласног звука који прати различите појаве које се могу повезати са употребом силе (*зрунути*).

3.7.2. Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + U\text{-}AKUZ_{Adv-Pred}$

У оквиру овог модела глаголи-интензификатори удружују се са именицом или именичком фразом у акузативу са предлогом *у*. Иако је по броју регистрованих примера сличан претходном, овај модел ипак је мање заступљен у корпусу уколико се у обзир узме број и изворна семантичка разноврсност глагола који се у њему јављају. Велики број примера резултат је чешће употребе спојева који се по стабилности лексичког састава у многим случајевима сасвим приближавају фразеолошким јединицама, или им се, судећи по речницима фразеологизама, придружују.

У погледу примарне семантике глагола који учествују у овом моделу упадљиво доминирају глаголи промене положаја у простору, те глаголи код којих у основном значењу доминира нека друга компонента која се односи на начин или брзину кретања. Овај податак не изненађује, будући да се конструкција $U + AKUZ$ доводи у везу пре свега са значењем просторне директивности, тј. адлативности, те се и удружује са глаголима кретања који ово обележје преносе из примарног у интензификаторско значење, или га добијају као резултат спајања са акузативном конструкцијом. Дакле, и у овом моделу долази до трансдвербијализације првенствено просторног значења. „Транспозиција адвербијалних у неадвербијална значења дугује се метафоризацији реченичног садржаја, при чему се углавном простор схвата или као исходиште или као циљ процеса [...]” (Алановић 2018б: 30), те се тако транспонује у агентивност или пацијативност, а такав механизам среће се и приликом супстанцијализације или персонификације (према Алановић 2018б: 30). У примерима из ове групе, међутим, просторни однос реконцептуализује се као процесуалност, при чему је садржатељ извор, циљ, односно место неке активности – нпр. *Унао је у депресију* (Алановић 2018б: 30).

3.7.3. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}

NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}
<i>Упао је у депресију. Становници Газе тону у очајање. Политичке партије су загазиле у корупцију.</i>

Као и уз претходно описане структурне моделе перифраза, и уз овај модел у реченици се по правилу реализује синтаксички субјекат, који у зависности од лексичког одабира, те семантике именице или именичке синтагме у субјекту и адвербијалној конструкцији, условљава различите интерпретације типа ситуације у реченици.

3.7.3.1. У великом броју примера, номинални део перифразе обележава емоције, психичка, физиолошка и физичка стања и својства, која се доживљавају као негативна, при чему субјекат има улогу експеријенса или носиоца тог својства и најчешће означава људска бића – NOM_{Subj-SemSubj} + V_{Intenz-Intranz} + У АКУЗ_{Adv-Pred}, нпр. *Они тону у безнађе; Упао је у депресију.* У оваквим перифразама појављују се именице попут *очајање, стид, носталгија, безнађе, зло, самосажалење, депресија, апатија, усамљеност, малодушност, меланхолија; паника, хистерија, екстаза, еуфорија, јарост, растројство; алкохолизам, наркоманија, болест, зависност* и сл. Ређе се појављују и примери са именицама које означавају пријатна стања, попут *сласт* и *спокој*, са којима колоцира глагол *утонути*. Појављују се ту и називи интелектуалних процеса и стања свести, као што су *мисли, размишљање, заблуда, сан, дремеж* и сл. Наведени процеси и својства концептуализују се углавном као течне супстанце у које њихов доживљавач или носилац тоне, зарања или пада, па се уз именице које означавају оваква стања најчешће појављују глаголи који подразумевају кретање вертикално наниже у течной средини и повећање дубине – *тоннути, потоннути, утоннути, огрезнути, уронити, заронити*. Појављују се, међутим, и глаголи *пасти, упасти, запасти*, који обележавају промену положаја на вертикалној оси у сувој средини, а који су овде концептуализовани као нагли прелази из једног у друго стање доживљено као супстанца, исказано перифразом, у које експеријенс упада нагло, задирући у његову дубину. Негативна конотација код већине именица у овом типу перифразе у складу је са концептуалном метафором ГОРЕ ЈЕ ДОБРО, ДОЛЕ ЈЕ ЛОШЕ, о којој смо већ говорили, а интезитет се концептуализује као дубина, те сви ови примери означавају његово повећање.

Повезаност интензитета са концептом дубине истакнута је и употребом придева или прилога *дубоко* на позицији атрибута у номиналној синтагми унутар перифразе или на позицији адвербијала, чиме се конкретизује висок степен интензитета који исказују и перифразе у којима се овакав атрибут не реализује – [...] *када је већ дубоко забраздио у наркоманију*; [...] *да у неком тренутку неће пасти у дубоку депресију и пожелети да умру*; [...] *Полок је већ дубоко загазио у алкохолизам*.

Глаголи са основом *тоннути* имплицирају поступност и спорије пропадање кроз течну средину (иако се и у примерима са осталим глаголима подразумева одређена ступњевитост пропадања), што се види и из одредаба у саставу номиналних синтагми у оквиру перифраза или адвербијала који се јављају уз овакве перифрастичне предикате. Помоћу њих се та постепеност и динамички тип интензификације истичу, при чему овде уз концепт дубине до изражаја долази разумевање интензитета преко појма величине – нпр. [...] *тоне у све већу депресију*; [...] *становници Газе тону у још веће очајање*; [...] *то је нешто о чему размишљам само понекад, док тонем у сан полако*; [...] *његова мајка [...] све више тоне у зависност* и сл. Глаголи *заронити* и *уронити* упућују на интенционалност у промени интензитета процеса, те је у оваквим примерима субјекат и носилац својства или доживљавач процеса, али и изазивач промене њиховог интензитета. Због тога се они углавном налазе у перифразама са именицама које означавају стања и особине које могу бити свесно изазване, попут *ћутање*, *рационалност*, *постојаност*, *ред*, мада проналазимо и пример са именицом *апатија* – *Заронио је у апатију*. Глаголима *пасти*, *запасти* и *упасти* имплицира се нагло доспевање у одређено стање и брзо даље задирање у њега, што је код префиксала наглашено префиксима, док се код основног глагола ово значење актуализује захваљујући акузативској конструкцији. Именице које означавају силовита стања, чије је наступање по правилу нагло и чији је прототипчни степен интензитета генерално висок, као што су *паника*, *хистерија*, *екстаза*, *еуфорија*, *јарост*, *растројство* и сл., компатибилне су само са овим глаголима, али не и са глаголима попут *тоннути*, *утоннути*, *потоннути* и сл. Нека од ових стања нису нужно непожељна, али због самог свог интензитета носе потенцијал да буду разарајућа или опасна за експеријенса, чак и када се начелно могу сматрати позитивним – нпр. *екстаза*, *еуфорија* и сл. Глагол *залетети се* означава претеривање и преурањени висок интензитет емоције која је иначе пожељна (нпр. *залетати се у одушевљења*), док се *загазити* и *забраздити* удружују са именицама негативне конотације и обележавају непожељно залажење у та стања.

Срећом, сваки дан имамо нове аргументе који нам просто не дају да потонемо у безнађе (КП); [...] особа [...] тоне у све већу депресију (КПСМ); [...] многи становници Газе тону у још веће очајање [...] (КРТС); [...] а под бременом година и пића повукао се у себе, тонуо у усамљеност (КП); И Обама је потонуо у носталгију (КП); Али ја сам већ навикао да је и не очекујем и да сав утонем у сласт [...] (КЈЖ); Обојица су људи огрезли у зло (КПБ); Огрезли смо у заблуде [...] (ККД); У еуфорију су падали и играчи Олимпије [...] (КП); [...] осим у тренуцима када су навијачи Барсе падали у екстазу због сјајних потеза [...] (КРТС); [...] нисам ни алкохоличар ни коцкар, не падам у јарост [...] (КГ); Македонци падају у апатију (КРТС); [...] и при том, иако се отимао, све више бледео и падао у растројство (ККК); У том случају, падамо у хистерију [...] (ККД); Позивам да не разбацујемо паре и да не падамо у панику [...] (КП); [...] међу којима су многи запали у малодушност и видно оболели [...] (КП); Па чак ни то није било потпуна гаранција да у неком тренутку неће пасти у дубоку депресију и пожелети да умру (КП); Заронио је у апатију или се формално прикључио режиму под девизом [...] (КП); [...] тако да писац у мени мора да настави потрагу и не допусти себи да се зарони сувише у постојаност, рационалност и ред (КП); [...] да изгледа да сам се здушно загњурио у љубав према самом себи [...] (ИН); Залетала се безглаво у своја повремена одушевљења и брзо враћала из њих разочарана (КТХ); Међутим, иако млад, Полок је већ дубоко загазио у алкохолизам (ККД); Међутим, једне вечери, када је већ дубоко забраздио у наркоманију [...] (ИВБ); Ненад је побољевао целе зиме, прездрављао и поново падао у болест¹⁴⁵ (ККК); [...] његова мајка [...] све више тоне у зависност (КРТС); [...] о чему размишљам само понекад, док тонем у сан

---

¹⁴⁵ Проналазимо овде и примере попут *пасти у несвест* или *пасти у кому*, који такође исказују прелазак из једног стања у друго. Стања обележена именицама *кома* и *несвест*, међутим, разликују се од именица попут *болест* или *сан* у томе што потоње обележавају стања која могу имати различиту дубину, односно интензитет, те се прелазак из будности у сан и из здравља у болест, чак и кад је нагао, доживљава као донекле ступњевит процес, те су овакве именице подложне степеновању – *лак сан*, *дубок сан*, *најдубљи сан*; *лака болест*, *тежа болест*, *најтежа болест*; *кома* и *несвест*, с друге стране, јесу стања потпуног одсуства свести, чији се интензитет не може нијансирати – [...] *када се процени да штрајкач глађу више није у стању да доноси рационалне закључке или када падне у кому* (КП); *Пробајте да паднете у несвест или да одглумите срчани удар* (КП).

полако [...] (КП); Кир Авраму се догодило недавно [...] да падне у сан тако нагло да је одмах почео да сања [...] (КХР).

3.7.3.2. Појављује се и низ перифраза у којима је на позицији субјекта агенс као вољни вршилац конкретне или интелектуалне радње исказане (углавном девербативном) именицом у перифрази, или носилац занимања на које именица упућује, попут *мисли, размишљање, молитва, ћутање, разговор, посао, читање, истраживање, улагања* и сл. – *Свештеник је утонуо у дубоку молитву; Удубила се у посао.* Поред већ наведених глагола промене положаја на вертикалној и хоризонталној оси, чије се значење интензитета заснива на концепту дубине, напредовања и брзине, појављују се и примери са глаголима *удубити се* и *задубити се*, који такође описују интенционално задирање у дубину неког ентитета или супстанце, како се концептуализују и ове радње. Појављује се у овим конструкцијама и глагол *занети се*, чије се примарно значење скретања при великој брзини кретања и залажења у неки простор на овом плану доживљава као потпуна обузетост интелектуалном радњом – *Занео сам се у маштарије; Занео се у читање* и сл. И овде налазимо одредбе које упућују на дубину као полазишни концепт за разумевање интензитета – *дубоке мисли, дубоко ћутање, најдубља размишљања* и сл. На позицији неконгруентног атрибута у овим конструкцијама често је исказан објекат процеса – *размишљања о томе; читање једног писма; истраживање тајних веза; свођење рачуна с прошлошћу.*

[...] охрабрујући фирму да се залети у баснословна улагања на урушеном хипотекарном тржишту (КП); Таман сам се занео у маштарије, али читам даље (КП); Давид Абрамович се занео у читање и не примећује их (КНМ); Таман сам хтео да утонем у дубоке мисли, а ми већ прелетесмо цело историјско доба [...] (ККВ); [...] да би потом утонули у најдубља размишљања о томе како да грађанству саопште црне вести [...] (КП); Свештеник је утонуо у дубоку молитву (КМ); Спустио је главу и уронио у дубоко ћутање (КСЈС); То је прилика да још дубље зарони у истраживање тајних веза севдаха са кантри-блузом [...] (КП); Тек када смо уронили у посао схватили смо зашто у свету овакве пројекте ради екипа од 25 људи [...] (КП); Портирка се већ поново удубила у разговор, нит је гледа нит је слуша (КЛФ); Ослонивши се образом о издигнуто колена, удубила се у посао (КСУ); Нисмо се могли задубити у свођење рачуна с прошлошћу по цену занемаривања својих обавеза спрам будућности

(ККД); – *Што ти је песник! – прогунђа Љубица, која се у дну собе за дубила у читање једног писма* (КДШ).

3.7.3.3. Релативно често, као носиоци предикативности израза појављују се и именице и именичке фразе које означавају различите неповољне околности у којима се субјекат нашао, као нпр. лошу материјалну, економску, правну или друштвену ситуацију, те својства која из таквих околности произилазе, а често се појављују и различити финансијски термини – *беда, беспарица, дуг(ови)*¹⁴⁶, *дуговања, задуживање, немаштина, невоље, неприлике, криза, сиромаштво, тешкоће, проблеми, (трговински/буџетски) дефицит, неизвесна ситуација, дужничко ропство, зависност (финансијска), хаос* и сл. У оваквим конструкцијама субјекат може бити експеријенс ситуације или носилац особине изазване ситуацијом – *Како сам се увалио у овај хаос; Био је огрезао у сиромаштво*. Субјекат може, међутим, бити и вршилац углавном непожељних или забрањених радњи или носилац непожељних својстава које су последица таквих активности исказане су именицама попут *корупција, криминал, лажи, злочин, политика, пљачке* и сл. Ове перифазе обележавају интензивно бављење оваквим радњама или интензивно присуство неког својства код носиоца – [...] *а затим су огрезли у криминал* [← а затим су почели интензивно да се баве криминалом]; [...] *док су све дубље тонули у злочин* [← док су све више чинили злочине].

Као и у моделу $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$, позицију субјекта може попунити именица или именичка фраза којом се процес просторно, временски или друштвено локализује – у овој функцији неретко се јављају именице попут *свет, друштво, држава, земља*, или пак конкретни топоними, називи држава и градова, институција и друштвених заједница, при чему се именице које означавају различите облике социјалног и институционалног поретка и неке друштвене појаве појављују само уз овакве субјекте – нпр. *безакоње, насиље, анархија, ауторитаризам, инфлација, рецесија, аутократија, непотизам, конзумеризам* и сл. Нпр. *Политичке партије су загазиле у корупцију* [← У политичким партијама има много корупције ← Чланови политичких партија су веома корумпирани]; [...] *да је део САД већ загазио у рецесију* [← У делу САД већ је у знатној

---

¹⁴⁶ Израз *пасти / падати (упасти / упадати, увалити се / увалјивати се, завалити се, загазити)* у *дуг (у дугове)* регистрован је као фразеологизам у Оташевићевом *Фразеолошком речнику* (2012) са значењем 'прекомерно се задужити, позајмити толико да је тешко вратити'.

мери наступила рецесија]. У неким примерима ове именице и именичке фразе могу се сматрати метонимијским упућивањем на носиоце процеса који се налазе на датом месту или друштвеној позицији, али чини се да се у већини реченица овог типа тежи њиховој потпуној анонимизацији и уопштавању, те наглашавању исходишта ситуације означеног именичком фразом – *Грчка тоне у безакоње* [←У Грчкој има све више безакоња].

У великом броју примера и овде налазимо адвербијале *дубоко, све дубље, још дубље*, који потврђују да је основни изворни концепт за концептуализацију интензитета у овим примерима дубина, те да се именице у оквиру номиналног члана перифразе интерпретирају као супстанце у које доспева семантички субјекат, при чему конкретизују меру у којој је субјекат уроњен. У неким случајевима ово је ипак учињено употребом придева *велики* на позицији конгруентног атрибута унутар номиналне синтагме у перифрази, чије је значење са интензитетом повезано преко појма величине (в. т. 1.2.1.1), или другим адвербијалима – [...] *да још више падну у беду*; [...] *су већ дубоко загазили у беспарицу*; [...] *да би дубоко загазио у политику*; [...] *јер је дубоко загазио у криминал* [...] *док су све дубље тонули у злочин*; [...] *док систем буде тонуо све дубље у дугове*; *Врх државе је толико забасао у хаос* [...]; [...] *су запали у велике, домаће и спољне, невоље*; [...] *запали у велики трговински дефицит*; *Земља из које долази, каже уметница, увелико је заглибила у шопингманију*; [...] *а Украјина се до грла заглибила у економску и политичку кризу*.

[...] *како сам се увалио у овај хаос* (ИББЦ); *Био је огрезао у сиромаштво* [...] (КУДП); [...] *ако се најсиромашнијим житељима света дозволи да још више падну у беду* [...] (КРТС); [...] *особе са инвалидитетом које најчешће живе на граници сиромаштва или су већ дубоко загазили у беспарицу* [...] (КП); *Да је овај епископ одавно забраздио у политику, то није никаква новост* [...] (ИАРС); [...] *јер је дубоко загазио у криминал*¹⁴⁷ [...] (КП); *Што је то испао ћорак, заслуга је народних власти које су их откриле док су све дубље тонули у злочин* (КВА); [...] *и који су део живота провели као политички затвореници, а затим су огрезли у*

---

¹⁴⁷ У овој групи примера са глаголима *загазити* и *забраздити* у великом броју случајева нужно је експлицитно или имплицитно присуство додатног прилошког интензификатора како би се глагол у потпуности реализовао у интензификаторском значењу. У супротном су овакви примери често ближи изразима почетне фазе каквог процеса.

криминал [...] (КП); [...] да су Србију удавили људи који су огрезли у пљачке, у корупцију, у лажи [...] (КПФМ); У општој лудости и они ће профитирати, док систем буде тонуо све дубље у дугове (КП); [...] Врх државе је толико забасао у хаос, незнање и отимачину [...] (И021к); [...] за председника изгласали Џорџа Буша, с којим су запали у велике, домаће и спољне, невоље (КП); [...] да садашња влада не намерава да падне у нове дугове [...] (КП); [...] како не би за коју годину запали у тешкоће са уредним сервисирањем спољног дуга [...] (КП); Након Косовске битке Високи Дечани су запали у тежак положај [...] (КП); Ослабили смо нашу индустријску базу, запали у велики трговински дефицит [...] (КП); [...] како не бисмо запали у проблеме са увозом (КП); Важили су за једног од највећих произвођача гума у Европи док нису запали у кризу касних осамдесетих година (КП); [...] и даље здружено сумња да је део САД већ загазио у рецесију (КП); Политичке партије су загазиле у корупцију [...] (КП); Грчка тоне у безакоње (КП); [...] у друштву које се распадало и у једном тренутку готово потонуло у анархију, безакоње и неморал (КП);... јер смо ми друштво које је дубоко огрезло у аутократију (КП); Локална власт у Чачку огрезла у непотизам и лоповлук (КП); [...] Земља из које долази, каже уметница, увелико је заглибила у шопингманију и претерани конзумеризам [...] (КП); [...] а Украјина се до грла заглибила у економску и политичку кризу (КП).

3.7.3.4. У значајном броју примера номиналним делом перифразе упућује се на неку врсту вербалног или физичког конфликта, или на неки однос супротстављености између две стране. Уз глаголе *скочити* и *ускочити* појављују се првенствено именице које означавају комуникативне радње, или је из контекста јасно да се односе на вербални чин, као нпр. *заштита*, *одбрана*, *расправа*, које се метафорички представљају као простор у који агенс ускаче, интенционално и нагло, што се доживљава као интензиван почетак радње – *Ускочио си у расправу*; *Скочио је у одбрану Ђоковића*. Обрачуни ове врсте по својој природи су радње високог интензитета, што додатно доприноси тумачењу глагола као интензификатора¹⁴⁸. И уз глагол *запасти* проналазимо именице

¹⁴⁸ Оваквих примера нема много и пронађени су махом на интернетским форумима и порталима, што сугерише да се дати изрази веома често употребљавају у неформалној комуникацији.

које упућују на различите врсте вербалног или физичког конфликта или неслагања – *сукоб (вртлог међуетничких сукоба), раздори, непријатељство, конфронтације*. Многи од процеса описаних перифразама подразумевају најмање два учесника коагенса, те је субјекат често исказан множинским формама, или су пак у питању радње које поред конфронтације два учесника укључују и трећег учесника ситуације који је предмет њиховог сукобљавања (*скочити у заштиту некога од некога; скочити у одбрану некога од некога*). Објекат процеса, али и узрок или друге околносне информације може бити исказан у номиналном делу перифразе на позицији атрибута – [...] *запали бисмо у конфронтације око (не)равноправности; [...] да ће синдикати скочити у заштиту права запослених; Дино Рађа скочио у одбрану Ђоковића*.

[...] и да „упркос узмацима” после пада Берлинског зида када су „неки делови простора ОЕБС запали у вртлог међуетничких сукоба [...] (КРТС); Уместо слоге запали смо у непријатељство и међусобне раздоре (КПФ); [...] после превазиђене хладноратовске, идеолошке, биполарности, запали бисмо у конфронтације око (не)равноправности између два пола – људског рода (КП); [...] а да ће синдикати скочити у заштиту права запослених (КП); Дино Рађа скочио у одбрану Ђоковића (ИЕ); Додуше, није ни он био много бољи, вероватно алудирајући да си ускочио у расправу као Албанац а не као дискутант [...] (ИФБ92); Навијач напао Човића, Лазих скочио у заштиту (ИЕ); [...] да је Аустрија крај свих својих мањина, које су стварно иначе чиниле огромну већину монархије, загазила у рат [...] (КППЈ); [...] како би Ирак утонуо у грађански рат [...] (КП).

3.7.3.5. Појављују се у оквиру овог модела и перифразе попут *прснути/праснути у смех*, при чему постоји алтернација са глаголом *ударити*, без промене значења израза, што је последица компоненте силовитости и наглости на основу које се развија значење интензитета, потенцијално уз појаву гласног звука који се такође доводи у везу са интензивним процесима. Слаба могућност заменљивости именица унутар датих спојева показатељ је висок степен идиоматизованости, што је регистровано и у *Фразеолошком рјечнику* Ј. Матешића (1982) – *prasnuti (udariti) u smijeh* ‘nasmijati se u sav glas; glasno i grohotom se nasmijati, naglo se ročeti smijati’. Слични су и примери са глаголима

бризнути, грунути, ударити и *пасти* и именицом *плач*, који се такође могу наћи у фразеолошком речнику *briznuti (grnuti, pasti, ударити i др.)* и *плач* ‘*naglo i jako zaplakati*’. У основном значењу свих глагола присутна је компонента наглости, док код *грнути* семантици високог интензитета доприноси и значење одавања гласног звука, а *бризнути* подразумева избијање велике количине супстанце из садржатеља, што се такође интерпретира као висок интензитет. Глагол *ударити* има ширу употребу од осталих наведених глагола, те се појављује у перифразама и са именицама *цика, кукњава, врисак*.

И обојица прснуше у смех (КФБ); [...] *то је прво што је Харијети пало на памет, праснула је у смех* (КЛФ); *Демокритос удари у смех* (КЦН); [...] *она, држећи се за главу, чисто паде до чесме и грну у плач* (КНК); *И осећајући да ће изгубити сву кураж и бризнути у плач пред њим, доврши брзо: [...]* (КНК); *Мајкл Џордан ударио у плач као дете* (ИНБО); *Узнемирени и људи и жене, а и деца што их мајке носе на леђима, у љуљкама, ударила у цику [...]* (КВЂ); [...] *али би одмах затим бризнуле у плач и удариле у кукњаву* (КНДЂ); *Већ у почетку јесени жене ударише у плач и врисак и почеше да куну* (КС); [...] *била је довољно дугачка да се несужењени самоубица несметано ослони о тле и удари у несношљиву кукњаву* (КСХЛ).

3.7.3.6. Синтаксички субјекат на семантичком плану може означавати и објекат обухваћен процесом исказаним именицом или именичком синтагмом у акузативу – $NOM_{Subj-SemObj} + V_{Intenz-Intranz} + U-AKUZ_{Adv-Pred}$, нпр. *И десетонедељно бомбардовање претпрошлог пролећа ко да тоне у заборав*. Интерпретација оваквих израза обично је пасивна – *тоне у заборав* [← постепено бива заборављено]. Као семантички центар перифразе, махом уз глаголе промене положаја, јављају се девербативне именице са значењем интелектуалних или емотивних процеса – *заборав, засенак, немилост, сећање*. Сам носилац процеса, семантички субјекат, може се појавити на позицији конгруентног или неконгруентног атрибута (обично као субјекатски генитив), или неког другог детерминатора – *пао је у немилост код другова; пао је у засенак нижих лидера*. У конструкцијама овог типа јављају се првенствено глаголи са значењем кретања наниже у сувој или течној средини – *тонути, потонути* и *пасти / падати*.

И десетонедељно бомбардовање претпрошлог пролећа ко да тоне у заборав [...] (КП); *Српско песништво почетком двадесетог века (1900–1914) данас као да је потпуно потонуло у заборав* (ККД); *Због тога ће недавни пораз Земунаца у лигашком мечу са Динамом брзо пасти у заборав [...]* (КП); [...]

и све ће ускоро пасти у забрав пред пикантнијим историјама бува [...] (КБ1); [...] шта значи кад утицајни совјетски функционер падне у немилост „код другова” (КП); У тим бурним годинама је пензионисан и пао је у немилост [...] (КП); [...] формални лидер Социјалистичке партије Србије и носилац изборне листе те странке, чини се, пао је у засенак „нижих” лидера (КП).

3.7.4. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}

NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}
<i>То је заглибило друштво у незадовољство. Ово је срозало политичке прилике у велику конфузију.</i>

Издваја се и мала група примера у којима се појављују транзитивни глаголи промене положаја у простору *заглибити* и *срозати*, који отварају простор за реализацију граматичког објекта којим је исказан носилац процеса, поред субјекта са семантичком улогом каузатора процеса – NOM_{Subj-Kauz} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-SemSubj} + У-АКУЗ_{Adv-Pred}; нпр. *То је заглибило друштво у незадовољство* [← То је учинило да у друштву буде много незадовољства]. У нашим примерима ни субјекат ни објекат не односе се на лица, него на социјалне појмове, а заједно са перифразама означавају висок интензитет непожељних друштвених прилика. Тумачење првог наведеног примера такође је блиско имперсоналним реченицама са локализатором, који се у овом случају налази на позицији синтаксичког објекта. Издваја се и један пример са глаголом *подићи* и актерима са обележјем аниматности и персоналности, где се повећање интензитета разумева кроз узлазно кретање и концептуалну метафору ГОРЕ ЈЕ ВИШЕ. Именица *борба* концептуализује се као простор у који носилац процеса ступа, што је и овде, као и у многим другим примерима, представљено и као отпочињање процеса и иницијално повећање интензитета при преласку из неактивности у активност – [...] *подићи народ у борбу против окупатора*. На другом учесника конфликта у последњем примеру упућује се неконгруентним атрибутом.

Све је то заглибило друштво у нарастајуће противречности и незадовољство (КР); Овакво замешатељство супротних елемената срозало је политичке прилике у велику конфузију (КР); Куцнуо је час када

су комунисти дужни подићи народ у отворену борбу против окупатора (КТГ).

3.8. $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$

$V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$	
$NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + INSTR_{Adv-Pred}$	<i>Таква жена зрачи самопоуздањем. Букнуће људи страићу и бесом. Он је одскакао квалитетом.</i>
$NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + INSTR_{Adv-Pred}$	<i>То га је испуњавало ужасом. Лепотом је излуђивала најопасније криминалце. Обасипа је пажњом и љубављу.</i>

Струкурни модел у коме се глагол-интензификатор удружује са именицом или именичком синтагмом у инструменталу знатно се ређе појављује у корпусу. Треба ипак имати на уму и чињеницу да је због специфичног система претраживања те немогућности употребе предлога у претрази у нашем случају он и нешто теже уочљив, што у мањој мери, али не значајно, може утицати на нижи степен заступљености међу пронађеним примерима.

3.8.1. Преглед семантичких класа глагола-интензификатора и њихових колоката у моделу $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$

3.8.1.1. У перифразама из ове групе у значајном броју примера проналазимо глаголе који обележавају промену јачине светлости (в. т. 1.2.1.4), као што су *зрачити*, *блистати*, *сијати*, *обасјавати* – нпр. *Жена која има ове особине зрачи самопоуздањем; Акропољ [...] својом непролазном лепотом, отменошћу и монументалношћу, обасјава грчку престоницу Атину. Уз њих се у инструменталу најчешће појављују именице које обележавају позитивна емоционална и психичка стања, те пожељне особине личности и физичке особине, које имају спољашњу манифестацију и концептуализоване су као светлост – нпр. самопоуздање, лепота, оптимизам, вера, енергија, срећа, љубав, мудрост и сл. Интензитет процеса или својства обележеног именицом у перифрази једнак је интензитету светлости, која је у свим примерима представљена као довољно*

јака да исијава из свог садржатеља (носиоца својства или процеса), па и да се преноси на друге објекте, те ове перифразе обележавају висок интензитет.

3.8.1.2. Појављује се у овој групи и значајан број примера са глаголима *буктети*, *пламтети*, *кипети*, *киптети*, *узаврети*, чија се примарна значења односе на промену топлоте (в. т. 1.2.1.3), односно интензитета пламена или температуре течности у садржатељу – [...] *и нико неће остати разуман, букнуће људи страићу и бијесом; [...] та метропола, која је [...] киптела животом и радом*. Уз њих се у перифразама појављују именице са значењем процеса концептуализованих као ватра или врела течност у садржатељу, док се интензитет тих процеса концептуализује као топлота ватре или течности. Уз ове глаголе обично се појављују називи за емоције негодовања и интензивне, потенцијално деструктивне емоције уопште, као што су *гнев*, *бес*, *мржња*, *страст*; али и називи за различите особине и процесе, као што су *искреност*, *снага*, *покрет*, *освета*, *живот*, *рад*, *ужурбаност*; при чему њихови садржатељи могу бити експеријенси стања, али и неживи појмови као носиоци особина или простори на којима се испољава нека атмосфера или се одвија неки интензиван процес.

3.8.1.3. Проналазимо овде и низ примера у којима фигурирају глаголи чије се значење интензитета заснива на концепту квантитета (в. т. 1.2.1.1), попут *надимати се*, *пунити*, *испунити*, *обасипати*, *засипати*, *врвети* – нпр. *Прича која срце пуни тугом и радошћу; [...] јер се налазе поред момка [...] који их обасипа пажњом и љубављу*. Глаголи *пунити* и *испунити* упућују на повећање садржаја у неком садржатељу, *надимати се* означава повећање димензија садржатеља услед пораста количине садржаја, те пораста притиска који садржај врши на његове зидове, док *обасипати* и *засипати* означавају велику количину супстанце која се изручује у неки садржатељ, или на неки ентитет. Код глагола *врвети*, значење интензитета заснива се на бројности – појаве обележене именицама у перифрази овде су представљене као мноштво ентитета који се крећу у неком простору. Номиналним члановима перифраза обично су обележене емоције, различите особине личности, понашања, материјална и духовна стања, попут *туга*, *радост*, *срећа*, *љубав*, *патња*, *богатство*, *знање*, *пажња*, *љубав*, *грдње*, *проблеми* и сл.

3.8.1.4. У појединим примерима на позицији синтаксичког центра перифразе налазе се и глаголи дезинтеграције *експлодирати* и *притати* (в. т. 1.2.1.2.2), који обележавају дезинтегрисање неког садржатеља под дејством унутрашње силе, односно притиска изазваног великом количином садржаја – [...] *драматуришку градацију која експлодира енергијом; [...] атмосферу златне ере Холивуда која прити романтиком [...]*. Супстанца у садржатељу која се након његовог дезинтегрисања распрскава уз

прасак представља најчешће позитивне емоције, особине или неке околности, обележене именицама попут *радост, енергија, живот, романтика* и сл. Сам гласан звук основа је за развој значења интензитета код глагола *грмети* (в. т. 1.2.1.5), уз који се јављају именице са значењем вербалних радњи, замишљених као интензивне силе чије је ослобађање праћено звучним ефектима, као што су *оптужба, претња, увреда, говор мржње* – нпр. [...] *јавна сцена* [...] *грми оптужбама, увредама, претњама* [...].

3.8.1.5. Бележимо и примере са глаголима који се односе на физиолошко и психолошко функционисање живих бића (в. т. 1.2.2.2. и 1.2.2.3) – *одисати, излуђивати, слуђивати*. Глагол *одисати* обележава издисање ваздуха, а секундарно и одавање мириса, што служи као база за концептуализацију значења интензитета – носилац каквог својства или процеса представљен је као садржатељ или ентитет који одашиље мирис супстанце којом је испуњен, при чему она представља различите особине или ментална и емоционална стања, као што су *чистоћа, лепота, култура, разумевање, радост*; нпр. *Нека све одише чистоћом*. Глаголи *излуђивати* и *слуђивати* означавају губитак контроле на психолошком плану, а у перифразама метафорички представљају ефекат интензитета неког својства или радње – *Лепотом је излуђивала најопасније криминалце*. Интензитет својства или процеса исказаног именицом приказан је, дакле, путем способности да изазове такву последицу. На тој позицији појављују се именице *лепота, тврдоглавост, неистине, преваре*.

3.8.1.6. У овим перифразама појављују се и глаголи промене положаја *одскакати* и *занети се* (в. т. 1.2.2.1.1. и 1.2.2.1.4). Први описује нагло одвајање и удаљавање од подлоге, што је метафорички представљено као вертикално удаљавање од чланова неке групе у којој се субјекат истиче интензитетом особине која је означена именицом у перифрази – [...] *Тричковски је одскакао квалитетом* [...]. На овој позицији појављују се углавном именице које означавају позитивне карактеристике личности, што је у концептуалном сагласју са метафорама ГОРЕ ЈЕ ДОБРО и ГОРЕ ЈЕ ВИШЕ – *квалитет, елоквенција, таленат, интелигенција, лепота* и сл. Код глагола *занети се* висок интензитет који означава унутар перифразе представља се променом правца кретања услед утицаја силе високог интензитета, која представља процес исказан именицом – *Док су калемари на високим температурама занети послом у својим засадима, лопови им обијају и претресају камионе*.

3.8.2 Опште одлике перифраза које припадају моделу $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$

Примери ове врсте у највећем броју случајева могу се трансформисати у модел $V_{Intenz} + ОД-GEN_{Adv-Pred}$, што показује да је инструменталска форма повезана са каузалним виђењем конструкције те да се може сматрати трансдвербијалом насталим од адвербијала узрочног типа, нпр. *блистати срећом – блистати од среће; букнути бесом – букнути од беса*. У *Синтакси савременога српског језика* овај беспредлошки инструментал описује се као предикатски, са функцијом семантичке допуне семикопулативног глагола – *Увек је зрачио оптимизмом; Све је бљеишало заслепљујућом светлошћу* (Антонић 2005: 240). Овде се, дакле, региструје семантичка целовитост перифрастичне конструкције и потврђује да је реч о сложене предикату. Каузалним инструменталом сматрају се нешто другачији примери, обично са девербативном именицом и обавезним детерминатором који се углавном не могу заменити типичним формалним јединицама за обележавање ефектора (ОД + GEN) или стимулатора (ИЗ + GEN), иако се категоризују као активни узрок, будући да постоји свесни моменат, као и да процес исказан предикатом представља нужну, аутоматску последицу узрока – нпр. *Мојом грешком сав труд је пропао; Урадио је то својом вољом* (Антонић 2005: 269). У већини наших примера, међутим, при интерпретацији перифраза опажамо обресе узрочно-последичног значења, па се многе конструкције могу трансформисати и у реченице са последичном клаузом – *Он пламти гневом* [← Он је толико гневан да пламти]; *Људи ће букнути страшћу и бесом* [← Људи су толико острашћени и бесни да ће букнути].

Чини се да је у полазној основи код једне групе израза са транзитивним глаголом-интензификатором адвербијал са значењем средства. У неким случајевима ова основа јасно је видљива када се упореде примери у којима је глагол употребљен у основном значењу и унутар перифразе: *Она пуни шољу кафом – Сећање пуни срце тугом*. Беспредлошки инструментал којим је обележена нека материја уз глаголе типа *филовати, пунити, хранити се* и сл. сматра се врстом спроводничког инструментала (Антонић 2005: 262).

3.8.3. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Intranz} + INSTR_{Adv-Pred}

NOM _{Subj} + V _{Intenz-Intranz} + INSTR _{Adv-Pred}
<i>Таква жена зрачи самопоуздањем.</i> <i>Букнуће људи страићу и бесом.</i> <i>Он је одскакао квалитетом.</i>

3.8.3.1. И овај структурни модел отвара место за реализацију граматичког субјекта, који у зависности од значења глагола и именице у инструменталу заузима различите семантичке улоге. Субјекат као експеријенс процеса или носилац каквог својства појављује се уз перифразе у којима именица или именичка синтагма у инструменталу означава психичко, емоционално или физичко стање или особину – нпр. *Жена која има ове особине зрачи самопоуздањем.* Овде проналазимо глаголе чије примарно значење упућује на промену у јачини одавања светлости, као што су *зрчити*, *блистати* и *сијати*. Уз њих се на позицији семантичког центра перифразе појављују именице са значењем емоција и психичких стања, те различитих привремених или сталних особина, начелно позитивне конотације, чији је субјекат носилац – *самопоуздање, лепота, уредност, одмереност, оптимизам, вера, енергија, срећа, позитивност, љубав, страст, задовољство, сигурност, мир*. Наведена стања и својства концептуализују се као пријатна светлост која се налази у садржатељу (експеријенсу), чији је интензитет довољно јак да се она уочава у изгледу садржатеља, односно да пружа ефекат исијавања, ширења светлости од садржатеља ка спољашњости. Слично се у перифразама понашају и глаголи чије се примарно значење односи на промену температуре и њене последице, попут *платнети, букнети, кипнети* – нпр. [...] *букнуће људи страићу и бијесом.* Уз ове глаголе појављују се именице концептуализоване као врела супстанца или ватра у садржатељу (експеријенсу или носиоцу неке особине), чија снага проузрокује горење садржатеља или чија количина и топлота проузрокује преливање преко граница садржатеља. Ове метафоричке слике делимично се заснивају на повезаности снажних емотивних стања и повишене телесне температуре. У овим перифразама појављују се именице које означавају емоције негодовања и интензивне емоције уопште, као што су *гнев, бес* и *страст*, али и неутрална својства и радње као што су *искреност, снага, покрет*. Појављују се и примери са глаголом *надимати се*, у којима је променом димензија, тачније обима и запремине метафорички представљена промена интензитета помоћу већ објашњених формула ТЕЛО ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ЕМОЦИЈЕ и ИНТЕНЗИТЕТ ЈЕ КВАНТИТЕТ (в.

т. 1.2.1.1) – повећањем количине садржине, а тиме и унутрашњег притиска, долази до растезања и надимања садржатеља. Глагол се удружује са именицама које означавају емоције, својства и материјална и духовна стања – *патња, честољубље, богатство, култура, знање*.

Примери ове врсте у највећем броју случајева могу се трансформисати у модел $V_{Intenz} + \text{ОД-GEN}$, што показује да је инструменталска форма повезана са изворно каузалном интерпретацијом конструкције, те да се може сматрати трансадвербијалом насталим од адвербијала узрочног типа: *блистати срећом – блистати од среће; букнути бесом – букнути од беса* и сл. Овим изразима се, поред интензификације, у многим случајевима наглашава и манифестација тог снажног стања, која се често огледа на лицу и појави доживљавача и која може утицати на посматраче. На позицији субјекта најчешће се налазе именице које имају обележја аниматности и персоналости, али се неретко на овој позицији упућује на уметничка дела као на носиоце својстава и садржатеље и показатеље емоција и својстава својих стваралаца или садржаја – нпр. [...] *својим блиставим документарцима који зраче животним оптимизмом у приступу теми и младалачком енергијом; Претња је уродила плодом, а [песма] „Запали ме” је наставила да пламти искреношћу до данашњих дана [...].* У мањем броју примера, на позицији субјекта појављују се именице којима се означавају делови тела или личности експеријенса емоције (*душа и срце*), који се доживљавају као локализатори и садржатељи осећања, док се на експеријенса као посесора упућује посесивним дативом – *Душа ми гневом пламти; [...] и који осети да му се срце надима честољубљем.*

Жена која има ове особине зрачи самопоуздањем [...] (ИНН); *Међу њима, зрачиле су лепотом романтична „Девојка у плавом” Ђуре Јакишића и [...]* (КП); *[...] уз оцену да Караџић зрачи оптимизмом и непоколебивом вером у Божију и људску правду* (КП); *[...] својим блиставим документарцима који зраче животним оптимизмом у приступу теми и младалачком енергијом [...]* (КП); *Знак Зодијака који зрачи срећом за себе и све око себе* (ИНН); *Задовољна жена је креативна, стваралачка и зрачи енергијом [...]* (КП); *Кошаркаш који зрачи неким унутрашњим миром и задовољством* (ИЈП); *[...] јер блиста позитивношћу и срећом кад год је обучена у хаљину принцеца [...]* (ИФ); *Човек који блиста лепотом свог извора* (ИКР); *[...] али зато кад прошета црвених тепихом сија задовољством* (ИВБ); *[...] све то га до лудила доводи, пламти бесним гневом [...]* (ИЈЗ); *[...] и нико неће остати разуман, букнуће људи*

страшћу и бијесом [...] (КП); Претња је уродила плодом, а [песма] „Запали ме” је наставила да пламти искреношћу до данашњих дана (КП)¹⁴⁹; [...] Микеланђелова монументална тела (иако их је његов највећи ривал Леонардо назвао врећама ораха) кипте снагом и моћним покретом (КП); [...] и надимао сам се патњом изразитијом од сваке јаве [...] (КСБЛ); Надимамо се, надимамо, богатством, бољом културом, бољим трговачким знањем [...] (ККП); Душа ми гневом пламти [...] (ИРА); [...] и који осети да му се срце надима честољубљем (КИИ).

3.8.3.2. На позицији субјекта и уз друге глаголе појављују се именице које обележавају апстрактне појмове и уметничка дела и њихове одсечке, као што су *финале, драматуршка градација, филм, атмосфера, песма, зачарани круг, јавна сцена* и сл. Они су представљени као простори на којима се неко својство, емоција или радња испољава у високом интензитету, односно садржатељи у којима се налази супстанца, којом се представља процес или својство.

Као структурни носиоци ових перифраза могу се појавити и глаголи дезинтеграције *притати* и *експлодирати*. Повезаност овог изворног домена са интензитетом остварена је преко компоненте великог унутрашњег притиска који проистиче из велике количине садржаја у садржатељу и производи дезинтеграцију праћену гласним звуком. Именице које се појављују у перифразама овог типа имају позитивну или неутралну конотацију и описују особине, околности или емотивно обојену атмосферу – *радост, енергија, живот, романтика, доследност* и *проблеми*. Међу примерима налазимо и перифразе са глаголом *врвети*, чије примарно значење обележава кретање у великом броју. Управо је количина, а не кретање, основа за метафоризацију у овим примерима. Субјекат се у овим реченицама доживљава као простор у коме се мноштво ентитета креће, при чему ентитети представљају појаве обележене именицама у перифрази. У овој групи налази се и свега један пример са

---

¹⁴⁹ Овај, као и претходни конкретан пример додатно су објашњени у раду *Глаголи из домена топлоте/хладноће као интензификатори*: „Страст и бес се доживљавају као ватра, та ватра гори у садржатељу, људском телу, односно људима, та ватра се појављује нагло и јаког је интензитета, и тај интензитет је толики да ватра захвата и садржатеља, који ће, последично, и сам букнути. Слично се дешава и у примеру [песма] „Запали ме” је наставила да пламти искреношћу – садржај песме је искрен, искреност је ватра, та ватра је интензивна и пламти, те и песма пламти” (Драгић 2017: 68).

глаголом *грмети*, који повезује снажан звук са интензитетом. Основа овог преноса јесте концептуализација процеса представљених именицама *оптужба*, *претња*, *увреда*, *говор мржње* као природних сила чија се снага манифестује управо кроз снагу звука који се њиховим одвијањем ослобађа.

[...] очекујемо *постепену драматуршку градацију која експлодира енергијом кад се најмање надамо* (ИМУП); *Грлић је тада говорио да снима „весели филм који прити животом, крајње отворен [...]"* (КРТС); *Радња филма смештена је у Лос Анђелес са нагласком на атмосферу златне ере Холивуда која прити романтиком каква се не виђа сваки дан* (ИЛЛ); [...] *и тај зачарани круг врви проблемима које ће бити тешко ријешити* (ИБ92); *У свом великом финалу, дидактички насловљеном „Зашто једна кашика?“, које врви како логичком, тако и моралном досљедношћу [...]* (ИПШ); [...] *јавна сцена, особито она политичарско – маркетиншка, напосто врви инсинуацијама и ампутацијама, грми оптужбама, увредама, претњама, речју, „говором мржње“* (КП).

3.8.3.3. Као структурна глава у овом типу конструкције може се јавити и глагол *одисати*, који у основном значењу описује издисање ваздуха, а ово значење се развија и у секундарно ‘испуштати, одавати мирис; мирисати на нешто’ (РМС), што се у овом случају метафорички представља као делимично испуштање, одашиљање садржаја из садржатеља, или са површине садржатеља (тела, објекта) у околину, као последица велике количине супстанце у његовој унутрашњости или на његовој површини. Садржај је у нашим случајевима најчешће представљен именицама са значењем особине, и то често спољашње, чији су носиоци најчешће неживи ентитети, или пак са значењем менталног или емоционалног стања, чији су носиоци жива бића – *чистоћа*, *лепота*, *култура*, *разумевање*, *радост*, *свежина*. На позицији субјекта могу се појавити називи места као простори на којима се одређена особина испољава у великој мери – *Беч одише културом и лепотом*; а на носиоце својства или стања може се упутити путем атрибута у субјекатској синтагми – *боравак [...] републичког премијера у срцу Шумадије одисао је разумевањем и обостраном радошћу*. Као структурни носилац перифразе појављује се глагол *занети* у пасивној форми, који функцију интензификатора добија захваљујући разумевању субјекта као ентитета који се креће и чији се правац мења услед дејства интензивне силе исказане именицом – *занети се*

послом. Будући да глагол примарно означава скретање, промену правца при кретању, процес у инструменталу концептуализује се као сила чији интензитет овакву промену кретања проузрокује.

Кожа која одише свежином (ИН); *Нека све одише чистоћом!* (ИНВ); *Храм одише лепотом* (ИВ); *Беч јој се највише допада јер одише културом и лепотом у сваком смислу [...]* (ИНСХ); *[...] и овај седми боравак у последње две године и два месеца републичког премијера у срцу Шумадије одисао је разумевањем и обостраном радошћу [...]* (КП); *Док су калемари на високим температурама занети послом у својим засадима, лопови им обијају и претресају камионе* (КП).

3.8.3.4. Издваја се и низ структура регираних глаголом *одскакати*, који примарно обележава нагло одвајање од подлоге и удружује се са различитим именицама и именичким синтагмама које обележавају првенствено позитивно контиране карактерне и физичке особине, као што су *квалитет, елоквенција, таленат, интелигенција, лепота, способности, образовање* – нпр. *Тричковски је одскакао квалитетом*. Носилац особина не мора нужно носити обележја */живо+/* и */персонално+/,* нарочито када се ради о својствима као што су *лепота* и *квалитет*, која се у примерима повезују и са неживим ентитетима и типовима медија. Овим изразима упућује се на присутност позитивног својства у великој мери код носиоца тог својства, чиме се он издваја од неке групе у којој је та особина присутна у мањој мери. Позитивно својство високог интензитета представља основ по коме се дати члан групе истиче, а може се довести у везу са узрочно-последичним значењем – *неко је толико талентован/елоквентан/квалитетан играч да због тога одскаче од остатка групе*. Већ спомињане концептуалне метафоре **ВИШЕ ЈЕ ГОРЕ, МАЊЕ ЈЕ ДОЛЕ** и **ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ** у складу су са сликом кретања навише којим се субјекат просторно удаљава од осталих и са позитивним особинама чији је висок интензитет метафорички узрок тог кретања. Углавном се у примерима указује и на друге чланове скупа са којима се пореди присутност својства код субјекта, најчешће употребом аблативног генитива¹⁵⁰, а уколико

---

¹⁵⁰ Овај аблативни генитив појављује се начелно са обавезним детерминатором који може бити експлицитан или имплицитан, као универзални квантификатор, при чему означава издвајање ентитета из мноштва истоврсних ентитета на основу неке особине – *Од (свих) проблема које је до сада решавао тај је био најтежи* (Антонић 2005: 138).

ова информација изостаје, обично се може ишчитати из ширег контекста – нпр. [...] *талентом уопште не одскаче од поменуте двојице; Списаатељица одскаче од просека аутора врхунском интелигенцијом* [...]; [...] *одскаче од осталих објекта својом величином; [...] ко од понуђених кандидата својим карактером, образовањем и способностима одскаче од конкуренције* [...]. Уз именице у перифрази могу се појавити атрибути, који у неким случајевима упућују на носиоца својства – *www.б92.нет одскаче квалитетом информација* [← *www.б92.нет* пружа квалитетније информације].

[...] *Тричковски је одскакао квалитетом* [...] (КП); *Као један од ретких врхунских кошаркаша који завршава студије, одскаче и елоквенцијом у разговору* (КП); *Млади Француз талентом уопште не одскаче од поменуте двојице* [...] (ИД); *Списаатељица одскаче од просека аутора врхунском интелигенцијом и талентом за повезивање* (ИП); [...] *улице и Трифковићевог трга одскаче од осталих објекта својом величином и лепотом* (ИДИГ); [...] *проценити ко од понуђених кандидата својим карактером, образовањем и способностима одскаче од конкуренције* [...] (ИРН); [...] *www.б92.нет одскаче квалитетом информација, брзином и поузданошћу* (ИБ92).

3.8.3.5. Субјекат може означавати и локализацију каквог стања, и често се именицама на тој позицији означавају насељена места. Овакве структуре по тумачењу се често приближавају имперсоналним реченицама са локализатором – [...] *та метропола, која је [...] киптела животом и радом* [← У тој метрополи били је врло живо и много се радило]. Субјекат може бити и општа заменица којом се податак о агенсу уопштава – *Све кипи осветом и мржњом против атентатора*. Именицом у инструменталу у тим ситуацијама може бити означена било која врста процеса, будући да су носиоци анонимизовани. Као регенси ових перифраза могу се јавити глаголи промене температуре *кипети, киптети, узаврети*, који подразумевају концептуализовање процеса исказаног именицом као вреле течне супстанце, при чему је овде као садржатељ те супстанце осмишљен неки просторни појам, а не људско тело. У номиналном делу перифраза појављују се именице које описују (емотивну) атмосферу на неком месту – *освета, мржња, живот, рад, ужурбаност*.

Све ки пи осветом и мржњом против атентатора и нације којој он припада (КВА); [...] које пружа та метропола, која је, како ми се чинило, када сам се искрцавао у Хобокену, кинтела животом и радом [...] (КСПН); Терезијентал је уза врео тихом, нераскалаином, марљивом, претпразничком у ж у р б а н о ш ћ у (КСУ).

3.8.4. NOM_{Subj} + V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj} + INSTR_{Adv-Pred}

NOM _{Subj} + V _{Intenz-Tranz} + AKUZ _{Obj} + INSTR _{Adv-Pred}
<i>То га је испуњавало ужасом. Лепотом је излуђивала најопасније криминалце. Обасина је пажњом и љубављу.</i>

Овај подмодел подразумева појаву транзитивног, каузативног глагола интензификације, који поред субјекта отвара место и за реализацију синтаксичког објекта у беспредлошком акузативу као објекта каузације. Беспредлошки инструментал у највећем броју ових примера настао је као семантичко средиште и носилац предикативности перифразе од адвербијала са значењем средства – *пунити шољу кафом* : *пунити срце тугом*.

3.8.4.1. У овом моделу налазимо перифразе са глаголима *пунити* и *испунити*, који се и у примарним семантичким реализацијама експлицитно односе на концепт садржавања. Садржатељ је представљен формом синтаксичког објекта који се пуни садржајем, који репрезентује стање исказано именицом у перифрази, при чему субјекат има улогу каузатора повећања количине садржаја, односно интензитета стања – *Сећање пуни срце тугом*. Уз ове глаголе обично се појављују именице које означавају емоције, попут *туга*, *радост*, *срећа*, *љубав*, *ужас*. У положају синтаксичког објекта, којим се исказује објекат каузације, налазе се најчешће именице *срце* и *душа*, којима се означавају појмови традиционално повезани са осећањима. Помоћу њих се процес локализује унутар експеријенса као његовог правог доживљавача, који обично означава људско биће и на кога се може упутити присвојним заменицама, које се подразумевају чак и ако изостану – *Прича која срце пуни тугом и радошћу*.

У овој групи издваја се и неколико примера са глаголом *обасја(ва)ти*, са којим се удружују именице концептуализоване као светлост, обележавајући својства и емоције

као што су *мудрост, лепота, отменост, срећа* и сл. – нпр. [...] *тако да их Бог обасјава мудрошћу*. Субјекат овде може бити и извор својства или стања високог интензитета исказаног именицом у инструменталу. Ефекат који он производи на објекту, представљен светлошћу, тј. особином, којом га обасјава, последица је интензитета те светлости, односно особине, која се преноси и на њега. Иако је у фокусу израза сам пренос својства са субјекта на објекат, нужно се наглашава и његов интензитет, будући да је он неопходна полазна основа услед које се преношење одвија – [...] *тако да их Бог обасјава мудрошћу* [← Бог је веома mudar и ту мудрост преноси на њих]; [...] *Акропољ [...] својом непролазном лепотом, отменошћу и монументалношћу, обасјава грчку престоницу Атину* [← Акропољ је веома леп, отмен и монументалан, и те особине преноси и на Атину]. Субјекат може бити само узрок стања, а на експеријенса се може упутити атрибутом (посесивним генитивом) у објекатској синтагми – *Здравље синова обасјало срећом дом Мојевића из Рогатице*.

Проналазимо и примере са глаголима *излудети* и *слудети*, у којима субјекат интенционално или неинтенционално користи интензитет својства или процеса чији је носилац као средство за изазивање одређеног утицаја на објекат, при чему је ефекат представљен глаголом – *Лепотом је излуђивала највеће криминалце; Заиста ме излуђује својом тврдоглавошћу*. Глаголи овде обично подразумевају само да је постигнут снажан ефекат на објекту (који углавном носи обележја аниматности и персоналности), а не стварно лудило, и првенствено служе како би се истакла снага особине која има такво дејство. Глаголима *обасипати* и *засипати* истиче се количина супстанце коју субјекат изручује на објекат, што се интерпретира као висок интензитет емоције или понашања усмереног од субјекта ка објекту – [...] *који их обасипа пажњом и љубављу*. Именице у оваквим перифразама обично представљају интенционалне радње, као што су *грдње* и *пажња*, али појављује се и именица *љубав*.

Сјећање на Јовану пун и срце тугом (ИГС); *Прича која срце пун и тугом и радошћу* (ИФ); [...] *испуњавао га је и ужасом и неком болном радошћу што није њега та судбина задесила [...]* (КНДЋ); *Стојановић: Да празник испуни домове срећом, а срца љубављу* (ИРКИМ); *Помолимо се за власти сваке земље, које морају доносити веома сложене одлуке, тако да их Бог обасјава мудрошћу* (ИМИТ); *Свето место европске културе, Акропољ, више од 2. 500 година својом непролазном лепотом, отменошћу и монументалношћу, обасјава грчку престоницу Атину* (ИД); *Здравље синова обасјало срећом дом Мојевића из Рогатице* (ИГС); *Лепотом је*

излуђивала најопасније криминалце (ИБ); Заиста ме излуђује својом тврдоглавошћу (КАНД); [...] Небојша Медојевић слуђује политичку јавност неистинама и преварама (КП); [...] обасипа Веру грдњама због закашњења [...] (КУЧ); [...] јер се налазе поред момка који је диван, паметан, добар, који их обасипа пажњом и љубављу [...] (КП); Пажња којом јавност засипа поп звезде неопходан је предуслов успеха [...] (КП).

3.9. Закључна разматрања о структурној организацији и синтаксичким особеностима перифраза са глаголима-интензификаторима

3.9.1. Глаголи као интензификатори појављују се у шест основних структурних модела перифраза: 1) $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ – *Њена популарност је скочила*; 2) $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – *Полиција је смирила сукоб демонстраната*; 3) $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$ – *Он гори од жеље да успе*; 4) $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$ – *Огрезао је у мржњи*; 5) $V_{Intenz} + U-AKUZ_{Adv-Pred}$ – *Становници Газетону у очајање*; 6) $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$ – *Таква жена зрачи самопоуздањем*. Ови модели функционишу као предикати у оквиру ширих реченичних модела, чија структура умногоме зависи од синтаксичке валентности глагола, али и лексичке семантике глагола и именице у перифрази. Тако се нпр. уз све структурне типове перифраза у реченици отвара синтаксичка позиција субјекта, као последица категоријалне валентности глагола, при чему се сви наведени типови перифрастичних структура реализују у варијанти реченице са синтаксичким објектом и без њега, што зависи од транзитивности глагола – нпр. *Ојачали смо у вери; То нас је ојачало у вери*. Семантичке улоге које субјекат и објекат у оваквим реченицама носе зависне су од структурне организације реченице, али и синтагме, као и од лексичке селекције глагола и именице у перифрази, те од метафоричког сценарија помоћу којег се разумева читава конструкција. Субјекат тако може бити нпр. експеријенс, агенс или носилац каквог својства, али ове семантичке улоге могу се остварити и на позицији објекта, па и адвербијала или атрибута – нпр. *Дрма је трема; Ови трикови ће ти ојачати самопоуздање; Разгоревао је у мени љубав према Богу*.

3.9.2. Највећи број глагола и примера проналазимо у оквиру прва два структурна модела перифраза – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ – а разноврсност семантичких профила глагола који у њима фигурирају подразумева и велику семантичку разноврсност њихових колоката. У овим моделима проналазимо глаголе из готово свих идентификованих семантичких класа. Та чињеница не чуди, будући да су перифразе са овом структуром лексикализоване у мањој мери него остали типови, те представљају отвореније спојеве са већом независношћу саставница и већим комбинаторичким могућностима – *расте популарност / жеља / интересовање / љубав / потражња / увоз / вредност / конфликт / стопа заражавања* итд. Велики број примера који припадају овим групама очекиван је и будући да се номинални чланови перифраза у њима налазе

на позицији синтаксичког субјекта или објекта, те за њихову реализацију није неопходна семантичка компатибилност основног значења глагола и полазног значења неке адвербијалне конструкције, као што је случај у другим моделима – нпр. *умирати од туге* : **загазити од туге* (али *загазити у корупцију*).

3.9.3. Остали структурни модели ($V_{\text{Intenz}} + \text{ОД-GEN}_{\text{Adv-Pred}}$; $V_{\text{Intenz}} + \text{У-ЛОК}_{\text{Adv-Pred}}$; $V_{\text{Intenz}} + \text{У-AKUZ}_{\text{Adv-Pred}}$; $V_{\text{Intenz}} + \text{INSTR}_{\text{Adv-Pred}}$) представљају нешто чвршће и у већој мери идиоматизоване спојеве, што потврђује и чињеница да се неки од њих појављују у фразеолошким речницима као фразеологизми – нпр. *пуцати (цркати, умирати, превијати се, падати, ваљати се) од смеха* ‘јак и дуго се смејати’ (Оташевић 2012); *пуцати (прскати, пренути, искипетити и сл.) од здравља* ‘бити веома здрав, бити одлична здравља’ (Матешкић 1982); *пуцати, пукнути (свиснути) од јада* ‘јак се љутити, бити врло љут, жестити се, разљутити се’ (Матешкић 1982); *гушити се (грцати, давити се) у сузама* појављује се у сличним формама у фразеолошким речницима (Оташевић 2012, Матешкић 1982) и РМС, са значењем ‘много, горко, очајно плакати, ридати, грцати од плача’. Из речничких дефиниција у овим примерима видимо да се функција глагола у њима, поред граматичке информације, заиста своди на интензификатор ‘много, веома’, што подразумева висок степен десемантизације. То доказује и низ лексичких варијација глагола који припадају различитим семантичким класама, а могу се појавити у истом изразу, будући да су обједињени тиме што садрже неку компоненту која се концептуализује као интензитет. Полазна значења адвербијалних конструкција, чији се обриси задржавају и при транспозицији значења глагола и промени семантичке хијерархије чланова у перифрази, у овим случајевима условљавају и одређену когнитивну перспективу помоћу које се разумева ново значење овакве конструкције. То може ограничити опсег номиналних колоката појединих глагола, иако су синонимске варијације у начелу могуће – појава обележена именицом мора се концептуализовати као појам који је компатибилан са значењем конструкције и основним значењем глагола. Тако се нпр. *страх* концептуализује као хладноћа, а експеријенс страха као његов садржатељ, те је то једина емоција чији се интензитет може представити сликом замрзавања садржатеља као последице високог интензитета хладноће – *заледити се од страха / ужаса*.

3.9.4. Посматрајући перифрастичне предикатске изразе са глаголом у функцији интензификатора, закључујемо да они дају слику континуума који се протеже од слободнијих спојева две речи, у којима глаголи носе већу количину семантичких информација, иако је значењски и комуникативни фокус конструкције постављен у њен

номинални део, до фразеологизованих спојева у којима је глагол у великој мери испражњен од свог првобитног значења и задржава само оне компоненте које му омогућавају да модификује значење номиналног члана. Ове се перифразе, међутим, никада не могу сматрати сасвим слободним спојевима две речи, нити се, с друге стране, глагол у њима икада може сасвим свести на граматичку реч без додатних семантичких информација. Ови глаголи и изрази могу се сместити негде у прелазну зону између лексике и граматике, као јединице које потврђују нераскидиву повезаност форме и значења, и чије међусобне интеракције и комбинаторичке могућности показују домете језичке и когнитивне економије и креативности, омогућавајући да се ограниченим бројем структура исказе читава палета различитих концептуалних садржаја.

4. ЗАКЉУЧАК

4.1. Посматрајући интензификацију глаголима-интензификаторима у перифрастичним предикатским изразима, установили смо да се на овој позицији првенствено појављују глаголи чија се примарна значења доводе у директну или индиректну везу са појмом КВАНТИТЕТА у неком од његових појавних облика (величина, дубина, висина, количина садржаја у садржатељу и сл.), те глаголи којима се описују процеси у узрочно-последичној вези са стањима високог интензитета. Повезаност између интензитета и квантитета утемељена је у телесном, непосредном искуству и интеракцији човека са светом око себе – објекти и бића знатне величине могу произвести силе већег интензитета и снажније звукове, природне непогоде већег интензитета праћене су већом количином падавина, интензивнији пламен је и визуелно већи и сл. Ова веза приметна је и при краћем погледу на структуру семантичких класа, из које се види да група глагола са примарним значењем промене квантитета обухвата највећи број поткласа и да је најразгранатија – нпр. *Повећава се интересовање за наше студије; Његово самопоуздање бубри*. Искусвена основа која повезује интензитет и квантитет може се уочити и у другим семантичким класама које припадају општој класи промене физичких својстава. Са њом се у везу могу довести многи чланови такође бројне групе глагола са значењем промене топлоте, обично преко појма САДРЖАВАЊА, те количине и начина на који се загрејана супстанца у садржатељу понаша, или преко појмова КОНЦЕТРАЦИЈЕ и ВЕЛИЧИНЕ као карактеристика супстанце које се мењају са агрегатним стањем – *Кипи од беса; Мој отпор се истопио*. Исту повезаност проналазимо и у релативно разгранатој класи промене интегритета, где се веза са квантитетом остварује преко појма СИЛЕ, замишљене као последица повећања КОЛИЧИНЕ супстанце, а тиме и притиска у садржатељу; или као последица снаге и ВЕЛИЧИНЕ неког екстерног ентитета који ту силу спроводи – *Пући ћу од муке; Драма ме трема*. Ова повезаност може се заснивати и на промени ВЕЛИЧИНЕ ентитета која је резултат његове дезинтеграције – *Осипа се подршка странци*. Посредна веза ових појмова присутна је и у другим класама. Тако нпр. од ОШТРИНЕ неког предмета зависи његова могућност да изазове телесне повреде, чија се озбиљност одмерава путем појмова ВЕЛИЧИНЕ и ДУБИНЕ; јачина неког ЗВУКА у природи може се довести у везу са ВЕЛИЧИНОМ животиње која га производи; снага ЗВУКА грмљавине обично је пропорционална КОЛИЧИНИ падавина у олуји и сл. Повезаност са концептом

квантитета уочљива је и међу глаголима који упућују на функционалне особине ентитета и бића. Код глагола промене положаја у простору, који су у корпусу релативно учестали, кључан је појам ВЕРТИКАЛНОСТИ – већа количина одговара већој вертикалној димензији, а мања количина мањој, нпр. *Опада му углед у друштву*. Релевантан је у овој класи и појам ДУБИНЕ, која је зависна од КОЛИЧИНЕ течне супстанце у садржатељу, нпр. *Утонуо је у размишљање*. Промена ВЕЛИЧИНЕ тела доводи се у везу са фазама онтогенетског развоја организма, нпр. *Моја жеља расте*; а физичка СНАГА организма одговара интензитету СИЛЕ коју је способен да произведе и која обично зависи од његове ВЕЛИЧИНЕ, нпр. *Наша вера је ојачала*. Способност да се нека СИЛА контролише зависиће такође од СНАГЕ силе и ВЕЛИЧИНЕ ентитета који је производи, те се и промена контроле доводи у везу са овим концептима, нпр. *Обуздај свој гнев*. Метонимија ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК, која је такође утемељена на непосредном искуству каузације између одређених појава и интензитета њихових узрока, често удружена са метафором, такође се истиче као значајан когнитивни механизам у концептуализацији интензитета. То се огледа и у чињеници да се глаголи са семантичком транспозицијом заснованом на овом преносу могу пронаћи у оквиру готово свих семантичких класа – *набубрити од поноса, кипети од беса, пуцати од зависти, умирати од смеха, пасти од умора* итд.

4.2. Према степену интензитета који обележавају, глаголи у оваквим спојевима могу се поделити на статичке и динамичке интензификаторе. Статички интензификатори могу се замислити као непомична тачка на вертикалној скали интензитета. На њој они могу заузимати положај близу нуле или положај нижи у односу на неку замишљену референтну тачку која представља прототипичан степен интензитета процеса исказаног именицом у перифрази (статички интензификатори ниске вредности – *У мени тиња сумња*), или могу заузимати висок положај на скали, односно положај виши у односу на референтну тачку (статички интензификатори високе вредности – *У мени пламти гнев*). Динамички интензификатори, који су бројнији од статичких, могу се замислити као кретање од ниже тачке на скали ка вишој (динамички прогресивни интензификатори – *Интересовање расте*) или од више тачке ка нижој (динамички регресивни интензификатори – *Интересовање опада*), при чему почетна или завршна тачка кретања може бити и нулта вредност, која подразумева непостојање процеса или својства. Бројност глагола које сврставамо међу динамичке интензификаторе у вези је и са глаголским видом, који може утицати на то да ли се процес интерпретира као постојање на одређеном нивоу интензитета или као промена

интензитета – *Жеља букти; Жеља се разбуктала*. На тумачење интензификаторске вредности глагола могу утицати и префикси, који често уносе значења почетности или завршности, те обично имплицирају кретање на скали интензитета од нултог степена навише или са више позиције до нуле. Међу статичким и динамичким интензификаторима већи је број примера који указују на висок степен интензитета или повећање интензитета, што је у складу са егзистенцијалном важношћу идентификовања интензивних појава. Оне су за човека потенцијално опасне и захтевају хитно реаговање, што није случај са појавама чији је интензитет нижи од уобичајног.

4.3. У раду смо идентификовали шест основних структурних модела перифраза који се реализују у различитим структурно-семантичким варијантама – $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$; $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$; $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$; $V_{Intenz} + U-LOK_{Adv-Pred}$; $V_{Intenz} + U-AKUZ_{Adv-Pred}$; $V_{Intenz} + INSTR_{Adv-Pred}$. Избор структурног модела перифразе у бројним примерима илуструје важност везе између појмова квантитета и интензитета. Тако се нпр. у многим случајевима за полазну конструкцију узима спој глагола и адвербијала просторног типа, који имплицира постојање веће дубине, па тиме и количине супстанце у неком садржатељу, нпр. *тонуту у депресију, запасту у очај*. И однос каузације посебно је уочљив у повезаности између интензитета различитих физичких и физиолошких стања и њихових спољних манифестација. Важност узрочно-последичне релације у разумевању интензитета процеса огледа се у избору полазних синтаксичких конструкција од којих се специфичном лексичком селекцијом и семантичком трансформацијом добијају перифразе са глаголима-интензификаторима. У великом броју примера то су конструкције са адвербијалним средствима за исказивање узрока, одабране баш због тога што се појава исказана именицом у перифрази метафорички (или метонимијски) може довести у каузалну везу са основним значењем глагола – *горети од беса, гушити се у сузама, зрачити самопоуздањем* и сл. Од идентификованих шест структурних типова перифраза, модели у којима се номинални члан као семантички центар израза налази на позицији синтаксичког субјекта или објекта ипак чине већи део примера у односу на моделе у којима се он налази на формалној позицији адвербијала. Модели $NOM_{Subj-Pred} + V_{Intenz}$ и $V_{Intenz-Tranz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ представљају отвореније и мање фразеологизоване спојеве који допуштају широк спектар лексичких комбинација глагола и именице, без ограничења која могу наметнути полазна адвербијална значења у другим структурним типовима. Начин концептуализовања неке појаве и њеног интензитета регулише одабир конструкције која ће бити употребљена за њихово приказивање, али и у самом полазном значењу конструкције садржане су семантичке

информације које сигнализирају какви концепти помоћу њих могу бити представљени. Неки структурни типови резервисани су претежно за исказивање статичке интензификације, нпр. $V_{Intenz} + OD-GEN_{Adv-Pred}$ (*Горети од жеље*) и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-SemSubj} + NOM_{Subj-Pred}$ (*Дрма га трема*), будући да глагол у њима представља резултат снаге процеса или својства обележеног именицом, независно од тога у којој је фази тај резултат осветљен. С друге стране, модели $V_{Intenz} + NOM_{Subj-Pred}$ и $V_{Intenz} + AKUZ_{Obj-Pred}$ остављају простора да се испољи фазност, постепена или нагла промена интензитета, па и степен те промене исказан глаголом, будући да нема концептуалне ограде која би укинула њихову релевантност (*Интересовање расте; То јој је спустило самопоуздање*). Захваљујући томе, могуће је један исти глагол употребити као динамички регресивни интензификатор унутар једног модела, а као статички интензификатор високе вредности унутар другог – нпр. *Наша љубав умире : Умирем од љубави за њим*.

4.4. Иако је немогуће тачно одредити меру у којој је одабрани начин изражавања под утицајем начина на који о одређеном појму мислимо, нити меру у којој доступан ограничени регистар језичких структура утиче на перспективу из које које ћемо дати појам сагледати и оквире у којима ћемо о њему размишљати, извесно је да овакви утицаји у неком степену постоје. Неизбежна интеракција форме и значења огледа се веома добро у структурама које су биле предмет овог рада, а које спадају у прелазно подручје између слободних спојева речи и потпуно лексикализованих јединица, у коме се слабљењем и транспозицијом значења семантичка хијерархија чланова мења, повлачећи за собом и промену њихове формалне обавезности.

БИБЛИОГРАФИЈА

Речници:

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика, I–III*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска (1971–1976).

РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска (2011).

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Оташевић, Ђорђе (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.

***

Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/>

Oxford Dictionary <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Литература:

Алановић, Миливој (2008). Синтаксички и комуникативни аспекти конверзије. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 51/1: 87–98.

Алановић, Миливој (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Библиотека ТЕЗЕ Д. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.

Алановић, Миливој (2012). О комплементарности синтаксичких и семантичких јединица реченице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 55/1: 149–175.

Алановић, Миливој (2013а). Типични структурно-семантички модели глаголских перифраза са глаголима просторно-мобилних односа. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVI/2: 39–59.

Алановић, Миливој (2013б). Елементи структурне организације глаголских перифраза. *Српски језик – студије српске и словенске*, 18/1: 193–212.

Алановић, Миливој (2018а). У потрази за реченичним предикатом – два пута, исти циљ. *Славистика*, XXII/1: 178–192.

- Алановић, Миливој (2018б). Форма значења и значење форме: проблем интерпретације значења реченице и њених чланова. *Прилози настави српског језика и књижевности*, VII: 19–35.
- Алановић, Миливој (2019). Конструкциона стабилност (транс)адвербијала. *Славистика*, XXIII/1: 89–103.
- Алановић, Миливој (2020). *Записи из српске синтаксе. Узајамне везе форме и значења*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 119–344.
- Арсенијевић, Нада (2009). Синтаксичке улоге семантичког (дубинског) објекта у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LII/1: 179–190.
- Брдар, Сања (2017). Анализа глагола кретања у језику Прве књиге Мојсијеве. *Религија и толеранција*, XV/27, 83–106.
- Вељковић Станковић, Драгана (2018). *Како мислимо речи. Прилози проучавању когнитивних аспеката српске лексике*. Београд: Јасен.
- Гортан Премк, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грицкат, Ирена (1966). Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације. *Јужнословенски филолог*, 27/1–2: 185–223.
- Драгић, Мила (2017). Глаголи са значењем везаним за домен топлоте/хладноће као интензификатори. *Зборник радова са Трећег међународног интердисциплинарног скупа младих научника друштвених и хуманистичких наука Контексти, одржаног 1. децембра 2015. године на Филозофском факултету у Новом Саду*. Бр. 3: 55–78.
- Драгић, Мила (2019). Глаголи промене положаја у простору као интензификатори. *Филолог*, 20: 157–175.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ђукић, Славољуб; Николајевић, Радивој и Шурјановић, Милена (2013). *Опита хемија за I разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.

- Ивановић, Милена Д. (2015). Степеновање у сфери глагола (на материјалу српског језика). У: Поповић, Љ., Војводић, Д., Номаћи, М. (ур.) (2015). *У простору лингвистичке славистике*. Београд. 399–414.
- Ивић, Милка (1954). Узрочне конструкције с предлозима због, од, из у савременом српскохрватском језику. *Наш језик*, V/ 5–6: 186–194.
- Ивић, Милка (1961). Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом (граматичка улога морфеме се у српскохрватском језику). *Јужнословенски филолог* XXV: 137–151.
- Ивић, Милка (1972). Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник за филологију и лингвистику*, 15/2: 115–138.
- Ивић, Милка (1988). Још о декомпоновању предиката. *Јужнословенски филолог*, XLIV: 1–5.
- Јакић, Милена (2011). О типологији декомпонованих конструкција у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 54/1: 151–165.
- Јањушевић Оливери, Ана (2010). Категорија интензификације у савременом српском језику. *Луча – часопис за философију и теорију културе и друштва*, XXIV (3/4): 249–258.
- Јањушевић Оливери, Ана (2012). *Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику*. Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац – докторска дисертација.
- Јањушевић Оливери, Ана (2013). Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 43/2: 541–557.
- Јањушевић Оливери, Ана (2014). Употреба партикуле све у савременом српском језику. *Наш језик*, књ. XLV, св. 3–4: 3–18.
- Јањушевић Оливери, Ана (2015). Прилози са интензификаторском функцијом у савременом српском језику. *Српски језик – студије српске и словенске*, XX: 195–209.
- Јањушевић Оливери, Ана (2016). Понављање као начин интензификације јединица у предикату. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/1: 445–455.
- Јањушевић Оливери, Ана (2018). *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

- Керкез, Драгана (1997). Место перифрастичне предикатске конструкције у систему предиката. *Славистика I*: 56–62.
- Керкез, Драгана (1997а). Глаголски конституент перифрастичних предикатских конструкција (у српском и руском језику). *Српски језик*, 1–2: 303–310.
- Керкез, Драгана (1998). Номинални конституент перифрастичних предикатских конструкција. *Славистика II*: 93–98.
- Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Први део – Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику. Други део – Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кликовац, Душка (1998). О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивнолингвистички приступ). *Наш језик*, XXXII/3–4: 153–167.
- Крстић, Драган (1988). *Психолошки речник*. Београд: Вук Караџић.
- Лазић Коњик, Ивана (2005). Прилог класификацији и лексикографској обради перифрастичних предиката. *Српски језик*, X/1–2: 555–563.
- Лазић Коњик, Ивана (2006а). Перифрастични предикат у новинским насловима. *Наш језик*, XXXVII/1–4: 33–41.
- Лазић Коњик, Ивана (2006б). Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката (на примерима из дневне штампе). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIX/1: 220–304.
- Лазић Коњик, Ивана (2009). О функционално-семантичкој категорији егзистенције у српском језику. *Јужнословенски филолог LXV*: 359–374.
- Мршевић Радовић, Драгана (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Николић, Марина (2014). *Категорија степена у српском језику. Сложена реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Петровић, Владислава (1990). Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 33: 357–362.
- Петровић, Владислава (1990а). О перифрастичном предикату са глаголом *чинити* у Његошевом језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, зборник радова, Међународни славистички центар, 18/2: 507–513.
- Петровић, Владислава (1992). Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXV/2: 115–131.

- Пипер, Предраг (1999). Аналитички глаголки изрази и декомпоновани предикати типа *изразити захвалност*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLII: 37–43.
- Пипер, Предраг (2002). Степеновање у граматичи и речнику (у српском и другим словенским језицима), *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 61: 59–79.
- Пипер, Предраг (2003). Експесивност у словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику*, 63: 159–177.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пипер, Предраг; Драгићевић, Рајна и Стефановић, Марија (2005). *Асоцијативни речник српскога језика. Део 1, Од стимулуса ка реакцији*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет.
- Пипер, Предраг (2008). Граматика границе. *Јужнословенски филолог* LXIV: 307–321.
- Пипер, Предраг (2009). О семантичкој категорији степена у српској сложеној реченици, *Јужнословенски филолог*, LXV: 65–88.
- Пипер, Предраг и Клајн, Иван (2014). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Радовановић, Милорад (1977). Декомпоновање предиката на примерима из српскохрватског језика. *Јужнословенски филолог*, Институт за српски језик САНУ, XXXIII: 53–80.
- Радовановић, Милорад (2007). *Стари и нови списи: огледи о језику и уму*. Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Радовановић, Милорад (2008). Појам градуелности у лингвистици, логици и у науци уопште, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 73: 337–350.
- Радовановић, Милорад (2009). *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књијарница Стојана Новаковића
- Ристић, Гордана (2011). Концептуална анализа немачких и српских соматизама у семантичком пољу страх. *Зборник за језике и књијевности Филозофског факултета у Новом Саду*, 1: 119–129.
- Ристић, Стана и Радић Дугоњић, Милана (1999). *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет.

- Ристић, Стана (2005). Партикула све у српском језику (опште карактеристике и функција интензификације). *Српски језик*, бр. 10/1–2, год. X: 199–210.
- Ристић, Стана (2015). *Граматички и когнитивни аспекти лексичког значења*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Стаменковић, Душан (2013). *Глаголи људског кретања у енглеском и српском језику у светлу когнитивне семантике*. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет.
- Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир (2005/1989). *Граматика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1975). *Савремени српскохрватски језик I (граматички системи и књижевнојезичка норма). Увод, Фонетика, Морфологија*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, Михаило (1989). *Савремени српскохрватски језик II (граматички системи и књижевнојезичка норма). Синтакса*. Четврто издање. Београд: Научна књига.
- Танасић, Сreto (2005). Синтакса глагола. У: Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 345–470.
- Тополињска, Зузана (1982). Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама. *Јужнословенски филолог*: 35–48.
- Тошовић, Бранко (1998). Универзална семантичка класификација глагола. *XXVII Међународни научни скуп слависта у Вукове дане*, 27/2, 113–124.
- Штрбац, Гордана (2010). Глаголске перифразе са значењем комуникативне активности. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIII/2: 77–88.
- Штрбац, Гордана (2011). *Допуне комуникативних глагола (синтаксичко-семантички и лексикографски опис)*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Штрбац, Гордана (2018). *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад: Филозофски факултет.

***

- Barić, Eugenija; mr Mijo Lončarić; mr. Dragica Malić; dr Slavko Pavešić; mr Mirko Peti; mr Vesna Zečević; Marija Znika (1979). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Chevalier, Jean-Louis и Gheerbrant, Alain; prevod Buljan, Ana (1983). Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

- Ekman, Pol (2011). *Razotkrivene emocije. Prepoznavanje izraza lica i osećanja radi unapređivanja komunikacije i emotivnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Halas, Ana (2017). Metaforička značenja engleskog prideva *hard* i srpskog prideva *tvrd*. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 42/1: 99–115.
- Klikovac, Duška (2000). *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klikovac, Duška (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Komaromi, Bojana (2016). *Sinestezijska metafora u pridevima u engleskom i srpskom jeziku: Kognitivnolongvistički pristup*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Novakov, Predrag (2009). Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta XXXIV/1*: 43–50.
- Prčić, Tvrтко (2016). *Semantika i pragmatika reči*, treće, elektronsko izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-356-9>
- Radovanović Milorad (2004). Dekompozicija i univerbizacija. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 47/1–2: 43–50.
- Rasulić, Katarina (2004). *Jezik i prostorno iskustvo. Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Stepanov, Strahinja (2016). *Asertivnost, relevantnost i žanr (analiza predizbornih političkih govora)*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Trebešanin, Žarko (2011). Ekmanovo dekodiranje facijalnih izraza emocije. U: Ekman, Pol (2011). *Razotkrivene emocije. Prepoznavanje izraza lica i osećanja radi unapređivanja komunikacije i emotivnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 9–26.
- Vesić Pavlović, Tijana & Milošević, Ivan (2020). The Semantic Motivation of Plant-Related Idiomatic Expressions in English and Serbian. *BELLS90 proceedings: International Conference to Mark the 90th Anniversary of the English Department, Faculty of Philology, University of Belgrade, Belgrade English Language and Literature Studies*, Vol. 1, Article 12: 203–221.
- Vujović, Dušanka (2009). *Semantička i derivaciona analiza glagola kretanja u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet

Zvekić Dušanović, Dušanka (2011). *Modalnost: Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Zvekić Dušanović, Dušanka (2019). *Epistemička modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

***

Апресян, Юрий Дереникович (1967). *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*. Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка, Издательство «НАУКА».

Апресян, Юрий Дереникович (2007). Семантические основы глагольного управления. *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72: 49–62.

Васильев, Леонид Михайлович (1981). *Семантика русского глагола*. Москва: Высшая школа.

***

Apresjan, Valentina (1997). Emotion Metaphors and Cross-Linguistic Conceptualization of Emotions. *Cuadernos de Filología Inglesa*, 6/ 2: 179–195.

Bolinger, Dwight (1972). *Degree Words*. Hague: Mouton & Co.

Brugman, Claudia (2001). Light verbs and polysemy. *Language Sciences* 23: 551–578.

Butt, Miriam and Geuder, Wilhelm (2001). On the (semi)lexical status of light verbs. In: Corver, Norbert and Van Riemsdijk, Henk (2001). *Semi-lexical Categories. Studies in Generative Grammar*, Vol. 59. De Gruyter Mouton.

Crystal, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics, Sixth Edition*. Blackwell Publishing.

Dixon, Robert M.W. (2005). *A Semantic Approach to English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Goatly, Andrew (2007). *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Godard, Danièle and Samvelian, Pollet (2021). Complex predicates. In: Müller, Stefan; Abeillé, Anne; Borsley, Robert D. and Koenig, Jean-Pierre (eds.) [2021]. *Head-Driven Phrase Structure Grammar: The handbook*. Prepublished version. Berlin: Language Science Press.

Goddard, Cliff and Wierzbicka, Anna (1994). *Semantic and Lexical Universals. Theory and empirical findings*. John Benjamins Publishing Company.

Goldberg, Adele E. (1995) *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.

- Goldberg, Adele E. (1997). Relationships between verb and construction. In: Verspoor, Marjolijn and Sweetser, Eve (ed.) [1997]. *Lexicon and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins. 383–98.
- Goldberg, Adele E. and Jackendoff, Ray (2004). The English Resultative as a Family of Constructions. *Language* 80/3: 532–568.
- Halliday, M.A.K. (1989). *An Introduction to Functional Grammar*. London – New York – Melbourne – Auckland: Edward Arnold, A division of Hodder & Stoughton.
- Hanić, Jasmina (2009). Prefixes and prototypes: Contrasting the English verbal prefix *un-* and Bosnian *raz-*. *Jezikoslovlje*, 10.2: 153–181.
- Helbig, Gerhard und Buscha, Joachim (1996). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig – Berlin – München – Wien – Zürich – New York: LANGENSCHIEDT – VERLAG ENZYKLOPÄDIE.
- Hlebec, Boris (2010). *English Semantics for University Students*. Čigoja.
- Jackendoff, Ray (1990). *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, Ray (1997). Twistin' the night away. *Language*, 73: 534–59.
- Jędrzejko, Ewa (2013). Complex verbo-nominal predicates in the light of prototype approaches to categorization. *Studies in Polish Linguistics*, 8/2: 57–74.
- Johnson, Mark (1987). *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Kiełtyka, Robert (2015). The theory of the Great Chain of Being (GCB) revisited: The case of GCB-level-conditioned animal terms. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 12/3: 313–330.
- Kövecses, Zoltán (1986). *Metaphors of Anger, Pride and Love. A lexical approach to the structure of concepts*. John Benjamins Publishing Company.
- Kövecses, Zoltán (2002). *Metaphor. A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán (2004). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán (2008). The Conceptual Structure of Happiness. In: Heli Tissari, Anne Birgitta Pessi & Mikko Salmela [eds.] (2008). *Happiness: Cognition, Experience, Language. Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 3*. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies. 131–143.
- Kövecses, Zoltán (2009). The effect of context on the use of metaphor in discourse. *Ibérica, Revista de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos*, 17: 11–23.

- Kövecses, Zoltán (2010). Cross-Cultural Experience of Anger: A Psycholinguistic Analysis. In: Potegal, Michael; Stemmler, Gerhard and Spielberger, Charles (2010). *International Handbook of Anger*. 157–174.
- Kövecses, Zoltán (2010¹). *Metaphor: A Practical Introduction. Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán (2011). *Methodological issues in conceptual metaphor theory*. In: Handl, Sandra and Schmid, Hans-Jörg [eds.] (2011). *Windows to the Mind. Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Cognitive Linguistics Research 48. De Gruyter Mouton. 24–39.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Kövecses, Zoltán (1987). *The cognitive model of anger inherent in American English*. In: Holland, D. and Quinn, N. [eds.] (1987). *Cultural models in language and thought*. Cambridge University Press. 195–221.
- Lakoff, George and Turner, Mark (1989). *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Vol. 1. Stanford: Stanford University Press.
- Levin, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago / London: The University of Chicago Press.
- Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey and Svartvik, Jan (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.
- Radden, Günter and Kövecses, Zoltán (1999). Towards a Theory of Metonymy. In: Panther, Klaus-Uwe and Radden, Gunter (1999). *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 17–59.
- Stefanowitsch, Anatol (2006). Words and their metaphors: A corpus-based approach. In: Stefanowitsch, Anatol and Stefan Th. Gries (2006). *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Berlin: De Gruyter Mouton. 63–105.
- Taylor, John R. (2001). *Linguistic Categorization*. Oxford: Oxford University Press.
- Trčková, Ditá (2011). Multi-Functionality of Metaphor in Newspaper Discourse. *Brno Studies in English*, 37/1: 139–151.
- Vendler, Zeno (1957). Verbs and times. *The Philosophical Review*, Vol. 66, No. 2: 143–160.

Wittenberg, Eva (2016). *With Light Verb Constructions from Syntax to Concepts*. Potsdam
Cognitive Science Series 7. Universitätsverlag Potsdam.

Електронски извори:

Корпус савременог српског језика *SrpKorp2013*

КА – Корпус: *Алиса у земљи чуда*, Луис Керол
КАФ – Корпус: *Африка*, Растко Петровић
КАД – Корпус: *Анђели и демони*, Ден Браун
КАНД – Корпус: *Авантуре неваљале девојчице*, Марио Варгас Љоса
КБ – Корпус: *Баишта*, Данило Киш
КБФ – Корпус: *Ботаника фармацеутика*, Радиша Јанчић
КБ1 – Корпус: *Баишта, пепео*, Данило Киш
КБГН – Корпус: *Београд ноћу – симболи једног времена*, Маја Вукадиновић. У: Политика, Београд.
КБП – Корпус: *Беснило*, Борислав Пекић
КБСТ – Корпус: *Београдски стил*, Александар Белић
КБС – Корпус: *Беснило*, Борислав Пекић
КВ – Корпус: *Вива* (април 2001).
КВА – Корпус: *Велике адвокатске одбране*, Оливер Б. Ињац
КВЂ – Корпус: *Вођа*, Радоје Домановић
КВИ – Корпус: *Вива*
КГ – Корпус: *Голф*, Раде Кузмановић
КГиП – Корпус: *Гордост и предрасуда*, Џејн Остин
КГМ – Корпус: *Градитељи модерне мисли*, Ото Бихаљи-Мерин
КГМЛ – Корпус: *Газда Младен*, Борисав Станковић
КГП – Корпус: *Глу Пак*, Раде Кузмановић
КГПДН – Корпус: *Година прође, дан никада*, Жарко Лаушевић
КГСЈ – Корпус: *Грамматика српског језика*, Душка Кликовац
КД – Корпус: *Даниноћ*, Раде Кузмановић
КДВ – Корпус: *Драма у ваздуху*, Жил Верн
КДН – Корпус: *Даниноћ*, Раде Кузмановић
КДП – Корпус: *Господар прстенова (Део I: Дружина прстена)*, Џон Р. Р. Толкин
КДЦ – Корпус: *Два царства*, Бранимир Ћосић
КДШ – Корпус: *Дошљаци*, Милутин Ускоковић
КЕМ – Корпус: *Економист магазин*
КЗ – Корпус: *Записници са Министарског савета Краљевине Југославије: 1941–1945*, Комнене Пијавец
КЗО – Корпус: *Зое*, Момо Капор
КЗД – Корпус: *Запис о даровима моје рођаке Марије*, Момчило Настасијевић
КЗЛД – Корпус: *Зли дуси*, Фјодор Михајлович Достојевски
КЗПС – Корпус: *Закон о потврђивању уговора о економској сарадњи између Републике Србије и Републике Бугарске*
КИВЦ – Корпус: *Историја византијског царства*
КИИ – Корпус: *Изгубљене илузије*, Оноре де Балзак
КИЛ – Корпус: *Илустрована политика: информативно политичка ревија*
КИНК – Корпус: *Историја нове српске књижевности*, Јован Скерлић
КИР – Корпус: *Име руже*, Умберто Еко
КЈЖ – Корпус: *Јелена, жена које нема*, Иво Андрић
КК – Корпус: *Корени*, Добрица Ћосић
ККВ – Корпус: *Кроз васиону и векове*, Милутин Миланковић
ККД – Корпус: *Политикини културни додаци*
ККК – Корпус: *Кроз књиге и књижевност*, Бранимир Ћосић
ККПП – Корпус: *Косовске приче*, Григорије Божовић
ККП – Корпус: *Кроника паланачког гробља*, Исидора Секулић
ККЂ – Корпус: *Капетанова кћи*, Александар Сергејевич Пушкин
ККЦТ – Корпус: *Кад су цветале тикве*, Драгослав Михајловић

ККЧ – Корпус: Трен 2: Казивања Чеперку, Антоније Исаковић
 ККШК – Корпус: *Кап шпанске крви*, Милош Црњански
 КЛ – Корпус: *Личност*, Александар Тишма
 КЛФ – Корпус: *Леш у фундусу*, Мирјана Ђурђевић
 КМ – Корпус: Мостови: часопис за преводну књижевност Удружења књижевних преводаца Србије, бр.111; бр. 104)
 КМД – Корпус: *Молитва друга*, Вук Драшковић
 КММ – Корпус: *Мајстор и Маргарита*, Михаил Булгаков
 КМП – Корпус: *Мансфилд парк*, Џејн Остин
 КМС – Корпус: *Моје срце*
 КНДЋ – Корпус: *На Дрини ћуприја*, Иво Андрић
 КНИН – Корпус: НИН дневне информативне новине
 КНЈ – Корпус: *Нови Јерусалем*, Борислав Пекић
 КНК – Корпус: *Нечиста крв*, Борисав Станковић
 КНМ – Корпус: *Ноћ и магла*, Данило Киш
 КНО – Корпус: *Нортенгеријска опатија*, Џејн Остин
 КО – Корпус: *Одмор*, Раде Кузмановић
 КП – Корпус: Политика
 КПАЋ – Корпус: *Пут Алије Ђерзелеза*, Иво Андрић
 КПБ – Корпус: *Успон и пад Паркинсонове болести*, Светислав Басара
 КПБС – Корпус: *Психоанализа, болест, стварање*, Владета Јеротић
 КПВ – Корпус: *Прича о везировом слону*, Иво Андрић
 КПКД – Корпус: Политикини културни додаци
 КПКМ – Корпус: *Пармски Картузијански манастир*, Стендал
 КПМ – Корпус: Политикин магазин
 КПО – Корпус: *Православље: Орган Удружења српског православног свеиштенства архиепископије београдско-карловачке*
 КПОБ – Корпус: *О српском политичком обрасцу*, Милан Матић
 КППЉ – Корпус: *Покошено поље*, Бранимир Ђосић
 КПП – Корпус: *Предатор*, Владимир Арсенијевић
 КППВ – Корпус: *Православље: Орган удружења српског православног свеиштенства архиепископије београдско-карловачке*
 КПСМ – Корпус: *Психосоматска медицина и консултативна психијатрија: приручник за клиничку праксу*, Владимир Адамовић
 КПУ – Корпус: *Пут Алије Ђерзелеза*, Иво Андрић
 КПФ – Корпус: *Полис и филозофија: античка филозофија и њен историјско-политички хоризонт. Књ. 1, Од Талеса до Платона*; Владимир Н. Цветковић
 КПФМ – Корпус: *Пеишчаник ФМ: Књига 1 (транскрипти једанаест емисија емитованих у прва три месеца 2005. године)*
 КПШ – Корпус: *Пеишчаник ФМ: Књига 1 (транскрипти једанаест емисија емитованих у прва три месеца 2005. године)*
 КР – Корпус: Република, Гласило самограђанског ослобађања
 КРЈ – Корпус: *Рани јади: за децу и осетљиве*, Данило Киш
 КРП – Корпус: *Римско право*, Обрад Станојевић
 КРРЕ – Корпус: *Русија и раскол Европе: односи између европских сила пред Први светски рат*, Сава Живанов
 КРС – Корпус – *Рукопис нађен у Сарагоси*, Полоцки Јан
 КРУП – Корпус: *Руски прозор*, Драган Великић
 КРХ – Корпус: *Руски хрт*, Милорад Павић
 КС – Корпус: *Сеобе*, Милош Црњански
 КСА – Корпус: *Софтверски алати за коришћење језичких ресурса за српски језик*, ИНФОтека, вол. 9: 1/2, стр. 41–55.
 КСБ – Корпус: *Себичност*, Ристо Трифковић
 КСБЛ – Корпус: *Непознато*
 КСД – Корпус: *Србија у Другом светском рату 1939-1945*, Бранко Петрановић
 КСК – Корпус: *Складиште*, Данило Киш
 КСКВ – Корпус: *Србија до краја века*, Миодраг Павловић
 КСЉС – Корпус: *Сан о љубави и смрти*, Филип Давид
 КСМ – Корпус: *Самарканд*, Амин Малуф
 КСНД – Корпус: *Смара или ноћни демони*, Шарл Нодије

КСПН – Корпус: *Са паињака до научењака*, Михаило Пупин
КСС – Корпус: *Страх и његов слуга*, Мирјана Новаковић
КСУ – Корпус: *Судбине*, Мирослав Поповић
КСХЛ – Корпус: *Слуге хировитог лучоноше*, Демић Мирко
КТГ – Корпус: *Тито говори шта народ мисли: култ Јосипа Броза Тита 1944–1949*, Коста Николић
КТД – Корпус: *Тихи Дон I*, Михаил Шолохов
КТС – Корпус: *Транзитна станица*, Клифорд Симац
КТТ – Корпус: *Тужни тропи*, Клод Леви-Строс
КТХ – Корпус: *Травничка хроника*, Иво Андрић
КУБ – Корпус: *Уметник и болест*, Адамовић Владимир
КУГ – Корпус: *Улица Господар-Јованова*, Светлана Велмар Јанковић
КУДП – Корпус: *У друштву песника*, Стеван Раичковић
КУП – Корпус: *У потпалубљу*, Владимир Арсенијевић
КУЧ – Корпус: *Употреба човека*, Александар Тишма
КФБ – Корпус: *Фама о бициклистима*, Светислав Басара
КФМ – Корпус: *Физика и метафизика*, Вернер Хајзенберг
КХ – Корпус: *Хобит или тамо и натраг*, Толкин, Џон Р. Р.
КХР – Корпус: *Хазарски речник*, Милорад Павић
КЦН – *Кроз царство наука*, Милутин Миланковић
КЦО – Корпус: *Црни обелиск: историја једне закасне младости*, Ерих Марија Ремарк
КЧИ – Корпус: *Човек и његов идентитет*, Владета Јеротић
КШ – Корпус: *Доживљају добог војника Швејка у Првом светском рату*, 3. Књига, Јарослав Х
КШВ – Корпус: *Широка врата*, Александар Тишма

Интернет

ИА – Интернет: Ана, форум
<https://www.ana.rs>
ИАБ – Интернет: *Аутобиографија*, Бранислав Нушић
<https://books.google.rs/books?id=vFSZAgAAQBAJ&pg=PT15&lpg=PT15&dq=%>
ИАРС – Интернет: Ало
<https://www.alo.rs>
ИББ – Интернет: Бебац
<https://www.bebac.com>
ИБББ – Интернет: Борис Бајић, блог
<https://borisbajic.net>
ИББЦ – Интернет: ВВС
<https://www.bbc.com>
ИБЖ – Интернет: Блиц жена
<https://zena.blic.rs>
ИБИ – Интернет: Balkan news
<https://balkanikanews.info>
ИБЛ – Интернет: Блиц
<https://www.blic.rs>
ИБСС – Интернет: *Из бележака са села*, Радоје Домановић
<https://domanovic.org>
ИБТ – Интернет: Бета
<https://beta.rs>
ИБ92 – Интернет: Б92
<https://www.b92.net>
ИБ92К – Интернет: Б92 коментари
<https://www.b92.net/biz/komentari>
ИВ – Интернет: Вести
<https://www.vesti.rs>
ИВФ – Интернет: Вукајлија, форум
<https://vukajlija.com>
ИВБ – Интернет: Wannabemagazine
<https://wannabemagazine.com>
ИВИ – Интернет: Vice

<https://www.vice.com>
ИВИКИ – Интернет, Википедија, Ехо
<https://sr.wikipedia.org>
ИВКШ – Интернет: Ветар који шапуће
<http://vetarkojisapuce.site>
ИВО – Интернет: Вести online
<https://arhiva.vesti-online.com>
ИВОХФ – Интернет: Vox Populi, форум
<https://vox92.net>
ИВР – Интернет: Време
<https://www.vreme.com>
ИВРС – Интернет: Влада Републике Србије
<https://www.srbija.gov.rs>
ИГЈ – Интернет: Глас јавности
<http://arhiva.glas-javnosti.rs>
ИГС – Интернет: Глас Српске
<https://www.glassrpske.com>
ИД – Интернет: Данас
<https://www.danas.rs>
ИДВ – Интернет: Deutsche Welle
<https://www.dw.com>
ИДБ – Интернет: Дуда еликсир, блог
<https://dudaelixir.wordpress.com>
ИДИГ – Интернет: Дигитализација
<http://www.digitalizacija.ns.rs>
ИДМ – Интернет: Демостат
www.demostat.rs
ИДТЦ – Интернет: Дах театар центар
www.dahteatarcentar.com
ИЕ – Интернет: Еспресо
<https://www.espreso.rs>
ИЕВ – Интернет: Економске вести
www.ekonomskestesti.com
ИЕП – Интернет: Епархија Призрен
<http://www.eparhija-prizren.org>
ИЗВ – Интернет: Звонце
www.zvonce.spc.rs
ИЗЉ – Интернет: Закон љубави
<https://www.wattpad.com>
ИИНФ – Интернет: Информер
<https://informer.rs>
ИЈВ – Интернет: Јужне вести
<https://www.juznevesti.com>
ИЈД – Интернет: Јелена Дилбер
<https://jelenadilber.wordpress.com>
ИЈЗ – Интернет: Јован Златоусти
<https://jovanzlatousti.eparhijaniska.rs>
ИЈП – Интернет: Југопапир
<http://www.yugopapir.com>
ИКР – Интернет: *Круг*, Меша Селимовић
<https://books.google.rs/books/about/Krug>
ИК – Интернет: Курир
<https://www.kurir.rs>
ИКН – Интернет: *Корени*
www.koreni.rs
ИКЗН – Интернет: Клуб здравих навика
<https://www.klubzdravihnavika.com>
ИКК – Интернет: Конкретно
<https://www.konkretno.co.rs>
ИКО – Интернет: Косово онлајн

<https://www.kosovo-online.com>
ИКОН – Интернет: Контекст
<https://www.kontekst.io>
ИКР – Интернет: Круг
<https://www.krug.rs>
ИКТ – Интернет: Кинотека
<http://www.kinoteka.org.rs>
ИЛЗ – Интернет: Лепота и здравље
<https://www.lepotaizdravlje.rs>
ИЛБХБ – Интернет: Лидија Бизић, блог
<https://lidijabizic.home.blog>
ИЛЛ – Интернет: La La Land
<https://www.cineplexx.rs>
ИЛИМ – Интернет: *Лепота и мржња*, Драган Стојановић
<https://www.rastko.rs>
ИЛС – Интернет: Лепа и срећна
<https://www.lepaisrecna.rs>
ИМГ – Интернет: Магазинера
<https://sr.magazinera.com>
ИМЗМ – Интернет: Минут за мене
<https://minutzamene.com>
ИМИТ – Интернет: Митрополија
<https://mitropolija.com>
ИМК – Интернет: Микитарије
<https://mikitarije.wordpress.com>
ИМЛ – Интернет: Манастир Лепавина
<http://manastir-lepavina.org>
ИМОБ – Интернет: Мобинг
<http://mobing.rs>
ИМП – Интернет: Мондо
<https://mondo.rs>
ИМСТ – Интернет: Телевизија Мост
<https://tvmost.info>
ИМСФ – Интернет: Медиасфера
<https://mediasfera.rs>
ИМУП – Интернет: Music Pocket
<https://www.musicpocket.org>
ИМФ – Интернет: Mindfulness
<https://mindfulness.rs>
ИМЦ – Интернет: Матица црногорска
ИМЦЗ – Интернет: Моја Црвена звезда
<http://www.mojacrvenazvezda.net>
ИН – Интернет: Новости
<https://www.novosti.rs>
ИНБ – Интернет: Неко битан
<https://www.neko---bitan.com/>
ИНБО – Интернет: Наша борба
<https://nasaborba.com>
ИНБС – Интернет: Народна банка Србије
<http://www.nbs.rs>
ИНВ – Интернет: На видику
<https://www.navidiku.rs>
ИНГ – Интернет: Никад граница
<http://www.nikadgranica.org/>
ИНД – Интернет: На длану
<https://nadlanu.com>
ИНЕД – Интернет: Недељник
<https://www.nedeljnik.rs>
ИНЗ – Интернет: Независне новине
<https://www.nezavisne.com>

ИНМ – Интернет: Ногоманија
www.nogomania.com
ИНН – Интернет: Наслови
<https://naslovi.net>
ИНП – Интернет: Nira press
<http://www.nirapress.com>
ИНСД – Интернет: Нова српска демократија
<http://www.nova.org.me>
ИНСХ – Интернет: Новосадска хроника
<http://www.nshronika.rs>
ИО – Интернет: Опуштено
<https://opusteno.rs>
ИОБ – Интернет: Објектив
<https://objektiv.rs>
ИП – Интернет: Политика
<http://www.politika.rs>
ИПАР – Интернет: Параграф
<https://www.paragraf.rs>
ИПБ – Интернет: *Првоборци*, Бранко Драгаш
www.dragas.biz
ИПБ – Интернет: Плава баклава
<https://plavabaklava.wordpress.com>
ИПИ – Интернет: Пинк
pink.rs
ИПК – Интернет: Политика, коментари
<http://www.politika.rs>
ИПКЛ – Интернет: Пристаниште, *Поклон*
<https://www.pristaniste.com>
ИПМ – Интернет: Pressing magazine
www.pressing-magazine.com
ИПО – Интернет: Дах театар, *Присуство одсуства*
<http://www.dahteatarcentar.com>
ИПР – Интернет: Прва
<https://www.prva.rs>
ИПР – Интернет: Press reader
www.pressreader.com
ИПР – Интернет: *Приче*, Мирјана Јаковљевић, Мир-Јам
ИПСР – Интернет: Први светски рат
<https://prvisvetskirat.rs>
ИПСТ – Интернет: Пстерапија
<https://pstecterapija.wordpress.com>
ИПФ – Интернет: Прњавор, форум
www.prnjavor.info
ИППШ – Интернет: Пешчаник
<https://pescanik.net>
ИР – Интернет: Remiekspres
<http://remixpress.com>
ИР – Интернет: Република
<https://www.republika.rs>
ИРА – Интернет: Раја, Тура Јакшић
ИРЈЛ – Интернет: Refresh Your Life
<https://ryl.rs>
ИРКИМ – Интернет: Радио Косово и Метохија
<https://www.radiokim.net>
ИРН – Интернет: Реч народа
<https://recnaroda.co.rs>
ИРТВ – Интернет: Радио-телевизија Војводине
<http://www.rtv.rs>
ИРТВР – Интернет: Радио-телевизија Врање
<https://www.rtv-vranje.rs>

ИРТС – Интернет: Радио-телевизија Србије
<https://www.rts.rs>

ИРФ – Интернет: Радио Фоча
<http://radiofoca.com>

ИСН – Интернет: Сановник 365
<https://www.sanovnik365.com>

ИС – Интернет: Спортске
<https://www.sportske.net>

ИСТ – Интернет: Статуси
www.statusi.rs

ИСВ – Интернет: Сведочимо веру
<https://pouke.org>

ИСВЈ – Интернет: Санџачке вијести
www.sanzacke.rs

ИСД – Интернет: Србија данас
www.srbijadanas.com

ИСЈ: Интернет – Сергеј Јесењин
<https://m.facebook.com>

ИСЈБ – Интернет: *Слике Јана Бачура*, Влаховић Радован
www.vlahovicradovan.blogspot.com

ИСК – Интернет: Стил, Курир
<https://stil.kurir.rs>

ИСВИ – Интернет: Свет игара
<https://www.sk.rs>

ИСМ – Интернет: Смедиа
www.smedia.rs

ИСНС – Интернет: Сенса
<https://www.lovesensa.rs>

ИСО – Интернет: СОинфо
<http://www.soinfo.org>

ИСП – Интернет: Спутњик
<https://rs-lat.sputniknews.com>

ИСПЦ – Интернет: Српска православна црква
<http://spc.rs/sr>

ИСС – Интернет: Светосавље
<https://svetosavlje.org>

ИСТ – Интернет: Стар магазин
<https://starmagazin.rs>

ИСУК – Интернет: Страст усамљеног каубоја
<https://ljubavniromani.link>

ИТ – Интернет: Телеграф
<https://www.telegraf.rs>

ИТВ – Интернет: *Тврђава*, Меша Селимовић
<https://books.google.rs/books?id=y0VVVDwAAQBAJ>

ИТО – Интернет: Треће око
<http://treceoko.rs>

ИТТ – Интернет: Твитер
<https://twitter.com>

ИТШ – Интернет: Тор-Шоп
<https://www.top-shop.rs>

ИУСК – Интернет: *Угрожена слобода: политичке и правне расправе*, Војислав Коштуница
<https://books.google.rs/books?isbn=8673633176>

ИУП – Интернет: Удружења ликовних уметника примењених уметности и дизајнера Војводине
<http://www.upidiv.org.rs>

ИУС – Интернет: Успехологија
<https://www.uspehologija.com>

ИФ – Интернет: Фејсбук
<https://www.facebook.com>

ИФБ92 – Интернет: Форум Б92
<https://forum.b92.net>

ИФК – Интернет: Форум Крстарице
<https://forum.krstarica.com>
ИЦМБ – Интернет: Центар за маме
<http://centarzamame.rs>
ИЧЈВ – Интернет: Човек је видик без краја
<https://covekjevidikbezkraja.wordpress.com>
ИШФ – Интернет: Шефица
<https://www.shhhefica.com>
И013 – Интернет: 013info
<https://013info.rs>
И021К – Интернет: 021, коментари
<https://www.021.rs>